

શાસ્ત્રવિજ્ઞાન-જેનાચાર્ય-શ્રીમદ્-
નિજયધર્મસરિન્ધો નમઃ

ન્યાયવિજ્ઞાન-ન્યાયાચાર્ય-મહામહોપાધ્યાય-
શ્રીમદ્-યશોવિજયજી વિગચિત.

શ્રીમહાવીર સ્વામીની સ્તુતિરૂપ હુંડીનું
દોહરો ગાથાનું સ્તવન.

વિવેચન કરી ગાવી પ્રગિઢ કરનાર
સલોત અમૃતલાલ અમરચંદ
પાલીતાણા

વી. મ. ૨૪૪૬

વિદ્યમ મ. ૧૯૭૬

ભાવનગર—શ્રી “શારદાવિજય” પ્રીતીંગ પ્રેસમાં

શા. મદુલાલ લશ્કરભાઈએ છાપ્યું.

પ્રસ્તાવના

આ અતિ ઉપયોગી અન્તરતનના રચનાર ધુરધર વિદ્વાન, પ્રબળ પુરૂષાર્થી અને દીર્ઘદર્શી મહાત્મા શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય છે તેમનો જન્મ સમય ચોકકસ નિર્ણીત થયો નથી, પણ અનુમાન થાય છે કે વિક્રમ સવત્ ૧૬૭૦ થી ૮૦ સુધીમા હોવો જોઈએ તેઓ બાર વગસ બનારમમા રહી સંસ્કૃત ભાષાના પૂરેપૂરા પારગત થયા હતા તેમણે જૈનોના પ્રતિસ્પર્ધી પડિત બ્રાહ્મણોની પણ મલામા વિજય પતાકા મેળવી જિનશાસનની જ્યોત્સનાવણી વગડાવી હતી, અને તેથી તેઓએ શ્રીમાનને ‘ન્યાયાચાર્ય’ તથા ‘ન્યાયવિશારદ’ના માનવતા બિરુદોથી અલકૃત કર્યા હતા આ મહાત્માની અપ્રતિમ પ્રતિભા, અમાધાગ્ધુ સ્મગ્ધુ શક્તિ, અદ્વિતીય વિદ્વત્તા, અલૌકિક અન્થો બનાવવાનું સામર્થ્ય, પ્રતિવાદીઓને પરાજિત કરવાની અમત્કારિત સ્ફૂર્તિ, ધૈર્ય, ગાલીર્ય, અને શાસન સમિકતા વિગેરે ગુણોથી યોગ્ય જાણી તેમને શ્રી વિજયપ્રભભૂરિ-રાજે મવત્ ૧૭૧૮મા વાચક-ઉપાધ્યાય પદવીથી વિભૂષિત કર્યા હતા મહાન્ પ્રભાવક શાસન સ્તંભ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહાગજનો સ્વર્ગવાસ ડભોઇ ગાઉગમા મવત્ ૧૮૪૩ના માગશર શુદ્ધ અગીયારશના રોજ થયો હતો ઉપાધ્યાયજીની યાદગીરીરૂપે અભ્યાસે પણ ડભોઇમા તેમનું પાઠુકાસ્થાન-સ્તૂપ મોજુદ છે

અપ્રતિમ પ્રતિભાશાલી આ ધુરધર વિદ્વાને ન્યાયબંડન બાધ, જૈન તર્કભાષા, ન્યાયપ્રદીપ, ન્યાયોપદેશ, નયગ્રહસ્થ, વૈરાગ્ય કલ્પ-લતા, અધ્યાત્મમાગ, જ્ઞાનબિંદુ, બત્રીશ બત્રીશી, શુદ્ધ તત્ત્વ નિર્ણય, ભાષા રહસ્ય, પ્રતિમા શતક, દેવધર્મપરીક્ષા, મિદ્ધાતત્ત્વ પરિચાર વિગેરે ઉચ્ચ કોટીના મેકડો તાત્ત્વિક અન્થો બનાવી જૈનધર્મના ગહન તન્વોને સગ્લ ભાષામા મમજાવી પોતાની અપૂર્વ બુદ્ધિની અલૌકિક પ્રતિભા દેખાડી છે શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય અને કમ્મપયડી જેવાં અતિ કઠિન અન્થોની ટીકાઓ ગચી તે તે અન્થોના

ગૂઢ રહસ્યનું વિસ્ફોટન કરી માર્મિક અર્થો સમન્વિત છે. સિદ્ધાંત તર્ક પરિષ્કાર નામનો ગ્રંથ રચી તેમાં આગમ સંબંધી લોકોના મનમાં શંકા આવે તેવા ગહન પ્રસંગોનો નિર્ણય અસાધારણ રીતે કરી આપ્યો છે. આવી રીતે સંસ્કૃત ભાષામાં સંકટો ગ્રંથો બનાવવા ઉપરાંત પરોપકાર રસિક શ્રી ઉપાધ્યાયજીએ, સંસ્કૃત ભાષા ન જાણનાર જન સમૂહના ઉપકાર માટે દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયનો રાસ, પાપસ્થાનકની અઢાર સજ્જાયો, સમક્રિતના સડસઠ જોલની સજ્જાય, એકાદશીના ગરણાં, જંખુસ્વામીનો રાસ, ખેંતાલીશ સવાસો દોઢસો અને સાડા ત્રણસો ગાથાના સ્તવનો, એવીશીઓ વિગેરે આગમના રહસ્યથી ભરપૂર ગુજરાતી ભાષાના પણ ગ્રંથો રચી લોકકલ્યાણની તીવ્ર અભિલાષા સાબીત કરી આપી છે. ઉપાધ્યાય જીના વચનોની મહત્તા એટલી બધી ગણાય છે કે, કોઈ પણ વિષય ઉપર વિસંવાદ થતાં તેમના વચનની શાખ આપવામાં આવે કે તુરત વાદી-પ્રતિવાદીને ચૂપચાપ આગમની શાખ પેઠેજ કબુલવી પડે છે, અને તેમનાં વચનોને આગમવચનની જેટલું માન મળે છે. આ મહાત્મા એકલા ગ્રંથો બનાવીનેજ ખેસી રહ્યા નહોતા. તે વખતે સાધુઓ આચાર-ક્રિયામાં વિશેષ શિથિલ થઈ ગયા હતા, સાધુવેષધારીઓ લોકોને છેતરતા હતાં, જોટા ઉપદેશ આપી પોતાનું માન વધારતા હતાં, ગૃહસ્થો જ્ઞાનશૂન્ય બની અને ક્રિયાકાંડમાં પછાત પડી આડંબરમાં મશગૂલ બની ગયા હતા. આવી રીતે પવિત્ર જિનશાસનમાં અંધાધુંધી ચાલી રહી હતી. તે સડો દૂર કરવા અને શુદ્ધ જ્ઞાન-ક્રિયાની પ્રરૂપણા કરવા જરૂરીયાત વિચારી, તેથી મહાપ્રતાપી ઉગ્રવિહારી શ્રી સત્યવિજય પંન્યાસે ક્રિયાનો ઉદ્ધાર કર્યો તે વખતે આ મહાત્મા સંપૂર્ણ રીતે તેમાં સામેલ થયા હતા, અને આ પુરૂષાર્થી મહાપુરૂષે સતત વિહાર કરી, શુદ્ધ ક્રિયાચાર પાળી તથા તેનો ઉપદેશ આપી, આગમની સત્ય પ્રરૂપણા કરી, અનેક પ્રકારનાં દુઃખ સહન કરીને પણ શિથિલાચારીઓની શિથિલતા દૂર કરવામાં અને ક્રિયાનો ઉદ્ધાર કરવામાં મોટો ભાગ ભજવ્યો હતો.

આ વખતે હુંદીયા-સ્થાનકવાસીઓનું પણ વિશેષ ભેર હતું, તેથી તેમનું યુક્તિ પુરસ્કર અને આગમોની શાખ આપી ખડન કરવાને આ ગ્રન્થની યોજના કરવામા આવી છે, જે કે-ઉપાધ્યાયજી મહાગજે સ્થાનકવાસીઓના ખડન માટે પ્રતિમાશતક વિગેરે સંસ્કૃત ગ્રન્થો રચ્યા છે, પણ સંસ્કૃત ભાષાના અન્ય મનુષ્યોને સત્યમાર્ગ જણાવવાને ગુજરાતી ભાષામા આ ગ્રન્થ ગ્રંથી મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે

ચરમ તીર્થ કર ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીની સ્તુતિ દ્વારા

હુદડમત ખડન રૂપ આ ગ્રન્થ છ દાળમા યોજવામા આવ્યો છે આ ગ્રન્થ ઉપર આગમના જાણકાર પડિત શ્રીપદ્મવિજયજીએ સવત્ ૧૮૪૬મા વિસ્તૃત ખાલાવબોધ પરિશ્રમપૂર્વક ગ્રંથી, તેના ગંભીર અને ગૂઢ અર્થોને ઘણીજ સુદર રીતે સમજાવી મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે. તે ખાલાવબોધ અનુમારેજ વિસ્તારથી વિવેચન કરી આ ગ્રન્થ તૈયાર કર્યો છે આ એક સ્તવન રૂપ હોવા છતાં તેનું ગુહ્ય એવું તો હુર્ગમ છે કે, તેના અર્થ કરતા ભલભલા પડિતો અને આગમના જાણકાર પુરૂષોને પણ જે ઘડી વિચાર કરવો પડે, અને તેથીજ ખાલાવબોધ કર્તા શ્રી પદ્મવિજયજીએ છેવટમાં જણાવ્યું છે કે—આ સ્તવન ઘણું ગૂઢ અને ગંભીર હોવા છતાં ગુરૂકૃપાથી મેં તેનો ખાલાવબોધ કર્યો છે આ સ્તવનમાં જે જે વિષયો રચ્યા છે તેને માટે જો આ એકજ સ્તવન બગબર ચાઢ ગખવામા આવે તો તે તે વિષયોનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે, અને તેથીજ આગમના ગુહ્યથી ભરપૂર આ સ્તવનને જ્ઞાન-ગમિત્ર ઘણું ભગ્યાન્માઓ અત્યાદે કંઈસ્થ ગખતા અનુભવીએ છીએ.

સ્થાનકવાસીઓ જે જે ઉપયોગી બાબતને માનતા નથી તેનું ઉપયોગીપણું આ ગ્રન્થમાં એવી તો નીખાલમવૃત્તિથી, આગમની શાખોથી, અને યુક્તિઓથી મિદ્ધ કરવામા આવ્યું છે કે, જો આ ગ્રન્થ બરાબર મનન પૂર્વક વાંચવામા આવે તો સ્થાનક-વાસીઓને પણ પોતાની ભૂલ જરૂર-જણાઈ આવે અમુક બાબત અમે માનીએ છીએ માટે તમારે પણ માનવીજ ભેદએ એવો.

કદાચહ જરા પણ નહિં રાખતાં તે તે ખાખતને શા માટે માનવામાં આવે છે ? તેમાં શું લાલ છે ? ન માનવાથી શું ગેરલાલ છે ? તેને માટે આગમની શી શી આજ્ઞા છે ? એ દરેક વિચારણામાં ઘણાજ ઉડા ઉતરીને સમજાવતા ગ્રન્થકારે આ ગ્રન્થમાં આગમનું રહસ્ય ખડું કરી દીધું છે એમ માનવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી.

પ્રતિમાવંદન અને પ્રતિમાપૂજનનો વિષય ગ્રન્થકારે એવી તો સુંદર રીતે વિસ્તારથી ચર્ચ્યો છે કે, તે સ્થાનકવાસીભાઈઓ તે વિષયને તટસ્થ બુદ્ધિથી વાંચે તો ઘણાજ લાલ થાય, અને તેઓ ચોક્કસ કબૂલ કરે કે—જિનપ્રતિમાને વંદન કરવાનો અને પૂજન કરવાનો જે નિષેધ કરવામાં આવે છે એ નરી મૂર્ખતા છે, પ્રભુની આજ્ઞા લોખ્યાનું ઘોર પાપ છે, ભોળા માણસોને ડગવાની ઇન્દ્રજાલ છે, અને આગમના રહસ્યને ન જાણવાનું પરિણામ છે. યોગ વહન કર્યા વિના આગમ ન જાણવા માટે જે યુક્તિઓ વાપરી છે અને આગમની શાખો આપી છે તે ગ્રન્થકર્તાની તીવ્ર બુદ્ધિનો અને આગમના રહસ્ય જાણવાનો ઉત્તમ નમૂનો છે. છેવટે પંચાંગી-ને પ્રામાણિક સિદ્ધ કરવા આગમની શાખો અને યુક્તિઓ આપી ખતાવી આપ્યું છે કે, સ્થાનકવાસીઓ સમજ્યાં વિનાજ નકામો કોલાહલ કરી રહ્યા છે. આવા જે જે વિષયો આ ગ્રન્થમાં ચર્ચ્યા છે તેમાં ઉપાધ્યાયજી એકલી યુક્તિઓજ વાપરી ખેત્રી રહ્યા નથી, પણ યુક્તિઓ સાથે દરેક સ્થળે આગમના પણ પ્રમાણ આપી તે તે વિષયોને વજ્ર સમાન મજબૂત બનાવ્યા છે, અને તેથીજ આ ગ્રન્થ આગમગ્રન્થોની જેમ માનનીય થઈ પડ્યો છે.

આ ગ્રન્થ પ્રકરણ રત્નાકરના ત્રીજા ભાગમાં શ્રાવક લીમસિંહ માણેક તરફથી, ખંભાત—શેઠ અમરચંદ પ્રેમચંદ જૈન શાળાના પ્રમુખ શેઠ પોપટભાઈ અમરચંદ તરફથી, અને અમદાવાદના શા. પ્રેમચંદ સાંકલચંદ તરફથી, આવી રીતે ત્રણ સ્થળેથી ખાલવખોધ સહિત પ્રસિદ્ધ થયો છે; પરંતુ એ દરેક આવૃત્તિમાં કાંઈ પણ સુધારો—વધારો કરવામાં આવ્યો નથી, તેથી ખાલવખોધની ભાષા

સુની ઢળની હોવાથી આધુનિક લાપામાં વિવેચન કરવામાં આવે
તો વધારે ઉપયોગી થાય એમ જાણી વિવેચન મહિત આ ગ્રન્થ
તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે વળી ન્યા ન્યા બાલવબોધ કરતાં
વિસ્તાર કરવાની જરૂરી જણાઈ ત્યા ત્યા વિસ્તાર કર્યો છે બાલવ-
બોધમાં મૂલ ગાથાનો અર્થ, આગમના પાઠ, અને તેઓના અર્થ,
એ બધુ એકજ બતના ટાઈપિમાં અને ચાલુ મેટરમાં જ લીધેલું
હોવાથી વાચનાર ગોટાળામાં પડી જાય તેવું છે, તેથી સુગમતા
થવા ખાતર આ વિવેચનમાં તે દરેડ લિત્ર લિત્ર ટાઈપિમાં લેવ-
રાવ્યું છે, આગમના પાઠ ખામ અલગ મૂકેલા છે અને તેમના
અર્થ પણ મૂલ ગાથાના અર્થથી અલગજ બતાવેલા છે વળી સૂત્રના
જે જે પાઠ મૂકવામાં આવ્યા છે તે કયા અભ્યયનમાં અને કયા
પૃષ્ઠમાં છે તે પણ દર્શાવેલ હોવાથી તે તે વિષયને વિસ્તારથી જોવા
ઈચ્છનાર મહેલાઈથી તે તે પાઠ તુરતમાં ઠાઠી શકે તેમ છે જો
કે આ વિવેચન સ્વતંત્ર જેવું જ તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે, પણ
તેમાં બાલવબોધ કર્તાના આગયને ખાસ લક્ષ્યમાં રખાયો છે,
અને તેથી આ વિવેચન તૈયાર કરવામાં ખરે ઉપકાર તો બાલવ-
બોધકર્તાનોજ છે

મતિમદતાથી મૂલ કર્તા અને બાલવબોધ કર્તાનો આશય
ન સમજવાથી આગમ વિરૂદ્ધ લખાયું હોય, આગમના જે જે પાઠ
આપ્યા છે તેઓનો અર્થ જિનારા વિરૂદ્ધ લખાઈ ગયો હોય, પ્રૂદ્ધને
કાળજીથી વાચવા છતાં નજર ચૂકથી અશુદ્ધિ ગૂઢી ગઈ હોય
અને પ્રેમના દોષથી માત્રાઓ ઉડી ગઈ હોય, અથવા અક્ષરો
ઉલટ-પલટ થઈ ગયા હોય, તેનું મિથ્યાદુષ્કૃત યાચું છું

પાણીતાણા.

સં. ૧૯૭૯ અસાડ
શુદી ૧૦ સોમવાર.

લી. વિવેચન કર્તા--

સલોત અમૃતલાલ અમરચંદ.

વિષયાનુક્રમણિકા

ઢાઢ પહેલી

૫૪.

મંગલાચરણ, અલિધેય પ્રયોજન સંબંધ અને અધિકારી
ગાથા ૧ સ્ત્રી.

૧-૭

સ્થાપના નિશ્ચેપાની પ્રમાણતા, આર પ્રકારના અને દસ
પ્રકારના સત્યનું સ્વરૂપ, આવશ્યક સૂત્રની પ્રમાણતા,
દ્રવ્ય શ્રુતની પ્રમાણતા, ગ્રાહ્યીલિપીનું દ્રષ્ટાંત, ગાથા ૨-૧૦
જિન પ્રતિમાની સ્થાપનાની જ્ઞાન-દર્શનાદિકના સાધન
તરીકે સિદ્ધિ, સતી સુલસાનો અધિકાર, લાવનિશ્ચેપો
પવિત્ર હોવાની આવશ્યકતા, ચિત્રામણુમાં રહેલી
સ્ત્રીનું દ્રષ્ટાંત. ગાથા ૧૧-૧૩

૮-૨૬

૨૬-૩૨

જંઘાચારણ અને વિદ્યાચારણ મુનિઓએ જિનપ્રતિમાને
કરેલ વંદનનો અધિકાર, ચૈત્ય શબ્દનો જ્ઞાન અર્થ
કરનારનું ખંડન, અને જિનપ્રતિમા અર્થની કરેલી સિદ્ધિ,
શાશ્વતી અને અશાશ્વતી પ્રતિમામાં અલેદ માનવાની
જરૂર, શુદ્ધ પ્રરૂપક ઉપર પ્રભુની કરૂણા, ગાથા ૧૪-૨૫

૩૨-૫૫

ઢાઢ બીજી.

જિન પ્રતિમાની પૂજા ઉપર સૂર્યાલદેવનો વિસ્તૃત
અધિકાર, સૂર્યાલદેવે પ્રભુપ્રતિમાને લાવથી પૂજ્યાની
સિદ્ધિ, પૂર્વ અને પશ્ચાત્ શબ્દનો અર્થ, દ્રવ્યપૂજા
અને લાવપૂજા ઉપર શ્રી ભરત ચક્રવર્તીએ ચક્રરત્નની
અને કેવલજ્ઞાનની કરેલી પૂજાનું દ્રષ્ટાંત, દેવતાની શુભ
કરૂણીને માનનીય ગણવાની જરૂર. ગાથા. ૧-૧૪
સૂર્યાલદેવે પ્રભુ આગળ ભક્તિથી કરેલું નાટક, ભક્તિથી
મળતાં શુભ ફલ, શ્રી જિનદાદાઓનો વિનય સાચવતા
ધન્દ્રો, સમકિત દૃષ્ટિ દેવોની આશીર્વાદના ન કરવાની
શિખામણ, મનુષ્યો કરતાં દેવોમાં વિવેકની અધિકતા.
ગાથા ૧૫-૨૨

૫૫-૮૨

૮૨-૯૭

ઢાઢ ગ્રીગી.

જિનેશ્વરના શાસનની નિર્દોષતા, જિનપ્રતિમા વંદન
છપગ અંજડ પરિત્રાજક અને તેના સાતમે શિષ્યોનો
અધિકાર ગાથા ૧-૨

૯૮-૧૦૦

ચૈત્ય શબ્દનો સિદ્ધ કરેલો પ્રતિમા અર્થ, શ
બ્દ શુદ્ધિના જ્ઞાનની આવશ્યકતા ગાથા ૩ છ.

૧૦૧-૧૦૮

આણંદ શ્રાવકે જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યાનો
અધિકાર, પરતીર્થી શબ્દનો અર્થ, મૂત્રોની શૈલી,
દમ પ્રકારના વૈયાવૃત્ત્યનુ સ્વરૂપ, માધુએ કોની કોની
પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું?, ગાથા ૪-૧૦

૧૦૮-૧૨૨

સિદ્ધાર્થ જન્મએ જિન પ્રતિમાની કરેલી પૂજા, યાગ
શબ્દનો સિદ્ધ કરેલો જિનપ્રતિમા અર્થ, સિદ્ધાર્થ
જન્મ શ્રાવક હોવાનું પ્રમાણ ગાથા ૧૧-૧૩

૧૨૩-૧૨૬

શ્રેણિક મહાગજ, મહાબલ અને મહામતી દ્રૌપદીએ
જિનપ્રતિમાની કરેલી પૂજા, દ્રૌપદી મમકિતી-શ્રાવિકા
હોવાના પ્રમાણ, ધર્મદૃઢ ગ્રીઓની પણ શુભ કચ્છી
માન્ય ગણવાની આવશ્યકતા, દ્રૌપદીએ મોક્ષમુખ મારે
જિનપ્રતિમા પૂજ્યાની સાખીતી ગાથા ૧૪-૨૦

૧૨૬-૧૪૦

સૂત્રના અર્થ મંલવ પ્રમાણે કચ્છાની શૈલી ગાથા ૨૧-૨૫

૧૪૧-૧૪૬

ઢાઢ ચોથી.

ચતનાપર્વક કરેલી પ્રતિમાપૂજાના નિર્દોષતાની સિદ્ધિ, તે
છપગ પ્રતિક્રમણ, મુનિદાન, મુનિ વિહાર, માધર્મિક વા-
ત્સલ્ય, પાશિક પોમહ, અને કૃષ્ણ વામુદેવે દીલા લેનાગના
ધર્મનો ચલાવેલો વ્યવહાર, વિગેરે ઉદાહરણો ગાથા ૧-૩

૧૪૭-૧૫૩

કુણિક અને ઉદાયન જન્મએ કરેલ વંદન મહોત્સવ જેમ
પ્રતિમાપૂજાના નિર્દોષતા, તુ ગિયા નગરીના શ્રાવકોએ
કરેલી જિનપ્રતિમાની પૂજા, બલિકર્મ શબ્દનો અર્થ મમ-
કિતની જેમ જિનપૂજાને પણ મવગની ક્રિયા માનવાની
બલામણ, અર્થદ રૂની ક્રિયામા જિનપૂજા ન કરેલી હો-
વાથી તેમા દિમા ન માનવાની સાખીતી, જવણુથી કચ-

તી જિનપૂજમાં હિંસાનો અસંભવ, તે ઉપર સાધુવિહારનું
 દૃષ્ટાંત, અધ્યવસાય વશથી બંધાતા શુભાશુભકર્મ. ૪-૧૦ ૧૫૩-૧૬૮
 મિથ્યાત્વ શુભાશુભાવાળાને પણ જિનપૂજથી થતા લાભ,
 તે ઉપર સુબાહુકુમારના પૂર્વલવનું દૃષ્ટાંત, આરંભ
 વર્જિત મુનીઓને શુભ આરંભ રૂપ જિનપૂજ કરવા-
 નો નિષેધ, લગવાનું શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીએ પ્રજ્ઞના
 હિતાર્થે દર્શાવેલકલાઓ, મુનિઓ આરંભ વર્જિત હોવા
 છતાં શ્રાવકોને શુભ આરંભનો ઉપદેશ આપે તેની કરેલી
 સિદ્ધિ, હેતુહિંસા સ્વરૂપહિંસા અને અનુબંધહિંસાનું
 સ્વરૂપ. ગાથા ૧૧-૨૨ ૧૬૮-૧૬૯

ઢાલ પાંચમી

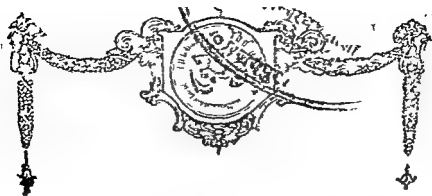
શાશ્વતી જિનપ્રતિમાઓનું વર્ણન, જિનેશ્વરોના કલ્યા-
 ણકાદિ દિવસોમાં દેવતાઓએ નંદીશ્વર પ્રમુખના
 જિનમિત્રોની કરેલી પૂજનું વર્ણન. ગાથા ૧-૨૩ ૧૬૭-૨૧૨

ઢાલ છઠી

મુનિઓને યોગવહન કરીનેજ સૂત્ર લાણવાની પ્રભુની
 આજ્ઞા, યોગવહન કર્યા વિના સૂત્ર લાણનાર બાંધતો
 જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, કાલગ્રહણનો વિધિ, શ્રાવકને
 ઉપધાન વહીને સામાયિકાદિ શ્રુત લાણવાની આજ્ઞા,
 શ્રાવકને સૂત્ર લાણવાનો સર્વથા નિષેધ, ગૃહસ્થને
 સૂત્ર લાણવાનાર સાધુને પ્રાયશ્ચિત્ત. ગાથા ૧-૧૪ ૨૧૩-૨૫૫
 પંચાંગીની પ્રમાણિકતાની સિદ્ધિ, ત્રણ પ્રકારનો
 અનુયોગ, અસ્વાધ્યાયનું વર્જન, સિદ્ધાંતોમાં નેવું
 બોલના પાઠાંતર, નિર્યુક્તિનો મૂલ સૂત્રોમાં ઉલ્લેખ,
 મોક્ષાર્થી જીવોને હિતશિક્ષા. ગાથા ૧૫-૨૫ ૨૫૫-૨૬૨

કલશ.

આ સ્તવનના અતિ સૂક્ષ્મ અર્થ ગુરૂ પાસે ધારવાની ભલામણ, અન્ય
 બનાવ્યાની સાલ, તે વખતના વિદ્યમાન આચાર્ય, અન્યકારની પ્રશ-
 સ્તિ, બાલવબોધ કર્તાની પ્રશસ્તિ. ગાથા ૧-૫ ૨૬૩-૨૬૮

ॐ नमोऽर्हद्भ्यः । ऐं नमः ।

श्रीमद् यशोविजयजी उपाध्याय विरचित-

वीरस्तुतिरूप हुंडीनुं स्तवज.

अर्थ तथा विवेचन सह.

प्रथम अर्थकर्ता छष्टदेवने नमस्काररूप भगवायराणु करे छे-

प्रणम्य श्रीमहावीरं, शरर शिवसौख्यदम् ।

घीरं वीर प्रकुर्वेह, श्रीवीरस्तववार्तिकम् ॥ १ ॥

गातिने कगनारा, निवसुष आपनारा, धैर्यवत, गग-द्वेषादि
अंतर्गिष्ठ शत्रुआमे नाश करनाग अत्या अतीथमा, रीर्यकर
श्रीमहावीर प्रभुने नमस्कार करीने श्रीमहावीर प्रभुना स्तवनने
अर्थ करे छु.

प्रत्येक शास्त्रना आरलभा गिष्टपुत्रेषा विद्रोना विनागरूप
कल्याणनी छम्याथी भगवायराणु करे छे ने के अथकारे काय
अने मनथी पणु करेवो नमस्कार सकल विद्रोना नाग करे, अने
नेथी आर नेवो अथ निर्विद्रो स पूर्ण थाय, तो पणु अन्यने वांय-
नारा तथा सांलगनागयो पणु सकल विद्रोसभूडना विनाश भारे

અભીષ્ટ પૂજનિકની સ્તુતિ કરીનેજ પ્રવૃત્તિ કરે, એ હેતુથી શાસ્ત્રને વાંચનારા તથા સાંભળનારાઓને અભીષ્ટ પૂજનિકની સ્તુતિવિષયક બુદ્ધિ કરવાને માટે અંથની આદિમાં અભીષ્ટ પૂજનિકની સ્તુતિરૂપ મંગલ કરવું જોઈએ. અન્યતા પઠન-પાઠન માટે વિચક્ષણ અને ડાહ્યા પુરૂષો પ્રવૃત્તિ કરે, એ માટે અન્યનું અભિધેય એટલે કયા કયા વિષયો ચર્ચવાના છે તે અવશ્ય કહેવું જોઈએ.

વળી પ્રયોજન વિના મંદ પુરૂષ પણ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી, તો પછી બુદ્ધિમાન પુરૂષો કેમ પ્રવૃત્તિ કરે ? માટે શાસ્ત્રના આરંભમાં પ્રયોજન પણ બતાવવું જોઈએ. પ્રયોજન બતાવવા છતાં સંબંધ વિનાનું શાસ્ત્ર નકામું છે, કારણ કે, સ્વમતિકલ્પનાથી કલિપત શાસ્ત્રમાં ડાહ્યા માણસો પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, માટે પરંપરાએ સર્વજ્ઞમૂલક આ અંથ છે, એમ જણાવવાને માટે અંથની આદિમાં ગુરૂપરંપરારૂપ સંબંધ પણ કહેવો જોઈએ. એટલે કે, સર્વજ્ઞપ્રભુએ બતાવેલા પદાર્થો, જે ગુરૂપરંપરાથી આદ્યા આવ્યા છે, તેઓનુંજ આ અંથમાં નિરૂપણ છે, પણ આ અંથમાં સ્વમતિકલ્પિત એક પણ બાબત નથી, એમ બતાવવું જોઈએ. વળી સંબંધ કહેવા છતાં તેનો અધિકારી બતાવવો આવશ્યક છે, કારણ કે અધિકાર વિનાનો માણસ અંથનો આરંભ કરે તો તેનો પ્રયાસ નિષ્ફળ થાય છે, માટે અંથની આદિમાં અધિકારી પણ બતાવવો જોઈએ. ઉપર જણાવેલા કારણોથી અંથકાર આરંભમાં અભીષ્ટ પૂજનિકને નમસ્કારરૂપ મંગલાચ્છણ કરીને; અભિધેય, પ્રયોજન, સંબંધ અને અધિકારી, એ ચારે અનુબંધો સૂચવે છે—

ઢાળ પહેલી.

— ૨૦૨ —

મવિકા સિદ્ધચક્ર પદ વદો, ં દેશો ॥

પ્રણમી શ્રીગુરુના પયપંકજ । યુગશું વીર જિનંદ ॥

ઢવણનિક્ષેપ પ્રમાણ પંચાંગી । પરચી લહું આનંદ રે ॥

જિનજી, તુજ આણા શિર વહીં ।

તુજ શાસન નય શુદ્ધ પ્રરૂપણ । ગુણચી શિવસુખ લહીં ॥

જિનજી, તુજ આણાં ॥ ૧ ॥

જ્ઞાન, દર્શન ંને યાગ્નિરૂપ લક્ષ્મી યુક્ત ંવા ગુરુ-
મહારાજના ચરણકમલને નમસ્કાર કરીને શ્રી મહાવીર જિનેન્દ્રનું
સ્તવન કરશું. હે પ્રભો ! સૂત્ર, નિયુક્તિ, ભાષ્ય, ટીકા ંને ચૂંચી
ં પંચાંગીના પ્રમાણથી સ્થાપના નિક્ષેપાની પરીક્ષા કરી હું
આનંદ પામું છું હે જિનેન્દ્ર ! તમારી ંજ્ઞાને મસ્તકે ચડા-
વીં છીં હે ભગવન્ ! તમારી ંજ્ઞાની નીતિને શુદ્ધ પ્રરૂપવા-
રૂપ ગુણથી મોક્ષસુખ મેળવીં

અહીં “જ્ઞાન, દર્શન ંને યાગ્નિરૂપ લક્ષ્મી યુક્ત ંવા
ગુરુ મહારાજના ચરણ કમલને નમસ્કાર કરીને ” ં વાક્યથી
અન્યકાંઠે અશીષ્ટ પૂજનિકની સ્તુતિરૂપ મંગલ કર્યું

“ શ્રીમહાવીર પ્રભુનું સ્તવન કરશું ” ં વાક્યથી, ંને
“ પંચાંગીના પ્રમાણથી સ્થાપના નિક્ષેપાની પરીક્ષા કરીને હું
આનંદ પામું છું ” ં વાક્યથી અભિધેય ંટલે ં અન્યમાં
નું વિષય ચર્ચાવાનો છે તે બતાવ્યું. ંટલે ઢ-સ્થાનકવાસીઓ

જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને માનતા નથી, તે પ્રતિમાની સિદ્ધિને માટે શ્રીમહાવીર પ્રભુના સ્તવન ગણિત સ્થાપના નિર્દેશાની સિદ્ધિ કરવી એજ આ અન્યનો ઉદ્દેશ છે.

પ્રયોજન એ પ્રકારનાં હોય છે—અન્યના બનાવનારનું પ્રયોજન, અને અન્યના શ્રોતા અથવા વાંચનારાઓનું પ્રયોજન. તે બન્ને પ્રયોજનના બધાં ભેદ છે—અનંતર પ્રયોજન અને પરંપરા પ્રયોજન. અન્યકારને અન્ય બનાવવાનું અનંતર પ્રયોજન એ છે કે—પંચાંગીના પ્રમાણથી જિનેન્દ્રપ્રતિમાની સિદ્ધિ કરી, શુદ્ધ પ્રહપણથી પ્રાણીઓના અજ્ઞાનને દૂર કરી, પ્રાણીઓ ઉપર ઉપકાર કરવો. તે અનંતર પ્રયોજન અંથકારે “આનંદ પામું” એ પદથી સૂચવ્યું. કારણ કે—અંથ કરવાથી પરોપકાર થયો, અને તેથી પોતાને આનંદ થયો. અંથકારને પરંપરા પ્રયોજન મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ છે, કારણ કે—પ્રાણીઓ ઉપર ઉપકાર કરવાને પ્રવર્તેલો પુરૂષ ક્રમે ક્રમે આત્માના શુભ અર્થવસાય વધતાં સ્વર્ગપ્રાપ્ત્યાદિ પરંપરાએ મોક્ષને અવશ્ય મેળવે છે. અંથના શ્રોતાઓ અથવા વાંચનારાઓને અનંતર પ્રયોજન એ છે કે—આ અંથથી સ્થાપનાનિર્દેશાની સિદ્ધિ જાણવી. તેઓને પરંપરા પ્રયોજન મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ છે; કારણ કે—તેઓ આ અંથ વાંચી સ્થાપનાનિર્દેશાને યોગ્ય જાણી, જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને જિનેન્દ્ર તુલ્ય માની, તે ઉપર પોતાનો ભક્ત્યુદ્ધાસ દિવસે દિવસે વધારશે, અને પ્રતિદિન ભક્તિમાં તદ્દલીન રહી સંસારથી વૈરાગ્ય પામે, અને તેથી અનંત સુખ સ્વરૂપ મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ માટે નિરંતર પ્રયાસ કરે. ક્રમે ક્રમે આત્માના શુભ પરિણામ વધતાં પરંપરાએ મોક્ષ પામે.

સંબંધ બે પ્રકારનો છે, ઉપાય-ઉપેય સંબંધ, અને ગુરુપર-પરા સંબંધ સ્થાપના નિક્ષેપાની સિદ્ધિ માટે આ અથ ઉપાય છે, અને આ અથમાં પ્રરૂપેલ સ્થાપનાનિક્ષેપાનુ જ્ઞાન તથા મોક્ષ ઉપેય છે, એટલે અહણ કરવા યોગ્ય છે ગુરુપર પરા સંબંધ આવી રીતે સમજવો-લગવાન શ્રીમન્મહાવીરે પર્ષદામાં સ્થાપનાનિક્ષેપો અર્થથી જણાવ્યો તે સ્થાપનાનિક્ષેપાને ગણુવર શ્રીસુધર્માસ્વામીએ મૂત્રથી ગુંથ્યો તે સ્થાપનાનિક્ષેપો સિત્ત સિત્ત આચાર્યો દ્વારા પોતપોતાના અયોમા વિસ્તારથી રચાતો અને લબ્ય પ્રાણીઓને ઉપદેશાતો આધુનિક કાળ સુધી આલ્યો આવે છે તે સ્થાપનાનિક્ષેપાને આધુનિક સમયના મદ્યુદ્ધિવાળાઓને જોધ થવા માટે હુ (યશોવિજય ઉપાધ્યાય) પ્રરૂપુ છું આ પ્રમાણે આ ગાત્ર અર્થને આશ્રીને સર્વજ્ઞમૂલક છે, પણ હુ કાંઈ સ્વમતિ કલ્પિત નવું રચતો નથી માટે નિર્મળ બુદ્ધિવાળા શ્રદ્ધાવાન લબ્ય પ્રાણીઓને આ ગાત્ર અહણ કરવા યોગ્ય છે આ પ્રમાણે ગુરુપર પરા સંબંધ સમજવો

આ અથમાં સ્થાપનાનિક્ષેપાની સિદ્ધિ કરી છે, તેથી સ્થાપનાનિક્ષેપાનુ જ્ઞાન કરવાની ઈચ્છાવાળા આ અથના અધિકારી છે. સ્થાનકવાસીઓ મુગ્ધ લોકોને જોળવી સમજાવે છે કે-“દયા એ ધર્મ” કે હિંસા એ ધર્મ ? પ્રતિમા દેરાસર વિગેરે કરાવવામાં આગ લ સમાર ભને લીધે હિંસા થવાથી પાપ થાય છે, માટે તે ન કરવું જોઈએ ” પણ તેઓ મુક્તબુદ્ધિથી વિચાર કરતા નથી કે-જિનમંદિર જિનપ્રતિમા વિગેરે દેખવાથી લબ્ય પ્રાણીઓને ગુણનો અનુરાગ થાય છે, ગુણનો અનુરાગ થવાથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. આહંત પ્રતિમાની પૂજા અને સત્કાર દેખી મન

પ્રસન્ન થાય છે, ક્રમે ક્રમે સંસારની આસક્તિ ઓછી થઈ સંસારથી વૈરાગ્ય પામી ચારિત્ર મેળવે છે, અને ક્રમે મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી થાય છે. થોડા સાવધથી પણ પુણ્ય ફેટલું વધે છે ? ભવ્ય પ્રાણીઓને ભવોદ્ધાસનું તે સાધન છે, અને તેથીજ પ્રભુની આજ્ઞા છે કે—સ્થાપનાનિર્દેષો માન્ય છે. આ પ્રમાણે સ્થાનકવાસીઓને ઉત્તર આપવાને—“હે ભગવન્! તમારી આજ્ઞાને મસ્તકે વહીએ છીએ—તમારી આજ્ઞા એજ પ્રમાણ છે, તેને અમે શિરોવંદનીય માનીએ છીએ” એ વાક્ય કહ્યું છે. સ્થાનકવાસીઓને પૂછવું જોઈએ કે—દયા એ ધર્મ કે આજ્ઞા એ ધર્મ ? પ્રભુની આજ્ઞાનો લોપ કરવો એ મહા પાપ છે, એમ જણાવવાને પ્રભુની આજ્ઞાને શિરોવંદનીય કહી છે. હાંસલ ટોટાનો વિચાર કર્યા વિના “ દયા દયા ” પોકાર્યા કરવું એ વિચારકનું કર્તવ્ય નથી. આપણી ફરજ છે કે—પ્રભુએ કઈ અપેક્ષાએ શું ફરમાવ્યું છે તે વિચારવું.

અંતકાર શ્રીમહાવીર જિનેન્દ્રનું સ્તવન કરવાનો આરંભ કરે છે, તેથી “ શ્રીમહાવીર જિનેન્દ્રનું સ્તવન કરું છું. ” એ પ્રમાણે વર્તમાન કાળનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ. છતાં “ શ્રીમહાવીર જિનેન્દ્રનું સ્તવન કરશું. ” એ પ્રમાણે ભવિષ્ય કાળનો પ્રયોગ કેમ કર્યો ? એવી શંકા ઉદ્ભવવી સ્વાભાવિક છે. તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—“જિનેન્દ્ર શ્રીમહાવીરનું યથાર્થ સ્તવન મોટા મોટા યોગીઓ પણ કરવાને અસમર્થ છે, તે પછી મારી તે શી ગુંજશ ? કારણ કે—પ્રભુના યથાર્થ ગુણોને વિચારમાં લાવી વાણીમાં લાવવા એ કાંઈ જેવી તેવી વાત નથી, છતાં સ્તવન કરવામાં મારી અડગ શ્રદ્ધા એજ અસાધારણ કારણ છે ” એમ માનતા છતાં અંતકાર ભવિષ્ય કાળનો પ્રયોગ કરી સૂચવે છે કે—“ શ્રીમહાવીર

પ્રભુનું સ્તવન કરવાનો યત્ન કરવો એજ માટે આધીન છે, પણ ભગવાનના ગુણોનું યથાર્થ સ્તવન કરવામાં કુત્તેહ મેળવવી એ માટે આધીન નથી ” એમ સૂચવવાને ભવિષ્યકાળનો પ્રયોગ કર્યો છે ॥ ૧ ॥

સ્થાપનાનિર્દેશોની સિદ્ધિ કરવા માટે સિદ્ધાંતની શાખ દેખાડવી એઇએ સ્થાનકવાસીઓ જિનેદ્રની પ્રતિમા માનતા નથી આ અન્યનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પ્રતિમાની સિદ્ધિ છે જે સ્થાપનાનિર્દેશોની સિદ્ધિ વાચ તોજ પ્રતિમાની સિદ્ધિ થાય સ્થાનકવાસીઓ બત્રીશજ* સૂત્ર માને છે તેઓ કહે છે કે—“બત્રીશ સૂત્રને આધારે સ્થાપનાનિર્દેશોની સિદ્ધિ થઇ શકતી નથી ” પ્રખ્યગ્નુદ્ધિ અથકાર તેજ કહેવાય કે જે—સામાપક્ષે માન્ય કહેલા અથકારે આધારે પણ, પોતાનો પક્ષ કબૂલ કરાવે અને તેથીજ અથકાર સ્થાનકવાસીઓએ માનેલા બત્રીશ સૂત્રને આધારેજ પ્રતિમાની સિદ્ધિ કરી બતાવી આપે છે કે—તમેએ માનેલા સૂત્રોમાં પણ સ્થાપનાનિર્દેશોને માન્ય રાખ્યો છે. આ પ્રમાણે સ્થાપનાનિર્દેશોની સિદ્ધિ કરવા માટે તેઓએ માન્ય કરેલા સૂત્રોની શાખ દેખાડે છે

બત્રીશ સૂત્રોમાં અનુયોગદ્વાર અને સ્થાનાગસૂત્ર પણ છે, તે બંને સૂત્રની શાખ દેખાડતા અથકાર સ્થાપનાનિર્દેશોની સિદ્ધિ કરે છે—

* અગીયાર અગ, બાર ઉપાગ, નદીસૂત્ર, અનુયોગદ્વારસૂત્ર, દશ-વૈકાલિકસૂત્ર, ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર, નિશીથસૂત્ર, જૂહતકલ્પસૂત્ર, વ્યવહારસૂત્ર, દશાશ્રુતસ્કંધ, અને આવગ્યક, જે બત્રીશસૂત્ર સ્થાનકવાસીઓ માને છે.

શ્રીઅનુયોગદ્વારે માખ્યા । ચાર નિક્ષેપા સાર ॥

ચાર સત્ય દશ સત્યા માખ્યા । યગાંગે નિરવારે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીણ ॥૨૫॥

શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં ચાર નિક્ષેપા સાર એટલે પ્રધાન-પણે કહ્યા છે. વળી રથાનાંગ સૂત્રમાં પણ ચાર પ્રકારના સત્ય અને દસ પ્રકારના સત્ય નિશ્ચયપણે કહ્યા છે.

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં ચાર નિક્ષેપા પ્રધાનપણે કહ્યા છે, એટલે-નિક્ષેપા તો ઘણા થઈ શકે છે, પણ જે વધારે નિક્ષેપાનું જ્ઞાન ન હોય તો પણ ચાર નિક્ષેપા તો અવશ્ય કરવા. શ્રી અનુ-યોગદ્વાર સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-

જતથ્ ય જં જાણેજ્જા, નિક્ષેવં નિક્ષેવે નિરવસેમં ।

જતથ્વિ ય ન જાણેજ્જા, ચઙ્કગં નિક્ષેવે તત્થ. ” ॥ ૧ ॥

“ જીવ વિગેરે જે વસ્તુમાં જે નિક્ષેપાને બાણે તે વસ્તુમાં તે સમગ્ર નિક્ષેપાનું નિરૂપણ કરવું બોધાયે. પણ જે વસ્તુમાં નિક્ષેપાના સમગ્ર ભેદનું જ્ઞાન ન હોય તે વસ્તુમાં પણ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચાર નિક્ષેપાનું તો નિરૂપણ કરવું. તાત્પર્ય કે-જે વસ્તુમાં નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ વિગેરે નિક્ષેપાનું જ્ઞાન હોય ત્યાં તે સર્વ નિક્ષેપાથી વસ્તુનું પ્રરૂપણ કરવું. પણ જ્યાં સર્વ ભેદનું જ્ઞાન ન હોય ત્યાં પણ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચાર નિક્ષેપાથી તો અવશ્ય વસ્તુનું ચિંતવન કરવું, કારણ કે-એ ચાર નિક્ષેપા સર્વ વ્યાપક છે; જગત્માં એવી કાંઈ પણ વસ્તુ નથી કે જેમાં નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ નિક્ષેપા ન હોય.”

૧ બુદ્ધો અનુયોગદ્વાર સૂત્ર (આગમોદય સમિતિ) પાનું ૬૨મું.

વળી સ્થાપનાનિયોપાની સિદ્ધિ માટે સ્થાનાગસૂત્રની શાખા આપે છે સ્થાનાંગસૂત્રમાં ચોથે સ્થાનકે ચાર પ્રકારના સત્ય કહ્યા છે—

“^૧જગવિદે સત્ત્વે પળ્લવત્તે, તં જહા-^૨નામસત્ત્વે ઠવળ-^૩સત્ત્વે દવ્વસત્ત્વે ભાવસત્ત્વે” ।

“ ચાર પ્રકારના સત્ય પ્રરૂપ્યા છે, તે જવી રીતે—સત્ય એવું કોઇનું નામ હોય તે નામસત્ય, સત્યની સ્થાપના કરી હોય તે સ્થાપનાસત્ય, ઉપયોગગ્રહિત પ્રાણીનું સત્ય તે દ્રવ્યસત્ય, અને ઉપયોગવાળા પ્રાણીનું સત્ય તે ભાવસત્ય”

આમા સ્થાપનામત્યને પણ માન્ય રાખ્યું છે વળી સ્થાપનાની સિદ્ધિને માટે સ્થાનાંગસૂત્રની બીજી શાખા આપે છે. સ્થાનાંગસૂત્રમાં દસમે સ્થાનકે કહ્યું છે કે—

“^૧દસવિદે સત્ત્વે પળ્લવત્તે, તં જહા—

^૨જગવય ^૩સમ્મય ^૪ઠવળા, ^૫નામે ^૬રૂપે ^૭પદુચ્ચસત્ત્વે ય ।

^૮વવહાર ^૯ભાવ ^{૧૦}જોગે, દસમે ^{૧૧}ઓવમ્મસત્ત્વે ય” ॥૧॥

“ સત્ એટલે પ્રાણીઓ પદાર્થો અથવા મુનિઓ, તેઓને હિતકર તે સત્ય સત્ય દસ પ્રકારનું પ્રરૂપ્યું છે તે જવી રીતે—જ દેશને નિષે જે શબ્દ જે અર્થમાં રૂઢ વ્યવેલો હોય તે શબ્દ બીજા દેશમાં પણ તેજ અર્થમાં વાપરવામાં આવે તો તે જનપદ-સત્ય કહેવાય. જેમ દોકણ દેશમાં દૂધને પિચ્ચ કહે છે, પાણીને ઉદક કહે છે, તે શબ્દ બીજા દેશમાં પણ કોઈ વાપરે તો તે જનપદસત્ય કહેવાય ૧

*ભુઓ સ્થાનાંગસૂત્ર, (આગમોદય સમિતિ) ચતુર્થઅધ્યાયક, દ્વિતીયઉદ્દેશ, સૂત્ર ૩૦૮ મુ, પત્ર ૨૩૩ મુ. †ભુઓ સ્થાનાંગ-સૂત્ર, દસમું સ્થાનક, તૃતીયઉદ્દેશ, સૂત્ર ૭૪૧ મુ, પત્ર ૪૮૬ મુ.

“કુમુદ^૧ વિગેરે પણ પંક એટલે ધ્રીગ્ચક્રમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ આબાલ-ગોપાલ દરેક મનુષ્યોએ^૨ અરવિંદનેજ પંકજ શબ્દથી સમ્મત ગણ્યું છે. તેથી પંકજ શબ્દ અરવિંદમાં જ વપરાય, કુમુદ વિગેરેમાં ન વપરાય, તે સમ્મતસત્ય કહેવાય. પંકજ શબ્દને કુમુદ અર્થમાં વાપરીએ તો અસત્ય કહેવાય, કારણ કે—તે અર્થમાં પંકજ શબ્દ અસમ્મત છે. ૨

“પાષાણ વિગેરેથી બનાવેલી તીર્થંકરાદિની પ્રતિમાની તીર્થંકરાદિપણાની બુદ્ધિથી સ્થાપના કરેલી હોય, તે વિષયમાં જ સત્ય, તે સ્થાપનાસત્ય કહેવાય. જેમ જિનેન્દ્રની પ્રતિમા હોય તે જિનેન્દ્ર નથી, છતાં ‘આ જિનેન્દ્ર પ્રભુ છે’ એવી બુદ્ધિ થાય છે. આચાર્યની પ્રતિમા હોય તે આચાર્ય નથી, છતાં ‘આ આચાર્ય છે’ એવી બુદ્ધિ થાય છે, તે સ્થાપનાસત્ય સમજવું. ૩

“નામ પ્રમાણે ગુણ ન હોય, છતાં તેને તે નામથી બોલાવાય છે, તે નામસત્ય. જેમ કુલવર્ધન કોઇનું નામ હોય, તે ભલે કુલની વૃદ્ધિ કરનારો ન હોય, છતાં તેને કુલવર્ધન નામથીજ બોલાવાય છે. ધનવર્ધન કોઇનું નામ હોય, તે ભલે દરિદ્ર હોય, છતાં તેને ધનવર્ધન નામથી બોલાવાય છે. શાંતિલાલ કોઇનું નામ હોય, તે ભલે ક્રોધી હોય, છતાં તેને શાંતિલાલ નામથીજ બોલાવાય છે, તે નામસત્ય સમજવું. ૪

“કોઈ ગુણ રહિત હોય, છતાં નિશાનીમાત્રથી તેને તે રૂપે ઝાળખીએ તે રૂપસત્ય. જેમ કોઇ સાધુ કપટી હોય, વ્રત-પચ્ચક્રપાણ ન કરતો હોય, સાધુના ગુણથી બ્રહ્મ હોય, છતાં

૧ રાત્રે ચંદ્રમાની ચાંદનીથી ખીલતું. ૨ દિવસે-સૂર્યના કિરણોથી ખીલતું કમળ.

સાધુનાં ચિહ્ન ધારણ કરેલ હોય તો તેને સાધુ કહેવાય છે, તે રૂપસત્ય સમજવું. ૫

"બીજી વસ્તુ આશ્રીને જે સત્ય તે પ્રતીત્યસત્ય કહેવાય. જેમ અનામિકા આગળીને 'મોટી' કહીએ તો તે સાચુ છે કાગણુ દે-તે છેલ્લી આગળીની અપેક્ષાએ મોટી છે. વળી એજ આગળીને 'નાની' કહીએ તો તે પણ સાચુ છે, કાગણુ દે, તે વચલી આગળીની અપેક્ષાએ નાની છે ૬

"વ્યવહારથી જે સત્ય તે વ્યવહારસત્ય કહેવાય જેમ ડુંગર ઉપર ઉગેલું ઘાસ બળી રહ્યું હોય, છતાં 'ડુંગર બળે છે' એમ બોલાય છે ઘડામાં ભરેલું 'પાણી ઝરતું' હોય, છતાં 'ઘડો ઝરે છે' એમ લોકવ્યવહારમાં બોલાય છે, તે વ્યવહારસત્ય સમજવું ૭

"વર્ણાદિ ભાવ આશ્રીને જે સત્ય તે ભાવસત્ય જેમ બગલો સફેદ છે, ભમરો કાળો છે એ દે બગલામાં તથા ભમરમાં બીજા પણ વર્ણ છે, છતાં સફેદ અને કાળા વર્ણની અધિકતા હોવાથી 'બગલો સફેદ છે, ભમરો કાળો છે' એ પ્રમાણે બોલાય છે, તે ભાવસત્ય સમજવું ૮

"દાઢ પદાર્થના યોગથી એટલે સબધથી જે સત્ય તે યોગસત્ય કહેવાય જેમ દડના યોગથી દડી કહેવાય, છત્રના યોગથી છત્રી કહેવાય ૯

"ઉપમાવડે જે સત્ય તે ઉપમાસત્ય કહેવાય જેમ વિદ્યાળ સંગેવગ્ને 'આ સંગેવર દરિયો છે' સિદ્ધ જેવા સૂરવીરને 'આ સિદ્ધ છે' એ પ્રમાણે બોલાય છે, તે ઉપમાસત્ય સમજવું ૧૦"

અહીં ત્રયકારને કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-સ્થાનકવા-

સીંચાએ પણ માન્ય કરેલ અતુલ્યોગદ્વારસૂત્રમાં તથા સ્થાનાંગ-
સૂત્રમાં ઉપર ખતાવ્યા મુજબ સ્થાપનાનિક્ષેપો માનેલો છે, અને
તેથી જિનેન્દ્રની પ્રતિમા માનવી જોઈએ. ॥ ૨ ॥

ઉપરની ગાથામાં સ્થાપના સાચી છે એમ સામાન્ય પ્રકારે
કહ્યું. હવે વીતરાગ ચારે નિક્ષેપે સાચા છે તે દેખાડે છે—

જાસ ધ્યાન કિરિયામાંહિ આવે । તેહ સત્ય કરી જાણું ॥

શ્રીઆવશ્યક સૂત્ર પ્રમાણે । વિગતે તેહ વચાણું રે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીણ ॥ ૩ ॥

જે વીતરાગ જિનેન્દ્રનું ધ્યાન આવશ્યકની ક્રિયામાં આવે
તેને હું સાચું કરીને માનું છું. કારણ કે, આવશ્યકની કરણી
ચારિત્રીયાની છે, માટે તે જે ક્રિયામાં જોલે તે સાચું જોલે તોજ
ચારિત્ર રહે, અન્યથા ચારિત્ર વિરાધે. ભાષાસત્ય સાચું જોલતાં
થાય છે તે વિચારવું જોઈએ. હવે શ્રીઆવશ્યક સૂત્રના પ્રમાણથી
વિગતે જોલે વિસ્તારથી તે નામાદિક નિક્ષેપો સત્ય છે એમ
ખતાવું છું. ॥ ૩ ॥

ચોવીશતથયમાંહિ નિક્ષેપો । નામ દ્રવ્ય દોય માવું ॥

કાઉસગ્ગ આલાવે ઠવણા । માવ તે સઘલે લાવું રે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીણ ॥ ૪ ॥

ચોવીશતથય જોલે ચોવીશ જિનની સ્તવનામાં નામ-
નિક્ષેપાથી અને દ્રવ્યનિક્ષેપાથી નામજિનની અને દ્રવ્યજિનની
ભાવના ભાવું છું. કાઉસગ્ગ આલાવામાં સ્થાપનાનિક્ષેપાથી
સ્થાપનાજિનની ભાવના ભાવું છું. અને સમગ્ર આવશ્યકમાં
ભાવનિક્ષેપાથી ભાવજિનની ભાવના ભાવું છું.

ચોવીશ જિનની સ્તવના એટલે લોગસ્ત વજ્જોઅગરે એ સૂત્ર ઉચ્ચારતાં શ્રીઋષભદેવ વિગેરે ચોવીશ તીર્થંકરનાં નામ પ્રગટ-પણે આવે છે તે નામનિશ્ચેષો બાણે.

ચોવીશ જિનની સ્તવનામાં દ્રવ્યનિશ્ચેષો એવી રીતે ઠ-ઋષભદેવાદિ તીર્થંકરના વારામાં જે કાળે જે તીર્થંકર વિચરતા તે ભાવતીર્થંકર બાણવા, પણ જે બીજા ત્રેવીશ તીર્થંકર વંદાણા તે દ્રવ્યનિશ્ચેષે વંદાણા અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

“ભૂતમ્ભવ ભાવિનો વા, ભાવસ્ય હિ કારણં તુ યલ્લોકે ।

તદ્ દ્રવ્યં તત્ત્વજ્ઞૈઃ, સચેતના-ડ્વેતનં કથિતમ્” ॥ ૧ ॥

“તત્ત્વજ્ઞ પુરૂષોએ સચેતન અથવા અચેતન તે દ્રવ્ય કહ્યું છે કે જે—ગત્તમાં ભૂતકાલીન અથવા ભવિષ્યકાલીન પર્યાયનું કાગણુ હોય ના-પર્યં કે, જે પ્રાણી પહેલા સ્વર્ગમાં ઇદ્રપણે ચક્રને હાલમાં મનુષ્યપણે પગિણુઓ હોય, તે ભૂતકાલીન ઇન્દ્ર-પર્યાયનું કાગણુ હોવાથી અત્યારે પણ ઇન્દ્ર કહેવાય છે જેમ કાંઈ પહેલા ગજનો મત્રી થયેલો હોય, પણ હાલમાં તે પદવીથી શ્રદ્ધ થયેલો હોય, છતાં નેને મત્રી ગજથી બોલાવાય છે એવી રીતે કાંઈ પ્રાણી ઇન્દ્રપણે હિતપત્ર થશે, તે ભવિષ્યકાલીન ઇન્દ્રપર્યાયનું કાગણુ હોવાથી અત્યારે પણ ઇન્દ્ર કહેવાય છે જેમ અત્યારે સુવ-ગજ હોય, ભવિષ્યકાલમાં રાજ થવાનો હોય, તેને ગજ ગજથી બોલાવાય છે આ ત્રણેયનું ઉદાહરણ આપ્યું એવી રીતે કાંઈ વિગેરે અચેતનનું પણ દ્રવ્યપણું પોતાની મેળે બાવી લેવું.”

જે કે—

“જે અ અઈઆ સિદ્ધા, જે અ ભવિસ્સંતણાગણ કાલે ।
સંપડ અ વટ્ટમાણા, સઘ્વે તિવિહેણ વંદામિ ” ॥ ૧ ॥

“ જ્યો અતીતકાળે સિદ્ધ થયા, જ્યો ભવિષ્યકાળે સિદ્ધ થશે, અને વર્તમાન કાળે વિદ્યમાન એવા સર્વ (દ્રવ્યજિનો) ને હું ત્રિવિધે વંદન કરું છું. ”

આ ગાથામાં પણ જિનેન્દ્રોને દ્રવ્યનિર્દેષે વંદન કર્યું છે, પણ એ ગાથા સ્થાનકવાસીઓ માનતા નહીં હોવાથી અન્યકારે દ્રવ્યનિર્દેષાનું ઉદાહરણ ઉપર બતાવ્યા મુજબ ચોવીસ સ્તવનામાંજ આપ્યું છે.

કાઉસગ્ગ આસાવે એટલે—“અરિહંતચેદ્યાણં કરેમિ કા-
ઉસગ્ગં, વંદણવત્તિયાણ, પૂઅણવત્તિયાણ—અરિહંતની પ્રતિમાને વંદન નિમિત્તે, પૂજન નિમિત્તે હું કાઉસગ્ગ કરું છું.” આ આ-
સાવામાં પ્રતિમાને વંદન નિમિત્તે તથા પૂજન નિમિત્તે કાઉસગ્ગ કર્યો છે, તેથી સ્થાપનાનિર્દેષો આવ્યો. કારણકે, પ્રતિમા સ્થાપના છે.

અહીં જો સ્થાનકવાસીઓ કહે કે, અમે અરિહંતચેદ્યાણંનો પાઠ માન્ય કરતા નથી, તો તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—અરિહંતચેદ્યાણં એ કાઉસગ્ગ આસાવો છે, તે જો તમે નહીં માનો તો પાંચમું કાઉસગ્ગ નામનું આવશ્યક કેમ થશે ? વળી આવશ્યકસૂત્રની અંદર પણ એ પાઠ છે, તે કેમ ઝોળવાય ? છતાં જો તે ઝોળવે તેને માથે આજ્ઞાભંગનો દોષ લાગે. જો કે અત્યારે સ્થાનકવાસીઓ અરિહંતચેદ્યાણંનો પાઠ માનતા નથી, પણ ઉપાધ્યાયજી મંહારાજે આ ગાથામાં કાઉસગ્ગ આસાવાને આશ્રીને સ્થાપના નિર્દેષો સિદ્ધ કરેલો હોવાથી અનુમાન થાય છે કે—

ઉપાધ્યાયજીના સમયમા સ્થાનકવાસીઓ અરિહત્તવેદ્યાણંતો પાઠ માનતા હોવા જોઈએ જે પૂર્વે ન માનતા હોત તો તેની સાથે આ ગાથામાં કેમ આપે ? આવી રીતે ત્રીજો દ્રવ્યનિર્લેપો આવશ્યકની ક્રિયામાં આવ્યો.

ચોથો ભાવનિર્લેપો જે તીર્થંકરના દેવલજ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ છે, તે તો સર્વત્ર ધ્યાનદ્વારા ક્રિયાસમાપ્તિ યાવત્ હૃદયમાં લાવુ છું ॥૪॥

ઉપરની ગાથામાં આગ નિર્લેપો આવશ્યકક્રિયામાં દેખા-
હ્યા હવે સ્થાનકવાસીઓ કદાચ એમ કહે કે—“અમે આવશ્યકને માનનીય ગણીએ છીએ, પણ અત્યારે જે આવશ્યક ઉપલબ્ધ છે તે નહીં, ખરૂં આવશ્યક તો મળતુ નથી ” તેના ઉત્તરમા જણાવવાનુ કે—“અત્યારે જે આવશ્યક ઉપલબ્ધ છે તે ખરૂં આવશ્યક નથી એ નિર્ણય કેવી રીતે કર્યો ? દેવલીલગવત વિના એમ કેવી રીતે કહી શકાય કે, ખરૂં આવશ્યક ઉપલબ્ધ નથી ? ” કદાચ સ્થાનકવાસીઓ કહે કે—“દેવલી લગવંતની હયાતી વિના તમોને કાણે કહ્યું કે ઉપલબ્ધ આવશ્યક છે તેજ ખરૂં આવશ્યક છે ? ” તેના ઉત્તરમા જણાવવાનુ કે—અમે તો આગળ બતાવેલી ગાથાના પ્રમાણથી ઉપલબ્ધ આવશ્યકને ખરૂં આવશ્યક માનીએ છીએ અન્યકાર આ બાબત સ્પષ્ટ કરી બતાવે છે—

પુસ્તક લિખિત સકલ જિમ આગમ । તિમ આવશ્યક एह ॥
મગવર્ડે નંદી સાંચે સમ્મત । તેહમાં નહીં સંદેહ રે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીए ॥ ૫ ॥

જેમ સકલ આગમ પુસ્તકલિખિત છે, તેમ આ આવશ્યક પણ પુસ્તક લિખિત મળે છે વળી અત્યારે જે આવશ્યક ઉપલબ્ધ

છે તે ભગવતીસૂત્ર તથા નંદીસૂત્રની શાખે સંમત છે, એટલે તે બન્ને સૂત્રો આ આવશ્યકનેજ ખરું બતાવે છે. માટે અત્યારે ઉપલબ્ધ આવશ્યક છે તે ખરુંજ છે, તેમાં કંઈ પણ સંદેહ લાવવો નહીં.

જેમ ભગવતી વિગેરે સર્વ આગમો પુસ્તકલિખિત મળી આવે છે તેમને તમે માનનીય ગણો છો, તેમ આવશ્યક પણ પુસ્તકલિખિત મળી આવે છે, માટે તેને પણ માનનીય ગણવું જોઈએ. આવશ્યકને ભગવતીસૂત્રમાં માન્ય ગણ્યું છે. ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

“ તં જહા આવસ્સણ ”

એટલે ‘તે જેમ આવશ્યકમાં કહ્યું છે.’ વળી નંદીસૂત્રમાં જ્યાં સર્વ સૂત્રના નામ કહ્યા છે ત્યાં આવશ્યકનું નામ પણ પ્રગટ પણે કહ્યું છે. આવી રીતે બન્ને સૂત્રો આવશ્યકને માન્ય ગણતા હોવાથી જેમ અમે આવશ્યકને માન્ય ગણીએ છીએ તેમ તમારે પણ અવશ્ય માન્ય ગણવું જોઈએ. જે માન્ય નહીં ગણો તો ભગવતી અને નંદી એ બન્ને સૂત્રની વિરાધતાનું પાપ વહોરશો; માટે બુદ્ધિમાન પુરૂષે આવશ્યકમાં કંઈ પણ સંદેહ લાવવો ન જોઈએ ॥ ૫ ॥

કદાચ સ્થાનકવાસીઓ કહે કે—આવશ્યક સૂત્ર તો ઘરઘરનું જૂઠું છે, એક નથી, તેમને અન્યકાર શીખામણુ આપે છે—

સૂત્ર આવશ્યક જે ઘરઘરનું । કહેશે તે અજ્ઞાની ॥
પુસ્તક અરથ પરંપર આવ્યું । માને તેહજ જ્ઞાની રે ॥
જિનજી, તુજ આળા શિર વહીણ ॥૬॥

જે કોઈ 'આવશ્યકસૂત્ર ધરધરનું' જૂઠું છે' એમ કહે છે તેમને અજ્ઞાની સમજવા પણ પુસ્તક અને તેના અર્થ પરંપરાથી ચાલ્યાજ આવે છે એમ જે માને તેમને જ્ઞાની સમજવા

જે પુસ્તક અને તેના અર્થ જ્ઞાનીઓની પરંપરાએ ચાલ્યા આવે છે તે અવશ્ય માનવા જોઈએ, કાણુ કે, પુસ્તક અને તેના અર્થ મોઝુદ હોવા છતાં તેને અમાન્ય કેમ ગણાય ? અનુયોગ-દ્વાર સૂત્રમા કહ્યું છે કે—

“નોઆગમઓ દન્વસુય જં પત્તય-પોત્વયલિહિય ”

“ નોઆગમથી દ્રવ્યશ્રુત તે કહેવાય કે જે પુસ્તક—પાનામાં વખેલું છે. ”

આવી રીતે આવશ્યક પુસ્તક જેમ પરંપરાએ ચાલ્યું આવે છે, તેમ તેનો છ આવશ્યકરૂપ અર્થ પણ પરંપરાએ ચાલ્યો આવે છે. આગમ ત્રણ પ્રકારના કદ્ધા છે—

“ સુત્તાગમે, અત્યાગમે, તદુભયાગમે. ”

એટલે સૂત્રઆગમ, અર્થઆગમ અને સૂત્ર-અર્થ આગમ ત્રણી જે પરંપરાએ અવિચ્છિન્ન ચાલ્યું આવે તે માનવું જ જોઈએ એમાં પણ ત્રણ પ્રકારના આગમ કદ્ધા છે—

“ અત્તાગમે, અનતરાગમે, પરંપરાગમે. ”

“આત્માગમ એટલે પોતાની મેળે જાણવું, અન તગમ એટલે ગુરુમહાગત વિગેરે જે અનતર જ્ઞાન આપનાર હોય તેમની પાસેથી જાણવું, તથા પર પરાગમ એટલે જે પર પરાએ ચાલ્યું આવતું હોય તે પર પરાથી જાણવું ” આવશ્યકસૂત્રનો અર્થ પરં-

પરાથી ચાલ્યો આવે છે, તેને ન માને તે ઉપરના પાઠની વિરાધના કરે છે. જે આગમોના પાઠ યોગ્ય—માન્ય ન રાખે તે અજ્ઞાની કહેવાય, અને જે માન્ય રાખે તેજ જ્ઞાની કહેવાય. ॥ ૬ ॥

જેઓ એકલા ભાવનિક્ષેપાનેજ વંદનીય ગણે છે, દ્રવ્ય અને સ્થાપનાનિક્ષેપાને વંદનીય માનતા નથી, તેમને દ્રવ્ય અને સ્થાપનાનિક્ષેપો પણ વાંદવા યોગ્ય છે તે ખતાવે છે—

વંમી લિપી શ્રીગણધરદેવે । પ્રણમી મગવર્દ આદે ॥

જ્ઞાન તળી તે ઠવળા અથત્રા । દ્રવ્યશ્રુત અવિવાદે રે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીણ ॥ ૭ ॥

શ્રીગણધર પ્રભુએ ભગવતીસૂત્રના પ્રારંભમાં બ્રાહ્મી લિપીને નમસ્કાર કર્યો છે. બ્રાહ્મી લિપી એ અક્ષરની સ્થાપના છે, વળી તે દ્રવ્યશ્રુત છે એમાં પણ વિવાદ નથી.

ગણધર પ્રભુ શ્રીસુધર્માસ્વામીએ ભગવતીસૂત્રની રચના કરતાં પ્રારંભમાં—

“૧મો વંમીણ લિવીણ”

“બ્રાહ્મી લિપીને નમસ્કાર હો ” એ પ્રમાણે બ્રાહ્મી લિપીને નમસ્કાર કર્યો છે. લિપી એટલે પુસ્તકાદિમાં લખેલા અક્ષરો. તે લિપી અઘાર પ્રકારની હોવા છતાં ભગવંત શ્રીઋષભદેવે પોતાની બ્રાહ્મી નામની પુત્રીને શીખવેલી હોવાથી તેનું ‘બ્રાહ્મી’ એવું નામ પાડ્યું છે. કહ્યું છે કે—

“લેહો” લિવીવિહાણં, જિણેણ વંમીણ દાહિણકરેણ ”

૧ બુઝો ભગવતીસૂત્ર (આગમોદય સમિતિ) પત્ર પાંચમું.

૨ બુઝો ભગવતીસૂત્રની વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ ટીકા, પત્ર પાંચમું.

“શ્રીઋષભદેવ જિનેન્દ્રે પોતાની પુત્રી બ્રાહ્મીને જમણે હાથે લેખ એટલે લિપીવિધાન શીખવ્યું ”

પુસ્તકાદિમાં લખેલા અક્ષરો એ જ્ઞાનની સ્થાપના છે અનુયોગદ્વારસૂત્રમા કહ્યું છે કે—

“અસંભાવઠવણા વા અસંભાવઠવણા વા આવસ્સપ્પત્તિ ઠવણા ઠવિજ્જઈ, સે તં ઠવણાવસ્સયં.”

“આવશ્યક ક્રિયાવાળા સાધુ સંભાવ સ્થાપના વડે અથવા અસંભાવ સ્થાપના વડે સ્થાપનારૂપ કગય તે સ્થાપનાવશ્યક” તાત્પર્ય છે—આવશ્યક ક્રિયાવાળા સાધુનો આકાર કાષ્ઠાદિમાં કોતરી ને સ્થાપનારૂપ સ્થપાય તે સ્થાપનાવશ્યક કાષ્ઠાદિમા કોતરેલી ને આકાર વાળી સ્થાપના તે સંભાવસ્થાપના, કારણકે, તેમાં સાધુનો આકાર રહેલો છે અને અક્ષાદિમા ને આકાર ગહિત સ્થાપના તે અસંભાવસ્થાપના, કારણ કે, તેમાં સાધુ વિગેરેનો આકાર હોતો નથી આવી રીતે બ્રાહ્મીલિપી પણ જ્ઞાનની સ્થાપના છે

વળી તે, બ્રાહ્મીલિપીને દ્રવ્યશ્રુત પણ અવગ્ય માનવું નેહએ, તેમા કોઈ જાનનો વિવાદ નથી, કારણ કે— શ્રી અનુયોગદ્વારસૂત્રના ચોત્રીગમા પાનામાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે—

“ દ્વયમૃય જ પત્તર-પોત્થયન્નિદિયં ”

“જે પુસ્તક-પાનામા લખાયેલું છે તે દ્રવ્યશ્રુત છે.” તાત્પર્ય છે—કારણકે શ્રીસુધર્માસ્વામીએ પણ જ્ઞાનના સ્થાપનાનિષેપાને તથા દ્રવ્યનિષેપાને વંદન કરેલું હોવાથી આપણને માનનીય છે, તો પછી શ્રીવીનગગ પ્રભુનો સ્થાપનાનિષેપો અને દ્રવ્યનિષેપો વદનીય કેમ ન માનવો ? ॥ ૭ ॥

આ ઠેકાણે ઠાઠ બ્રાહ્મીલિપીના અર્થ મરડી સ્વમતિ
 ક્ષતિપત બીજે અર્થ કરે છે, તેને અંચકાર શિખામણ આપે છે—
 મેદ અઢારજ વંમી લિપીના । સમવાયાંગે દીઠા ॥
 શુદ્ધ અરથ મરડી ભવવહુલા । મમશે કુમતિ ધીઠા રે ॥
 જિનજી, તુજ આણા શિર વહીણ ॥૮॥

શ્રી સમવાયાંગસૂત્રની અંદર બ્રાહ્મીલિપીના અઢાર ભેદ
 દેખાડ્યા છે, અને તે બ્રાહ્મીલિપીને શ્રીગણધર પ્રભુએ ભગવતી-
 સૂત્રના પ્રારંભમાં ચોક્ષી રીતે વંદન કરેલું છે. છતાં જે દુષ્ટ
 બુદ્ધિવાળા ધૂષ્ટ પુરૂષો તે શુદ્ધ અર્થને મરડી પોતાને મનગમતો
 બીજે અર્થ કરે છે તેઓ આ દુઃખમય સંસારમાં ઘણા ભવ
 ભટકશે.

શ્રીસમવાયાંગસૂત્રમાં બ્રાહ્મીલિપીના અઢાર ભેદ આવી રીતે
 દેખાડ્યા છે—

“વંમીણ” જં લિવીણ અઢારસવિહે લેખવિહાણે પળણત્તે । તં
 જહા—વંમી જવળી લિયાદોસા ઝરિઆ સ્વરોટ્ટિઆ સ્વરસાવિઆ
 પહારાઈયા ઉચ્ચત્તરિઆ અક્ષરપુટ્ટિયા ભોગવયતા વેણતિયા
 ણિણહઈયા અંકલિવી ગણિઅલિવી ગંધન્વલિવી ભૂયલિવી આદં-
 સલિવી માહેસરીલિવી દામિલિવી વોલિંદિલિવી ”

“આદીશ્વર પ્રભુની પુત્રી બ્રાહ્મી, અથવા સંસ્કૃત વિગેરે ભેદ
 યુક્ત જે વાણી તે બ્રાહ્મી, તેને આશ્રીને શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુએ દેખાડે-
 લી જે અક્ષર લખવાની રીતિ તે બ્રાહ્મીલિપી. તે બ્રાહ્મીલિપીને

૧ જુઓ સમવાયાંગસૂત્ર (આગમોદય સમિતિ) સૂત્ર ૧૮ મું,
 ૫૩ ૩૫ મું.

લખવાના એક અંકાર પ્રકારના પ્રરૂપ્યા છે, તે જવી રીતે
પ્રાક્ષી જવની વિગેરે."

આવી રીતે શ્રીસમવાયાંગસૂત્રની સાક્ષીએ પણ પ્રાક્ષીલિપી
અક્ષરન્યાસરૂપ સિદ્ધ થાય છે, તેનો બીજો અર્થ કેમ થઈ શકે ?
છતાં જે ધીઠા અને કુબુદ્ધિ મનુષ્યો ગણુધર અને શ્રીતીર્થંકરની
પણુ આજ્ઞાનો ભગ નહીં ગણુકાગતા શુદ્ધ અર્થને મરડી બીજો
અર્થ કરે છે તેઓ ઘણો સ સાર રઝળશે, માટે સ સારભીડ ભન્યા-
ત્માએ શુદ્ધ અર્થને નહીં મરડવો જોઈએ ॥ ૮ ॥

અદ્વપમતિ પ્રરૂપો પ્રાક્ષીલિપીનો શુદ્ધ અર્થ કેવી રીતે મળે છે
તે બતાવી અન્યકાર તેઓને ઉત્તર આપે છે—

વંમીલિપી જો તેહનો કરતા । તો લેલક પળ આવે ॥
ગુરુ આળા વિળ અચ્ચકરે જે । તેહનો વોલ ન માવે રે ॥
જિનજી, તુજ આળા શિરવહીએ ॥ ૯ ॥

પ્રાક્ષીલિપી ગબ્દથી જે પ્રાક્ષીલિપીનો કર્તા લઈએ તો તે પ્રા-
ક્ષીલિપીનો લખવાવાળો પણ આવે ગુરૂમહારાજની આજ્ઞા વિના
પોતાને મનમાન્યો જે અર્થ કરે તેનો બોલ સારો લાગતો નથી

સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—“ભગવતીસૂત્રના પ્રાર ભમા ગણુ-
ધર શ્રીસુધર્માસ્વામીએ ‘જમો વંમીએ લિલીએ’ એ પ્રમાણે જે વા-
ચ્ય હર્યાર્યું છે તેનો અર્થ—‘પ્રાક્ષીલિપીને નમસ્કાર થાઓ’ એ
પ્રમાણે કરવાનો નથી, પણ ‘પ્રાક્ષીલિપીના કર્તા જે શ્રીઆદીશ્વર
પ્રભુ, તેમને નમસ્કાર થાઓ’ એવો અર્થ કરવાનો છે. એટલે કે—
શ્રીસુધર્માસ્વામીએ પ્રાક્ષીલિપીને નમસ્કાર કર્યો હોત તો જ્ઞાનનો
સ્થાપનાનિષેધો માન્ય થાત, પણ પ્રાક્ષીલિપીના કર્તા જે શ્રીઆ-

દીશ્વર પ્રભુ, તેમને નમસ્કાર કર્યો છે, તેથી તમોએ ઉપરની ગાથા-
માં કરેલી જ્ઞાનના સ્થાપનાનિષેધાની સિદ્ધિ ઉડી ગઈ. જેમ ઢાઢ
સૂતાર ઘરનાં ખારણાં બનાવવા માટે લાકડું લેવા લાતીમાં જતો
હતો, ત્યારે તેને ઢાઢએ પૂછ્યું કે-ભાઈ ! શામાટે જાઓ છો ?
સૂતારે કહ્યું કે- ખારણા લેવા જાઉં છું. આ વાત સૂતારે અશુદ્ધ
નૈગમનયની અપેક્ષાએ કહી છે. લાકડાને છોલી-ઘડી તૈયાર કર્યા
પછી ખારણાં કહેવાય, છતાં અશુદ્ધનૈગમનયની અપેક્ષાએ લાકડું
લેવા જતાંજ ‘ખારણાં લેવા જાઉં છું’ એમ કહ્યું. તેમ અહીં
પણ ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામીએ અશુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ
બ્રાહ્મીલિપીને નમસ્કાર કર્યો નથી, પણ તે લિપીના કરનારા શ્રી-
શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુને નમસ્કાર કર્યો છે.”

ઉત્તર.

એ તો તમે પણ કબૂલ કરશો કે-અશુદ્ધ નૈગમનય કરતાં
શુદ્ધનૈગમનય બંધવાન છે. એટલે કે, અશુદ્ધ નૈગમનયની અપે-
ક્ષાએ જે અર્થ થતો હોય તેના કરતાં શુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ
આવતા અર્થનો વધારે અધિકાર છે. અશુદ્ધ નૈગમનયની અપે-
ક્ષાએ તમે બ્રાહ્મીલિપીના કર્તા શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુ લીધા. પણ
શુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ બ્રાહ્મીલિપીનો લખનારો લહિયો
આવશે. તેથી તમારી માન્યતા પ્રમાણે તો લહિયો વંદનીય બન્યો.
કારણ કે શુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ તો જણે બ્રાહ્મીલિપી લખી
છે તે બ્રાહ્મીલિપીનો કર્તા ઠરે છે. જેમ સૂતારે લાકડાને છોલી-
ઘડીને ખારણું બનાવ્યું હોય તેને શુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ
ખારણું કહેવાય છે, તેમ ખાસ બ્રાહ્મીલિપીનો લખનારોજ બ્રા-
હ્મીલિપીનો કર્તા કહેવાય. જરા સ્થિર બુદ્ધિથી વિચાર કરો કે-

શું ગણધર જેવાં સમર્થ યોગી લહિયાને નમસ્કાર કરે ? આ તો બકર કાઢતા છટ પેઠા જેવું થશે, અને અર્થનો અનર્થ થશે. માટે માનવું જોઈએ કે, ગણધર શ્રીમુધર્માસ્વામીએ ભગવતી સૂત્રના પ્રાગ્ ભમાં બ્રાહ્મીલિપીના કર્તા શ્રીઆદીશ્વરપ્રભુને નમસ્કાર કર્યો નથી, પણ ખાસ બ્રાહ્મીલિપીનેજ નમસ્કાર કર્યો છે, અને તેથી જ્ઞાનનો સ્થાપનાનિર્દેષો માનનીય સ્વીકારવો જોઈએ.

કદાચ કહેશે કે—“બ્રાહ્મીલિપીનો આદિકર્તા લગ્નએ છીએ, અને તેથી શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુજ આવે છે, કાગણ કે, બ્રાહ્મીલિપીના પ્રથમ કર્તા શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુજ છે લહિયો ન આવે, કારણ કે—તે પર પરાએ કર્તા છે.” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—એ અર્થ ઉપચાચી લઈએ તોજ આવે એ યાદ રાખવું કે કોઈ પણ સ્થળે પ્રયોજન વિના ઉપચાર થતો નથી ભગવતીસૂત્ર જેવા સર્વમાન્ય અન્યમા પણ પ્રયોજન વિના ઉપચાર લેવાથી સૂત્રદોષ આવે

વળી જમો વંમીઈ લિવીઈ એ વાક્યથી બે બ્રાહ્મીલિપીના આદિકર્તા શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ લેવાના હોય તો “જમો સિષ્પસયસ્સ—સે કડો ગિદપને બનાવનાર શ્રીઋષભદેવ પ્રભુને નમસ્કાર હો” એવું વાક્ય કેમ ન કહ્યું ? કાગણકે—શ્રી સમવાયાંગસૂત્રમા બ્રાહ્મીલિપીને અઢાગ પ્રકાગ્ની વર્ણવી છે, છતાં તે લિપી અહીં ન લેવાની હોત, અને લિપીના કર્તાનેજ લેવાના હોત તો આવું બ્રાન્તિજનક વાક્ય શા માટે કહેત ? માટે લિપીના કર્તા નહીં લેતા સાક્ષાત્ લિપીનેજ નમસ્કાર કર્યો છે એમ માન્ય રાખવું જોઈએ

વળી ભગવતીસૂત્રમાં જમો વંમીઈ લિવીઈ એ વાક્યની પહેલાજ ‘જમો અરિહતાણં અરિહ તોને નમસ્કાર હો’ એ વાક્ય

મૂઠ્યું છે. તો શું અરિહંતોમાં આદીશ્વર પ્રભુ ન આગ્યા ? આ માટે જમો વંમીણ લિલીણ એ વાક્યદ્વારા ભિન્ન દેખાડ્યા ? માટે જમો અરિહંતાણં એ વાક્યથીજ શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુને પણ નમસ્કાર આવી જતા હોવાથી જમો વંમીણ લિલીણ એ વાક્યનો અર્થ ‘બ્રાહ્મીલિપીને નમસ્કાર હો’ એ પ્રમાણેજ કરવો જોઈએ.

કદાચ કહેશે કે—“બ્રાહ્મીલિપીની ક્રિયા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુએજ બતાવી છે, તે ક્રિયાગુણે પ્રભુ વાંદવા યોગ્ય છે, એવું જણાવવાને ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામીએ જમો વંમીણ લિલીણ એવું વાક્ય અલગ રચ્યું છે.” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—જમો અરિહંતાણં એ વાક્યથી અરિહંતોની અંદર શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ પણ આવી જતા હોવાથી તેઓ પણ જ્યારે વંદાયા ત્યારે બ્રાહ્મીલિપી તો અવશ્ય વંદાણીજ. કારણ કે—ક્રિયાનો કતાં વંધ થયો તો ક્રિયા વંધ થઈજ ગઈ.

માટે ગુરૂ એટલે પરમગુરૂ શ્રીતીર્થંકર દેવ, તેમની આજ્ઞા વિના સ્વમતિ કલિપત જે ખોટા અર્થ કરે તેનો ખોલ આજ્ઞાબાદ્ય હોવાથી ન ભાવે એટલે ભાવતો નથી—સારો લાગતો નથી. અથવા ગુરૂ એટલે શુદ્ધ પરંપરાએ આવેલા જે ગુરૂમહારાજ, તેમની આજ્ઞાવિના જેમ તેમ બકી નાખનારાઓનો ખોલ સારો લાગતો નથી. ॥ ૯ ॥

બ્રાહ્મીલિપી દ્રવ્યશ્રુત હોવાથી વંદના કરવા યોગ્ય છે એમ કહ્યું, તે ઉપર દૃષ્ટાન્ત આપે છે—

જિનવાણી પળ દ્રવ્યશ્રુત છે । નંદીસૂત્રને લેલે ॥
જિમ તે તિમ વંમીલિપી નમિય । માવ તે દ્રવ્ય વિશેષેરે ॥
જિનજી, તુજ આળા શિર વહીણ ॥ ૧૦ ॥

નદીસૂત્રમા જિનેન્દ્રની વાણીને પણ દ્રવ્યશ્રુત કહ્યું છે જેમ તે જિનવાણી દ્રવ્યશ્રુત હોવા છતાં તેને વદન કરીએ છીએ, તેમ બ્રાહ્મીસિપાને પણ દ્રવ્યશ્રુતપણે વદનીય માની તેને નમસ્કાર કરીએ ભાવ દ્રવ્યવિશેષે હોય છે—દ્રવ્યને આશ્રીને ભાવ હોય છે, તેથી જેમ ભાવને વદનીય ગણીએ તેમ દ્રવ્યને પણ વદનીય ગણવું બેધએ.

નદીસૂત્રના ૧૩૬ માં પત્રમાં પ્રત્યક્ષજ્ઞાનના અવિકારમા કેવલજ્ઞાનની પ્રરૂપણા કરતા કહ્યું છે કે—

“કેવલનાણેણસ્ત્યે, નાર જે તત્ય પણવળજોગે ।

તે મામડ તિત્યયરો, વડજોગ સુઝ હવડ સેસં ” ॥૧॥

“તીર્થક બગવાન કેવલજ્ઞાન વડે ધર્માંસ્તિકાય વિગેરે અભિસાધ્ય અને અનભિસાધ્ય પદાર્થો જાણીને, તે અભિસાધ્ય અને અનભિસાધ્ય પદાર્થોની મર્યાદા જે અભિસાધ્ય પદાર્થો હોય તેઓને પ્રરૂપે છે અભિસાધ્ય પદાર્થોમા પણ જે પ્રરૂપવા યોગ્ય હોય તેઓનેજ પ્રરૂપે છે. બીજાને નહીં, કાગલ કે—અભિસાધ્ય પદાર્થો પણ અનત હોવાથી અને આયુષ્ય પગિમિત હોવાથી તે મર્યાદા બોલના અગત્ય છે ભગવતનો તે વાગ્યોગ રોપશ્રુત—અપ્રમાનશ્રુત એટલે દ્રવ્યશ્રુત વાય છે ”

આ પ્રમાણે નદીસૂત્રની શાખે જિનેન્દ્રની વાણીને પણ દ્રવ્યશ્રુત કહ્યું છે દ્રવ્યશ્રુતને ભગવતીસૂત્રના આ બમા ગાલુ ૧૨ શ્રીસૂત્રમાં નામીએ નમસ્કાર કર્યો છે—

“નમો સુવમ્પ ”

૧ વાણીની બોલી શ્રમય તેવા ૨ વાણી શ્રકાય, પણ વાણીની બોલી ન શ્રકાય તેવા ૩ જુઓ ભગવતીસૂત્ર, પત્ર છઠું, સૂત્ર ત્રીજું.

“શ્રુતને એટલે દ્વાદશાંગીરૂપ અહુત્રવચનને નમસ્કાર હો.”

શ્રુત એ જિનેન્દ્રની વાણી છે, અને જિનેન્દ્રની વાણી ઉપર બતાવ્યા મુજબ નંદીસૂત્રની શાખે દ્રવ્યશ્રુત સિદ્ધ થાય છે. આવી રીતે જેમ જિનવાણી પણ દ્રવ્યશ્રુત હોવા છતાં તેને ભગવતીસૂત્રમાં શ્રીસુધર્માસ્વામીએ નમસ્કાર કરેલો હોવાથી વંદનીય છે, તેમ દ્રવ્યશ્રુત બ્રાહ્મીલિપીને પણ નમસ્કાર કરવો જોઈએ. જેમ જિનવાણી ભાષાવર્ગણના પુદ્ગલરૂપ દ્રવ્ય છે, તેમ બ્રાહ્મીલિપી પણ અક્ષરરૂપે દ્રવ્ય છે. આવી રીતે દ્રવ્યપાણે બન્ને સરખા હોવાથી જેમ જિનવાણીને વંદનીય માનીએ, તેમ બ્રાહ્મીલિપીને પણ વંદનીય માનવી જોઈએ. ભાવ દ્રવ્યવિશેષને આશ્રીનેજ હોય છે. દ્રવ્ય એ ભાવનું સાધન છે, તેથી જ ભાવશ્રુતને વંદનીય ગણો તો દ્રવ્યશ્રુતને અવશ્ય વંદનીય ગણવું જોઈએ. ॥૧૦॥

કોઈ શંકા કરે કે—સ્થાપના તો અશ્વ છે, તેને વંદન કરવાથી શો ફાયદો? સચેતનને નમસ્કાર કરવાથી તે તેનો બદલો આપવાને સ્પર્શ છે, પણ પાપાણાદિકથી બનાવેલી પ્રતિમા વિગેરે શું ફળ આપશે ?’ તેનો ઉત્તર અન્યકાર આપે છે—

જેમ અજીવ સંયમનું સાધન । જ્ઞાનાદિકનું તેમ ॥
શુદ્ધ ભાવ આરોપે વિધિશું । તેહને સઘલે સ્વેપ્ન રે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીણ ॥ ૧૧ ॥

જેમ રજેહરણ (ઓઘો), વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરે અશ્વ હોવા છતાં તેઓ સંયમ એટલે ચારિત્રનાં સાધન છે—ચારિત્રનું પરિપાલન કરવાનાં સાધન છે, એથી ચારિત્ર સાધી શકાય છે, તેમ જિનપ્રતિમા બ્રાહ્મીલિપી વિગેરે સ્થાપના જ્ઞાન-દર્શનાદિનાં સાધન

છે જે પ્રાણી તે સ્થાપનાને વિષે વિવિધૂર્વક શુદ્ધ ભાવનાનું આ-
રોપણ કરે તો તે પ્રાણીનું સર્વ સ્વર્ગે કલ્યાણ થાય છે ભગવતી
સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

તે^૧ મહાફલ સ્વલ્પ દેવાણુષ્ણિયા ! તદ્દારુવાણં થેરાણ
ભગવતાણ નામગોચસ્સ વિ સવણયાણ, ક્ષિમગ ! પુણ અભિગ-
મણ-વદણ-નમંસણ-પડિપુચ્છણ-પજ્જુવાસણયાણ^૨, જાવ ગઢ-
ણયાણ ? ”

“હે દેવાનુપ્રિય ! તેવા પ્રકારના ભગવંત સ્થવિગ્ના નામ-
ગોત્રનું પણ શ્રવણ કરવાથી મહાકૃણ છે, તો પછી તેવા મહા-
ત્માની સામા જવું, વદન કરવું, નમસ્કાર કરવો, મનોગત
સદેહ પૂછવો, સેના-વૈયાવચ્ચ કરવું, યાવત્ તેમણે કહેલો અર્થ
શ્રદ્ધાપૂર્વક ગ્રહણ કરવો તેમજ મહાકૃણ થાય તેનું તો પૂછવું જ
શું ? ” અહીં નામ માત્ર સાંભળવાથી મહાકૃણ બતાવ્યું છે, તો
પછી પ્રભુની પ્રતિમાને શુદ્ધ ભાવથી વદન કરવામા કૃણ કેમ ન
મળે ? વળી પણ કહ્યું છે કે—

“વન્ના ણં તે ગામા-ડગર-નગર-લેહ-કલ્લહ-મંડવ-દોણ-
મુદ્ધપટ્ટણા સમસન્નિવેસા જત્થ અરિહતા ભગવંતા વિહરન્તિ”

“તે ગામ નગર વિગેરે ભાગ્યગાળી છે કે જ્યાં અગિહ ત
ભગવત વિહરે છે ” અહીં પ્રભુ જ્યાં વિહરે છે, તે ગામ વિગે-
રેની પ્રગ સા કરી, તો પછી પ્રભુની સાક્ષાત્ પ્રતિમા કેમ વદ-
નીય ન માનવી ? વળી શ્રમણસૂત્ર વિગેરે વણા સૂત્રોમા તેત્રીશ
આગાતના મધ્યે કહ્યું છે કે—“યુરૂ સબધી પાટી પીઠ સથારે

૧ જુઓ ભગવતીસૂત્ર, બીજું શતક, પાંચમો ઉદ્દેશો,
એકસો નવમું સૂત્ર, એકમો સાઠત્રીશમું પત્ર

પગ સંઘટનાં આશાતના લાગે.” એ સર્વ વરતુઓ અછવ છે, છતાં વિશેષે આરાધ્ય કહી છે, અને તે તો તમે પણ માનો છો, તો પછી જિનપ્રતિમા બ્રાહ્મીલિપી વિગેરેને આરાધ્ય કેમ માનતા નથી ?

વળી અંતકૃદશાસૂત્રના સાતમા પત્રમાં સતી સુલસાના અધિકારમાં કહ્યું છે કે—

“ તેણં કાલેણં તેણં સમણં મદ્વિલપુરે નગરે નાગે નામં ગાહાવતી પરિવસતિ અડ્ઢે૦ । તસ્સ ણં નાગસ્સ ગાહા૦ સુલસા નામં મારિયા હોત્થા । સા સુલસા ગાહા૦ વાલત્તણે ચેવ નિમિત્તિણં વાગરિતા—‘એસા ણં દારિયા ણિંદૂ મવિસ્સતિ । તત્તે ણં સા સુલસા વાલપ્પભિત્તિં ચેવ હરિણેગમેસીમત્તયા યાવિ હોત્થા । હરિણેગમેસિસ્સ પડિમં કરેતિ । પડિમં કરિત્તા કલ્લા-કલ્લિં ણ્હાતા જાવ પાયચ્છિત્તા ઉલ્લપડસાડયા મહરિહં પુપ્ફ-ચ્ચણં કરેતિ । પુપ્ફચ્ચણં કરિત્તા જંનુપાયપડિયા પણામં કરેતિ । તત્તો પચ્છા આહારેતિ વા નીહારેતિ વા કરેઙ્ । તત્તે ણં તીસે સુલસાણ ગાહા૦ મત્તિવહુમાણસુસ્મસાણ હરિણેગમેસી દેવે આરાહિતે યાવિ હોત્થા ”

“ તે કાળે તે સમયે ભદ્વિલપુર નામના શહેરમાં નાગ નામનો ધનાઢ્ય ગૃહપતિ રહેતો હતો. તે નાગ ગૃહપતિને સુલસા નામની સ્ત્રી હતી. સુલસા બ્યારે બાલ્યાવસ્થામાં હતી ત્યારે તેણીના સંબંધમાં એક નિમિત્તિયાએ કહેલું કે—‘આ છોડી નિંદૂ થશે.’ ત્યાર પછી તે સુલસા બચપણથીજ હરિણેગમેષી દેવની ભક્ત થઈ. સુલસાએ હરિણેગમેષી દેવની પ્રતિમા બનાવી, પ્રતિમા કરીને હમેશાં સ્નાન કરી, યાવત્ રાત્રે આવેલાં બોટાં સ્વ-

૧ જે સ્ત્રીને મૂવેલાં છોકરાં અવતરે તે નિંદૂ કહેવાય છે.

પત વિગેરેનુ પ્રાયશ્ચિત્ત લઇ, ભીનાં વસ્ત્રો પહેરી, મહામૃત્યુવાન
સુગંધી મનોહર પુષ્પોથી પૂજન કરતી પુષ્પોથી દેવની પૂજ
કરીને ઘૂંટણીએ પડીને વદન કરતી આ પ્રમાણે હરિણેગમેષી
દેવની ભક્તિ કર્યા પછીજ સુલસા આહાર નીહાર કરતી,
અથવા બીનું કાંઈ પણ કામ કરતી નાગ ગૃહપતિની સ્ત્રી તે
સુલસાની ભલ્લિ-બહુમાનપૂર્વક પૂજ દેખી હરિણેગમેષી દેવ
આગવિત થયો "

આ પ્રમાણે હરિણેગમેષી દેવની પ્રતિમાને આગધવાથી જેમ
તે દેવ આગધ્ય થયો, અને સુલસા ઉપર સતુષ્ઠ થયો, તેમ જિનેન્દ્ર
પ્રભુની પ્રતિમાને આગધવાથી જિનેન્દ્ર આરાધ્ય કેમ ન થાય ?

અહીં દોષ ગણ કરે છે—“ જેમ હરિણેગમેષી દેવની
પ્રતિમાને આગધવાથી હરિણેગમેષી આગધ્ય થયો, અને સુલ
સા ઉપર સતુષ્ઠ થયો, તેમ તીર્થંકની પ્રતિમાને આગધવાથી
તીર્થંક પણ આગધ્ય થાય, અને તેથી સતુષ્ઠ થવા બેનુએ
કાણુ છે, તમે હરિણેગમેષીનુ દષ્ટાત આપો છે, તે દેવ તો સ-
તુષ્ઠ થયો છે, તો પછી તીર્થંક આરાધ્ય થવાથી સતુષ્ઠ કેમ ન
થાય ? ” તેના ઉત્તરમા જણાવવાનુ છે—“ જે દષ્ટાત હોય તે
એકદેશી હોય છે જેમ હરિણેગમેષીની પ્રતિમા આગધવાથી તે
દેવ આગધ્ય થયો તેમ તીર્થંકની પ્રતિમા આગધવાથી તીર્થંકર
આગધ્ય થાયજ આ પ્રમાણે આગધ્યરૂપ એક દેશ દષ્ટાત અને
દર્શનિકમા ધટી યદે છે હરિણેગમેષી દેવ છે, દેવને તો ગગ-
દેવ ગ્રેસા છે, નેથી પોતાના ભક્ત ઉપર સતુષ્ઠ થાય, પણ તી-
ર્થંક તો વીતગગ છે તેમને ગગ-દેવ નથી, માટે તેમને સતુષ્ઠ
થવાનું કોણુ નથી, પણ આગધ્ય તો થાયજ. ”

જેઓ એમ કહેવાને કટિબદ્ધ થાય છે કે, 'ભાવજિન જ
 ફળ આપે છે, ભાવજિનની આરાધનાજ સફળ છે.' તેમણે સૂક્ષ્મ-
 બુદ્ધિથી વિચારવું જોઈએ કે, ભાવજિનને પણ જેઓ દેખે છે
 તેઓ પુદ્ગલરૂપિય આકારરૂપ દેખે છે, ભાવજિનનું પણ ધ્યાન
 આકાર વિના કરી શકવાના નથી, અને આકાર એ સ્થાપના છે.
 માટે બુદ્ધિમાને વિના આનાકાનીએ સ્થાપના અવશ્ય માનવી જો-
 ઇએ. વળી ભાવજિન વિદ્યમાન હોય; છતાં પણ તેમને વિષે
 પોતાની ભાવના શુદ્ધ હોય તોજ ફળ આપે છે. શુદ્ધ ભાવના વિના
 પણ જો ભાવજિન ફળ આપતા હોય તો અભવ્ય અને દૂરભવ્યને
 પણ ફળ આપવું જોઈએ. માટે પોતાની ભાવનાજ પ્રમાણ છે, એ
 શુદ્ધ ભાવના જો જિનપ્રતિમાને વિષે પણ રાખીએ તો કેમ ફળ
 ન આપે? માટેજ અંત્યકાર કહે છે કે—જે પ્રાણી જિનપ્રતિમાને વિષે
 વિધિપૂર્વક શુદ્ધ ભાવના રાખે તેને બધે ઠેકાણે કલ્યાણજ છે. ॥૧૧॥

કોઈ શંકા કરે કે—તમે ઉપરની ગાથામાં ભાવનાને પ્રમાણ
 માની, તો સામી વસ્તુ જેવી હો તેવી ભલે હો, પણ પોતાની
 ભાવનાજ પ્રમાણ છે. જેનું આરાધન કરીએ તે ભલે પાપી
 હો, તો પણ તેની આરે નિક્ષેપે ભાવના ભાવનાથી પુણ્ય ઉપાર્જન
 થવું જોઈએ. તેનો ઉત્તર અંત્યકાર આપે છે—

શુદ્ધ માવ જેહનો છે તેહના । ચાર નિક્ષેપા સાચ ॥
 જેહમાં માવ અશુદ્ધ છે તેહના । એક કાચે સવિ કાચરે ॥
 જિનજી, તુજ આણા શિર વહીણ ॥ ૧૨ ॥

જેનો ભાવ નિક્ષેપો શુદ્ધ છે, તેના નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને
 ભાવ એ આરે નિક્ષેપો સાચા છે—શુદ્ધ છે. અને જે વસ્તુનો ભાવ-

નિષ્કેષો અશુદ્ધ છે, તેનો એક ભાવનિષ્કેષો કાચો-અશુદ્ધ હોવાથી
સર્વનિષ્કેષો કાચો-અશુદ્ધ છે

જેમ ગૌતમસ્વામી પવિત્ર મહાત્મા હોવાથી તેમનો ભાવ-
નિષ્કેષો શુદ્ધ છે-વદનીય છે, તેથી ગૌતમસ્વામીના નામ સ્થાપના
વિગેરે ચારે નિષ્કેષો આરાધ્ય છે-વદનીય છે પણ જેમ અગાર-
મદંક આચાર્ય અમળ્ય-મહાપાર્ષા હોવાથી તેનો ભાવનિષ્કેષો
અશુદ્ધ છે-વદનીય નથી, તેથી અગારમદંક આચાર્યના નામ
સ્થાપના વિગેરે નિષ્કેષો પણ પગમપાપરૂપ હોવાથી આરાધ્ય નથી-
અવદનીય છે આવી ગીતે જેનો ભાવનિષ્કેષો શુદ્ધ હોય તેના બધા
નિષ્કેષો શુદ્ધ-વદનીય સમજવા, પણ જેનો એક ભાવનિષ્કેષો અ-
શુદ્ધ હોય તેના બધા નિષ્કેષો અશુદ્ધ સમજવા તેથી ભાવનિષ્કેષોને
આત્મીનેજ સ્થાપના વિગેરે નિષ્કેષો શુદ્ધ ચા અશુદ્ધ સમજવા,
તાત્પર્ય દે-પાપી જીવની અજીવસ્થાપના આરાધ્ય નથી ॥૧૨॥

હવે ઉક્ત દષ્ટાનથી જિનપ્રતિમાને આ રૂપ સિદ્ધ કરે છે—

દશૈકાલિકે દૂપણ દારણ્યું । નારી ચિત્રને ઠમે ॥
તો કેમ જિનપ્રતિમા દેખાને । ગુણ નવિ હોય પરિણામે રે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીએ ॥૧૩॥

દશૈકાલિકાનુસાર માંની દેખવાથી અથવા સ્ત્રીનું ચિત્ર દેખ-
વાની દૃષ્ટિ બતાવ્યું છે, તો પછી ગુણપતિ માંથી વીતગત સ્ત્રી-
જિનેન્દ્રની પ્રતિમા દેખવાથી ગુણ કેમ ન થાય ?

માંને અથવા સ્ત્રીના ચિત્રને નીકળાવવાથી કામવિકાર
દેખાઈ આવે છે. દારણ્ય દે, તે કામવિકાર ઉપજાવનારો ફેલુ છે, અને
તેથી પ્રભુચરણનું અહન થવાથી મહાપાપના ભાગીદાર થવું પડે

છે. દશવૈકલિકસૂત્રમાં બ્રહ્મચર્યની રક્ષા કરવા માટે સાધુને શિખા-
મણુ આપતાં કહ્યું છે કે—

“ ચિત્તમિત્તિ^૧ ન નિજ્ઞાણ, નારિં ના સુઅલંકરિણં ।

મક્ષરં પિવ દટ્ટૂણં, દિટ્ઠિં પહિસમાહરે ” ॥ ૧ ॥

“સાધુ મુનિરાજ ચિત્રામણુમાં ચીતરેલી સ્ત્રીને તેમજ સારી-
રીતે અલંકાર વિગેરે પહેરેલી સ્ત્રીને (અલંકાર ન પહેરેલી સ્ત્રીને
પણ) ન દેખે. કદાચ સ્ત્રી જોવામાં આવી ગઈ હોય તો જમ સૂર્ય
તરફ નજર કરી તુરત પાછી ફેરવીએ છીએ તેમ દૃષ્ટિને
પાછી ફેરવે. ”

આ પ્રમાણે સ્ત્રી કામવિકારનો હેતુ હોવાથી તેને અથવા
તેના ચિત્રને જોવાથી જમ દશવૈકલિકસૂત્રમાં દૂષણ બતાવ્યું,
તેમ જિનપ્રતિમાને શુભ પરિણામે દેખવાથી ગુણ કેમ ન થાય ?
સામીવસ્તુ જવી હોય તેને દેખવાથી તેવા ગુણ કે દોષ થાય. જમ
સ્ત્રી કામવિકારનો હેતુ છે, તેથી તેને દેખવાથી દોષ થાય છે, તેમ
જિનેન્દ્રની પ્રતિમા વીતરાગપણું બતાવે છે, તેથી તેને દેખવાથી
અવશ્ય ગુણજ થાય. ॥ ૧૩ ॥

અહીં સુધી સ્થાપનાનિક્ષેપો વંદનીય છે તે દેખાડ્યું, હવે
જિનપ્રતિમાને કાણે વાંદી તે જંઘાચારણુ મુનિના દૃષ્ટાંતથી દેખાડે છે.
રુચકદ્વીપે એક ડગલે જાતાં । પહિયા નમિય આણંદે ॥
આવતાં એક ડગલે નંદીસરે । બીજે ર્હાં જિન વંદે રે ॥
જિનજી, તુજ આણા શિર વહીણ ॥ ૧૪ ॥

૧ બુદ્ધો દશવૈકલિકસૂત્ર, આઠમા આચારપ્રણિધિ નામના
અધ્યયનનો ખીન્ને ઉદ્દેશો, પત્ર ૨૩૬ મુ. (આગમોદય સમિતિ).

ત્રિછી ગતિ એ ભગવઈ માણી । જંઘાચાણ કેરી ॥
પંહગવન નંદન હ્યાં પહિમા । ઝર્વ નમે ઘણેરી રે ॥

જિનજી, તુજ આણા શિર વહીએ ॥ ૧૫ ॥

જ ધાચારણ મુનિ અહીંથી તિરછી ગતિએ આકાશ માર્ગે
જતા એકઝ ડગલે રૂચક નામના તેરમા દ્વીપે પહેચે, અને
ત્યાં ગહેલી જિનપ્રતિમાને આનદથી વદન કરે તે રૂચકદ્વીપથી
આ તરફ પાછા ફરતાં એક ડગલે નદીશ્વર નામના આઠમે દ્વીપ
પહેચે, ત્યાં ઉતરી વિસામો લઇ તે નદીશ્વર દ્વીપમા ગહેલી જિ
નપ્રતિમાને વદન કરે ત્યાંથી બીજે ડગલે અહીંયાં પહેચે, અને
અહીં રહેલી જિનપ્રતિમાને વાદે ॥ ૧૪ ॥

ઉપર મુજબ જ ધાચારણની તિરછી ગતિ ભગવતીમૂત્રમાં
કહી છે હવે ભગવતીમૂત્રને અનુસારે જ ધાચારણ મુનિની ઊર્ધ્વ-
ગતિ દેખાડે છે-જ ધાચારણ મુનિ અહીંથી ઊર્ધ્વગતિએ આકાશ
માર્ગે જતા એક ડગલે મેરૂપર્વત ઉપર રહેલા પંડકવનમા પહેચે,
અને ત્યાં ગહેલી જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને હવંથી વદન કરે ત્યાંથી
આ તરફ પાછા ફરતા એક ડગલે નદનવન પહેચે, અને
ત્યાં ગહેલી જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને વદન કરે ત્યાંથી અહીં આવી
જિનેન્દ્રની ઘણી પ્રતિમા વાદે ॥ ૧૫ ॥

ઉપરની બે ગાથામાં જ ધાચારણ મુનિ તિરછી ગતિએ તથા
ઊર્ધ્વગતિએ જમ જ્યાં જ્યાં જિનપ્રતિમાને વદન કરે છે તે બતા-
વ્યું, હવે વિધાચારણ મુનિ તિરછી ગતિએ તથા ઊર્ધ્વગતિએ જ્યાં
જ્યાં જિનપ્રતિમાને વદન કરે છે તે બે ગાથાએ બતાવે છે—

૧ મતાતરે એકવીશમા દ્વીપે ૨ આ નદનવન સબૂતલ
૪૨વીથી પાચસો ચોજન ઉંચું છે

વિદ્યાચારણ તે એક ડગલે । માનુષોત્તરે જાય ॥
 બીજે નંદીસરે જિનપ્રતિમા । પ્રણમી પ્રમુદિત થાય રે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીં ॥ ૧૬ ॥

તિહાંથી પડિમા વંદણ કારણ । એક ડગલે इहां આવે ॥
 ઉર્ધ્વપણે જાતાં વે ડગલે । આવતાં એક સ્વભાવે રે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીં ॥ ૧૭ ॥

વિદ્યાચારણ મુનિ અહીંથી તિરછી ગતિએ આકાશ માર્ગે
 જતાં એક ડગલે માનુષોત્તર^૧ પર્વતે પહોંચે, અને ત્યાં રહેલી
 જિનપ્રતિમાને વંદન કરે. ત્યાંથી બીજે ડગલે નંદીશ્વરદ્વીપે પહોંચે,
 અને તે નંદીશ્વરદ્વીપમાં રહેલી જિનપ્રતિમાને વંદન કરી હર્ષવંત
 થાય. ॥ ૧૬ ॥

તે નંદીશ્વરદ્વીપથી જિનપ્રતિમાને વંદન કરવા માટે પાછા
 ફરતાં એક ડગલે અહીં આવે, અહીં આવીને જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને
 વંદન કરે.

વિદ્યાચારણ મુનિ અહીંથી ઊર્ધ્વગતિએ આકાશ માર્ગે
 જતાં એક ડગલે નંદનવનમાં પહોંચે, અને ત્યાં રહેલી જિનપ્રતિમાને
 વંદન કરે. ત્યાંથી બીજે ડગલે પંડકવનમાં પહોંચે અને ત્યાં
 રહેલી જિનપ્રતિમાને વંદન કરે. પંડકવનથી પાછા ફરતાં એક
 ડગલે અહીંયા આવી અહીંની જિનપ્રતિમાને વાંદે.

આ પ્રમાણે જંધાચારણ તથા વિદ્યાચારણ મુનિની તિરછી
 તથા ઊર્ધ્વગતિનો સ્વભાવ છે. વચમાં વિસામો કરી શકાય
 બહી. ॥ ૧૭ ॥

ઉપગની ચૌદમી, ૫ દગમી, સોળમી અને સત્તમી ગાથામાં
અથકાએ ભગવતીસૂત્રની શાખે બતાવ્યું છે, જિનપ્રતિમાને જ ધા-
ચાગણ મુનિએ તથા વિદ્યાચાગણ મુનિએ વંદન કરેલું છે, અને
તેથી જિનપ્રતિમા માનવી બેઠાએ હવે ભગવતીસૂત્રમાં કયે સ્થળે
એ અધિકાર છે તે બતાવે છે—

શતક વીશમે નવમ ઉદ્દેશે । પ્રતિમા મુનિવર વંદી ॥
હમ દેશી જે અવલા માંજે । તસ માને કુમાતિ ફંદી રે ॥
જિનજી, તુજ આળા શિર વહીણ ॥ ૧૮ ॥

શ્રીભગવતીસૂત્રના વીશમા ગતકના નવમા ઉદ્દેશમાં મુનિ
ગણે જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યાનો પાઠ છે ભગવતીસૂત્રનો તે
પાઠ સ્પષ્ટ દેખવા છતાં પણ તેઓ અવળા બચ છે—જિનપ્રતિમાને
સ્વીકારતા નથી તેઓની મતિ દુષ્ટદિ કુચુરુઓની ભાળવાઈ કે દાઢ
ગઈ છે, એટલે કે, શ્રીભગવતીસૂત્રમાં મુનિગણે જિનપ્રતિમાને
વંદન કર્યાનો પાઠ દેખવા છતાં પણ તેઓ જિનપ્રતિમાને દુરાચરથી
માનતા નથી તેઓ દુષ્ટદિ કુચુરુઓની જાળમાં ફસાઈ ગયા છે.

શ્રીભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

“કઠવિદ્ધા ન મતે ! ચારણા પન્નત્તા” ।

ગોયમા ! દુવિદ્ધા ચારણા પન્નત્તા, ત જહા--વિજ્ઞાચારણા
ય જગ્યાચારણા ય ।

મે કેળદેશું રંતે ! એવ બુન્નચડ વિજ્ઞાચારણા ? ।

ગોયમા ! તસ્સ ન ઋદ્ધલદ્દેણ અનિવિસ્વત્તેણ તત્તોકમ્મેણં
વિજ્ઞાણ ઉત્તરગુણલલ્લિ સ્વપમાણસ્મ વિજ્ઞાચારણલલ્લી નામં

૧ છુઓ ભગવતીસૂત્ર, વીશમુ શનક, નવમો ઉદ્દેશો, સૂત્ર
૬૮૩-૬૮૪, પત્ર ૭૬૩-૭૬૪

लक्ष्मी समुष्पज्जइ, से तेणट्ठेणं जाव विज्जाचारणा ।

विज्जाचारणस्स णं भंते ! कहं सीहा गई ?, कहं सीहे गइविसए पन्नत्ते ? ।

गोयमा ! अयं णं जंघुदीवे दीवे जाव किंचि विसेसाहिए परिकखेवेणं देवे णं महइहिए जाव महासोक्खे जाव इणा-
मैवत्तिकहु केवलकप्पं जंघुदीवं दीवं तिहिं अच्छरानिवाएहिं
तिक्खुत्तो अणुपरियट्ठित्ता णं हव्वमागच्छेज्जा, विज्जाचारण-
स्स णं गोयमा ! तहा सीहा गई, तहा सीहे गइविसए पन्नत्ते ।

विज्जाचारणस्स णं भंते ! तिरियं केवइए गइविसए पन्नत्ते ? ।

गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं माणुसुत्तरे पव्वए
समोसरणं करेइ । करेइत्ता तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदइत्ता विति-
एणं उप्पाएणं नंदीसरवरे दीवे समोसरणं करेइ । करेइत्ता तहिं
चेइयाइं वंदइ, वंदइत्ता तओ पडिनियत्तइ, पडिनियत्तइत्ता इह-
मागच्छइ, आगच्छइत्ता इहं चेइयाइं वंदइ । विज्जाचारणस्स
णं गोयमा ! तिरियं एवइए गइविसए पन्नत्ते ।

विज्जाचारणस्स णं भंते ! उड्हं केवइए गइविसए पन्नत्ते ?

गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं नंदणवणे समो-
सरणं करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाइं वंदइ । वंदइत्ता वित्तीए-
णं उप्पाएणं पंडगवणे समोसरणं करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाइं
वंदइ, वंदइत्ता तओ पडिनियत्तइ । पडिनियत्तइत्ता इहमागच्छइ,
आगच्छइत्ता इहं चेइयाइं वंदइ । विज्जाचारणस्स णं गोयमा !
उड्हं एवइए गइविसए पन्नत्ते ।

से णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिकंते कालं करेइ, नत्थि
तस्स आराहणा । से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिकंते कालं
करेइ, अत्थि तस्स आराहणा (सूत्र ६८३) ।

“से केणट्टेणं भते ! एव बुच्चइ जंघाचारणा ?” ।

गोयमा ! तस्स ण अट्ठमंअट्ठमेणं अनिक्खित्तेण तवोरुम्मेणं अप्पाण भावेमाणस्स जंघाचारणलद्धी नाम लद्धी समुप्पज्जइ, से तेणट्टेणं जाव जघाचारणा ।

जघाचारणस्स णं भते ! कइं सीहा गई ? , ऊह सीहे गडविसए पन्नत्ते ? ।

गोयमा ! अय णं जवुहीवे दीवे एवं जहेव विज्जाचारणस्स नवरं तिसत्तखुत्तो अणुपरियट्ठित्ता ण हव्वमागच्छेज्जा; जंघाचारणस्स ण गोयमा ! तहा सीहा गई, तहा सीहे गडविसए पन्नत्ते । सेस त चेव ।

जघाचारणस्स ण भंते ! तिरिय केवइए गडविसए पन्नत्ते ? ।

गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं रुयगवरे दीवे समोसरण करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाइ वदइ । वदइत्ता तओ पडिनियत्तमाणे वितीएण उप्पाएण नदीसरवरे दीवे समोसरणं करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाइ वदइ । वदइत्ता इहमागच्छइ, आगच्छइत्ता इह चेइयाइ वंदइ । जघाचारणस्स ण गोयमा ! तिरियं एवइए गडविसए पन्नत्ते ।

जघाचारणस्स णं भते ! उइइ केवइए गडविसए पन्नत्ते ?

गोयमा ! से ण इओ एगेण उप्पाएणं पडगवणे समोसरण करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाइ वदइ । तओ पडिनियत्तमाणे वितीएणं उप्पाएणं नदणवणे समोसरण करेइ, करेइत्ता तहिं चेरयाइ वंदइ, वंदइत्ता इहमागच्छइ, आगच्छइत्ता इह चेइयाइ वदइ । जंघाचारणस्स ण गोयमा ! उइइ एवइए गडविसए पन्नत्ते । से ण तस्स ठाणस्स आणालोडयपडिक्कंते काल करेइ,

નત્થિ તસ્સ આરાહણા । સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ આલોક્કપડિક્કંતે
કાલં કરેદ્, અત્થિ તસ્સ આરાહણા ।

સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! જાઘ વિહરદ્ ” સૂત્ર ૬૮૪ ।

ઉપર ખતાવેલ પાઠનો અર્થ.

ગણધર શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુ શ્રીમહાવીરને પૂછે છે કે—

“ હે ભગવન્ ! ચારણ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ગૌતમ ! ચારણ બે પ્રકારના કહ્યા છે, તે જ્ઞવી રીતે-
રવિધાચારણ અને જંધાચારણ.^૩

હે ભગવન્ ! વિધાચારણ કેમ કહેવાય ?

ગૌતમ ! જે વિધાચારણ થવાના હોય તેને પિંડવિશુદ્ધિ
વિગેરે ઉત્તરગુણ રૂપ તપસ્યા સહન કરતાં આંતરા રહિત છઠ
છઠની તપસ્યા વડે તથા પૂર્વમાં રહેલી શ્રુતવિશેષરૂપ વિધા વડે
વિધાચારણલ્પિંધ નામની લ્પિંધ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે તેને
વિધાચારણ કહેવાય છે.

હે ભગવન્ ! વિધાચારણની ઉતાવળી ગતિ કેવી હોય છે ?
તથા ઉતાવળી ગતિ ગોચર કેટલું ક્ષેત્ર કહ્યું છે. ? એટલે કે, ગમન
કરે તો કેટલા ક્ષેત્ર સુધી ગમન કરી શકે ?

ગૌતમ ! આ જંબૂદ્વીપ એક લાખ ચોજનનો છે, તેનો પરિધિ

૧ જેઓનું આકાશ માર્ગે ચરણ એટલે ગમન અતિશય
વાળું હોય તેઓ ચારણ કહેવાય. ૨ જેઓ તપ અને ચારિત્રના
પ્રભાવથી વિદ્યાના બળવડે અતિશયયુક્ત ગમન-આગમનની
શક્તિવાળા હોય તે વિધાચારણ કહેવાય. ૩ જેઓ તપ અને
ચારિત્રના પ્રભાવથી જંધાના બળ વડે અતિશયયુક્ત ગમન
આગમન વિષયક લ્પિંધવાળા હોય તેઓ જંધાચારણ કહેવાય.

ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો સત્યાવીશ ચોજન, ત્રણ ગાઉ, એકસો અઠ્યાવીશ ધનુષ્ય, અને તેર અગુલ ઝાઝેગે છે જ ખૂદ્દીપના આટલા પગિધિને મહા સમૃદ્ધિવત અને મહાસુખવાળો દેવ ત્રણ અપદી વગાડીએ એટલી વારમા ત્રણવાર ફરીને જલદી પાછો આવે એવી મહદ્દિંક દેવની ઉતાવળી ગતિ છે ગૌતમ ! એ દેવ જટલી વિદ્યાચારણ મુનિની ઉતાવળી ગતિ હોય છે, તથા ઉતાવળી ગતિગોચર એટલું ક્ષેત્ર પ્રરૂપું છે ”

આ સામાન્ય પ્રકારે ગતિ કહી, હવે તિરછી ગતિ તથા ઊર્ધ્વગતિ સબધી પૂછે છે—

“હે ભગવન ! વિદ્યાચારણની તિરછી ગતિનો વિષય કેટલો કહ્યો છે ?

ગૌતમ ! તે વિદ્યાચારણ અહીંથી એક ડગલે માતૃપોત્તર પર્વત ઉપર ઉતરે, ઉતરીને ત્યાં ગહેલા ચૈત્યોને વંદન કરે. ચૈત્યો વાદી ત્યાથી બીજે ડગલે એક નદીશ્વર દ્વીપે ઉતરે, ઉતરીને ત્યાંનાં ચૈત્યોને વંદન કરે નદીશ્વર દ્વીપના ચૈત્યો વાદી ત્યાંથી પાછા ફરી એક ડગલે અહીં આવે, અને અહીંના ચૈત્યો વાદે ગૌતમ ! વિદ્યાચારણની તિરછીગતિનો એટલો વિષય પ્રરૂપ્યો છે

હે ભગવન ! વિદ્યાચારણની ઊર્ધ્વગતિનો કેટલો વિષય કહ્યો છે ?

ગૌતમ ! તે અહીંથી એક ડગલે નંદનવનમા ઉતરે, ઉતરીને ત્યાં ગહેલા ચૈત્યોને વંદન કરે. ત્યાથી બીજે ડગલે પડકવનમાં ઉતરે, ઉતરીને ત્યાંના ચૈત્યોને વંદન કરે ત્યાથી પાછા ફરી એક ડગલે અહીં આવે, અને અહીંના ચૈત્યો વાદે ગૌતમ ! વિદ્યાચારણની ઊર્ધ્વગતિનો એટલો વિષય પ્રરૂપ્યો છે. તે વિદ્યાચારણ મુનિ તે સ્થાનકને આલોચ્યા વિના અને પડિકકમ્યા વિના કાળ કરે તો

તેને આરાધના નથી, પણ જો તે સ્થાનકને આલોચી અને પડિ-
ક્કમી કાળ કરે તો તેને આરાધના છે.^૧

હે ભગવન્ ! જંધાચારણ કેમ કહેવાય ?

ગૌતમ ! જે જંધાચારણ થવાના હોય તેને નિરંતર અઠમ
અઠમ તપસ્યા કરતાં અને આત્માને શુભ અધ્યવસાય વડે
ભાવતાં જંધાચારણલખિંધ નામની લખિંધ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે
તેને જંધાચારણ કહેવાય છે.

હે ભગવન્ ! જંધાચારણની ઉતાવળી ગતિ કેવી હોય છે ?,
અને ઉતાવળી ગતિ વિષય કેટલું ક્ષેત્ર પ્રરૂપ્યું છે ?

ગૌતમ ! જેમ વિદ્યાચારણની ઉતાવળી ગતિ અને ઉતાવળી
ગતિ વિષય ક્ષેત્ર કહ્યું તેમ જંધાચારણનું પણ સમજવું. પણ
વિદ્યાચારણ કરતાં વિશેષ એટલો કે—મહાસમૃદ્ધિવંત દેવ ત્રણ
ચપટી વગાડતાં એકવીશવાર જંબૂદ્વીપ ફરીને પાછો આવે. ગૌતમ !
જંધાચારણની તેટલી ઉતાવળી ગતિ કહી છે, અને ઉતાવળી ગ-
તિનો તેટલો વિષય પ્રરૂપ્યો છે. બાકીનું બધું વિદ્યાચારણની
જેમ સમજવું.”

જંધાચારણની આ સામાન્ય પ્રકારે ગતિ કહી, હવે તેની
નિરંતરી ગતિ તથા ઉર્ધ્વગતિ સંબંધી પૂછે છે—

૧ તાત્પર્ય કે—વિદ્યાચારણમુનિ લખિંધને ફેરવી આકાશ
માર્ગે ગમનાગમન કરે છે, લખિંધને ફેરવી એ પ્રમાદ છે—દોષ
છે, તે દોષ સેવ્યો હોય અને તેની આલોચના ન લીધી હોય
તો ચારિત્રની આરાધના થતી નથી, કારણ કે—ચારિત્રની વિરા-
ધના કરનાર ચારિત્રની આરાધનાનું ફળ મેળવતો નથી. પણ જો
લખિંધ ફેરવીને તેની આલોચના કરે તો ચારિત્રનો આરાધક થાય છે.
આ પ્રમાણે જંધાચારણ સંબંધમાં પણ સમજવું.

“હે ભગવન! જ ધાયાગણુની તિરછીગતિનો વિષય કટલો કયો છે?”

ગૌતમ ! તે જ ધાયાગણુ અહીંથી એક ડગલે શ્રેષ્ઠ રૂચકદ્વીપે ઉતરે, ઉતરીને ત્યાં રહેલા ચૈત્યોને વદન કરે ચૈત્યો વાદી ત્યાંથી પાછા ફરતાં ખીજે ડગલે શ્રેષ્ઠ નદીશ્વરદ્વીપે ઉતરે, ઉતરીને ત્યાંના ચૈત્યોને વદન કરે ચૈત્યો વાદીને (ત્રીજે ડગલે) અહીં આવે, અને અહીંના ચૈત્યો વાદે ગૌતમ ! જ ધાયાગણુની તિરછીગતિનો એટલો વિષય પ્રશ્ન્યો છે

હે ભગવન! જ ધાયાગણુની ઊર્ધ્વગતિનો કટલો વિષય કયો છે?

ગૌતમ ! તે જ ધાયાગણુ અહીંથી એક ડગલે ૫ ડકવનમાં ઉતરે, ઉતરીને ત્યાં રહેલા ચૈત્યોને વદન કરે ચૈત્યો વાદી ત્યાંથી પાછા ફરતા ખીજે ડગલે નદનવનમાં ઉતરે, ઉતરીને ત્યાં રહેલા ચૈત્યોને વદન કરે ચૈત્યો વાદી ત્યાંથી અહીં આવે, અને અહીંના ચૈત્યો વાદે ગૌતમ ! જ ધાયાગણુની ઊર્ધ્વગતિનો એટલો વિષય પ્રશ્ન્યો છે તે જ ધાયાગણુમુનિ તે સ્થાનકને આલોચ્યા વિના અને

૧ અહીંયા જે વિદ્યાચાગણુ તિગ્ધી તથા ઊર્ધ્વગતિએ જવુ બે ડગલે કહ્યુ, અને આવવુ એક ડગલે કહ્યુ, તથા જ ધાયાગણુ અહીંથી તિગ્ધી તથા ઊર્ધ્વગતિએ જવુ એક ડગલે કહ્યુ, અને આવવુ બે ડગલે કહ્યુ, તે લઙ્ઘિના સ્વભાવથી મમજવુ ડેટલાએકેનુ કહેવુ એવુ છે કે-વિદ્યાચાગણુ વિદ્યાના જોરથી ગમન-આગમન કરે છે, તે જ્યારે અહીંથી જાય છે ત્યારે વિદ્યા જગજગ અભ્યામવાળી હોતી નથી, તેથી અહીંથી બે ડગલે જઈ શકે છે પણ પાછા ફરતા વિદ્યા વિશેષ અભ્યામવાળી થાય છે, તેથી એકજ ડગલે આવી શકે છે. જ ધાયાગણુ લઙ્ઘિને કોગ્ધી ગમન-આગમન કરે છે, તેને અહીંથી જતા કોગ્ધેલી લઙ્ઘિ સામર્થ્યવાળી હોય છે, તેથી જાય છે ત્યારે એકજ ડગલે જઈ શકે છે, પણ પાછા ફરતા તે કોગ્ધેલી લઙ્ઘિ કાંઈક અલ્પ સામર્થ્યવાળી થઈ જાય છે તેથી બે ડગલે આવી શકે છે.

પડિક્કમ્યા વિના કાળ કરેતો તેને આરાધના નથી, પણ જો તે સ્થાનકને આલોચી અને પડિક્કમી કાળ કરે તો તેને આરાધના છે.”

ગૌતમ ગણધર કહે છે કે “ હે ભગવન્ ! હે પ્રભો ! જ મેં પ્રશ્ન પૂછ્યા તેના આપે ઉત્તર આપ્યા. આપે આપેલા ઉત્તર ખરાખર છે, અન્યથા નથી. આ પ્રમાણે કહી ગણધર ગૌતમસ્વામી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને વંદન નમસ્કાર કરી આત્માને સંયમ અને તપ વડે ભાવતા છતાં વિહરે છે.”

આ સંબંધમાં શ્રીનેમિચંદ્રસૂરિએ પણ પ્રવચનસારોદ્ધાર નામના ગ્રંથના અડસઠમા દ્વારમાં કહ્યું છે કે—

“ અહસ્યચરણસમત્થા, જંઘા-વિજ્ઞાહિ ચારણા મુળઓ ।

જંઘાદિ જાઈ પઢમો, નિસ્સં કાઠં રવિકરે વિ ॥ ૧ ॥

ણુપ્પાણ મઓ, રુચગવરમ્મિ ય તઓ પડિનિયત્તો ।

વીણ નંદીસરમ્મિ, એઈ તઈણ સમયેણં ॥૨॥

પઢમેણ પંડગવણં, વીડપ્પાણ નંદણં એઈ

તઈડપ્પાણ તઓ, રહ જંઘાચારણો એઈ ॥ ૩ ॥

પઢમેણ માણસોત્તર-નગં તુ નંદીસરં તુ વીણં ।

એઈ તઓ તઈણં, કયચેઈયવંદણો રહરં ॥ ૪ ॥

પઢમેણ નંદણવણે, વીડપ્પાણ પંડગવણમ્મિ ।

એઈ રહં તઈણં, જો વિજ્ઞાચારણો હોઈ ” ॥ ૫ ॥

“જે મુનિઓ જંઘા અને વિઘાવડે અતિશયયુક્ત ગતિ કરવાને સમર્થ હોય તેઓ ચારણ કહેવાય છે. તે ચારણમુનિઓ બે પ્રકારના છે, એક જંઘાચારણ અને બીજા વિઘાચારણ. જંઘાચારણ મુનિ સૂર્યના કિરણોને અવલંબીને જંઘા વડે ગતિ કરે છે. તે અહીંથી તિરછીગતિએ જતાં એકજ ફલાંગે રચકદ્વીપે પહોંચે છે.

ત્યાંથી પાછા ફરી બીજી ક્ષણે નદીશ્વર દ્વીપે પહોંચે છે, અને ત્રીજી ક્ષણે ત્યાંથી અહીં પહોંચે છે જઘાયાગણુ ઉર્ધ્વગતિએ ગમન કરે તો અહીંથી પહેલી ક્ષણે પડકવનમાં પહોંચે છે, ત્યાંથી પાછા ફરતા બીજી ક્ષણે નંદનવનમાં પહોંચે છે અને ત્રીજી ક્ષણે અહીં આવે છે. "

"જે વિદ્યાચારણુમુનિ હોય તે અહીંથી તિગ્છી ગતિએ જતાં પહેલી ક્ષણે માનુષોત્તર પર્વત પર જાય છે, બીજી ક્ષણે નદીશ્વર દ્વીપે જાય છે, ત્યાનાચેલોને વાદી ત્રીજી ક્ષણે અહીં આવે છે વિદ્યાચારણુમુનિ ઉર્ધ્વગતિએ ગમન કરે તો અહીંથી પહેલી ક્ષણે નંદનવનમાં પહોંચે છે, બીજી ક્ષણે પડકવન પહોંચે છે, અને ત્યાંથી પાછા ફરતા ત્રીજી ક્ષણે અહીં આવે છે ॥ ૧૮ ॥

અહીં સ્થાનકવાસીઓ પોતાની વિદ્વતાની કિંમત અંકાવવા ગંધા કરે છે કે—“તમે ભગવતીમૂર્તિના પાઠ દેખાડી ચારણુમુનિઓએ ચૈત્યોને વદન કર્યાંનું જણાવ્યું, પણ ચૈત્યોને વાદતાં લાભ થતો નથી, એ ભગવતી મૂર્તિના પાઠથીજ સિદ્ધ થાય છે, જો ચૈત્યોને વાદતા લાભ થતો હોત તો ‘તે સ્થાનકને આલોચ્યા વિના અને પડિપ્રમ્યા વિના જો કાળ કરે તો તેને આરાધના નથી’ એમ કેમ કહેત? આ ઉપગ્રથી ચોક્કસ સમજાય તેવું છે કે, ચૈત્યોને વાદતા લાભ નથી, પણ હાનિ છે. ”

ઉપર મુજબ સ્થાનકવાસીઓએ કરેલી નિશાનો અન્યકાર પોતે ઉત્તર આપે છે—

આલોચણનું રાણ કહ્યું જે । તેહ પ્રમાદ ગતિ કેરો ॥
તીરગતિ જે જાત્ર વિચાલે । રહે તે સ્વેદ ઘણરો રે ॥
જિનજી, તુજ આણા શિર વહીણ ॥ ૧૯ ॥

જે આલોચવાનું અને પડિક્કમવાનું કહ્યું તે ચૈત્યોને વાંદ-
વાથી આલોચવાનું અને પડિક્કમવાનું કહ્યું નથી, પણ ગતિનો
જે પ્રમાદ કર્યો તેની આલોચના છે, અને તેને પડિક્કમવાનું
કહ્યું છે,—ચૈત્યોને વંદન કર્યું તેની આલોચના નથી, પણ લખ્ધિ
ફેરવી જે ગતિ કરી એ પ્રમાદ—દોષ છે, અને તે પ્રમાદની
આલોચના છે. વળી પ્રમાદનું બીજું સ્થાન પણ દેખાડે છે, તે
ચારણ મુનિઓ તીરના વેગની જેમ ઉતાવળી ગતિએ ચાલ્યા
જાય છે, અને આવે છે. તે જતાં-આવતાં વચમાં જે તીર્થયાત્રા રહી
જાય તેને વાંદી શકતા નથી, તેથી તીર્થોદ્ધાન દોષ લાગે છે,
તે દોષની પણ આલોચના છે. જો કે, તેમને તીરના વેગની જેમ
ઉતાવળી ગતિ કરતાં વચમાં જે તીર્થયાત્રા રહી જાય છે, તેથી
ધણે ખેદ થાય છે, પણ તે ચારણમુનિઓની આકાશમાર્ગે
એવીજ ગતિ હોય છે કે, વચમાં આવતા તીર્થસ્થાનોમાં ઉતરી
શકતા નથી, અને તેથી તેમને ધણે ખેદ થાય છે. માટે સમજવું
જોઈએ કે, ચૈત્યોને વાંદતાં તો એકાંતે લાભજ છે, અને તે લાભ
ચારણમુનિઓ હાંસીલ કરે છે; પણ જે લખ્ધિ ફેરવવારૂપ
દોષ કર્યો; તથા વચમાં આવતા તીર્થો ન વાંદી શક્યા એ દોષ
કર્યો, તેને આલોચવાનું અને પડિક્કમવાનું ભગવતીસૂત્રમાં
કહ્યું છે. ॥ ૧૯ ॥

ઉપરની વાતને સિદ્ધાંતની શાખે દૃષ્ટાંત આપી સાબીત કરેછે—
કરી ગોચરી જિમ આલોણ । દશવૈકાલિક શાખે ॥
તિમ એ ઠામ પ્રમાદ આલોણ । નહીં દોષ તે પાખે રે ॥
જિનજી, તુજ આણા શિર વહીણ ॥ ૨૦ ॥
જેમ સાધુ મુનિરાજ ગોચરી લાવીને ઉપાશ્રયે આવી દશ-

વૈકાલિકની શાખે પ્રમાદને આલોવે છે, તેમ ચારણમુનિઓ પણ પ્રમાદને આલોવે છે, તે પ્રમાદ વિના બીજો દોષ નથી.

ચાણુ મુનિઓને અષ્ટાપદાદિ ઉપર ચૈત્યો વાંદતા લાલજ થાય છે, પણ જે જતા આવતા દોષ લાગ્યો હોય તેની આલોચના માટે ભગવતી સૂત્રમા કહ્યું છે જેમ સાધુ મુનિરાજ ગોચરી લેવા માટે ગયા હોય, તેઓ ગોચરી લાવીને ગુરૂમહારાજ પાસે આલોચે છે, અને પડિક્રમે છે, તે દોષને આલોચવાનુ અને પડિક્રમવાનુ છે

શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્રના પાચમા પિ ડૈપણા નામના અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશામા પત્ર ૧૭૮-૧૭૯ માં કહ્યું છે કે—

“વિણણ પવિસિત્તા, સગાસે ગુરુણો મુળી ।

કરિયાવહિયમાયાય, આગઓ અ પડિક્રમે ॥ ૧ ॥

આમોદિત્તા ણ નીસેસ, અરારં જહવક્રમ ।

ગમણા--ડગમણે ચેવ, મત્ત-પાણે ય મજણ ॥ ૨ ॥

ઉજ્જુપ્પત્તો અણુવિગ્ગો, અન્નવિસ્ત્તેણ ચેઅસા ।

આલોણ ગુરુસગાસે, જ જહા ગદિઅ મવે ॥ ૩ ॥

ન સમ્મમાલોડય હુજ્જા, પુવ્વિ પચ્છા વ જં કહં ।

પુણો પડિક્રમે તસ્સ, વોસદ્ધો ચિંતણ ડમ ॥ ૪ ॥

અદ્ધો ! જિણેહિં અસાવજ્જા, વિત્તી સાહુણ દેસિઆ ।

મુક્કલસાહુણહેડસ્સ, સાહુદેહસ્સ ધારણા ” ॥ ૫ ॥

“મુનિ ગોચરી લાવી, નિસીહિ કરી, હાથ જોડી, ‘નમઃ સમાશ્રમણેભ્યઃ’ જેમ બોલવારૂં વિનયપૂર્વક ઉપાશ્રયમા પ્રવેશ કરે. ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરીને ગુરૂમહારાજ પાસે આવી, ઈગિયાવહી પડિક્રમી, કાઉસગ કરે કાઉસગમા રહેલો તે સયમી મુનિ

ગોચરી જવા આવનામાં તથા આહાર-પાણી લેવામાં અનુક્રમે જે અતિચાર લાગ્યા હોય તે સર્વે યાદ કરે. અતિચાર યાદ કરીને સરલ બુદ્ધિવાળો અને ક્ષુધાદિ પરીસહો ઉપર વિજય મેળવવાથી ઉદ્વેગ રહિત-શાંત તે મુનિ જેમ જેવા અનુક્રમે આહારાદિ લીધો હોય તે પ્રમાણે સ્થિર ચિત્તે ગુરૂમહારાજ પાસે આલોવે-કહી ખતાવે. પણ ઉપયોગ નહીં રહેવાથી અથવા સ્મરણમાં નહીં આવવાથી જે કાંઈ આગળ પાછળનો સૂક્ષ્મ અતિચાર ગુરૂમહારાજ પાસે ન આલોવાયો હોય તે 'इच्छामि पङ्क्तिमिदं गोयरचरि-याए' ઇત્યાદિ સૂત્ર લણીને પડિક્રમે, અને કાઉસગ્ગ કરી તેમાં આ પ્રમાણે ચિંતવે કે-“ અહો ! શ્રીજીનેન્દ્ર પ્રભુએ સાધુના દેહના નિર્વાહ-પોષણ માટે ગોચરી૩૫ નિર્દોષ વૃત્તિ સાધુઓને દેખાડી છે; જે દેહ મોક્ષના સાધન જે સમ્યગ્-જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, તેઓને સાધવામાં હેતુભૂત છે. ”

ઉપરના પાઠમાં જણાવ્યું કે, ગોચરી માટે ગયેલ સાધુ ગોચરી લાવતાં જે દોષ લાગ્યો હોય તેને આલોચે છે અને પડિક્રમે છે, પણ કાંઈ ગોચરીને આલોચતા યા પડિક્રમતા નથી, તેમ ચારણમુનિ-ઓ પણ ચૈત્યોને વંદન કરવા માટે જતાં આવતાં જે દોષ લાગ્યો હોય તેને આલોચે છે અને પડિક્રમે છે, પણ કાંઈ ચૈત્યોને વંદન કર્યાની આલોચના લેતા નથી, યા તેને પડિક્રમતા નથી ॥ ૨૦ ॥

ઉપરની ગાથાથી સ્પષ્ટ થયું કે-ચારણમુનિઓએ ચૈત્યોને વંદન કર્યું છે, અને તેથી તેમને લાભ થયો છે. આલોચવા અને પડિક્રમવા સંબંધી ખુલાસો પણ ઉપરની ગાથામાં આપી દીધો છે. હવે કાંઈ વળી ભગવતીસૂત્રના પાઠ માટે શંકા લાવી કહે છે કે-
કહે કોઈએ કહેવા માત્રજ । કોઈ ન ગયો નવિ જાશે ॥

નહીં તો લવણશિશ્વમાંહે જાતાં । કેમ આરાધક થાશે રે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીએ ॥ ૨૧ ॥

જે ભગવતીસૂત્રમાં ચારણમુનિઓને રૂચક અષ્ટાપદ વિગેરે ઠે-
કાણે ચૈત્યો વાંદવા માટે જવાનું કહ્યું છે તે દ્રક્ત કહેવા માત્ર સમ-
જવું, પણ ઘાઘ ભૂતકાળમાં ગયો નથી, તેમ સવિધકાળમાં જશે
પણ નહિ જે ચારણમુનિઓ ગયા હોય તો લવણસમુદ્રની શિખામાં
થઈને જતાં આરાધક કેમ થશે? કાગણુ કે, જ્યૂદ્ધીપની ચોતગ્રં
લવણ સમુદ્ર છે, સમુદ્રના મધ્ય ભાગમાં તેની શિખા એક હજાર
ચોજન ઉડી અને સોળ હજાર ચોજન ઉઠી, કુલ સત્તર હજાર
ચોજન છે તે પાણીમાં થઈને મુનિ કેમ જાય? અને જાય તો
અધકાયની વિગંધનાથવાથી આગધક કેમ થાય? એમ પણ મા-
ની રોકાય નહીં કે, બીજે રસ્તે જતા હશે, કારણ કે તે શિખાને વ-
ળોટ્યા સિવાય જવા આવવાનો બીજો ઘાઘ રસ્તો નથી. માટેજ
કહીએ છીએ કે, ભગવતીસૂત્રમાં જે ચારણ મુનિની વાત કહી છે
તે દ્રક્ત કહેવારૂપ છે, પણ કરવારૂપ નથી એટલે કે—ચારણ
મુનિઓ કાંઈ તે સ્થળે ગયા નથી, તેમ જશે પણ નહીં ॥ ૨૧ ॥

હવે અન્યકાં ઉપગની ગાથામાં કહેલી શકાનો ઉત્તર આપે છે—
સત્તર સહસ્સ જોયણ જડું ઝંચા । ચારણ તીર્થી ચાલે ॥
સમવાયાંગે પ્રગટ પાઠ એ । શું કુમતિ ! ભ્રમ ચાલે રે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીએ ॥ ૨૨ ॥

ચારણ મુનિઓ આકાશમાર્ગે તિગ્રહીગતિએ ગમન કરે છે
ત્યારે સત્તર હજાર ચોજન (કરતા કાંધક વધારે) હયા જઈને તિ-
રછા ગમન કરે છે, આ પ્રમાણે સમવાયાંગસૂત્રમાં પ્રગટ પાઠ છે,

છતાં રે કુમતિ ! ભોળા લોકાને હંધું ચત્તું સમજવી શા માટે
સંશયમાં પાડે છે ?

આરણ્યમુનિઓ તિરછીગતિએ ગમન કરતાં જો લવણસમુદ્રના
પાણીમાં થઇને જાય તો અપ્કાયની વિરાધના કરવાથી આરાધક
ન થાય એ વાત ક્યુલ કરવા જોવી છે, પણ તેઓને પાણીમાં થઇને
જવાનું છે જ નહીં, કારણ કે તેઓ તિરછીગતિએ જ્યારે ગમન
કરે છે ત્યારે પહેલાં એટલા હંધા જાય છે કે જથી લવણસમુદ્ર-
ની શિખા નીચે રહે છે, અને તેથી તેમને પાણીમાં ગમન કરવાનું
રહેતું જ નથી. આ વાત કલ્પિત નથી, પણ શ્રીસમવાયાંગસૂત્રના
તેત્રીશમાં પત્રમાં કહી છે.

“લવણે ણં સમુદ્ધે સત્તરસ જોયણસહસ્સાઈં સવ્વગ્ગેણ
ઉડ્ઢં ઉચ્ચત્તેણં પ્પણત્તે । ઇમીસે ણં રયણપ્પમાણપુઢવીણ વહુ-
સમરમણિજ્જાઓ ભૂમિભાગાઓ સાત્તિરેગાઈં સત્તરસ જોયણસ-
સ્સાઈં ઉડ્ઢં ઉપ્પતિત્તા તત્તો પચ્છા ચારણાણં તિરિઆ ગઈં પવત્તતિ” ॥

લવણસમુદ્ર હંધાઈમાં સર્વાંત્રે સત્તર હજાર યોજન^૧ હંધો પ્ર-
રૂપો છે. આરણ્યમુનિઓ તિરછીગતિએ ગમન કરે ત્યારે આ રત્ન-
પ્રભા પૃથ્વીના બરાબર સરખા રમણીય ભૂમિભાગ થકી એટલે મેરૂ
પર્વતની ભૂમિ થકી સત્તર હજાર યોજન કરતાં કાંઈક અધિક
હંધા ઉડીને ત્યાર પછી તે આરણ્યોની તિરછીગતિ પ્રવતે છે. ”

ઉપરના પાઠથી સ્પષ્ટ થયું કે, આરણ્યમુનિઓને તિરછીગ-
તિએ ગમન કરતાં લવણસમુદ્રના પાણીમાં થઇને જવાનું હોતું
નથી, પણ તેથી હંધા રહે છે; અને તેથી અપ્કાયની વિરાધના

૧ એક હજાર યોજન ઉંડો, અને સોળ હજાર યોજનની
શિખા, એવી રીતે સત્તર હજાર યોજન ઉંધો છે.

નહીં થતી હોવાથી આરાધક છે તેથી ભગવતી સૂત્રમાં તેઓનું
અપદ્ધાદિ ઉપર ગમન કહ્યું છે, તે કંવા રૂપ છે, પણ તમે જે
ફક્ત કહેવા રૂપ જણાવ્યું તે જોળા લોકોને સમયમાં નાખી
સૂત્રજ્ઞાનો ભગ કર્યા રૂપ મહા પાપના ભાગીદાર થવાનું છે,
અને સ્વયં નષ્ટઃ પરાન્ નાગયતિ એ ન્યાયે બીજાઓને પણ
સ સાગમાં ફૂંચાડવાનું છે. ॥ ૨૨ ॥

સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે—‘અક્ષયત, ચારણમુનિઓ
રૂચકદ્વીપ ન દ્વીપગદ્વીપ વિગેરે સ્થળે જઈને ચૈત્યો વાદે છે એમ
ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે, તે અમોને માનનીય છે, પણ ત્યાં જઈ
ચૈત્યો વાદે છે, એટલે ‘જિનપ્રતિમાઓને વાદે છે’ એવો અર્થ
કંવાનો નથી, પણ ચૈત્યો વાદે છે એટલે ‘જ્ઞાનને વાદે છે’ એવો
અર્થ કંવાનો છે તેથી જિનપ્રતિમાને માનનીય મનાવવા તમે
જે ભગવતીસૂત્રની ગામ્ આપી તે કાંઈ કમની નથી, કારણ કે,
ભગવતીસૂત્રના પાઠ ઉપરથી જિનપ્રતિમાને વદન કર્યાનું સિદ્ધ
થતું નથી પણ જ્ઞાનને વદન કર્યાનું સિદ્ધ થાય છે આ પ્રમાણે
કહેલી શંકાનું અન્યથા નિવારણ કરે છે—

‘ચૈત્ય શબ્દનો જ્ઞાન અર્થ તે । કહો કરવો કુળહેતે ? ॥
જ્ઞાન એક ને ચૈત્ય ઘણાં છે । મૂલે જડસંકેતે રે ॥

જિનજી, તુજ આળા શિર વહીણ ॥ ૨૩ ॥

તમે જે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન કરો છો તે અર્થ દેવી રીતે
કરો ? તે કહો. કારણ કે, જે ભગવતી સૂત્રમાં પાઠ છે તેમાં ‘ચેડ-
યાડ વંદડ—ચૈત્યને વદન કરે છે’ એ પ્રમાણે બહુવચન છે, જે
ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન લેવાનો હોત તો ‘ચેડયં વંદડ—ચૈત્યને
વંદન કરે છે’ એ પ્રમાણે એકવચન મૂકત, કારણકે જ્ઞાન એક છે.

પણ એકવચન નહીં મૂકતાં બહુવચન મૂક્યું છે તેથી તમોએ કહેલો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન ધટી શકતો નથી, પણ જિનમંદિર અને જિનપ્રતિમાજ ધટી શકે છે. જેની શુદ્ધ ગુરૂપરંપરા આવી હોય તેજ શબ્દનો અર્થ બરાબર કરી શકે; પણ મૂર્ખ-સંકેતવાળા પગલે પગલે ભૂલથાપ ખાય છે, કારણ કે નિગુરૂના સંકેત પાયા વગરના હોય છે.

સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—“જંઘાચારણ અને વિઘાચારણ મુનિઓએ અચંખો પમાડનારી નંદીશ્વરાદિની વાતો સિદ્ધાંતમાં સાંભળી. તે સાંભળી તેઓને આશ્ચર્ય થયું કે ‘એ વાત કેમ હશે?’ ચાલો, આપણે નજરે જોઈને ખાત્રી કરીએ’ એમ વિચારી નંદી-શ્વરાદિને જોવા ગયા. ત્યાં જઈને જોયું તો નંદીશ્વરાદિકને માટે જેવું વર્ણન આગમમાં લખ્યું છે તેવુંજ પ્રત્યક્ષ થયું. નજરે પ્રત્યક્ષ જોવાથી તેમને પ્રભુના જ્ઞાન તરફ બહુમાન થયું કે—‘અહો ! પ્રભુના જ્ઞાનને ધન્ય છે કે, જે આવા અતિ દૂર રહેલા પદાર્થોને પણ યથાવત્ બતાવે છે.’ એવી રીતે પ્રભુના જ્ઞાનનું બહુમાન દ્વંદ્વ-યમાં લાવી પ્રભુના જ્ઞાનને વંદન કરે છે. ભગવતીસૂત્રમાં ચૈ-ચાઈ વંદઈ એવો જે પાઠ છે તેનો ‘પ્રભુના જ્ઞાનનું બહુમાન દ્વંદ્વ-યાં લાવી તે જ્ઞાનને વંદન કરે છે’ એવો અર્થ સમજવાનો છે.”

આ પ્રમાણે સ્થાનકવાસીઓ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન કરે છે. પણ જોઓની ઓલાદમાં વ્યાકરણનો ગંધ પણ નથી, અને વ્યાકરણ ભણવા-ભણાવવાથી પોતાની પોલ ઉઘાડી પડી જવાના ડરથી પોતાને તથા પોતાના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોને વ્યાકરણથી દૂર રાખવા સાવધાન રહે છે તે મૂર્ખાઓ સીધો અર્થ ક્યાંથી કરી શકે ? અને પોતે બોલે છે તેમાંજ પોતાનું મુખ બોલતું

બધ પડશે એ ક્યાંથી સમજે ? કારણ કે ‘ ચૈદ્યાઈ વદઈ - ચૈ
ત્યોને વદન કરે છે ’ એ ઠેગણે ચૈત્ય શબ્દમાં દ્વિતીયા નિશ-
કિતનુ બહુવચન છે એ જ ધાયાગણે અને વિધાચારણે જ્ઞાનને
વંદન કર્યું હોય તો સૂત્રકાર બહુવચન કેમ કહે ? કારણ કે જ્ઞાન
તો એક છે વળી તમે ચૈત્ય શબ્દનો જ્ઞાન અર્થ કયા દોષને
આધારે કરો છો ? સુપ્રસિદ્ધ અને સર્વામાન્ય દોષકાર કલિકાલ
સર્વજ્ઞ શ્રીહેમચ દ્રાચાર્ય પોતાના અનેકાર્થસંગ્રહ દોષના ૩૬૬
મા શ્લોકમાં કહે છે કે—

“ ચૈત્ય જિનૌકસ્તદ્વિમ્બમ્ ”

“ ચૈત્ય એટલે જિનેન્દ્ર પ્રભુનું મંદિર તથા જિનેન્દ્ર
પ્રભુની પ્રતિમા ” વળી એજ દોષકારે પોતાના અભિધાનચિ-
તામણિ દોષના ભૂમિકાંડના ૬૦ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—

“ ચૈત્ય-વિહારૌ જિનસન્નિ ”

“ ચૈત્ય અને વિહાર શબ્દ જિનના મંદિર અર્થમાં છે ”
વળી ખૌદ્ધમતાવલ્લખી અમગસિદ્ધે પણ પોતાના અમરદોષમાં
ખીજ કાંડના પુરવર્ગના સાતમા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—

“ ચૈત્યમાયતન તુલ્યે ”

“ ચૈત્ય અને આયતન એ બન્ને શબ્દ મંદિર અર્થમાં
તુલ્ય છે ” શબ્દ ચિતામણિ દોષમાં પણ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ
જિન વા બુદ્ધની મૂર્તિ, અને જૈનમતનું દેવળ, એ પ્રમાણે કર્યો
છે આ પ્રમાણે દરેકને માનનીય દોષકારોએ પણ ચૈત્ય શબ્દ-
નો જ્ઞાન અર્થ કર્યો નથી, તો તમે એ અર્થ કેવી રીતે કર્યો ?
વ્યાકરણ અને દોષની ગંધ વિના જેમ તેમ મતમાન્યો અર્થ
કરવો એ મહાપાપનું કારણ છે

વળી તમે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન કરી એમ કહો છો કે, ત્યાં જઈ ચૈત્યોને એટલે જ્ઞાનને વંદન કર્યું. જે આવી રીતે ચૈત્ય શબ્દનો જ્ઞાન અર્થ કરવાનો હોત તો, તીર્થંકરોએ પોતાના જ્ઞાન વડે આશ્ચર્યકારી પર્વત સમુદ્ર વિગેરે જેવા પ્રરૂપેલા છે તેવાજ રસ્તામાં પણ ઘણા દેખે છે, તો તેમને દેખીને પ્રભુના જ્ઞાનને કેમ વંદન ન કર્યું? વળી ચૈત્ય શબ્દથી જ્ઞાન અર્થ લેવાનો હોય તો—

“ નાણં પંચવિહં પન્નત્તં ”

“ જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું પ્રરૂપ્યું છે ” આ પ્રમાણે આગમમાં જ્ઞાનની પ્રરૂપણા કરવા માટે ઠેકાણે ઠેકાણે પાઠ છે, ત્યાં બધે સ્થળે “ ચેઇયં પંચવિહં પન્નત્તં, તં જહા—આભિણિવોદિયચેઇયં, સુય-ચેઇયં, ઓહિચેઇયં, મળપજ્જવચેઇયં, કેવલચેઇયં.”

“ચૈત્ય પાંચ પ્રકારનું પ્રરૂપ્યું છે, તે જેવી રીતે મતિચૈત્ય, શ્રુતચૈત્ય, અવધિચૈત્ય, મનઃપર્યવ ચૈત્ય અને દેવલ ચૈત્ય ” એ પ્રમાણે પાઠ કેમ ન લખ્યો ? કારણ કે, તમારી માન્યતા પ્રમાણે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન થાય છે. પણ આગમમાં જ્યાં જ્ઞાનની પ્રરૂપણા કરી છે ત્યાં અપવાદ રૂપે પણ દોઢ સ્થળે ચૈત્ય શબ્દ વાપર્યો નથી, એકલો જ્ઞાન શબ્દજ વાપર્યો છે. જે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન લેવાનો હોત તો દોઢક સ્થળે તો જ્ઞાનની પ્રરૂપણા કરતાં ચૈત્ય શબ્દ વાપરત.

વળી તમોએ કહ્યું કે—ચારણ મુનિઓએ અષ્ટાપદાદિની આશ્ચર્યકારી વાત આગમમાંથી સાંભળી, તેનો નિર્ણય કરવા માટે તેઓ તે તે ઠેકાણે ગયા. આ તમારું કથન બેહુંદું છે, કારણ કે આગમમાં કહેલી વાત ઉપર શંકા કરવાથી જમાલિની જેમ અનંતા સંસાર ભટકવું પડે છે. શું ચારણ મુનિઓ જેવા

મહાન્ તપસ્વી યોગીઓ આગમના કહેલી વાત ઉપર શકા લાવી તેનો નિર્ણય કરવા માટે જ્ય એ તમારૂં કથન દોઢ પણ બુદ્ધિ માન્ કપૂલ કરવા તૈયાગ થાય ખરે ? માટે આવી રીતે મન કલ્પિત આણધટતા અર્થ કરી ગા માટે આગમના સગત અર્થને છિન્ન સિન્ન કરે છે? કલ્પિત અર્થ કરવાથી સસારમાં ભ્રમણ કરવું પડે છે, અને વિદ્વાનોમા હાસીને પાત્ર થવું પડે છે ॥ ૨૩ ॥

ઉપરની ગાથામા આપેલા સજ્જડ પૂરાવાથી ચૈત્ય શબ્દનો જિનમદિર તથા જિનપ્રતિમા એવો અર્થ સિદ્ધ થયો અને તેઓને આગણુ મુનિઓએ નદીશ્વરાદિને વિષે વદન કર્યાનો ભગવતીસૂત્રનો પાઠ દેખાડવાથી જિનમદિર તથા જિનપ્રતિમા માનવી જોઈએ એમ સિદ્ધ થયું ત્યાં વળી પાછા કુઠિતમતિ સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે— “ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ તમે જિનપ્રતિમા કરે છે તે અર્થ ભલે હો, પણ જે આગણુ મુનિઓએ નદીશ્વરાદિને વિષે જિનપ્રતિમા વાધાનું ભગવતીસૂત્રમા કહ્યું છે તે જિનપ્રતિમા શાશ્વતી છે તે શાશ્વતી પ્રતિમા ભલે માનનીય ગણીએ, પણ અહીં તો તમે અશાશ્વતી પ્રતિમાઓને વદન કરે છે, અને અમેને તમે તે અશાશ્વતી પ્રતિમાઓને પણ વદનીય મનાવવા તૈયાગ થયા છે, તે કેમ બને ? અમેને અશાશ્વતી પ્રતિમા વદનીયપણે માનનીય નથી ” આ પ્રમાણે કહેનારને એ ભગવતીસૂત્રના પાઠથીજ ગ્રન્થકાર અશાશ્વતી પ્રતિમા પણ વદનીયપણે દેખાડે છે—

રુચકાદિકના ચૈત્ય નમ્યા તે । સાસય પડિમા કહિણ ।
જેહ ર્હાંના તેહ અશાશ્વત । વેડમાં મેદ ન લહિણે ॥
જિનજી, તુજ આણા શિર વહીણ ॥ ૨૪ ॥

ચારણ મુનિઓએ રૂચક નંદીશ્વર ત્રિગેરેનાં ચૈત્યોને વંદન કર્યું તે શાશ્વતી પ્રતિમા કહીએ. પણ જે ત્યાંથી અહીં આવી “ હું ચેડ્યાઈ વંદઈ—અહીં ચૈત્યોને વાંદે છે ” એ પાઠથી અહીંની જિનપ્રતિમાઓને વંદન કરે છે તે અશાશ્વતી પ્રતિમા વાંધાનું સ્પષ્ટ જણાય છે. શાશ્વતી અને અશાશ્વતીમાં અંશમાત્ર ભેદ નથી, બન્ને પ્રતિમા વંદનીય—પૂજનીય છે, છતાં જે શાશ્વતીને પૂજ્ય અને અશાશ્વતીને અપૂજ્ય માની બન્નેમાં ભેદ પાડવો એ વિચારકનું કામ નથી. ॥ ૨૪ ॥

હવે પહેલી ઢાળ પૂરી કરતા અન્યકાર ઉપસંહાર કરે છે—

જે ઉપર સાહેવ ! તુજ કરુણા ! શુદ્ધ અસ્થ તે માંખે ॥
તુજ આગમનો શુદ્ધ પ્રરૂપક ! સુજશ અમિયરસ ચાંચે રે ॥
જિનજી, તુજ આળા શિર વહીણ ॥ ૨૫ ॥

હે સાહેબ ! હે દયાનિધિ ! જે પ્રાણી ઉપર તમારી કૃપા છે તે પ્રાણી યથાર્થ પ્રરૂપણા કરી શકે છે. જે તમારા આગમની શુદ્ધ પ્રરૂપણા કરે છે તે સારા યશરૂપ અમૃતરસને ચાખે છે. એટલે આગમની જે શુદ્ધ પ્રરૂપણા કરે છે તેનો યશ લોકોમાં પ્રસરે છે, પણ જેઓ વિચાર્યા વિના મનકલિપત અર્થ કરે છે તેઓ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરવાથી પાપના ભાગીદાર થવા સાથે અપયશી બને છે.

જે કે કરુણાનિધિ વીતરાગની સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર કૃપાજ હોય છે, તેમની તો પોતાના લક્તો અને દ્વેષીઓ ઉપર સરખીજ દષ્ટિ છે; ભેદભાવ છેજ નહીં. પણ જેમ એક પિતાના બે પુત્રો હોય, તેમાં એક પુત્ર પિતાની આજ્ઞા પાળનાર હોય, અને બીજો પુત્ર ઉદ્વેગ હોય—પિતાની આજ્ઞા માનતો ન હોય. તેમાં જે આજ્ઞા-

પાલક પુત્ર છે તેના ઉપર પિતાનું હેત લોકા પ્રગટપણે દેખે છે, અને જે આજ્ઞાકારી નથી તેના ઉપર પણ જે કે પિતાનું હેત હોયજ, પરંતુ લોકો તે હેત પ્રગટપણે દેખતા નથી. તેમ અહીં પણ જે, તીર્થંકરની કડણા સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સરખીજ છે, પણ જેઓ તેમની આજ્ઞાના આરાધક છે તેઓ ઉપર પ્રગટપણે કડણા જણાય છે આ ગાથામાં 'સુજથ' શબ્દથી ઉપાધ્યાયજીએ અન્યકર્તા તરીકે 'યશોવિજયજી' એ પ્રમાણે પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે ॥૨૫॥

ઢાલ પહેલી સંપૂર્ણ.

પહેલી ઢાળમાં આગમોની શાખ આપી જિનેશ્વરની પ્રતિમાને વદન કર્યાના દષ્ટાંતો આપી તે વદનીય છે એમ સિદ્ધ કયુ હવે વળી સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે— “અલબત્ત, તમેએ દષ્ટાંતો અને યુક્તિઓ પૂર્વક જિનેશ્વરની પ્રતિમાને વદનીય મનાવી, પણ તમે તો પ્રતિમાનું પૂજન પણ કંગેછો ? તે પૂજન અયુક્ત છે ” આ પ્રમાણે પ્રતિમાની પૂજને અમાન્ય ગણતા તે સ્થાનકવાસીઓને આગમોની શાખ આપી પ્રતિમાનું પૂજન પણ કયુ જોઈએ એમ અન્યકાર આ બીજી ઢાળમાં સિદ્ધ કરે છે—

ઢાલ વીર્જી ।

મહાવિદેહ ક્ષેત્ર સોહામણુ, ૯ દેશી ।

તુજ આળા મુજ મન વસી, જિહાં જિનપ્રતિમા
સુવિચાર લાલરે ।

રાયપસેણી સૂત્રમાં, સૂરિયામ તળો અધિકાર લાલરે ।
તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૧ ॥

હે વીર ! તમારી આજ્ઞા મારા મનમાં નિવાસ કરીને રહી છે, જે આજ્ઞામાં જિનેન્દ્રની પ્રતિમાનો સારો વિચાર છે; એજ આગમ શાખાએ દેખાડે છે-હે પ્રભુ ! રાયપસેણી નામના બીજ ઉપાંગમાં સૂર્યાભદ્રેવનો અધિકાર છે.

પ્રભુની આજ્ઞાને નહીં માનનારાઓએ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ કે-“જે પ્રભુને તમે માનો છો તેમને ત્યારેજ માન્યા કહેવાય કે, જ્યારે તેમણે ફરમાવેલી આજ્ઞાને શિરોવંદનીય ગણો. જેમ પિતાની આજ્ઞાને ઠોકરે મારનાર ઉદ્ધત પુત્ર પિતાનું નામ બહુમાનથી રટ્યા કરે તો તેને મૂર્ખજ ગણવામાં આવે છે; પણ તે નામનું રટન કરવા સાથે પિતાની આજ્ઞા માને તોજ શ્રેષ્ઠ ગણાય, એમ કહેવાને આખાલગોપાલ કટિબદ્ધ થાય છે; તેમ વીર પરમાત્માનું નામ રટન કરનારાઓએ સાદી અકલથી પણ વિચારવું જોઈએ કે, “આપણે પ્રભુનું નામ તો માનની દૃષ્ટિથી રટીએ છીએ, પણ પ્રભુની આજ્ઞા માનીએ છીએ કે કેમ? જે પ્રભુની આજ્ઞા ન માનતા હોઈએ, અને તેમનું નામજ રટ્યા કરીએ તો પિતાની આજ્ઞા નહીં માનનાર પુત્રની જેમ મૂર્ખતાજ ગણાય.” અન્યકારે પ્રભુની આજ્ઞાને શિરોવંદનીય માની સ્થાનકવાસીઓને સખ્ત ફટકો માર્યો છે કે, તમે પ્રભુના નામને બહુમાનની દૃષ્ટિથી રટ્યા કરો છો, પણ પ્રભુની આજ્ઞા માનતા નથી તે શું કામનું ?

રાયપસેણીસૂત્રમાં સૂર્યાભદ્રેવનો અધિકાર છે. પરદેશી રા-
જનો જીવ મૃત્યુ પામીને પહેલે દેવલોકે સૂર્યાભદ્રેવ ઉત્પન્ન થયો,

છે, તે સૂર્યાભદ્રેવે જિન પ્રતિમાની પૂજા કર્યાનો અધિકાર રાયપ-
સેણી સૂત્રના છે, એજ વિસ્તાગથી દેખાડે છે--

તે સુર અભિનવ ઉપન્યો, પૂછે સામાનિક દેવ લાલરે ।
શું મુજ પૂરવ ને પછી, હિતકારી કહો તતસેવ લાલરે ।
તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૨ ॥

તે સૂર્યાભદ્રેવ જે વખતે નવો ઉત્પન્ન થયો તે વખતે પોતાની
સમાન ઋદ્ધિવાળા સામાનિક દેવોને પૂછ્યું કે-મારે પૂર્વમાં શું
હિતકારી છે ? અને પછી શું હિતકારી છે ? તે તુરતમાં મને
જણાવો ॥ ૨ ॥

તે કહે એહ વિમાનમાં, જિનપડિમા દાદા જેહ લાલરે ।
તેહની તમે પૂજા કરો, પૂર્વ પચ્છા હિત એહ લાલરે ।
તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૩ ॥

તે સામાનિક દેવોએ કહ્યું કે, આ વિમાનમાં જિનેશ્વરની
પ્રતિમાઓ અને દાદાઓ છે, તેની તમે પ્રજા કરો એ જિનેશ્વરની
પ્રતિમાઓ અને દાદાઓની પૂજા કરવી એજ પૂર્વે તથા પછી
હિતકારી છે.

અહીં દાદા ગણદેવી જિનેશ્વરના અસ્થિ સમજવાં, જિને-
શ્વરની દાદાઓ સૂર્યાભદ્રેવના વિમાનમાં સભવે નહીં, કાગણ કે,
સૌંદર્યેન્દ્ર ઈશાનેન્દ્ર ચમરેન્દ્ર અને બલીન્દ્ર એ ચાર ઇદ્રોનેજ
જિનેશ્વરની દાદા લેવાનો અધિકાર છે. શ્રીજમૂદ્રીપ પ્રજાસિના
બીજ વક્તરકારમાં ૧૫૮મા પત્રમાં કહ્યું છે કે-

“ તણ જ સે સમ્કે દેવિંદે દેવરાયા મગવઓ તિત્ય-

ગરસ્ત ઉવરિલ્લં દાહિણં સકહં ગેળદ્દ । ઈસાણે દેવિંદે દે-
વશાયા લવરિલ્લં વામં સકહં ગેળદ્દ । ચમરે અસુરિંદે અસુર-
રાયા હિદ્દિલ્લં દાહિણં સકહં ગેળદ્દ । વચ્ચી વડરોઅણિંદે
વડરોઅણરાયા હિદ્દિલ્લં વામં સકહં ગેળદ્દ । અવસેસા ભવળ-
વડ જાવ વેમાણિઆ દેવા જહારિહં અવસેસાઈ અંગમંગાઈ,
કેઈ જિણભત્તીણ, કેઈ જીઅમેઅંતિ કટ્ટુ, કેઈ ધમ્મોત્તિ કટ્ટુ
ગેળદ્દન્તિ.”

“ ત્યાર પછી દેવેન્દ્ર દેવરાજ તે શક તીર્થંકર ભગવંતની
ઉપલી જમણી દાઢાને અહણ કરે છે; કારણકે, તે ઉર્ધ્વલોકવાસી
છે અને દક્ષિણ અર્ધલોકનો સ્વામી છે. દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનેન્દ્ર
ઉપલી ડાબી દાઢાને અહણ કરે છે; કારણ કે, તે ઉર્ધ્વલોકવાસી
છે અને ઉત્તર અર્ધલોકનો સ્વામી છે. અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચ-
મરેન્દ્ર નીચેની જમણી દાઢાને અહણ કરે છે; કારણકે, તે અધો-
લોકવાસી છે અને દક્ષિણ શ્રેણિનો સ્વામી છે. વૈરોચનેન્દ્ર વૈ-
રોચનરાજ બલીન્દ્ર નીચેની ડાબી દાઢાને અહણ કરે છે, કારણકે
તે અધોલોકવાસી છે અને ઉત્તર શ્રેણિનો સ્વામી છે. અવશેષ
રહેલા ભવનપતિ યાવત્ વૈમાનિક દેવો યથાયોગ્ય ભુજ વિગેરે
અંગનાં અસ્થિ અને આંગળીઓ વિગેરે ઉપાંગોનાં અસ્થિને

૧ દક્ષિણ શ્રેણિમાં રહેલા અસુરો કરતાં જેઓની દીપ્તિ
વિશેષ છે તે વૈરોચન; એટલે ઉત્તર શ્રેણિમાં વસનારા અસુરો,
ઉત્તર શ્રેણિના અસુરોની પુણ્ય પ્રકૃતિ દક્ષિણ શ્રેણિના અસુરો
કરતાં વિશેષ હોય છે; તેથી તેઓની દીપ્તિ પણ અધિક હોય છે.
તે વૈરોચન એટલે ઉત્તર શ્રેણિના અસુરો, તેઓનો જે ઇન્દ્ર તે
વૈરોચનેન્દ્ર કહેવાય.

અહણ કરે છે દેહલાએક જિનભક્તિ વડે અહણ કરે છે, એટલે જિનેશ્વર મોક્ષમાં જતા તેમનાં અસ્થિ જિનેશ્વરની જમ આરાધવા યોગ્ય છે એવી જિનભક્તિથી અહણ કરે છે દેહલાએક આચાર સમજીને અહણ કરે છે, એટલે પૂર્વે થઇ ગયેલા દેવોએ આ પ્રમાણે આચર્યું છે તે પ્રમાણે અમારે પણ કરવું જોઈએ એ પ્રમાણે આચાર સમજીને અહણ કરે છે અને દેહલાએક ધાર્મિક બુદ્ધિએ અહણ કરે છે "

આ ઠેકાણે જાણાવ્યું છે કે, જિનેન્દ્રની ચાર દાદાઓ ચાર ઇંદ્રોજ અહણ કરે છે, અને બીજા દેવો જિનેન્દ્રના અસ્થિ અહણ કરે છે, તેથી અહીં સૂર્યાભદેવના વિમાનમાં દાદા ચળદથી જિનેન્દ્રના અસ્થિ સમજવા.

૧ગયપસેણી સૂત્રના ૧૭૧-૧૭૨ માં પૃથ્થમા કહ્યું છે કે-

“તણ જ તસ્મ મૂરિયામસ્સ દેવસ્સ પંચવિહાણ પજ્જતીણ પજ્જતિમાવ ગયસ્સ સમાણસ્સ ડમેયારુવે અજ્ઞતિયણ ચિતિણ પાંતિણ મળોગણ સરુપ્પે સમુણ્ણજિન્યા—કિં મે પુવ્વિ કરણિજ્જ ? કિં મે પચ્છા કરણિજ્જ ? । કિં મે પુવ્વિ સેય ? કિં મે પચ્છા સેય ? । કિં મે પુવ્વિ પચ્છા વિ દિયાણ સુદાણ ચમાણ નિસ્સેસાણ આણુગાપિયત્તાણ ભવિસ્સડ”?

“તણ જં તસ્મ મૂરિયામસ્સ દેવસ્સ સામાણિયપરિસોચવણ્ણ-ગા દેવા મૂરિયામસ્સ દેવસ્સ ડમેયારુવ અજ્ઞતિયણ જાવ સરુપ્પ સમુણ્ણ મમભિજાણિતા જેણેવ મૂરિયામે દેવે તેણેવ ઉવા-

૧ સનત્કુમાર વિગેરે અશ્વાત્થીશ ઇન્દ્રો બાદી રહેલા અશ્વાત્થીશ દાંતને અહણ કરે છે, બીજા ઇન્દ્રો અગોપાગના અસ્થિ અહણ કરે છે. ૨ ત્રાય ધનપતશિંહ બહાદુરે ઉપાવેલ.

ગચ્છન્તિ । ઉવાગચ્છિત્તા સુરિયામં દેવં કરચલપરિગ્ગદ્ધિયં
 દસનહં સિરસાવત્તં મત્યે અંજલિં કદ્દુ જણે વિજણે
 વદ્ધાવેન્તિ । વદ્ધાવિત્તા એવં વયાસી-‘એવં સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ણં
 સુરિયામે વિમાણે સિદ્ધાયયણે અદ્ધસયં જિણપડિમાણં જિણુસસેહ-
 પમાણમેત્તાણં સણિવિસ્વત્તં ચિદ્ધરૂ । સમાએ ણં સુહમ્માએ
 ણં માણવએ ચેદ્ધયસ્વંમે વદ્ધરામએસુ ગોલવદ્ધસમુગ્ગએસુ વહુઓ
 જિણસકહાઓ સણિવિસ્વત્તાઓ ચિદ્ધન્તિ । તાઓ ણં દેવાણુ-
 પ્પિયાણં અન્નેસિં ચ વહૂણં વેમાણિયાણં દેવાણં ય દેવીણં
 ય અચ્ચણિજ્જાઓ વંદણિજ્જાઓ ણમંસણિજ્જાઓ પૂયણિજ્જાઓ
 સમ્માણણિજ્જાઓ પજ્જુવાસણિજ્જાઓ । તં એયં ણં દેવાણુપ્પિ-
 યાણં પુવ્વિં કરણિજ્જં, એયં ણં દેવાણુપ્પિયાણં પચ્છા કરણિજ્જં ।
 એયં ણં દેવાણુપ્પિયાણં પુવ્વિં સેયં, એયં ણં દેવાણુપ્પિયાણં
 પચ્છા સેયં । એયં ણં દેવાણુપ્પિયાણં પુવ્વિં પચ્છા વિ હિયાએ
 સુહાએ સ્વમાએ ણિસસેસાએ આણુગામિયત્તાએ ભવિસ્સરૂ ” ॥

ત્યાર પછી તે સૂર્યાભદ્રેવ પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિનહે પર્યા-

૧ પર્યાપ્તિ છ છે-આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ, ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, આનપાન-શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ, લાષાપર્યાપ્તિ, અને મનપર્યાપ્તિ. સંજી પંચેન્દ્રિયને આ છ પર્યાપ્તિ હોય છે. જો કે દેવ પણ સંજી પંચેન્દ્રિય હોવાથી તેને છ પર્યાપ્તિ હોય છે, અને તેથી સૂર્યાભદ્રેવને છ પર્યાપ્તિ કહેવી જોઈએ, પણ દેવને બીજી પર્યાપ્તિની અપેક્ષાએ લાષાપર્યાપ્તિ અને મનપર્યાપ્તિના સ્થાપ્તિકાળનું આંતરૂં ઘણું થોડું હોય છે, તેથી અહીં તે બન્ને પર્યાપ્તિને એકપણે વિવક્ષા કરેલી હોવાથી સૂર્યાભદ્રેવને પાંચ પર્યાપ્તિ કહી છે. તત્ત્વથી તો છ પર્યાપ્તિ સમજવી.

પતપણને પામ્યો છતો, તેને આવા સ્વરૂપનો આત્મવિષયક ચિંતિત પ્રાર્થિત મનોગત સ કલ્પ ઉત્પન્ન થયો કે—‘મારે પહેલા શુ કરવા યોગ્ય છે ? અને મારે પછી શુ કરવા યોગ્ય છે ? મારે પહેલાં શુ શ્રેય છે ? મારે પછી શુ શ્રેય છે ? મારે પહેલાં અને પછી હિતને માટે, સુખને માટે, ક્ષેમને માટે, નિશ્ચિત કલ્યાણ જ મોક્ષ તેને માટે, તથા વર પરાએ શુભાનુબંધી સુખને માટે શુ થશે ?’

“ ત્યાં પછી તે સૂર્યાભદ્રેવની સામાનિક પર્વદામાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવો સૂર્યાભદ્રેવનો આવા પ્રકારનો આત્મવિષયક યાવત સ કલ્પ ઉત્પન્ન થયેલો જાણીને જ્યા સૂર્યાભદ્રેવ છે ત્યાજ આવે છે આવીને બે હાથ જોડી દસ નખ ભેળા કરીને મસ્તકે આવત કરી અજલી કરીને સૂર્યાભદ્રેવને પજય વિજય વડે વધાવે છે વધાવીને એમ બોલ્યા કે—‘ હે દેવાનુપ્રિય ! આ સૂર્યાભિમા નમા સિદ્ધાચતનને વિષે જિનેશ્વરના ઉત્સેધ પ્રમાણુમાત્ર જિનેશ્વરની એકસો આઠ પ્રતિમા સ્થાપન કરેલી છે અને સુધર્માસલાને વિષે માણુત્રક નામના ચૈત્યરતભમા વજ્રમય ગોળ આ-

૧ આત્માને વિષે થયેલો ૨ સ કલ્પ બે પ્રકારનો હોય છે, એક ધ્યાનસ્વરૂપ અને ખીન્ને ચિતવન સ્વરૂપ તે બે જાતના સ કલ્પમાં આ ચિતવનસ્વરૂપ સ કલ્પ થયો, એમ જણાવવાને ચિતિત શબ્દ મૂક્યો છે ૩ ચિતવનસ્વરૂપ સ કલ્પ પણ કોઈ અલિલાપારૂપ હોય છે અને કોઈ અલિલાપારૂપ હોતો નથી, તેમાં આ સ કલ્પ અલિલાપારૂપ થયો એમ જણાવવાને પ્રાર્થિત શબ્દ મૂક્યો છે ૪ મનોગત એટલે મનમાં રહેલો, હજુ વચનથી પ્રકાશિત નહીં કરેલો. ૫ પોતાના પક્ષની છત થવી તે જય. ૬ સામા પક્ષ ઉપર છત મેળવવી તે વિજય.

કારના દાખડાઓમાં જિનેશ્વરોનાં ઘણાં અસ્થિ સ્થાપન કરેલાં છે. તે જિનેશ્વરોની પ્રતિમાઓ તથા અસ્થિઓ દેવાનુપ્રિય એવા આપને તથા બીજા ઘણા વૈમાનિક દેવાને અને દેવીઓને ચંદનાદિથી ચર્ચવા યોગ્ય છે, વાંદવા યોગ્ય છે, નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, પૂજાદિથી પૂજવા યોગ્ય છે, વસ્ત્રાભૂષણાદિથી સંસ્કાર કરી સન્માન કરવા યોગ્ય છે. અને સેવા કરવા યોગ્ય છે. દેવાનુપ્રિય એવા આપને આ પહેલાં કરવા યોગ્ય છે, દેવાનુપ્રિયને આ પછી કરવા યોગ્ય છે, દેવાનુપ્રિયને આ પહેલાં શ્રેય છે, દેવાનુપ્રિયને આ પછી શ્રેય છે. દેવાનુપ્રિયને પૂર્વે અને પછી આ હિતને માટે, સુખને માટે, ક્ષેમને માટે, નિશ્ચિત કલ્યાણ જે મોક્ષ તેને માટે, તથા પરંપરાએ શુભાનુબંધી સુખને માટે થશે "

સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે—“પ્રભુની દાઢા તથા અસ્થિમાં કોઈ પણ ચારિત્રાદિ ગુણ હોતો નથી. જેમાં ચારિત્રાદિ ગુણો હોય તેનું વંદન—પૂજન ક્ષણદાયી થાય છે, પણ કોઈ જાતના ગુણ રહિતનું વંદન પૂજન શું કામનું? તો પછી દેવતાઓ પ્રભુના અસ્થિ અને દાઢાઓની પૂજા શા માટે કરે છે?” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—“ભાવજિનની જેમ નામજિન, દ્રવ્યજિન અને સ્થાપનાજિન વંદનીય છે. જિનેશ્વરનું શરીર એ દ્રવ્યજિન છે, અસ્થિ તથા દાઢાઓ શરીરના અવયવ છે, તેથી ભાવજિનથી અભેદબુદ્ધિએ તેઓનું વંદન—પૂજન કરવું જોઈએ. જે ભાવજિનની જેમ દ્રવ્યજિનને વંદનીય ન માનો તો, ગભાંપણે હતપત્ત થયેલ ભગવાંતની ‘સમણે ભગવં મહાવીરે’ ઇત્યાદિ આલાવાવડે સૂત્રકારો સૂત્રરચના કરે છે તે યોગ્ય કેમ કહેવાય? તથા ઈન્દ્રોનો પણ શકુસ્તવાદિ પ્રયોગ કેમ યોગ્ય ગણાશે? વળી

ભાવજિનની જેમ દ્રવ્યજિન પણ વંદનીય-પૂજનીય છે, તેથીજ જિનેશ્વરોનાં અસ્થિઓ તથા દાઢાઓ જે ઠેકાણે સ્થાપેલા હોય તે ઠેકાણે આશાતનાથી બચ પામતા દેવો કામક્રીડાદિ કરતા નથી.

વળી દાઢ શકા કરે છે કે—“ જિનપ્રતિમા તો જિનની આ-
કૃતિ હોવાથી પ્રભુના સ્મરણનો હેતુ છે, અને તેથી તે પ્રતિમાની
આરાધના કરવી યુક્તજ છે, કારણકે તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી તો જિનપ્ર-
તિમાની આરાધના એ જિનનીજ આરાધના છે. પણ દાઢા વિ-
ગેરેની આરાધના એ જિનની ભક્તિ કેમ કહેવાય ? ” તેના ઉ-
ત્તરમાં જણાવવાનું છે—“ જેમ હરિવશને નેમિનાથના વશથી
ઓળખાવીએ તો તેના ઉપર જેવી પૂજ્ય બુદ્ધિ થાય છે તેવી પૂ-
જ્યબુદ્ધિ કૃષ્ણના વશથી ઓળખાવીએ તો થતી નથી, એટલે કે
મહાત્માના નામથી ઓળખાતા પદાર્થો ઉપર દરેકને પૂજ્યબુદ્ધિ
સ્વાભાવિક થાય છે, એવી રીતે દાઢા વિગેરે પણ ‘ આ ઋષભ-
દેવ તીર્થંકરની દાઢા છે ’ એમ તીર્થંકરના નામથી ઓળખાતી
સાંભળવામાં પણ આવે તો મહાદ્વજ આપે છે, તો પછી તેનું
પૂજનાદિક કરવાથી મહાદ્વજ થાય એમાં તો પૂછવું જ શું ? વળી
જેમ જિનપ્રતિમા જિનસખધી હોવાથી જિનેશ્વરની જેમ આ-
રાધવા યોગ્ય છે, તેમ જિનેશ્વરની દાઢા વિગેરે પણ જિનસ-
ખધી હોવાથી જિનેશ્વરની જેમ આરાધવા યોગ્ય છે જ્યોની
તીર્થંકર ઉપર ભક્તિ હોય છે તેજ્યોનીજ તીર્થંકર સખધી
દાઢા વિગેરે ઉપર ભક્તિ હોય છે. પણ જેમની તીર્થંકર ઉપર
ભક્તિ હોતી નથી તેજ્યોની તીર્થંકર સખધી દાઢા વિગેરે ઉપર
ભક્તિ સંભવતી નથી જે પોતાનો સગો-સખધી પૂજ્ય કે સ્નેહી
ન હોય તેનો ફોટો દેખીને અથવા તેનું નામ સાંભળીને ઘાઈપણ

ખુશી થતો અથવા તેની ભક્તિ કરતો કાઢ્યો પણ કાઢ્યો દેખ્યો અથવા સાંભળ્યો નથી. તેથી જો જિનેન્દ્ર ઉપર ભક્તિ હોય તો જ તેમની દાદા વિગેરે ઉપર ભક્તિ સંભવે છે. દાદા વિગેરેની ભક્તિ એ જિનભક્તિ જ છે. ત્રણી પ્રતિમા તો તીર્થંકરની આકૃતિ-માત્ર છે, તીર્થંકરના શરીરનો અવયવ નથી. પરંતુ દાદા વિગેરે તો સાક્ષાત્ તીર્થંકરના શરીરનો અવયવ છે. ‘આ દાદા શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુની છે’ એ પ્રમાણે ચિંતવીએ અથવા સાંભળીએ તો પણ મહા નિર્જરા થાય છે, તો પછી તેનું વંદન-પૂજન કરવાથી શુભફળ કેમ ન મળે? આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારતાં જરા પણ શંકા રહેતી નથી. તેથી જ સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ પ્રભુની દાદાઓ અને અસ્થિઓ ગ્રહણ કરે છે, તથા તેને પૂજે છે એ જિનભક્તિથી જ કરે છે એમ સમજવું જોઈએ.”

વળી સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે—“રાયપસેણી સૂત્રમાં જ સૂર્યાભદ્રેવે જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિને પૂજ્યાનું કહ્યું છે એ તો સર્વ દેવતાઓનો આચાર છે. જેવો આચાર પહેલેથી ચાલ્યો આવતો હોય તે મુજબ દરેકે કરવું જોઈએ, એથી કાંઈ એમ સિદ્ધ થતું નથી કે, જેમ દેવોનો આચાર છે તે પ્રમાણે મનુષ્યોએ પણ કરવું જોઈએ” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—“જો સર્વ દેવતાઓનો એ પ્રમાણે આચાર હોય તો પછી ‘અન્નેસિં ચ વહૂણં વેમાણિયાણં દેવાણં દેવીણં ય અચ્ચણિજ્જાઓ—બીજ પણ ધણા વૈમાનિક દેવો અને દેવીઓને અર્ચના કરવા યોગ્ય છે’ એ વાક્યમાં વહુ શબ્દ કેમ મૂક્યો? ‘સવ્વેસિં વેમાણિયાણં અચ્ચણિજ્જાઓ—સર્વ વૈમાનિકોને અર્ચના કરવા યોગ્ય છે’ એ પ્રમાણે કેમ ન કહ્યું? એથી સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે કે દરેક દેવોનો એ આચાર નથી, પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવો જ જિનપ્રતિમાદિની અર્ચના કરે છે.

વળી ઉપર બતાવ્યા મુજબ જેવાં શુભ ક્ષણ જિનપ્રતિમાને વંદન-પૂજન કરવાથી જણાવ્યા તેવાંજ શુભક્ષણ, વર્તતા જિનેન્દ્રને-ભાવજિનને વંદન કર્યાથી રાયપસેણી સૂત્રમા પૃષ્ઠ ૨૫ મે જણાવ્યા છે—

“ત મહાફલ સ્વલ્પ તદારૂપાણં અરિહંતાણં ભગવતાણં નામ-
ગોયસ્સ વિ સવળયાણ, કિમંગ પુણ અભિગમણ-વંદણ-નમંસણ-
પઢિપુચ્છણ-પજ્જુવાસણયાણ ? એગસ્સ વિ આરિયસ્સ ધમ્મિ-
યસ્સ સુવયણસ્સ સવળયાણ, કિમગ પુણ વિહલસ્સ અદ્ધસ્સ
મહણયાણ ? ત મચ્છામિ જ સમણં ભગવ મહાવીરં વંદામિ
નમંસામિ સક્કારેમિ સમ્માણેમિ, કલ્લાણ મગલં દેવય ચેડય
પજ્જુવાસેમિ । એય મે પેચ્ચાહિયાણ સુદાણ સ્વમાણ નિસ્સેસાણ
આણુગામિયત્તાણ ભવિસ્સઙ્ક.”

“અરેખ્ય તેવા પ્રકારના અરિહંત ભગવતના નામગોત્રનું^૧
પણ શ્રવણ કરવાથી મહાક્ષણ થાય છે, તો પછી તે અગ્રિહંત
પ્રભુની સામા જણુ, વંદન કરવું, નમસ્કાર કરવો, શરીરગદિની
સુખશાતા પૂછવી, અને સેવા કરવાથી મહાક્ષણ થાય તેમાં તો
પૂછવું જ શું ? વળી એક પણ આર્ય અને ધર્મ સંબધી સુ-
વચન સાંભળવાથી મહાક્ષણ થાય, તો પછી વિસ્તૃત અર્થને ગ્ર-
હણ કરવાથી મહાક્ષણ થાય તેમાં તો પૂછવું જ શું ? તેથી શ્રમણ
ભગવાન મહાવીર પાસે જાઉં, અને તે પ્રભુને વંદન કરૂં, નમ-
સ્કાર કરૂં, સત્કાર કરૂં, સન્માન કરૂં, કલ્યાણ અને મગલ કરનાર
દેવ સંબધી ચૈત્ય જે પ્રતિમા, તેની જેમ ઉપાસના કરૂં એજ
માટે પરભવે દિતકરૂં, સુખને માટે, ક્ષેમને માટે, અને ભવપર-
પગએ શુભાનુબંધ સુખને માટે થશે ”

૧ શુભ નિષ્પન્ન ગોત્ર કહેવાય

આ ઉપરથી ચોક્યું સમજાય તેવું છે કે—સ્થાપનાજિન અને ભાવજિનને વંદન—પૂજન કરવાથી સમાન ફળ મળે છે. માટે જેમ ભાવજિનને વંદનીય—માનનીય ગણે છે તેમ સ્થાપનાજિનને પણ વંદનીય ગણવા જોઈએ. એટલું જ નહીં, પણ સ્થાપનાજિનને ભાવજિન કરતાં અધિક માનનીય ગણવા જોઈએ, એજ કારણથી જિનપ્રતિમા આગળ નમસ્કૃત્યું સૂત્રનો પાઠ ભણતાં “ઠાણં સંપત્તાણં નમો જિણાણં—સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા જિનોને નમસ્કાર હો” એ પ્રમાણે કહેવાય છે, અને ભાવજિન આગળ “ઠાણં સંપાવિહ કામે—સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા” એ પ્રમાણે કહીને નમસ્કાર કરાય છે. તો વિચારવું જોઈએ કે, સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા અધિક કે તે સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા અધિક ? સુતરાં દરેક કપૂલ કરશે કે, જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા છે તે અધિક છે. ॥૩॥

હવે વળી સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે—“સૂર્યાભદ્રેવ જે વખતે ઉત્પન્ન થયો તે વખતે તેણે જિનપ્રતિમાની પૂજા કરી, પણ પછીનો આખો ભવ પૂજા કરી નથી; તેથી એમ લાગે છે કે એ પૂજા લૌકિક વ્યવહારથી કરી છે, પણ કાંઈ ધાર્મિક બુદ્ધિએ કરી નથી.” તેનો ઉત્તર આપે છે—

પૂરવ પચ્છા શબ્દથી, નિત્યકરણી જાણે સોય લાલરે ॥
સમક્ષિતદાષ્ટિ સદ્દેહે, તે દ્રવ્યથકી ક્યમ હોય ? લાલરે ॥

તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૪ ॥

સૂર્યાભદ્રેવને સામાનિક દેવોએ કહ્યું કે—“જિનપ્રતિમાની પૂજા એજ પૂર્વ અને પછી હિતકારી, સુખને માટે, ક્ષેમને માટે, મોક્ષને માટે, અને પરંપરાએ શુભાનુબંધી સુખને માટે થશે.”

એ ઠેકાણે 'પૂર્વ' અને 'પછી' એ બે શબ્દથી સૂર્યાભદેવ જિન-પ્રતિમાદિની પૂજાને નિત્યકરણી બણે છે, અને તેથી નિશ્ચય થાય છે કે સૂર્યાભદેવ ઉત્પન્ન થયો તે વખતેજ જિનપ્રતિમાદિની પૂજા કરી નથી, પણ સદાકાળે પૂજા કરી છે

વળી કાંઈ શંકા કરે છે કે—“સૂર્યાભદેવે જિનપ્રતિમાની પૂજા તો કરી, પણ તે દ્રવ્યથી—બાહ્યથી પૂજા કરી, પણ ભાવથી પૂજા કરી નથી” તેનો ઉત્તર આપે છે—“સમક્ષિતદૃષ્ટિ જીવ દોષ તે ધર્મકરણી શ્રદ્ધાપૂર્વક કરે છે સૂર્યાભદેવ સમક્ષિતી છે, તે ફક્ત દ્રવ્યથીજ પ્રતિમાને કેમ પૂજે ? ॥ ૪ ॥

સૂર્યાભદેવ જિનપ્રતિમાને દ્રવ્યથી નહીં, પણ ભાવથી પૂજા છે, એ વાતને સ્પષ્ટ કરી દેખાડે છે—

દ્રવ્યયત્કી જે પૂજિયાં, પ્રહરણ-કોશાદિ અનેક લાલરે ।
તેહયી વેડ જુદાં કહ્યાં, એ તો સાચો ભાવ વિવેક લાલરે ।

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥ ૫ ॥

ગરબ ભડાગ વિગેરે અનેક જે દ્રવ્યથી પૂજ્યા છે—ધાર્મિક શુદ્ધિએ પૂજ્યા નથી, નેનાથી જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિ એ બન્નેને પૂજવાનો અવિકાર ખાસ જુદો કહ્યો છે, એ સત્ય રીતે બાવને જુદો બતાવવા માટે બિન્ન બતાવ્યું છે.

તે દ્રવ્યથી જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિને પૂજ્યાં દોષ તો ને ગરબ ભડાગ વિગેરે પૂજવાનો અવિકાર છે તેની સાથેજ જિનપ્રતિમાદિને પૂજવાનો અવિકાર બતાવત, પણ જિનપ્રતિમાદિને પૂજવાનો અવિકાર ખાસ અલગ બતાવેલ છે, તેથી જાણાય છે કે, જેમ વૌકિક વ્યવસ્થાથી ગરબાદિ પૂજ્યા છે તેમ જિનપ્રતિમાદિને પૂજ્યા નથી, પણ બાનથી પૂજ્યા છે વળી ચત્રાદિ જ્યાં પૂજ્યા

છે ત્યારે પ્રણામ કે શકસ્તવ કર્યું નથી, પણ જિનપ્રતિમાદિના પૂજન વખતે પ્રણામ અને શકસ્તવ કર્યું છે, તેથી નિશ્ચય થાય છે કે, તેને શસ્ત્રાદિની જેમ દ્રવ્યથી પૂજ્યા નથી, પણ ધાર્મિક બુદ્ધિએ ભાવથી પૂજ્યા છે. વળી સામાનિક દેવોએ પૂજવા યોગ્ય તથા પૂર્વ અને પછી હિતકર જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિને જણાવ્યા, અને કૃણ પણ તેને પૂજવાનાજ બતાવ્યા, શસ્ત્રાદિના પૂજનમાં કાંઈ બતાવ્યું નહિ, તેથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે, શસ્ત્રાદિની જેમ જિનપ્રતિમાદિને લૌકિક આચારથી પૂજ્યા નથી, પણ ભાવથી પૂજ્યા છે. ॥ ૫ ॥

દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજાનું અંતર નહીં સમજનારાઓને—
દ્રવ્યપૂજા કોણે કેવી રીતે કરી, અને ભાવપૂજા કેવી રીતે કરી ?
એ દષ્ટાંતથી સાબીત કરી બતાવે છે—

ચંક્રચરણ જિનનાળની, પૂજા જે મરતે કીધ લાલરે ।
જ્યમ તે ત્યમ અંતરે રહ્યાં, સમકિતદષ્ટિ પ્રસિદ્ધ લાલરે ।

તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૬ ॥

ચક્રવર્તી ભરતમહારાજએ ચક્રરત્નને આ ભવનું ઉપકારી બાણી તેની દ્રવ્યથી પૂજા કરી, અને પ્રભુ શ્રીઆદીશ્વરના કેવળ-જ્ઞાનને આ ભવ તથા પરભવ એમ બન્ને ભવનું ઉપકારી બાણી તેની ભાવથી પૂજા કરી, જેમ એ ચક્રરત્ન અને કેવળજ્ઞાનની પૂજનું અંતર છે તેમ અહીં પણ સૂર્યાભદેવના અધિકારમાં શસ્ત્રાદિની પૂજનું અને જિનપ્રતિમાદિની પૂજનું અંતર સમ-જવું. આ બાબત સમકિતદષ્ટિ જીવને પ્રસિદ્ધ છે. જેના હૃદયમાં સમકિત રમણ કરી રહેલ છે એ તો ચોક્કસી રીતે સમજે છે કે, જે આ ભવનું ઉપકારી હોય તેનો પૂજા-સત્કાર દ્રવ્યથી

છે ત્યારે પ્રણામ કે શકસ્તવ કર્યું નથી, પણ જિનપ્રતિમાદિના પૂજન વખતે પ્રણામ અને શકસ્તવ કર્યું છે, તેથી નિશ્ચય થાય છે કે, તેને શસ્ત્રાદિની જેમ દ્રવ્યથી પૂજ્યા નથી, પણ ધાર્મિક બુદ્ધિએ ભાવથી પૂજ્યા છે. વળી સામાનિક દેવોએ પૂજવા યોગ્ય તથા પૂર્વ અને પછી હિતકર જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિને જણાવ્યા, અને કૃણ પણ તેને પૂજવાનાજ બતાવ્યા, શસ્ત્રાદિના પૂજનમાં કાંઈ બતાવ્યું નહિં, તેથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે, શસ્ત્રાદિની જેમ જિનપ્રતિમાદિને લૌકિક આચારથી પૂજ્યા નથી, પણ ભાવથી પૂજ્યા છે. ॥ ૫ ॥

દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજાનું અંતર નહીં સમજનારાઓને—
દ્રવ્યપૂજા ઢાણે કેવી રીતે કરી, અને ભાવપૂજા કેવી રીતે કરી ?
એ દૃષ્ટાંતથી સાબીત કરી બતાવે છે—

ચક્રચરણ જિનનાળની, પૂજા જે ભરતે કીધ લાલરે ।
જ્યમ તે ત્યમ અંતર રહ્યાં, સમકિતદૃષ્ટિ પ્રસિદ્ધ લાલરે ।

તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૬ ॥

ચક્રવર્તી ભરતમહારાજએ ચક્રચરણને આ ભવનું ઉપકારી બાણી તેની દ્રવ્યથી પૂજા કરી, અને પ્રભુ શ્રીઆદીશ્વરના કેવળ-જ્ઞાનને આ ભવ તથા ચરભવ એમ બન્ને ભવનું ઉપકારી બાણી તેની ભાવથી પૂજા કરી, જેમ એ ચક્રચરણ અને કેવળજ્ઞાનની પૂજાનું અંતર છે તેમ અહીં પણ સૂર્યાભદેવના અધિકારમાં શસ્ત્રાદિની પૂજાનું અને જિનપ્રતિમાદિની પૂજાનું અંતર સમજવું. આ બાબત સમકિતદૃષ્ટિ જીવને પ્રસિદ્ધ છે. જેના દૃઢ-ચમાં સમકિત રમણ કરી રહેલ છે એ તો ચોક્કસી રીતે સમજે છે કે, જે આ ભવનું ઉપકારી હોય તેનો પૂજા-સત્કાર દ્રવ્યથી

થાય છે, પણ જે આ ભવ અને પરભવનું ઉપકારી હોય તેના પૂજન-સત્કાર ભાવથી થાય છે. પણ જેના હૃદયમાં મિથ્યાત્વ નિવાસ કરી રહ્યું હોય તે દ્રવ્ય અને ભાવનું અતર ન જાણે ॥ ૬ ॥

સ્થાનકવાસીઓ શકા કરે છે કે-“ધન કાઢવાને અધિકારે પણ ‘હિયાણ સુહાણ-હિતને માટે, સુખને માટે’ ઇત્યાદિ પાઠ છે તે ધન જેમ આ લોકના સુખને માટે હોવા છતાં તેના અધિકારમાં, હિયાણ સુહાણ ઇત્યાદિ પાઠ છે, તેમ સૂર્યાભદેવના જિનપ્રતિમાના પૂજન અધિકારમાં પણ હિયાણ સુહાણ ઇત્યાદિ પાઠ છે તેથી સમજાય છે કે, સૂર્યાભદેવે જિનપ્રતિમાનું પૂજન ભવાતરના સુખને માટે કર્યું નથી, પણ આ ભવના સુખને માટે કર્યું છે” તેમને ગ્રન્થકાર ઉત્તર આપે છે-

પહેલે ભવ પૂરવ કહે, જ્ઞાતા દર્દુર સંવંધ લાલરે ।
પચ્છા કડુઅ વિપય કહ્યા, વલી મૃગાપુત્ર પરવંધ લાલરે ।

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥ ૭ ॥

જ્ઞાતાસૂત્રમાં ઠેકકાના સંબંધમાં પૂર્વ શબ્દથી પહેલો ભવ કહ્યો છે, અને ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં મૃગાપુત્રના અધિકારમાં વિપયોને ‘પછી’ શબ્દથી આગામી ભવે કડુ વિપાકવાળા કહ્યા છે

સૂર્યાભદેવનો જે જિનપ્રતિમાપૂજનનો અધિકાર છે ત્યાં પુલ્લિ એટલે પૂર્વ અને પચ્છા એટલે પછી એવા બે શબ્દ છે પૂર્વ શબ્દથી પહેલાનો ભવ લેવાય છે, અને પચ્છા શબ્દથી પછીનો એટલે આગામી ભવ લેવાય છે એ જિનપ્રતિમાનું પૂજન આ લોકનાજ હિતાદિ માટે હોત તો તે ઠેકાણે પૂર્વ અને પછી એ બે શબ્દો ન મૂકત.

ન દમણિયાર રોક જે શ્રાવક હતો, પણ પાછળથી મિથ્યા-

છે ત્યારે પ્રણામ કે શકસ્તવ કર્યું નથી, પણ જિનપ્રતિમાદિના પૂજન વખતે પ્રણામ અને શકસ્તવ કર્યું છે, તેથી નિશ્ચય થાય છે કે, તેને શસ્ત્રાદિની જેમ દ્રવ્યથી પૂજ્યા નથી, પણ ધાર્મિક બુદ્ધિએ ભાવથી પૂજ્યા છે. વળી સામાનિક દેવોએ પૂજવા યોગ્ય તથા પૂર્વ અને પછી હિતકર જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિને જણાવ્યા, અને ક્ષણ પણ તેને પૂજવાનાજ બતાવ્યા, શસ્ત્રાદિના પૂજનમાં કાંઈ બતાવ્યું નહિં, તેથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે, શસ્ત્રાદિની જેમ જિનપ્રતિમાદિને લૌકિક આચારથી પૂજ્યા નથી, પણ ભાવથી પૂજ્યા છે. ॥ ૫ ॥

દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજાનું અંતર નહીં સમજનારાઓને—
દ્રવ્યપૂજા દોણે કેવી રીતે કરી, અને ભાવપૂજા કેવી રીતે કરી ?
એ દૃષ્ટાંતથી સાબીત કરી બતાવે છે—

ચંક્રચરણ જિનનાળની, પૂજા જે મરતે કીધ લાલરે ।
જ્યમ તે ત્યમ અંતરે ઇહાં, સમકિતદૃષ્ટિ પ્રસિદ્ધ લાલરે ।
તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૬ ॥

ચક્રવર્તી ભરતમહારાજએ ચક્રરત્નને આ ભવનું ઉપકારી બાણી તેની દ્રવ્યથી પૂજા કરી, અને પ્રભુ શ્રીઆદીશ્વરના કેવળ-જ્ઞાનને આ ભવ તથા પરભવ એમ બન્ને ભવનું ઉપકારી બાણી તેની ભાવથી પૂજા કરી, જેમ એ ચક્રરત્ન અને કેવળજ્ઞાનની પૂજનું અંતર છે તેમ અહીં પણ સૂર્યાભદેવના અધિકારમાં શસ્ત્રાદિની પૂજનું અને જિનપ્રતિમાદિની પૂજનું અંતર સમજવું. આ બાબત સમકિતદૃષ્ટિ જીવને પ્રસિદ્ધ છે. જેના દૃઢ-ચમાં સમકિત રમણ કરી રહેલ છે એ તો ચોક્કસી રીતે સમજે છે કે, જે આ ભવનું ઉપકારી હોય તેનો પૂજા-સત્કાર દ્રવ્યથી

યાય છે, પણ જે આ ભવ અને પરભવનું ઉપકારી હોય તેનો પૂજન-સત્કાર ભાવથી યાય છે. પણ જેના દ્વંદ્વમાં મિથ્યાત્વ નિવાસ કરી રહ્યું હોય તે દ્રવ્ય અને ભાવનું અતર ન જાયે ॥ ૬ ॥

સ્થાનકવાસીઓ સ કા કરે છે કે-“ધન કાઢવાને અધિકારે પણ ‘હિયાણ સુદાણ-હિતને માટે, સુખને માટે’ ઇત્યાદિ પાઠ છે તે ધન જેમ આ લોકના સુખને માટે હોવા છતાં તેના અધિકારમાં હિયાણ સુદાણ ઇત્યાદિ પાઠ છે, તેમ સૂર્યામદેવના જિનપ્રતિમાના પૂજન અધિકારમાં પણ હિયાણ સુદાણ ઇત્યાદિ પાઠ છે તેથી સમજાય છે કે, સૂર્યામદેવે જિનપ્રતિમાનું પૂજન ભવાતરના સુખને માટે કર્યું નથી, પણ આ ભવના સુખને માટે કર્યું છે” તેમને અન્યકર ઉત્તર આપે છે-

પહેલે ભવ પૂરવ કહે, જ્ઞાતા દર્દુર સંબંધ લાલરે ।
પચ્છા કડુઅ વિષય કહ્યા, વલી મૃગાપુત્ર પરબંધ લાલરે ।

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥ ૭ ॥

જ્ઞાતાસૂત્રમાં દેડકાના સંબંધમાં પૂર્વ સમ્બંધી પહેલો ભવ કહ્યો છે, અને ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં મૃગાપુત્રના અધિકારમાં વિષયોને ‘પછી’ સમ્બંધી આગામી ભવે કડુ વિપાકવાળા કહ્યા છે.

સૂર્યામદેવનો જે જિનપ્રતિમાપૂજનનો અધિકાર છે ત્યાં શુદ્ધિ એટલે પૂર્વ અને પચ્છા એટલે પછી એવા બે સમ્બંધ છે પૂર્વ સમ્બંધી પહેલાનો ભવ લેવાય છે, અને પચ્છા સમ્બંધી પછીનો એટલે આગામી ભવ લેવાય છે જે જિનપ્રતિમાનું પૂજન આ લોકનાજ હિતાદિ માટે હોત તો તે ઠેકાણે પૂર્વ અને પછી એ બે સમ્બંધો ન મૂકત.

નદમણિયાર શેઠ જે ગ્રાવક હોય, પણ પાછળથી મિથ્યા-

ત્વી થયો હતો, તે મંરીને પોતાની બંધાવેલી નંદા નામની વાવમાં દેડકો થયો હતો. દેડકાને બ્રતિસ્મરણ થયું હતું. તે પોતાના પૂર્વભવ સંબંધમાં વિચારે છે કે—

“ ૧ પુત્રિવં પિ જં મણ સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિણ થૂલણ પાણાતિવાણ પચ્ચક્કણ, જાવ થૂલણ પરિગ્ગહે પચ્ચક્કણ ”

“ પહેલાં પણ મેં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતનું પરચક્કણ કર્યું હતું, યાવત્ સ્થૂલ પરિગ્રહનું પરચક્કણ કર્યું હતું ” અહીં પૂર્વ શબ્દથી ગતભવ લીધો છે. વળી પરચ્છા શબ્દથી આગામી ભવ લેવાય છે. વિષયોથી વિરક્ત થઈ દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થયેલો મુગાપુત્ર માતૃપિતાની આજ્ઞા લેવા માટે તેમની પાસે કહે છે કે—

“ ૨ અમ્મતાય ! મણ મોગા, સુત્તા વિસફલોવમા ।

પચ્છા કહુયવિવાગા, અણુવંધદુહાવહા ” ॥ ૧ ॥

“હે માતા ! હે પિતા ! મેં વિષવૃક્ષના રૂળ સદૃશ ભોગ ભોગવ્યા, જે ભોગ પછી એટલે આગામી ભવમાં કહુ વિપાકવાળા છે, અને નિરંતર દુઃખ દેવાવાળા છે” અહીં પરચ્છા શબ્દથી આવતો ભવ લીધો છે. ॥ ૭ ॥

કોઈ શંકા કરે છે કે— “ તમે ‘પૂર્વ’ અને ‘પછી’ એ બન્ને શબ્દનો ‘ગતભવ’ અને ‘આગામીભવ’ એ પ્રમાણે અર્થ કર્યો, તો પછી આ ભવ તો ન આવ્યો ? જિનપ્રતિમાના પૂજનથી જો આ-

૧ જુઓ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ, તેરમું અધ્યયન, પંચાણુમું સૂત્ર, પત્ર ૧૮૩ મું. ૨ જુઓ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, ઓગણીશમું અધ્યયન, અગીયારમી ગાથા, ૪૫૩ મું પત્ર, (પ્રકાશક.—શેઠ દેવચંદ લાલ-ભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ)

ગલા અને પાછલા ભવનુ હિત થતુ હોય, પણ ચાલુ છદ્ગી-
નુ હિત ન થતુ હોય તો પછી એ પૂજન શા કામનુ? જે
ક્રિયા કરવાથી ચાલુ ભવનુ પણ કાંઈ હિત ન થાય એ ક્રિયા
કાણુ કરે ?” તેને અથકાર ઉત્તર આપે છે—

આગમેસિ મદ્દા કહ્યા, ગઈ-ઠિડકલ્લાણા દેવ લાલરે।
તસ પૂરવ પચ્છા કહે, ત્રિહું કાલે હિત જિનસેવ લાલરે।

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥ ૮ ॥

સમ્યગ્દષ્ટિ દેવોને— આગળ મનુષ્ય અવતાર પામીને મોક્ષે
જવાના છે એવા કહ્યા છે. વળી તે સમ્યગ્દષ્ટિ દેવો ગાંતકલ્યા
ણ છે, એટલે આવતી જે મનુષ્યગણિ ત્યા પણ તેમને કલ્યાણ
છે તથા સમ્યગ્દષ્ટિ દેવો સ્થિતિકલ્યાણ છે, એટલે જે દેવભવ
છે ત્યાં પણ તેમને કલ્યાણ છે સૂર્યાભિદેવ સમ્યગ્દષ્ટિ છે જિને-
શ્વરની પ્રતિમા અને અસ્થિ પૂજતાં તેને પૂર્વ અને પછી ચણ્દ
કહ્યાથી ત્રણે કાળે હિત જાણવું. જિનેશ્વર પ્રભુની સેવા ભૂત,
ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળે હિતકર છે

સમ્યગ્દષ્ટિ દેવોને માટે આગમમા કહ્યું છે કે—

“ ગઈકલ્લાણા, ઠિડકલ્લાણા, આગમેસિ મદ્દા ”

“ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવોને આવતી મનુષ્યગણિમા કલ્યાણ છે,
દેવભવમા કલ્યાણ છે, અને આગળ મનુષ્ય અવતાર પામીને
મોક્ષે જવાના હોવાથી તેમને કલ્યાણ છે ’ આ ઉપરથી સ્પષ્ટ
સમજાય તેવું છે કે, જિનપ્રતિમાનું પૂજન ત્રણે કાળે હિતકારી
છે. ॥ ૮ ॥

પૂર્વ અને પછી ચણ્દથી અર્થાપત્તિએ વર્તમાનકાળ આવી
જાય છે, તે ખતાવે છે—

જસ પૂરવ પચ્છા નહીં, મધ્ય પળ તસ સંદેહ લાલરે ।
 એમ પહેલે અંગે કહ્યું, છે સુધો અરથ તે એહ લાલરે ।

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥ ૧ ॥

જેને પૂર્વે તથા પછી નથી તેને મધ્યમાં પણ સંદેહ છે, અર્થાત્ જેને પૂર્વે અને પછી છે તેને મધ્યે પણ અવશ્ય છે, એમ પહેલા અંગમાં—શ્રીઆચારાંગસૂત્રમાં સીધો—સમજાય તેવો અર્થ છે. શ્રી આચારાંગ સૂત્રના સમ્યક્ત્વ નામના ચોથા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં પત્ર ૧૯૪ માં કહ્યું છે કે—

“ જસ્સ નત્થિ પુરા પચ્છા, મજ્ઞે તસ્સ કુઓ સિયા ? ”

“ જેને પૂર્વે જન્મમાં સમ્યક્ત્વ નહોતું, અને પછી એટલે આગામી જન્મમાં પણ નહીં થશે, તેને મધ્ય જન્મમાં કયાંથી હોય ? ” અર્થાત્ જેને પૂર્વે અને પછી હોય તેને મધ્યમાં પણ હોય. સૂર્યાભિદેવનો દેવભવ મધ્ય છે, તેને જ્યારે જિનપૂજા પૂર્વે અને પછી હિતકારી છે તો પછી ચાલુ ભવમાં હિતકારી હોય તેમાં સંદેહ શો ? તાત્પર્ય કે—જિનપૂજા ત્રણે કાળે હિતકારી છે ॥ ૬ ॥

પર્યાયવાચક શબ્દોનો એકજ અર્થ થાય છે, એમ નહીં બાણનાર કોઈ શંકા કરે છે કે—“ સૂર્યાભિદેવ જે વખતે પ્રભુ મહાવીરને વંદન કરવા બય છે તે અધિકારમાં ‘ પેચ્છા હિયાણ ’ પરભવના હિતને માટે’ એવો પાઠ છે, પણ જિનપ્રતિમાના પૂજન અધિકારમાં તો પેચ્છા હિયાણ એવો પાઠ નથી, પચ્છા હિયાણ એવો પાઠ છે. તેથી જણાય છે કે, ભાવજિનને વંદનાદિ કરવાથી આગામી ભવે હિત થાય છે, પણ જિનપ્રતિમાનું પૂજન કરવાથી તો આ ભવેજ હિત થાય છે, પરભવનું હિત થતું નથી. ” તેને અંતકાર ઉત્તર આપે છે—

પછા પેચા શબ્દનો, જે ફેર કહે, તે દુઢ લાલરે।
શબ્દ તળી, સ્વત્તા ઘળી, પણ અરથ એક છે, પુઢ લાલરે।

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥ ૧૦ ॥

પ્રજ્ઞા અને પેચા એ બન્ને શબ્દમાં જે ફેર ગણે છે, તે
દુષ્ટ-અજ્ઞાની સમજવા બન્ને શબ્દો એકજ પર્યાયવાળા હોવાથી,
બન્નેનો અર્થ એકજ થાય છે. શબ્દની ગ્યના ઘણા પ્રકારની
હોય છે. કાંઈ પણ શાસ્ત્રમાં એવો નિયમ નથી કે, જે શબ્દ એક
સ્થળે જે અર્થમાં વપરાયો હોય તેજ શબ્દ બીજે સ્થળે પણ તે
અર્થમાં વાપરવો જોઈએ. જે એવો નિયમ હોય, તો એક અર્થ-
વાળા અનેક શબ્દો જે કાંઈમાં સ્થળે સ્થળે નજરે તરે છે તે ખોટા
હરે, માટે પર્યાયવાચક શબ્દો ભિન્ન ભિન્ન હોવા છતાં તેનો એ-
કજ અર્થ થાય છે. જેમ પેચા શબ્દનો અર્થ પરમવ થાય છે,
તેમ પછા શબ્દનો અર્થ પણ પરમવજ થાય છે. વદનાનાજ
અધિકારમાં કાંઈ સ્થળે પેચા હિયાઈ એવો પાઠ છે, તો કાંઈ સ્થળે
પરમવ હિયાઈ ઇત્યાદિ કહ્યું છે. જેમ અહીં પેચા અને પરમવ
એ બન્ને શબ્દોના અર્થમાં ફેર નથી, તેમ પછા અને પેચા
શબ્દનો પણ અર્થમાં ફેર ન સમજવો ॥ ૧૦ ॥

ત્રીજી ગાથામાં જે રાયપસેણીસૂત્રનો ઓઠ આપ્યો છે, તે
સમયમાં કરેલી ભિન્ન ભિન્ન શક્યોના સમાધાન યુક્તિપૂર્વક
ક્યાં હવે સૂર્યામદેવ આગળ શું કરે? તે અંતકાર બતાવે છે—
વાંચી પુસ્તક રત્નનાં, હવે લેઈ ધરમ વ્યવસાય લાલરે।
મિહ્યાયતને તે ગયો, જિહાં દેવચ્છંદનો ટાય લાલરે ॥

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥ ૧૧ ॥

તે સૂર્યાભદ્રેવ શાશ્વતા રત્નનાં પુસ્તક વાંચે, પુસ્તક વાંચ્યા પછી ધર્મ વ્યવસાય કરવાને ઇચ્છે છે. ત્યારપછી કમળ કલશ વિગેરે પૂજાની સામગ્રી લઈ જ્યાં દેવચંદનું સ્થાનક છે તે સિદ્ધ ભગવંતના મંદિરમાં ગયો. ॥ ૧૧ ॥

જિનપ્રતિમા દેવી કરી, કરે શિર પ્રણામ શુભવીજ લાલરે ।
પુષ્પ માલ્ય ચૂર્ણે કરી, વસ્ત્રાભરણે વલી પૂજ લાલરે ।
તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૧૨ ॥

સિદ્ધ ભગવંતના મંદિરમાં ગયા પછી ત્યાં જિનપ્રતિમા દેખીને તે પ્રતિમાને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરે, જે પ્રણામ શુભ-પુણ્યનું બીજ છે; જિનપ્રતિમાને પ્રણામ કર્યા પછી પુષ્પ, માળા, ખરાસ વિગેરે ચૂર્ણ, વસ્ત્રો અને આભૂષણો વડે તે જિનપ્રતિમાઓની પૂજા કરે. ॥ ૧૨ ॥

ફૂલપગર આગે કરી, આલેશે મંગલ આઠ લાલરે ।
ધૂપ દેશ કાવ્ય સ્તવી, કરે શક્રસ્તવનો પાઠ લાલરે ।
તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૧૩ ॥

પ્રતિમાની પૂજા કર્યા પછી પુષ્પોના ઢગલા આગળ કરી ^૧અષ્ટમંગલિક આળેખે. ત્યારપછી અનેક પ્રકારના સુગંધી ધૂપ દે. પછી પુનઃક્રતાદિ દોષ રહિત એકસો આઠ કાવ્યે કરી પ્રભુની સ્તુતિ કરે. અને ત્યારપછી નમ્રત્યુર્ણનો પાઠ ભણે.

ગાથા ૧૧-૧૨-૧૩ માં જે વાત આવી તે રાયપસોળી સૂત્રના ૧૮૭ થી ૧૯૦ માં પૃષ્ઠ સુધીમાં નીચે મુજબ છે—

૧ સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ, કલશ, ભદ્રાસન, શરવસપૂટ, મત્સ્યનું જોડણું, ઈર્ષાણ અને નંદાવર્ત એ અષ્ટમંગલિક ઠહેવાય છે.

“ तए णं से मूरियाभे देवे पोत्थयरयणं गिण्हइ, पोत्थ-
यरयणं मुयइ, पोत्थयरयणं विहाडेइ, विहाडित्ता पोत्थयरयणं
वाएइ । वाएइत्ता धम्मियं ववसाय गिण्हइ, गिण्हइत्ता पोत्थय-
रयणं पडिणिकखमइ । पडिणिकखमेइत्ता सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ,
अब्भुट्ठेइत्ता ववसायसभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेण पडिणिकखमइ,
पडिणिकखमइत्ता जेणेव णदा पोक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ,
उवागच्छइत्ता णंदापोक्खरिणीओ पुरत्थिमिल्लेण दारेण पुर-
त्थिमिल्लेण तिसोवाणपडिस्सएण पच्चोरुहइ । पच्चोरुहित्ता हत्थ-
पायं पक्खालेइ, पक्खालित्ता आयते चोक्खे परममुइभूए एगं
सेय मह रययामयं विमलसलिलपुण्णं मत्तगयमुहागिइसमाण
भिगारं पगिण्हइ, पगिण्हइत्ता जाइं तत्थ उप्पलाइ जाव सय-
सहस्सपत्ताइ ताइं गिण्हइ । गिण्हइत्ता णंदाओ पोक्खरिणीओ
पच्चुत्तरइ, पच्चुत्तरित्ता जेणेव सिद्धाययणे तेणेव पहारेत्थ
गमणाए । तए ण तं मूरियाभ देव चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ
जाव सोलस जायरक्खयदेवसाहस्सीओ अण्णे य वहवे जाव
देवीओ य अप्पेगइया उप्पलहत्थगया जाव सयसहस्सपत्तहत्थगया
पिठ्ठओ पिठ्ठओ समणुगच्छन्ति । तए ण मूरियाभ देव वहवे
आभिओगिया देवा य देवीओ य अप्पेगइया कलसहत्थगया
जाव वूवकडुच्छहत्थगया हट्ठतुट्ठा मूरियाभ देव पिठ्ठओ पिठ्ठओ
समणुगच्छन्ति । तए णं से मूरियाभे चऊहि सामाणियसाह-
स्सीहि जाव अण्णेहि वहूहि मूरियाभविमाणवासीहि देवेहि
देवीहि य सद्धिं सपरिबुडे सच्चइदीए जाव वाइयरवेण जेणेव
सिद्धाययणे तेणेव उवागच्छइ । उवागच्छित्ता सिद्धाययणस्स
पुरत्थिमिल्लेण दारेणं अणुपविसइ । जेणेव देवच्छदए जेणेव

જિણપડિમાઓ તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિતા જિણડિમાણં
 આલોણ પળામં કરેઈ । કરેઈતા લોમહત્થયં ગેળહઈ, ગેળિહિતા
 જિણપડિમાણં લોમહત્થણં પમજ્ઞઈ । પમજ્ઞઈતા જિણપડિમાઓ
 સુરભિણા ગંધોદણં પ્હાવેઈ । પ્હાવેઈતા સરસેણં ગોસીસચંદ-
 ણેણં ગાયાઈ અણુલિપઈ । અણુલિપઈતા જિણપડિમાણં અહયાઈ
 સેયાઈ દિવ્વાઈ, દેવદૂસજુયલાઈ નિયંસેઈ । નિયંસેઈતા પુપ્પા-
 રુહણં મલ્લારુહણં ગંધારુહણં વળ્લારુહણં ચુળ્લારુહણં આમ-
 રણારુહણં કરેઈ । કરેઈતા આસત્તોસત્તવિઝલવટ્ઠવગ્ધારિય-
 મલ્લદામકલાવં કરેઈ । કરેઈતા કયગ્ગાહગ્ગાદિયકરયલપબ્ભ-
 ઢવિપ્પમુવકેણં દસઢ્ઠવળ્લેણં કુસુમેણં મુવકપુપ્પપુંજોવયારકલિયં
 કરેઈ । કરેઈતા જિણપડિમાણં પુરઓ અચ્છેહિં સપ્પેહિં સેણેહિં
 રયયામંણેહિં અચ્છરસતંદુલેહિં અઢ્ઠમંગલે આલિહઈ, તં જહા-
 સોત્થિયં જાવ દપ્પણં । તણં તં તકલ્લણં ચંદપ્પહવરવેરુલિ-
 યવિમલદંડં કંચળમણિરયણમત્તિચિત્તં કાલાગુરુપવરકુંદુરુક-
 તુરુવકધૂવમઘમઘંતગંધુત્તમાણુવિહં ધૂવવહિં વિણિમુયંતં વેરુલિ-
 યામયં ધૂવકહુચ્છયં પગ્ગહિય, પયત્તેણં ધૂવં દાઝળ જિણવરાણં,
 અઢ્ઠસયવિસુદ્ધગંથજુત્તેહિં અત્થજુત્તેહિં અપુણરુત્તેહિં મહાવિત્તેહિં
 સંથુણઈ । સંથુણઈતા સત્તઢ્ઠપયાઈ પચ્છોસરઈ । પચ્છોસરિતા વામં
 જાણું અંચેઈ, દાહિણં જાણું ધરણિતલંસિ નિવાડેઈ । તિક્કલુત્તો
 મુદ્ધાણં ધરણિતલંસિ નમેઈ । નમેઈતા હસિં પચ્ચુળ્લમઈ, પ-
 ચ્ચુળ્લમઈતા કરયલપરિગ્ગહિયં સિરસાવત્તં મત્થેણં અંજલિં કટ્ટ-
 ણં વયાસી-નમોસ્થુ ણં અરિહંતા ણં ભગવંતાણં જાવ સિદ્ધિ-
 ગઈનામધેયં ઠાણં સંપત્તાણં” ॥

“સારપછી તે સૂર્યાભિદેવ પુસ્તકરત્ન ગ્રંથ કરે છે, પુસ્તક-

રત્નને પોતાના, ખોળામાં અથવા ઉત્તમ સ્થાનમાં મૂકે છે, ત્યાર પછી પુસ્તકરત્નને, ઉઘાડે છે, ઉઘાડીને પુસ્તકરત્નને વાંચે છે, વાંચી રહ્યા પછી ધાર્મિક વ્યવસાય કરવાને ઇચ્છે છે ત્યારપછી પુસ્તકરત્નને પાછું મૂકે છે, મૂકીને સિંહાસનથી ઉઠે છે, ઉઠીને વ્યવસાયસભાના પૂર્વ દિશા તરફના ખારણે બહાર નીકળે છે બહાર નીકળીને જ્યાં નાંદા નામની વાવ છે ત્યાં આવે છે, આવીને નદા વાવના પૂર્વ દિશા તરફના ખારણે પૂર્વ તરફના ત્રણ પગથિયાડપ સીડીએ તે વાવમાં ઉતરે છે, ઉતરીને હાથ પગ ધોવે છે, દેહના નવ દ્વાર શુદ્ધ કરે, આયમન લે, શુદ્ધ થાય, અને પરમ પવિત્ર થાય છે ત્યારપછી મહોન્મત્ત હાથીના મુખની આકૃતિ જોઈ એક મોટા રૂપાનો, સફેદ કલશ વાવના પવિત્ર પાણીથી ભરીને ચઢણ કરે છે, કલશ ચઢણ કરીને તે વાવમાંથી જે સર્વ પ્રકારના કમળ યાવત્ લાખ પાંખડીવાળા કમળો હોય છે તે ચઢણ કરે છે ત્યારપછી તે નદા વાવમાંથી બહાર નીકળે છે, બહાર નીકળીને જ્યાં સિદ્ધ ભગવ તનુ મંદિર છે ત્યાં જવાને ઉદ્ધમ કરે છે તે વખતે તે સૂર્યાભિદેવના ચાર હજાર સામાનિક દેવો, સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવો, તથા બીજા ઘણા દેવો અને દેવીઓ ઠેટલાએક ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના કમળો યાવત્ લાખ પાંખડીવાળા કમળો હોય ત્યાં સૂર્યાભિદેવની પાછળ પાછળ જાય છે ત્યારપછી સૂર્યાભિદેવના ઘણા આલિયોગિક દેવો અને દેવીઓ ઠેટલાએક હાથમાં કલશ લઈને, ઠેટલાએક હાથમાં ધૂપના કંડછા લઈને હર્ષિત અને તુષ્ટ થયેલા સૂર્યાભિદેવની પાછળ પાછળ જાય છે. આવી રીતે ચાર હજાર સામાનિક દેવો તથા સૂર્યાભિ વિમાનમાં નિવાસ કરનારા બીજા ઘણા દેવો અને દેવીઓથી પરિવરેલા તે સૂર્યાભિદેવ સર્વ ઋદ્ધિવડે યાવત્ વાજી ત્રો વાજતે

ગાજતે જ્યાં સિદ્ધ ભગવંતનું મંદિર છે ત્યાં આવે છે, આવીને સિદ્ધાર્થતનના પૂર્વ દિશા તરફને બારણે પ્રવેશ કરે છે. પ્રવેશ કરીને જ્યાં દેવછંદક છે, જ્યાં જિનપ્રતિમાઓ છે ત્યાં આવે છે, આવીને જિનપ્રતિમાઓનું દર્શન થતાં તેમને પ્રણામ કરે છે. પ્રણામ કર્યા પછી મોરપીંછી ગ્રહણ કરે છે, તે મોરપીંછી વડે જિનપ્રતિમાઓને પ્રમાર્જન કરે છે. પ્રમાર્જન કરીને સુગંધી પવિત્ર જલ વડે જિનપ્રતિમાઓની પખાલ કરે છે. પખાલ કરીને (સુગંધી દિવ્ય અંગગુણા વડે જિનપ્રતિમાઓનાં શરીર લુવે છે. ત્યારપછી) ઉત્તમ ગોશીર્ષ ચંદન વડે જિનપ્રતિમાઓના શરીરે વિલેપન કરે છે, વિલેપન કર્યા બાદ ચોળાઈ નહીં ગયેલા એવા સફેદ દિવ્ય દેવદ્રૂષ્યતા જોડલા જિનપ્રતિમાઓને પહેરાવે છે, દેવદ્રૂષ્ય પહેરાવ્યા પછી પુષ્પ ચડાવે, પુષ્પતા હાર પહેરાવે; સુગંધમય પદાર્થોનું આરોપણ કરે, આંગી રચે, કપુર બરાસ વિગેરે ચૂર્ણનું આરોપણ કરે, અને મુકુટ વિગેરે ધરેણાં પહેરાવે. ત્યાર પછી ઉપરથી નીચે સુધી પહોંચી શકે એવા લંબાયમાન ગોળ અને વિસ્તીર્ણ પુષ્પહારોના સમૂહ સુંદર રીતે ગોઠવે, વળી જમ મુખ ચુંબનાદિ માટે પાંચે આંગળીઓવડે યુવતિના કેશ મજબુત પકડાય છે તેમ મજબુત પકડેલા પાંચ વર્ણના પુષ્પો હસ્તતલમાંથી મૂકીને તે પુષ્પોના સમૂહને રમણીય લાગે અને દર્શનીય થાય તેવી રીતે ગોઠવે. ત્યારપછી સ્વચ્છ, સુંવાળા, સફેદ, અને નજીકમાં પડેલી વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડે એવા અતિ નિર્મલ રૂપાના ચોખ્ખાવડે આઠ આઠ મંગળ આલેખે. તે જવી રીતે—સ્વસ્તિક યાવત્ દર્પણ. આઠ મંગલ આલેખ્યા પછી તેજ ક્ષણે ચંદ્રપ્રભ વજ્ર અને વૈડૂર્યરત્નથી બનેલા નિર્મળ દંડવાળો; સુવર્ણ મણિ અને રત્નની રચનાથી ચિત્રિત; કાળો અગુરૂ, શ્રેષ્ઠ કુંડૂરૂક,

અને તુરંક નામના સુગંધીથી બહેકી રહેલા સર્વોત્તમ ધૂપ કરવાના ગંધદ્રવ્યોથી વ્યાપ્ત, અને જમાંથી ધૂપના ગોટગોટા ઉછળી રહ્યા છે એવા વૈદ્યુરત્નમય-ધૂપના કડછાને ગ્રહણ કરીને, પ્રયત્નથી જિનેશ્વરોને ધૂપ દધને, લક્ષણદોષ રહિત, જે શબ્દરચના તે વડે યુક્ત, તાત્ત્વિક અર્થવાળા અને અપુનરૂક્ત એકસો આઠ મહા શ્લોકો વડે જિનેન્દ્રોની સ્તુતિ કરે છે. સ્તુતિ કરીને સાત આઠ પગલા પાછો હઠે છે પાછો હઠીને ડાબો ઢોંચણ ઉઘોરાયે છે, અને જમણો ઢોંચણ જમીનને અડાડે છે. એ પ્રમાણે કર્યા પછી મસ્તકને ત્રણ વખત પૃથ્વીતળે નમાવે છે સાગ્પછી પોતે જરા નમે છે, નમીને બે હાથ લેળા કરી મસ્તક આવર્ત કરી અજલી જોડી એમ બોલ્યો કે—અરિહ તોને નમસ્કાર થાઓ, યાવત્ સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા જિનોને નમસ્કાર થાઓ.”

અહીં ઠાઠ અદ્ભુતમતિ કહે છે કે—‘દેવની કરણી અમે માનતા નથી’ તેમને પૂછીએ છીએ કે—‘દેવો જે કરણી કરે છે તેમાં પુણ્ય કે પાપ બધાય છે કે નહીં? જો કહેશે કે બધાય, તો પૂછીએ છીએ કે એ જિનપૂજાદિ કરતાં પુણ્ય બધાણું કે પાપ? ઉત્તર એજ આપવો પડશે કે જિનપૂજા એ શુભ ક્રિયા છે, શુભ ક્રિયા કરતાં પુણ્યજ બધાય’ કદાચ કહેશે કે—‘દેવ જિનપૂજાદિ ક્રિયા કરતાં પુણ્ય કે પાપ કાંઈ બાધે નહીં.’ તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—‘દરેક પ્રાણી મન્યે સમયે સાત કર્મ બાંધ્યા વિના રહે નહિ, એ નિયમ કેવી રીતે મેળવશે? માટે માનવું જોઈશે કે દેવ જિનપૂજા કરતા અવરય પુણ્ય બાધે છે.

વળી કોઈ શકા કરે છે કે—‘દેવ તો નોષમ્મિઆ—અપર્મા છે, તેમને તમે ધાર્મિક કેવી રીતે કહો છો?’ તેના ઉત્તરમાં

જણાવવાનું છે—“જે ચારિત્રીની અપેક્ષાએ દેવોને નોધમ્મિઆ કહેતા હો તો સુખેથી કહેા, કારણ કે દેવોને ચારિત્ર હોતું નથી. પણ શ્રુતસમકિતીની અપેક્ષાએ નોધમ્મિઆ ઠમ કહેવાય ? કારણ કે દેવો સમકિતી પણ હોય છે. શ્રી ભગવતીસૂત્રના પાંચમા શતકના ચોથા ઉદ્દેશામાં પત્ર ૨૨૧માં ગણુધર શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુ શ્રીમહાવીરને પૂછ્યું છે કે—

“દેવા ણં મંતે ! અસંયત તિ વત્તવ્વં સિયા ?

ગોયમા ! ણો ઇણેદ્દે સમદ્દે, ણિદુરવચનમેયં” ॥

“ હે ભગવન્ ! દેવો અસંયત છે એમ કહેવાય ? ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, આ વચન કઠોર છે.” આ પ્રમાણે દેવોને ‘અસંયત કહીએ તો પ્રભુએ તે વચનને નિષ્કુર વચન કહ્યું છે. ઇત્યાદિ સર્વ પ્રશ્નોના ઉત્તર શ્રીયશોવિજય ઉપાધ્યાયજીએ રચેલા ‘નોધમ્મિઆ નિષેધ’ નામના ગ્રંથથી જાણી લેવા. ॥ ૧૩ ॥

વળી દેવકરણી માનવીજ જોઈએ તે દેખાડે છે—

જેહના સ્વમુખે જિન કહે, ભવસિદ્ધિ પ્રમુખ છ બોલ લાલરે ।

તાસ ભગતિ જિનપૂજના, નવિ માને તેહ નિટોલ લાલરે ॥

તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૧૪ ॥

૧ દેવોને ‘નોસંયત’ કહેવાય છે. જે કે ‘નોસંયત’ અને ‘અસંયત’ શબ્દનો અર્થ એકજ થાય છે, પણ ‘અસંયત’ એ નિષ્કુર-કઠોર વચન છે, અને ‘નોસંયત’ એ નિષ્કુર વચન નથી, જેથી દેવોને ‘નોસંયત’ કહ્યા છે. જેમ કેઇ પ્રાણુ રહિત થઈ ગયો હોય, તેને ‘મરી ગયો’ એમ કહીએ તો તે નિષ્કુર વચન કહેવાય છે; અને ‘પરલોક ગયો’ એમ કહીએ તો તે નિષ્કુર વચન કહેવાતું નથી.

જિનેશ્વર શ્રીમહાવીર પ્રભુ પોતાના શ્રીમુખે જે દેવના ભવ-
સિદ્ધિ વિગેરે છ બોલ કહે છે, તે દેવની ભક્તિ અને જિનપૂજા
જેઓ માનતા નથી તેઓને અટોલ કાટલા જેવા બાણવા

સૂર્યાભદેવ પ્રભુ શ્રીમહાવીરની ધર્મદેશના સાબળી સ સા-
રથી અત્યંત વૈરાગ્યવત થયો યકો પોતાના બંધપણાદિનો
નિશ્ચય કરવા માટે પ્રભુ શ્રીમહાવીરને પૂછે છે કે—

“અંહ ન મતે ! સૂરિયામે દેવે કિં ભવસિદ્ધિયે કિં અભવસિદ્ધિ-
યે ? , સમ્મદ્વિદ્ધી મિચ્છાદિદ્ધી ? , પરિત્તસસારિયે અણતસસારિયે ? ,
મુલહવોદ્ધિયે દુલ્લહવોદ્ધિયે ? , અરાહણ વિરાહણ ? , ચરમે અચરમે ?
તણ ન સમણે ભગવં મહાવીરે સૂરિયામ દેવ એવ વયાસી-
સૂરિયામા ! તુમં જં ભવસિદ્ધિયે જાવ ચરમે, નો અચરમે.”

“ હે ભગવન્ ! હું સૂર્યાભદેવ શું ^૧ભવસિદ્ધિક છું કે
અભવસિદ્ધિક છું ? , ^૨સમ્યગ્દષ્ટિ છું કે ^૩મિથ્યાદષ્ટિ છું ? , ^૪પ-
રીત્તસસારી છું કે અનતસસારી છું ? , ^૫સુલભબોધિ છું કે

૧-જુઓ રાયપસેણી સૂત્ર પૃષ્ઠ ૭૫-૭૬-૭૭ (રાય વન-
પત્તિહ બહાદુર) ૨-જેને ભવોવડે સિદ્ધિ હોય તે ભવસિદ્ધિક,
અર્થાત્ ભવ્ય ૩-ભવમિદ્ધિક એટલે ભવ્ય હોવા છતાં કોઈ
સમ્યગ્દષ્ટિ હોય અને કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ હોય, સૂર્યાભદેવ પોતાના
સમ્યગ્દષ્ટિપણાનો નિશ્ચય કરવા માટે પૂછે છે કે-હું સમ્યગ્દષ્ટિ
છું કે મિથ્યાદષ્ટિ છું ? ૪-જેનો પરિમિત સસાર હોય તે પરિત્ત
સસારી કહેવાય ૫-પરિમિત સમારવાળો પણ કોઈ શાલિભ-
દ્રાદિની જેમ સુલભબોધિ હોય, અને કોઈ પુરોહિતપુત્રના આ-
ત્માની જેમ દુલભબોધિ હોય, તેથી પૂછે છે કે-હું સુલભબોધિ
છું કે દુલભબોધિ ? જેને ભવાતરમા બોધિ એટલે જિનધર્મની
પ્રાપ્તિ સુલભ હોય તે સુલભબોધિ કહેવાય

હુલંભબોધિ છું ? , આરાધક છું કે વિરાધક છું ? , ચરમ છું કે અચરમ છું ? . ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સૂર્યાભદ્રેવને એવી રીતે કહ્યું કે—“હે સૂર્યાભ ! તું ભવસિદ્ધિક છે અભવસિદ્ધિક નથી. યાવત્ ચરમ છે અચરમ નથી.” ॥૧૪॥

ચૌદમી ગાથામાં સૂર્યાભદ્રેવ જિનપૂજન અને ભક્તિ કરે છે એમ જણાવ્યું, તેમાં જિનપૂજનો અધિકાર તો બારમી ગાથામાં બતાવી ગયા, અને તે સંબંધમાં રાયપસેણીસૂત્રનો પાઠ તેરમી ગાથામાં બતાવ્યો. હવે સૂર્યાભદ્રેવની ભક્તિ દેખાડે છે—

પ્રભુ આગલ નાટક કર્યું, મગતિ સૂરિયામને સાર લાલરે ।
મગતિ તળાં ફલ શુભ કહ્યાં, શ્રીઉત્તરાધ્યયન મોજાર
લાલરે ॥ તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૧૫ ॥

સૂર્યાભદ્રેવે પ્રભુ આગળ નાટક કર્યું તેમાં પ્રધાનપણે સૂર્યાભદ્રેવની ભક્તિજ છે, અને શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં ભક્તિનાં ફળ શુભ કહ્યાં છે. સૂર્યાભદ્રેવે નાટક કર્યું તે સંબંધમાં રાયપસેણીસૂત્રના પૃષ્ઠ ૭૭ માં કહ્યું છે કે—

૧—સુલભબોધિ હોવા છતાં કોઈ બોધિ પામીને તેને આરાધે છે અને કોઈ વિરાધે છે, તેથી પૂછે છે કે—હું આરાધક છું કે વિરાધક છું ? . બોધિને સારી રીતે પાળે તે આરાધક કહેવાય. ૨—બોધિનો આરાધક હોવા છતાં કોઈ ઘણા ભવે મોક્ષે જાય, અને કોઈ અનંતર થવાવાળા જન્મમાં મોક્ષે જાય, તેથી પૂછે છે કે—હું ચરમ છું કે અચરમ છું ? જેને હજી એક છેલ્લો ભવ કરવાનો છે તે ચરમ કહેવાય. ૩—યાવત્ શબ્દથી આ પ્રમાણે સમજવું—સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે મિથ્યાદૃષ્ટિ નથી, પરીત્તસંસારી છે અનંતસંસારી નથી, સુલભબોધી છે હુલંભબોધિ નથી, આરાધક છે વિરાધક નથી.

“તં ઇચ્છામિ ણં દેવાણુપ્પિયાણં ભત્તિપુવ્વમં ગોયમાર્ણં
સમણાણં નિગ્ગયાણ દિવ્વ દેવદ્દિં, દિવ્વં દેવજ્જુદં, દિવ્વ દેવા-
ણુભાવ, દિવ્વ વત્તીસહવદ્ધ ણદ્દિવિદ્દિં ઉવદસેઝ”

“તેથી દેવાનુપ્રિયની આગળ ભક્તિપૂર્વક ત્રમણ નિર્ઘેય
ગૌતમ વિગેરેને દિવ્ય દેવદ્દિ, દિવ્ય દેવજુતિ, દિવ્ય દેવાનુભાવ,
અને બત્તીગ પ્રકારની દિવ્ય નાટકવિધિ દેખાડવાને હું ઇચ્છુ
છું” આ સ્વળે મૂત્રમા ‘ભક્તિપૂર્વક’ ગળદ મૂકયો છે તેથી
ચોકષુ સમજાય નેવું છે કે—સૂર્યામહેવે નાટક કર્યું તે ભાવપૂર્વક
કર્યું છે વળી ધ્રાઉતરાધ્યયનમૂત્રના ઓગાણત્રીશમા અધ્યયનમાં
પત્ર ૫૭૪ માં ભક્તિના ૩૧ શુભ ખતાવ્યા છે—

“ગુરુ-સાહમ્મિયમ્મુસ્સુસણયાણ ણં મતે ! જીવે કિં જળ-
યઈ ? ગુરુ-સાહમ્મિયમ્મુસ્સુસણયાણ ણ જીવેવિણયપડિવત્તિં જળ-
યઈ, વિણયપડિવણ્ણે ણ જીવે અળચ્ચાસાયણાસીલે નેરૂય-
તિરિક્કજોણિય-મણુસ્સદેવદુમ્મગ્ગઈઓ નિરુમ્મઈ, વણ્ણસજલણ-
મત્તિ-વહુમાણયાણ મણુસ્સ-દેવસુમ્મગ્ગઈઓ નિવધઈ, સિદ્ધિસોમ્મગ્ગઈ
ચ વિસોદ્દેઈ, પસત્થાઈ ચ ણ વિણયમૂલાઈ સવ્વકજ્ઞાઈ
સાદેઈ, અન્ને અ વહવે જીવે વિણઈત્તા મવઈ” ।

જ ખૂસ્વામી શ્રીસુધર્માસ્વામીને પૂછે છે કે—“હે ભગવન !
ગુરુ અને સાધર્મિકની સેવા-ભક્તિ કરવાથી જીવ શુ ઉપાર્જન
કરે ? (સુધર્મિસ્વામી ઉત્તર આપે છે કે—) ગુરુ અને સાધર્મિકની
સેવા ભક્તિ કરવાથી જીવ વિનયધર્મની ‘આરાધના-વિનયને
સ્વીકારવાપણુ ઉપાર્જન કરે છે જોણે વિનય સ્વીકારેલો છે
એવો જીવ ગુરુ વિગેરની નિંદારૂપ આશાતના કરતો નથી, અને
તેથી તે જીવ નારકી અને તિર્થ ચ યોગિને રોકે છે, તથા મનુષ્ય-

દુર્ગતિ અને દેવદુર્ગતિને રોકે છે. અર્થાત્ વિનયવાળો જીવ ગુરૂ વિગેરેની નિંદા કરતો નથી, તેથી તેને નરકયોનિ અને તિર્થંચયોનિમાં ઉત્પન્ન થવું પડતું નથી, તથા મ્લેચ્છાદિ મનુષ્ય દુર્ગતિ અને કિલિષ્ણાદિ દેવદુર્ગતિમાં ઉત્પન્ન થવું પડતું નથી; વળી વિનયવાળો જીવ ગુરૂમહારાજની પ્રશંસા કરી તેમના ગુણોને પ્રગટ કરે, ગુરૂમહારાજ આવે ત્યારે ઉભો થઈ જાય વિગેરે ભક્તિ કરે, તેમના ઉપર આંતરિક પ્રીતિરૂપ બહુમાન રાખે; અને તેથી તે જીવ ઉત્તમકુલાદિ યુક્ત મનુષ્યસુગતિ ખાંધે, તથા મહર્ષિદિક અને ઐશ્વર્ય યુક્ત દેવસુગતિ ખાંધે. વિનયવાળો જીવ સિદ્ધિગતિના માર્ગભૂત સમ્યગ્દર્શન વિગેરેને શુદ્ધ કરવાથી તે સિદ્ધિરૂપી સુગતિને વિશુદ્ધ બનાવે છે, વળી તે જીવ વિનય છે મૂલ્ય જોઓનું એવા શ્રુતજ્ઞાન મુક્તિ વિગેરે સર્વ ધર્મકાર્યો સાધે છે, અને તે વિનયવાળો જીવ સર્વ ધર્મકાર્યોને સાધતો થકા બીજાઓને પણ વિનયી બનાવે છે” ॥ ૧૫ ॥

ઉપર મુજબ સૂર્યાભદ્રેવે શ્રીજિનેશ્વરની પૂજા અને ભક્તિ કર્યાનો અધિકાર રાયપસેણી સૂત્રમાં બતાવ્યો, આવી રીતે જિનેશ્વરની પૂજા અને ભક્તિ કર્યાના અધિકાર સૂત્રોમાં ઠામે ઠામે કહ્યા છે, તે કેટલા બતાવીએ ? માટે ગ્રન્થકાર અતિદેશ કરે છે—
અંગ ઉપાંગે ઘણે કહી, એમ દેવ દેવીની ભક્તિ લાલરે ।
આરાધકતા તેણે થઈ, હાં તામલી ઇંદ્રની યુક્તિ લાલરે ॥

તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૧૬ ॥

જેમ સૂર્યાભદ્રેવે જિનપૂજા અને ભક્તિ કર્યાનો અધિકાર રાયપસેણી સૂત્રમાં બતાવ્યો, એ પ્રમાણે ભવનપતિમાં ઘણી દેવીઓ ઉત્પન્ન થઈ છે તે સંબંધમાં જ્ઞાતાસૂત્ર વિગેરે અંગમાં

સૂર્યામદેવનીજ રીતિ કહી છે. તથા જીવાજીવાભિગમ વિગેરે ઉપાગમાં વિજય પ્રમુખ દેવે પણ સૂર્યામદેવની જેમ જિનપૂજ તથા જિનભક્તિ કર્યાનું કહ્યું છે. વળી ભગવતીસૂત્રમાં પ્રભુભક્તિ નિમિત્તે જ દ્રાદિકના નાટક વણે સ્થળે કહ્યા છે, તથા સ્થાનાગસૂત્રના ચોથા સ્થાનકમાં નંદીધરદ્વીપે વણા દેવ દેવીઓએ જિનપૂજ જિનભક્તિ પ્રમુખ કર્યાનું કહ્યું છે આવી રીતે જિનપૂજ-ભક્તિ કંવાથીજ તે દેવો અને દેવીઓનું આરાધકપણું કહ્યું છે.

અહીં દોઝ ચક્ર કરે છે કે—“તે તે ઠેકાણે દેવો અને દેવીઓને જે આરાધક કહ્યા છે તે કંઈ આ ભવની અપેક્ષાએ આરાધક કહ્યા નથી, પણ પૂર્વભવે તેમણે એવી સારી કરણી કરી હતી તેથી તેમને આરાધક કહ્યા છે” તેમને અન્યકાગ ઉત્તર આપે છે—અહીં તામલી ઈંદ્રની યુક્તિ છે. એટલે કે—તામલી નામનો તાપસ હતો, તે પોતાના તપને કબ્જે કરી બીજા દેવલોકે ઇશાનેન્દ્ર ગયો છે. તેણે પ્રભુ આગળ નાટક કરી પૂછ્યું કે—‘હે પ્રભુ! હું આરાધક છું કે વિગતક છું?’ ઇશાદિ છ પ્રશ્ન શ્રીભગવતી સૂત્રમાં કહ્યા છે પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો છે કે—‘તું આરાધક છે’ હવે જે દેવનું આગધકપણું પૂર્વભવની અપેક્ષાએ લેશે તો તે ઇશાનેન્દ્ર પૂર્વભવમાં તો તાપસ હતો, તેને પૂર્વભવમાં આરાધકપણું કેમ કહેવાય? માટે માનવું જોઈએ કે આ ભવની પ્રભુભક્તિથીજ તેને આરાધકપણું કહ્યું છે. ॥ ૧૬ ॥

સ્થાનકનાગીઓ કહે છે કે—“તેને જિનપ્રતિમાને પૂજવાનું કહે છે, પણ જિનપ્રતિમા તો અચેતન-જડ છે અચેતનમાં શો ગુણ છે?” તેના ઉત્તરમાં અન્યકાગ નીચેની ગાથાથી જણાવે છે કે—“જિનદાતા પાત્ર અચેતન છે, જેમ તે અચેતન હોવા છતાં

પૂજવા યોગ્ય છે તેમ જિનપ્રતિમા પણ-પૂજવા યોગ્ય છે. ”
એજ દેખાડે છે—

મક્તિ-જીત-ધર્મે કરી, લીંણ દાઢા અવર જિનઅંગ લાલરે ।
થૂંમ રવે સુર ત્રણ તે, કહે જંબૂપન્નત્તિ ચંગ લાલરે ॥
તુજ આળા મુજ મન વસી ॥૧૭॥

સૌધમેન્દ્ર, ઇશાનેન્દ્ર, ચમરેન્દ્ર અને બલીન્દ્ર જિનેશ્વરની દાઢાઓ લે છે, અને બીજા દેવો જિનેશ્વરનાં હાડ વિગેરે ગ્રહણ કરે છે. તેઓમાં કોઈક ભક્તિથી ગ્રહણ કરે છે, કોઈક પરંપરાનો આચાર જાણી ગ્રહણ કરે છે, અને કોઈક ધાર્મિક બુદ્ધિએ ગ્રહણ કરે છે. ત્યાર પછી દેવો ત્રણ સ્તૂપ રચે છે; એમ જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ સુંદર રીતે કહે છે.

ઈંદ્રાદિ જિનેશ્વરની દાઢા વિગેરે ગ્રહણ કરેછે તે સંબંધમાં જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિનો પાઠ પૃષ્ઠ ૫૭-૫૮ માં અર્થ સહિત આપી ગયાછીએ. વિદ્યાધરે તથા મનુષ્યો જિનેશ્વર ગણધર અને બીજા સાધુઓની ચિતાની ભસ્મ ગ્રહણ કરે છે, કારણકે તે ભસ્મ મહા-ચમત્કારી અને સર્વ ઉપદ્રવોનો નાશ કરનારી હોય છે. આ પ્રમાણે વિદ્યાધર વિગેરે ભસ્મ લઈ જાય છે, તેથી તે ત્રણે ચિતાને સ્થળે ખોદ્યા વિનાજ મોટી ખાડ થઈ જાય છે. અજ્ઞાની માણસો ત્યાં આશાતના ન કરે એ હેતુથી, તથા ત્યાં નિરંતર તીર્થ

૧ મૂલ ગાથામાં જંબૂપન્નત્તિ એવો પાઠ છે, પણ “આચ-
ન્તગ્રહણે મધ્યગ્રહણમ્—આદિ અને અંતનું પદ ગ્રહણ કર્યું હોય
તો મધ્યનું પદ લઈ લેવું” એ ન્યાયથી જંબૂપન્નત્તિ શબ્દથી
જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ સમજવું.

પ્રવર્તે એ આશયથી દેવો તે સ્થળે ત્રણ સ્તૂપ કરે છે તે સંખં-
ધમાં શ્રીજી પૂદ્ગીપ્રજ્ઞાપિતા બીજા વક્ષસ્કારમાં પત્ર ૧૫૮ માં
નીચે મુજબ પાઠ છે.

“તણ જં સે સવ્કે દેવિંદે દેવરાયા વહવે ભવણવડે જાવ
વેમાણિણ દેવે જઠારિહં एवं વયાસી-‘સ્વિષ્ણામેવ મો દેવાણુ-
પ્પિયા ! સવ્વરચણામણ મહદ્દમહાલણ તઓ વેડઅધૂમે કરેહ,
ણં ભગવઓ તિત્થગરસ્સ ચિટ્ઠાણ, ણગ ગણહરચિટ્ઠાણ,
ણગ અવસેસાણં અણગારાણ ચિટ્ઠાણ’ । તણ જં તે વહવે જાવ
કરેન્તિ । તણ જં તે વહવે ભવણવડે જાવ વેમાણિઆ દેવા
તિત્થગરસ્સ પરિણિવ્વાણમહિમ કરેન્તિ, કરેડિત્તા જેણેવ ન-
દીસરવરે દીવે તેણેવ ઉવાગચ્છન્તિ ” ।

“ ત્યાર પછી દેવેન્દ્ર દેવરાજ થકે ધણા ભવનપતિ યાવત
વૈમાનિક દેવોને યયાયોગ્ય એમ કહ્યું કે-‘ હે દેવાનુપ્રિય ! બ
હારથી અને અદ્વંથી ગ્તોએ જડેલા અતિ વિસ્તારવાળા ત્રણ
ચંપૃસ્તૂપ જડેલી કરો, એક સ્તૂપ ભગવાન તીર્થંકરની ચિતાને
સ્થાને કરો, એક સ્તૂપ ગણધરની ચિતાને સ્થાને કરો, અને એક
સ્તૂપ અવરોપ સાધુઓની ચિતાને સ્થાને કરો.’ આ પ્રમાણે ચક્રની
આજ્ઞા થતાં તે ધણા ભવનપતિ યાવત વૈમાનિક દેવો તે પ્રમાણે
કરે છે ત્યાર પછી તે ધણા ભવનપતિ યાવત વૈમાનિકદેવો તી-
ર્થંકરનો નિર્માણ મહોત્સવ કરે છે, નિર્વાણ મહોત્સવ કરીને
ન્યા ત્રેષ્ટ નદીચત્ત્રીપ છે ત્યાં આવે છે ” ॥ ૧૭ ॥

ઉપરની ગાથામા જણાવ્યું છે, જિનેશ્વરની દાદાઓ અગે
તન હોવા છતાં તે માનનીય છે, તેમ જિનપ્રતિમા પણ જિને-

૧ ચિત્તને આલ્લાહ-આનહ પ્રમાણના સ્તૂપ.

શ્વરની આકૃતિ હોવાથી માનનીય છે. દેવો જિનેશ્વરની ઢાઢાઓનો અતિશય વિનય સાચવે છે. એ વાતને ગ્રન્થકાર શ્રીભગવતીસૂત્રની શાખે ૬૯ કરે છે—

શતક દશમે અંગ પાંચમે, ઉદ્દેશે છઠ્ઠે ઇંદ લાલરે ।
દાદ તળી આશાતના, ટાલે તે વિનય અમંદ લાલરે ॥

તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૧૮ ॥

પાંચમું અંગ શ્રીભગવતીસૂત્ર, તેના દસમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—ચમરેન્દ્ર વિગેરે ઇન્દ્રો ઢાઢાઓની આશા-તના ટાળે છે—ઢાઢાઓની આશાતના કરતા નથી, એ અમંદ એટલે તીવ્ર વિનય જણવો. એટલે કે, સુધર્માસભામાં જિનેશ્વરની ઢાઢાઓ હોવાથી તેની આશાતના ન થાય, તેનું બહુમાન સચ-વાય, માટે ચમરેન્દ્ર વિગેરે ઇન્દ્રો સુધર્માસભામાં વિષય સેવતા નથી.

જે કે ઉપાધ્યાયજી મહારાજે શ્રી ભગવતી સૂત્રના દસમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશાની શાખ લખી છે; પણ ભગવતી સૂત્રમાં એ પાઠ દસમા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશામાં છે, તેથી જણાય છે કે, પ્રથમથી કોઇ લેખકે આ ઉદ્દેશાને આગળ પાછળ લખી દીધા છે, નહીંતર ઉપાધ્યાયજી મહારાજ આમ લખે નહીં. અથવા છદ્મસ્થપણે ઉપયોગ નહીં રહેવાથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પાંચમા ઉદ્દેશાને બદલે છઠ્ઠો ઉદ્દેશો લખી દીધો હોવો જોઇએ. કહ્યું છે કે—

“ન હિ નામાઙ્નાભોગઃ, છદ્મસ્થસ્યેહ કસ્યચિન્નાસ્તિ ।

જ્ઞાનાવરણીયં હિ, જ્ઞાનાવરણમકૃતિ કર્મ” ॥ ૧ ॥

“કોઇ પણ છદ્મસ્થાને અનુપયોગ નજ થાય એમ નથી.

અર્થાત્ ઇશ્વરે કાંઈ વખત ઉપયોગ રહિત પણ થઈ જાય છે, કારણ કે, જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સ્વભાવ છે કે તે જ્ઞાનને આવરણ કરે છે” ચમરેન્દ્ર વિગેરે ઇંદ્રો જિનેશ્વરની દાદાઓની આશાના કરતા નથી તે સબધમા શ્રીભગવતીસૂત્રના દસમા શ્લોકના પાંચમા ઉદ્દેશમાં પત્ર ૫૦૩ માં નીચે મુજબ પાઠ છે

“પશૂ જ ભતે ! ચમરે અમુરિંદે અમુરકુમારરાયા ચમર-
ચંચાણ રાયહાણીણ સમાણ મુદ્દમાણ ચમરસિ સીહાસણસિ
તુડિણ સદ્ધિ દિવ્વાડં મોગમોગાઈં મુંજમાણે વિહરિત્તણ ?” ।
“જો ઇણદ્દે સમદ્દે”

“સે કેણદ્દેણ ભતે ! એવ વુચ્ચઈ નો પશૂ ચમરે અમુરિંદે
અમુરકુમારરાયા ચમરચંચાણ રાયહાણીણ જાવ વિહરિત્તણ ? ।

“અજ્જો ! ચમરસ્સ જં અમુરિંદસ્સ અમુરકુમારરત્તો ચમરચં-
ચાણ રાયહાણીણ સમાણ મુદ્દમાણ માણવણ ચેડ્યલ્લંમે
વડરામણસુ ગોલવટ્ઠસમુગ્ગણસુ વટ્ઠો જિણસરુઠાઓ સનિચિલ્લ-
ત્તાઓ ચિદ્ધન્તિ, જાઓ જ ચમરસ્સ અમુરિંદસ્સ અમુરકુમા-
રત્તો અન્નેમિં ચ વટ્ઠં અમુરકુમારાણ દેવાણ ય દેવીણ ય
અચ્ચણિજ્ઞાઓ વડણિજ્ઞાત્તો નમસણિજ્ઞાઓ પૂયણિજ્ઞાઓ
સન્કારણિજ્ઞાઓ સમ્માણણિજ્ઞાઓ ફલ્લાણ મગલ દેવય
ચેટ્ટય પજ્જુવાસણિજ્ઞાઓ ભવન્તિ, તેમિં પણિહાણે નો પશૂ,
સે તેણદ્દેણં અજ્જો ! એવ વુચ્ચઈ-નો પશૂ ચમરે અમુરિંદે
ચમરચંચાણ રાયહાણીણ જાવ વિહરિત્તણ । પશૂ જ અજ્જો !
ચમરે અમુરિંદે અમુરકુમારરાયા ચમરચંચાણ રાયહાણીણ
સમાણ મુદ્દમાણ ચમરસિ સીહાસણસિ ચડસટ્ઠીણ સામાણિય
સાહસ્સીઈ તાયત્તીસાણ જાવ અન્નેઈં ચ વટ્ઠઈં અમુરકુમારેઈં

દેવેતિ ય દેવીતિ ય સદ્ધિ સંપરિવુદે મહયાહય જાવ ઘુંજમાણે
વિહરિત્તિ, કેવલં પરિયારિદ્ધી, નો ચેવ ણં મેહુણવત્તિયં”

“હે ભગવન્ ! અસુરેનો ઈંદ્ર અસુરકુમારેનો રાજ
ચમરેન્દ્ર પોતાની ચમરચંચા નામની રાજધાનીમાં સુધર્મા
સભામાં ચમર નામના સિંહાસન ઉપર રહ્યો થકો દેવીઓના
સમૂહ સાથે દેવ સંબંધી ભોગ ભોગવવાને સમર્થ છે ?”

(ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે -) “આ અર્થ સમર્થ નથી.”

“હે ભગવન્ ! એમ કેમ કહો છો કે, અસુરેન્દ્ર અસુર-
કુમારરાજ ચમરેન્દ્ર ચમરચંચા રાજધાનીમાં સુધર્મા સભામાં
ચમર નામના સિંહાસન ઉપર રહ્યો છતો દેવીઓના સમૂહ
સાથે દેવ સંબંધી ભોગ ભોગવવાને સમર્થ નથી ?”

“આર્ય ! અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમરેન્દ્રની ચમરચંચા
રાજધાનીમાં સુધર્મા સભામાં માણવક નામના ચૈત્યસ્તંભને
વિષે ગોળાના આકારવાળા વજ્રમય ગોળ દાખડાઓમાં જિને-
શ્વરોની ઘણી દાઢાઓ સ્થાપેલી છે, જે દાઢાઓ અસુરેન્દ્ર
અસુરકુમારરાજ ચમરેન્દ્રને તથા બીજા ઘણા અસુરકુમાર દેવો
અને દેવીઓને ચંદનાદિવડે અર્ચવા યોગ્ય છે, સ્તુતિવડે વદન
કરવા યોગ્ય છે, પ્રણામ વડે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, પૂજ્યો
વડે પૂજવા યોગ્ય છે. વસ્ત્રાદિ વડે સત્કાર કરવા યોગ્ય છે, ક-
દ્યાણ અને મંગલ કરનાર દેવ સંબંધી ચૈત્ય જે પ્રતિમા, તેની
જેમ ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે. આવી મહા માનનીય દાઢાઓ
સુધર્માસભામાં હોવાથી તે દાઢાઓનું પ્રણિધાન રહેતાં ચમ-
રેન્દ્ર દેવ સંબંધી ભોગ ભોગવવાને સમર્થ નથી. તે કારણથી
આર્ય ! એમ કહીએ છીએ કે-‘અસુરેનો ઈંદ્ર ચમરેન્દ્ર ચમરચંચા

રાજધાનીમાં યાવત્ દેવ સ બ ધી ભોગ ભોગવવાને સમર્થ નથી ' આર્ય' ! અસુરે દ્ર અસુરરાજ ચમરે દ્ર ચમરચંચા રાજધાનીમાં સુધર્માસલાને વિષે ચમર સિ હાસન ઉપર રથો થકા ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવો, તેત્રીગ ગુરૂ સ્થાને રહેલા દેવો યાવત્ બીજા પશુ ધણા અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓ સાથે પગિ-વરેલો મહાન્ અને અવિચ્છિન્ન નાટક ગીત વાદિતના શબ્દો સાંભળવારૂપ ભોગ ભોગવતો છતો વિહરવાને સમર્થ છે. કેવલ દેવીઓના શબ્દ સાંભળવા, તથા દેવીઓનું રૂપ જોવું, વિગેરે સ્વરૂપ પરિવારની ઋદ્ધિ વડે ભોગ ભોગવવાને સમર્થ છે, પણ મૈથુન રૂપ ભોગ ભોગવવાને સમર્થ નથી" ॥ ૧૮ ॥

ઉપરનો અધિકાર સાંભળીને સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે— "દેવતા તો અવિરતિ છે, અપચ્ચક્રાણી છે, નોધમ્મિઆ—અધાર્મિક છે, એ દેવોની કરણી કાણ લેખામાં ગણે છે ? તેથી ઉપરની ગાથાઓમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દેવોએ જિનેશ્વરની દા-હાઓ તથા પ્રતિમાને પૂજી છે, પણ અમે એ કરણીને માનતા નથી." આવી રીતે દેવોને નોધમ્મિઆ કહી કહીને નિંદે છે, તેમને અન્યગત ગિખામણ આપે છે —

સમકિત દદિ સુર તળી, આશાતના કરશે જેહ લાલરે ।
દુર્લભવોધિ તે થશે, ઠણાંગે માણ્યું એહ લાલરે ॥

તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૧૯ ॥

સમકિતદદિ દેવની જે આશાતના કરશે—નિદા કરશે તે દુર્લભઓનિ થશે, એટલે આગળ તેને બોધિબીજ—સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ દુર્લભ થશે, એમ શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રમાં કહ્યું છે

દરેક દેવોને અધર્મી કહેવા એ નરી મૂર્ખતા છે. જેઓ જિનેન્દ્રની પ્રતિમા દાઢા વિગેરેને ભાવ પૂર્વક પૂજે છે તેમને અધર્મી કેમ કહેવાય ? જો દરેક મનુષ્યો અધર્મી નથી, ધર્મિષ્ઠ પણ હોય છે; દરેક મનુષ્યો મિથ્યાત્વી નથી, સમકિતી પણ હોય છે; તેમ દરેક દેવો અધર્મી અને મિથ્યાત્વી નથી, કોઈ કોઈ દેવો ધર્મિષ્ઠ અને સમકિતી પણ હોય છે. જે સમકિતી દેવો ભાવ પૂર્વક જિનેન્દ્રપ્રતિમા દાઢા વિગેરેને પૂજે છે; તે દેવોને 'નોંધમિત્યા' વિગેરે શબ્દોથી નિંદનારા ચીકણાં કર્મો બાંધી, ભવસમુદ્રથી તારનાર અને કલ્પવૃક્ષ સમાન જિનધર્મની પ્રાપ્તિ ભવાંતરમાં દુર્લભ કરે છે, અને ભવ સમુદ્રમાં ડૂબે છે. શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રના પાંચમા સ્થાનકના બીજા ઉદ્દેશમાં પૃષ્ઠ ૩૨૧માં કહ્યું છે કે—

“પંચર્હિં ઠાણેર્હિં જીવાં દુલ્લભવોધિયત્તાણ કમ્મં પકરેન્તિ ।
તં જહા—અરહંતાણં અવન્નં વદમાણે, અરહંતપન્નસસ ધમ્મસસ
અવન્નં વદમાણે, આયરિય—ઉવજ્ઞાયાણં અવન્નં વદમાણે, ચા-
ઉવન્નસસ સંઘસસ અવન્નં વદમાણે, વિવંકતવે—વંમચેરાણં દેવાણં
અવન્નં વદમાણે ”

“જો પાંચ સ્થાને એવું કર્મ બાંધે છે કે, જે કર્મ બાંધવાથી તેમને ભવાંતરમાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ થાય. તે જ-વી રીતે—અરિહંતોનો અવર્ણવાદ* બોલતાં; અરિહંતે પ્રરૂપેલાં ધર્મનો અવર્ણવાદ બોલતાં, આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનો અવર્ણવાદ બોલતાં; સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘનો અવર્ણવાદ બોલતાં; તથા જેમને ભવાંતરમાં તપ અને બ્રહ્મચર્ય પ્રકર્ષ

પામ્યુ હતુ એવા દેવોનો અવર્ણવાદ બોલતા, અથવા જેમને ભવાંતરમા તપ અને પ્રત્યયર્થ ઉદયમાં આવ્યુ હતુ, તે તપ કરવા રૂપ અને પ્રત્યયર્થ પાળવા રૂપ સત્કર્મથી જેમણે દેવનુ આયુષ્યાદિ કર્મ ખાઈયું છે એવા દેવોનો અવર્ણવાદ બોલતા” અહીં કોઈ શકા કરે છે કે—“તમે આ ગાથામા કહ્યું છે કે, સમકિતી દેવની નિંદા કરનારા દુર્લભબોધિ યાય, પણ ઉપર બતાવેલા સ્થાનાંગસૂત્રના આલાવામાં સમકિતી દેવોની નિંદા કરનારા દુર્લભબોધિ યાય એમ કયા કહ્યું છે? દેવોને માટે ‘સમ્યગ્દષ્ટિ’ એવુ વિશેષણ આપ્યું નથી, તો પછી દેવોને સમ્યગ્દષ્ટિ ઠેવી રીતે કરાવો છો?” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનુ કે—દેવાણં પદ સાયે વિવક્તવ—વમચેરાણં એવુ વિશેષણ મૂક્યુ છે આ વિશેષણથી સમકિત દષ્ટિ દેવોજ અહીં લેવાના છે, જે સમકિતી દેવો ન લેવાના હોત તો એ વિશેષણ આપત નહીં ॥૧૬॥

ઉપરની ગાથામાં જણાવ્યુ કે— સમકિતી દેવની નિંદા કરનારો પ્રાણી દુર્લભબોધિ યાય—ભવાંતરમાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ યાય, પણ જે સમકિતી દેવોની સ્તુતિ—પ્રશંસા કરે તો પ્રાણી સુલભબોધિ યાય—ભવાંતરમા જિનધર્મની પ્રાપ્તિ સુલભ યાય, તે દેખાડે છે—

તેહને જશ ચોલે કહ્યું, વલી સુલભ ચોધિત યાય લાલરે ।
તેળે પૂજાદિક તેહનાં, કરણો શિવહેતુ કહાય લાલરે ॥

તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૨૦ ॥

સમકિતી દેવોનો યશ—પ્રશંસા બોલનારો પ્રાણી સુલભબોધિ યાય છે, એટલે તે પ્રાણીને ભવાંતરમા જિનધર્મની પ્રાપ્તિ સુલભ યાય છે એમ શ્રીસ્થાનાંગ સૂત્રમા કહ્યું છે. તેથી સમકિતી

દેવોની પૂજાદિક કરણી મોક્ષનો હેતુ કહેવાય છે. એટલે કે સમ-
ક્રિતી દેવો જે જે પૂજાદિ સત્ક્રિયા કરે છે તે કરણી ભાવપૂર્વક કરતા
હોવાથી મોક્ષનો હેતુ છે. શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના પાંચમા સ્થાનકના
બીજા ઉદ્દેશમાં ૫૩ ૩૨૧ માં કહ્યું છે કે—

“ પંચર્હિ ઠાણેર્હિ જીવા સુલભવોધિયત્તાણ કમ્મં પકરે-
ન્તિ । તં જહા-અરહંતાણં વન્નં વદમાણે, જાવ વિવક્તવ-વંમ
ચેરાણં દેવાણં વન્નં વદમાણે ”

“ જીવો પાંચ સ્થાને એવું કર્મ બાંધે છે કે, જે કર્મ બાં-
ધવાથી તેમને ભવાંતરમાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ સુલભ થાય. તે જે-
વી રીતે-અરિહંતોનો વર્ણવાદ બોલતાં; યાવત્-જેમને ભ-
વાંતરમાં તપ અને બ્રહ્મચર્ય પ્રકર્ષ પામ્યું હતું એવા દેવોનો વ-
ર્ણવાદ બોલતાં; અથવા જેમને ભવાંતરમાં તપ અને બ્રહ્મચર્ય ઉ-
દયમાં આવ્યું હતું, તે તપ કરવા રૂપ અને બ્રહ્મચર્ય પાળવા
રૂપ સત્કર્મથી જેમણે દેવનું આયુષ્યાદિ કર્મ બાંધ્યું છે એવા
દેવોનો વર્ણવાદ બોલતાં” ॥ ૨૦ ॥

જેઓ દેવભવને તદ્દન ધિક્કારી કાઢે છે. અને દેવોની સારી
કરણીને પણ કશી લેખામાં ગણતા નથી, તેઓનું જૈન શૈલીથી
અજાણપણું અન્યકાર સૂચવે છે—

૧ આદિ શબ્દથી તીર્થંકરનો જન્મ મહોત્સવ કરે, પ્રભુ-
ના સમવસરણમાં જાય, વીતરાગની ધર્મદેશનાં સાંભળે, સમ-
વસરણ રચે, ઇત્યાદિ દેવોનાં સત્કર્મ સમજવાં. ૨ યશ-પ્રશંસા
૩ યાવત્ શબ્દથી આ પ્રમાણે સમજવું-અરિહંતે પ્રરૂપેલા ધ-
ર્મનો વર્ણવાદ બોલતાં, આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનો વર્ણવાદ
બોલતાં, ચતુર્વિધ સંઘનો વર્ણવાદ બોલતાં.

તપ-સંયમ તરુસમ કહ્યાં ફલ સમ તે સુર-શિવશર્મ લાલરે ।
સુરકરણી માને નહીં, નવિ જાણ્યો તેણે એ મર્મ લાલરે ॥

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥ ૨૧ ॥

ગાંધારીમાં તપસ્યા અને સંયમને વૃક્ષ સમાન કહ્યા છે, તે વૃક્ષના ફળ સમાન દેવતાના સુખ અને મોક્ષના સુખ કહ્યા છે જે દેવતાની કરણી માનતો નથી જોણે એ મર્મ જાણ્યો નથી

તપસ્યા કરવાથી અને સંયમ પાળવાથી પ્રાણી મોક્ષે જાય છે, અથવા દેવભવમાં જાય છે કહ્યું છે કે—

“ કેઙ્થ દેવલોઽસુ, કેઙ્ સિજ્જન્તિ નીરયા ”

“નીરત વયેલા-વિરતિ પામેલા કેટલાએક દેવલોકમાં જાય છે, અને કેટલાએક મિદ્ધ વાય છે—મોક્ષમાં જાય છે”

આંખો મેપનામે માણસ ડેરી મેળવવા માટે આંખો રાપે છે તે માણસને ડેરી ઇષ્ટ છે, અને તે માટેજ આંખો રાપે છે આંખો કારણ છે, તેનું કાર્ય—ફળ ડેરી છે. તેથી એ સ્પષ્ટ થયું કે, દરેક પ્રાણી કાર્યની સિદ્ધિ માટે કારણને સેવે છે આથી ચોક્કસ સમજાય તેવું છે કે, કારણ જગતાં કાર્યનો દરજ્જો ઉચો હોય છે, જે જે મેળવવા માટે પ્રાણી કારણને સેવે છે તપસ્યા અને સંયમ એ કારણ છે, મોક્ષસુખ અને દેવસુખ એ તેનાં કાર્ય છે. તપસ્યા કરી, અનેક પ્રાણી પરીપક્ષો સહન કરી, નયમ પાળી જેઓ દેવતા યયા છે તે દેવતાની કમળીને કશી લેખામાં ન ગણવી એના જેવી બીજી મૂર્ખતા કરે ? ॥ ૨૧ ॥

વળી કાઠ વાડા કરે છે કે—“દેવો તો બોળા હોય છે, ગાડ-રીયા પ્રવાહની જેમ જેવું ચાલ્યું આવતું હોય તેમ કયેજ જા-

ય છે, તેઓ જે કાંઈ કરણી કરે છે તે સમજણ પૂર્વક કરતા નથી, મનુષ્યમાં દેવો કરતાં સમજણ-વિવેકશક્તિ વિશેષ હોય છે. નેથી દેવો જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતા હોય તો ભલે કરો, પણ અમે સમજી થઈને જિનપ્રતિમાને કેમ પૂજીએ ? જેઓ લાભ-લાભનો વિચાર કર્યા વિના કામ કરે છે તેમનું અતુકરણ કરવું એ બુદ્ધિમત્તા નથી, ડાહ્યા અને વિચારશીલ પ્રાણીનું અનુકરણ કરવું એજ ગુણકારી છે” આ પ્રમાણે દેવોને વિવેકહીન કહેનારા અક્કલમંદને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે—

દશવૈકાલિકે નરથકી, મુર અધિક વિવેક જણાય લાલરે ।
દ્રવ્યસ્તવ તો તેણે કર્યા, માને તસ સુજસ ગવાય લાલરે ।

તુજ આળા મુજ મન વસી ॥ ૨૨ ॥

પરમ માનનીય દશવૈકાલિકને લેખે મનુષ્ય કરતાં દેવતા-માં અધિક વિવેક જણાય છે, તે દેવતાએ પ્રતિમાપૂજનાદિ દ્રવ્ય-સ્તવ કર્યા છે. જે પ્રાણી તે દ્રવ્યસ્તવને માને, શ્રદ્ધા પૂર્વક સ્વીકારે, દેવતાએ કરેલા દ્રવ્યસ્તવને માનનીય ગણી પોતે તે પ્રમાણે આચરે, તે પ્રાણીનો દુનિયામાં સારો યશ ગવાય છે.

દશવૈકાલિક સૂત્રના દ્રુમપુષ્પિકા નામના પહેલા અધ્યયનમાં પત્ર ૨૦ માં કહ્યું છે કે—

“ ધમ્મો મંગલમુવિકટં, અહિંસા સંજમો તવો ।

દેવા વિ તં નમંસન્તિ જસસ ધમ્મે સયા મળો ” ॥ ૧ ॥

“કોઈ પણ પ્રાણીને ન મારવો તે રૂપ અહિંસા. પાંચ પ્રકારના અવ્રતથી પાછા હઠવું, પાંચ ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો. ચાર કષાયોને છૂતવા, અને ત્રણ દંડથી વિરતિ કરવી એ સત્તર પ્રકારનો સંયમ. તથા અનશન વિગેરે ચાર પ્રકારનો તપ, આ

પ્રમાણે વીતરાગ પ્રભુએ બતાવેલો અહિંસા સયમ અને તપરૂપ ને ધર્મ છે તે ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે વીતરાગ ભાષિત પૂર્વોક્ત ધર્મ-ને વિષે જેનું નિઃંતર મન છે, તેને દેવતાઓ પણ નમસ્કાર કરે છે, તો પછી મનુષ્યોનું તો પૂછવું જ નહીં ? ” અર્થાત્ જેને દેવતાઓ વદન કરે તેને મનુષ્યો વદન કરેજ, જે દેવતાઓને માનનીય હોય તેને મનુષ્યો માનેજ

આ સ્વર્ગે ‘દેવતાઓ પણ નમસ્કાર કરે છે’ એ વાક્યમાં ‘પણ’ શબ્દથી એમ સૂચવ્યું છે કે, દેવતાઓ દરેક કરણી મનુષ્ય કરતા વિશેષ સમજણપૂર્વક કરે છે, તેથી મનુષ્યો કરતાં દેવતામાં વિશેષ વિવેક હોય છે એમ સિદ્ધ થયું. જેમ મનુષ્યો અ્યાં સ્વાં પોતાના મસ્તકને ઝુકાવતા નજરે પડે છે તેમ દેવતાઓ કગતા નથી, તેઓ તો ખાસ ગુણ દેખીનેજ નમન કરે છે. કારણ કે, મનુષ્યો કગતા તેમનામાં વિવેકબુદ્ધિ વિશેષ હોય છે. આ ગાથામાં ‘સુજશ’ શબ્દથી ઉપાધ્યાયજીએ ગ્રન્થકર્તા તરીકે ‘યરોવિજયજી’ એ પ્રમાણે પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે ॥૨૨॥

॥ ઢાલ વીજી સર્પળ ॥

બીજી દાળમાં જિનેશ્વરની પ્રતિમાને પૂજન કર્યાના દેવતાના દષ્ટાંતો આગમોની ગાંધે આપી તે પૂજનીય છે એમ સિદ્ધ કર્યું. હવે વળી સ્થાનકના સીઓ કહે છે કે-‘તમે તો દેવોએ પ્રતિમા પૂજ્યાના દષ્ટાંતો ક્યા, તેઓમાં એક પણ એવું દષ્ટાંત ન આપ્યું કે જેમાં મનુષ્યે જિનપ્રતિમા પૂજ્યાનું જણાવ્યું હોય, તો પછી મનુષ્યે જેનપ્રતિમા ચા માટે પૂજવી જોઈએ ? દેવો જેમ કરે તેમ મનુષ્યે પણ કરવું જ જોઈએ એવો નિયમ ક્યાવી લાગ્યા ?’ આ પ્રમાણે મનુષ્યોએ પ્રતિમાની પૂજા ન

કરવી જોઈએ એ પ્રમાણે માનતા સ્થાનકવાસીઓને આગમોની શાખ આપી મનુષ્યોએ પણ જિનપ્રતિમાનું પૂજન કર્યું છે, તેથી આપણે પણ પ્રતિમાનું પૂજન કરવું જોઈએ, એમ અંત્યકાર આ ત્રીજી ઢાળમાં સિદ્ધ કરે છે.—

ઢાળ ત્રીજી.

॥ ऋषभनो वंश रयणायरु, ए देशी ॥

શાસન તાહરું અતિ મહત્ત્વ, જગ નહીં કોઈ તસ સરખું રે ।
તેમ તેમ રાગ ઘણો વધે, જેમ જેમ જુગતિ શું પરખું રે ॥
શાસન તાહરું અતિ મહત્ત્વ ॥ ૧ ॥

હે મહાવીર ! તમારું શાસન અતિશય સુંદર છે, જગતમાં તમારા શાસન સમાન બીજા કોઈનું શાસન નથી—દુનિયામાં ઘણા મતમતાંતરે ઉત્પન્ન થયા છે, પણ તેઓમાં તમારા શાસન જોવા એકે મત નિર્દોષ અને વિવાદ રહિત નથી. હે પ્રભો ! જેમ જેમ તમારા શાસનની હું યુક્તિપૂર્વક પરીક્ષા કર છું તેમ તેમ તેના ઉપર મારો રાગ વધતોજ જાય છે.

કોઈ પણ શંકાનું યુક્તિપૂર્વક નિવારણ થતું હોય તો તે જિનેન્દ્રે પ્રરૂપેલા આગમોમાં છે, સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત અન્યો સિવાય બીજા અન્યો કુતાર્કિકોના તર્ક પ્રવાહને કેમ સ્પષ્ટિત કરી શકે ? આવા નિર્દોષ અને નિર્વિવાદ આગમોનો જેમ જેમ સૂક્ષ્મશુદ્ધિ થી અભ્યાસ કરીએ તેમ તેમ તેના ઉપર માન વધે તેમાં નવાઈ શી ? તેથીજ અન્યકારે વીતરાગના શાસન ઉપર પોતાનો રાગ વધતો જાય છે તેમ જણાવ્યું છે ॥ ૧ ॥

જેમ દેવતાઓએ જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યું છે તેમ મનુ-
ષ્યોએ પણ વંદન કર્યું છે, એ વાત સૂત્રની શાએ પહેલાં સિદ્ધ
કરે છે—

શ્રીઅરિહંત ને તેહનાં, ચૈત્ય નમું ન અનેરાં રે ॥
અંબડ ને તસ શિષ્યનાં, વચન ઉવવાઈ ઘણેરાં રે ॥
શાસન તાહરું અતિ મલું ॥ ૨ ॥

શ્રીઅરિહંતપ્રભુ અને શ્રીઅરિહંતપ્રભુના ચૈત્ય એટલે
પ્રતિમાઓને વંદન કરે, વીતરાગપ્રભુ અને વીતરાગપ્રભુની પ્ર-
તિમા સિવાય બીજાને વંદન ન કરે, એમ અખડ પરિત્રાજક
તથા તેના શિષ્યોના વચન ઉવવાઈ સૂત્રમાં ઘણું છે ઉવવાઈ
સૂત્રના પત્ર ૯૭ માં અખડના અવિકારમાં કહ્યું છે કે—

“અરહસ્સ ણ ણો રુપ્પઈ અણ્ણડત્થિયા વા, અણ્ણડત્થિ-
યદેવયાણિ વા, અણ્ણડત્થિયપરિગ્ગઢિયાણિ વા ચેડ્યાઈ વંદિ-
ત્તણ વા ણમસિત્તણ વા જાવં પજ્જુવાસિત્તણ વા, ણડ્ડણત્થ
અરિહતે વા, અરિહત્તચેડ્યાઈ વા ” ।

(ભગવાન શ્રીમહાવીરસ્વામી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—)
“અખડને અન્યથૂચિકા^૧ એટલે અન્યતીર્થિઓ—જિનેન્દ્ર સિવાય
બીજા મતવાળાઓ, અન્યતીર્થિઓના દેવો, અને અન્યતીર્થિ-
ઓએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલા ચૈત્યો એટલે જિનપ્રતિમાઓ વંદ-
નીયપણે, નમસ્કાર કરવાપણે, યાત્રા ઉપાસના કરવાપણે ન
હોયે (અખડે પરિત્રાજકનો^૨ વેપ તારણ કર્યો હતો, પણ તે
અરિહંતને અને જિનપ્રતિમાને વંદનાઈ કરેલો હતો તેથી જેમ

૧ અરિહંતના સૂત્રની અપેક્ષાએ બીજા-બુદ્ધ વિગેરે. ૨ અન્યાસીનો

તેણે અન્યતીર્થિઓને અને અન્યતીર્થિઓના દેવને વંદનાદિનો નિષેધ કયો તેમ અરિહંતને અને જિનપ્રતિમાને પણ વંદનાદિનો નિષેધ ન થાય માટે કહે છે કે—) આ વંદનાદિનો નિષેધ અરિહંતોને અને જિનપ્રતિમાને વર્ણને સમજવો. અર્થાત્ અંબડ પરિવ્રાજકને અરિહંતો તથા જિનપ્રતિમા વંદનીયપણે, નમસ્કાર કરવાપણે યાવત્ ઉપાસના કરવાપણે કહ્યે છે. ”

વળી તે અંબડ પરિવ્રાજકના સાતસો શિષ્યોના સંબંધમાં પણ ઉવવાઇ સૂત્રના ૫૩ ૯૫ માં કહ્યું છે કે—

“તદ્દુષ્ણં તે પરિવ્રાજકા વહૂં ભક્તાં અણસણાં છેદેન્તિ, છેદિત્તા આલોઝઅ—પડિક્કંતા સમાહિપત્તા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા વંભલોણ કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા । તહિં તેસિં ગઈં દસસાગરો-વમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા । પરલોગસ્સ આરાહગા । સેસં તં ચેવ.” ।

“ત્યાર પછી તે પરિવ્રાજકો અનશનવડે ઘણા ભાત ત્યાગે છે, ભાતનો ત્યાગ કરીને આલોચી તથા પડિક્કમીને સમાધિને પ્રાપ્ત થયેલા કાળ અવસરે કાળ કરીને પાંચમા બ્રહ્મદેવલોકને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં તેઓની સ્થિતિ દસસાગરોપમ પ્રશ્ની છે. તેઓને પરલોકના આરાધક સમજવા.^૧ બાકીનું બધું

૧ જો કે તેઓ દેશવિરતિ હતા, તો પણ તેમને દેશવિરતિનું ફળ તો પરલોકમાં આરાધકપણું સમજવું, અને બ્રહ્મદેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થવું એ પરિવ્રાજકક્રિયાનું ફળ સમજવું. જો એમ ન માનીએ, અને દેશવિરતિનું જ ફળ બ્રહ્મદેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થવું માનીએ, તો આ કથન નકામું થાય. બ્રહ્મદેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થવું, એ જ પરિવ્રાજકક્રિયાનું ફળ બતાવ્યું, તે અંબડના શિષ્યોને માટે કાંઈ નવીન કહેતા નથી; કારણ કે—કપિલ વિગેરે મિથ્યાદૃષ્ટિઓ પણ પરિવ્રાજકક્રિયા વડે બ્રહ્મદેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા છે એમ શાસ્ત્રમાં ઘણું સ્થળે કહ્યું છે.

અ બડની જમ સમજવુ " ॥ ૨ ॥

ઉપરની ગાથાથી જણાયુ કે- અ બડે અને તેના શિષ્યોએ જિનચૈત્યોને એટલે જિનપ્રતિમાઓને વદન કર્યું છે, અને તેથી દેવોની જમ મનુષ્યોએ પણ જિનપ્રતિમાઓને વદન કર્યાનું સિદ્ધ થયુ હવે વળી સ્થાનકવાસીઓ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ 'પ્રતિમા' નહીં માનતા 'જ્ઞાન' અર્થ માને છે, તેમને ગ્રન્થકાર સમજાવે છે-

चैत्य शब्दतणो अस्य ते, प्रतिमा नहि कोइ बीजेरे ॥
जेह देखी गुण चितिए, तेहज चैत्य पतीजोरे ॥
शासन ताहरुं अति भलुं ॥ ३ ॥

ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમા છે, કોઈ બીજો અર્થ નથી, એટલે જ્ઞાન અર્થ નથી જોને દેખીને પરમાત્માના ગુણ અથવા પોતાના આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણ ચિતવીએ-પ્રતીતિમાં લાવીએ તેને ચૈત્ય કહ્યું.

ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ 'જ્ઞાન' નહીં કરતા પ્રતિમાજ કહેવા જોઈએ, તે બાબત પહેલી દાળની ૨૩મી ગાથા, પૃષ્ઠ ૪૬થી ૫૩ સુધીમાં શબ્દકોશ વિગેરેના સજ્જદ પૂગવા આપી સવિસ્તર સિદ્ધ કરી ગયા છીએ વળી આવશ્યક ચૂંણિમાં પણ કહ્યું છે કે-

“अरिहतचेइयाइ तेसिं चेउ पडिमाओ.”

“चिति संज्ञाने, सज्ञानमुत्पाद्यते काण्डकर्मादिषु प्रतिमा दृष्ट्वा.”

“अरिह तोना चैत्यो ते कहेनाय के ७ तेओनी ओटवे अरि-
ह तोनी प्रतिमाओ होय ”

“ ચૈત્ય શબ્દમાં ચિત્તિ ધાતુ છે, તેનો અર્થ જાણવું—જ્ઞાન કરવું—સ્મરણ કરવું એવો થાય છે. કાઠ પાપાણ વિગેરેમાં ઢાતરે-લી પ્રતિમા દેખીને જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરાય છે, અર્થાત્ જને દેખીને જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરાય તે ચૈત્ય કહેવાય ” આથી એવો અર્થ ચો-ક્ષ્યો સમજાય તેવો છે કે, પ્રતિમાને દેખીને તે પ્રતિમા જની હોય તેનું સ્મરણ થાય છે, એટલે સ્મરણ કરાવતી વસ્તુને ચૈત્ય કહે છે, તેથી ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમાજ કરવો, કારણ કે, તે પ્રતિમા જની હોય તેનું સ્મરણ—જ્ઞાન કરાવે છે.

કાઠ પણ સ્થળે ચત્ય શબ્દનો અર્થ ‘જ્ઞાન’ કર્યો નથી, જો ચત્ય શબ્દનો અર્થ ‘જ્ઞાન’ થતો હોત તો, જ્યારે આત્મા કર્મો-થી મુક્ત થાય છે ત્યારે તેને—

“કેવલવરનાણ-દંસણં સમુપ્પજ્જઈ.”

“ શ્રેષ્ઠ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન ઉત્પન્ન થાય છે ” આ પાઠ સિદ્ધાંતમાં ઠેકઠેકાણે છે, ત્યાં કાઠક સ્થળે નો—

“કેવલવરચેઈય-દંસણં સમુપ્પજ્જઈ.”

“ શ્રેષ્ઠ એવું કેવળ ચૈત્ય અને કેવળ દર્શન ઉત્પન્ન થાય છે ” એવો પાઠ પણ મૂકત. માટે માનવું જોઈએ કે—ચૈત્ય શબ્દનો ‘ જ્ઞાન ’ અર્થ થતો નથી, તેથીજ ‘જ્ઞાન’ અર્થમાં ‘ચૈત્ય’ શબ્દ કાઠપણ સ્થળે વાપર્યો નથી.

વળી ‘ચૈત્ય’ શબ્દનો અર્થ ‘જ્ઞાન’ થતો હોય તો, ઉપર આવેલી ગાથા ૨ જીમાં જે ઉત્તવાઈ સૂત્રનો પાઠ બતાવ્યો છે ત્યાં “અન્નઉત્થિયપરિગ્ગહિયાણિ વા ચેઈયાઈ—અન્યતીથયોએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલા અરિહંતનાં ચૈત્યો અંતરને ન કદપે ” એ સ્થળે અરિહંતનું જ્ઞાન કેમ સભવે ? અરિહંતના જ્ઞાનને

અન્યતીર્થઓ પોતાપણે ઠમ ગ્રહણ કરી શકે? પણ "અન્ય તીર્થઓએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલાં ચૈત્યો એટલે અરિહ તની પ્રતિમાઓ અબડને ન કહ્યે" એ પ્રમાણે અર્થ કરીએ તોજ ધટી શકે છે, માટે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ 'જ્ઞાન' નહીં કરતાં 'પ્રતિમા' કરવો જોઈએ વળી ચેડ્યાઈ એ સ્થળે ચૈત્ય શબ્દમાં બહુવચન છે, તે બહુવચન જો 'જ્ઞાન' અર્થ કરીએ તો ઠમ ધટી શકે?, પણ જો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ 'પ્રતિમા' કરીએ તો ધટી શકે છે, કારણ કે જિનપ્રતિમા ધણી હોય છે

સ્થાનકવાસીઓમાં વ્યાકરણનો ગંધ હોતો નથી, તેથી શબ્દોના અર્થ ઉટપટાગ-મનમાન્યા કરી વિદ્વાનોમાં હાંસીને પાત્ર થાય છે, તથા મૃધાવાદી બનવાથી પોતાના આત્માને અને પોતાના ભક્તોને સસાર સમુદ્રમાં ડૂબાડે છે. જમને શબ્દશુદ્ધિનું જ્ઞાન હોતુ નથી તેઓ બીજુ મહાવ્રત-સત્યવ્રત આરાધી શક્તા નથી શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણાંગના ૧૧૪ માં પૃષ્ઠમાં બીજા સંવર અધ્યયનમાં સત્યવ્રતની ભાવનામાં કહ્યું છે કે—

“નામ-સ્વાય-નિવાય-ઉત્સર્ગ-તદ્વિય-સમાસ-મંધિપદ-
હેડ-જોગિય-ઉણાદિ-ફિરિયાવિહાણ-ધાતુ-સર-વિભત્તિ વન્નજુત્તં
તિકલ્લ દસવિદં પિ સન્ચ જહ ભણિય તહ કમ્મુણા હોઈ ।
દુખાલસવિહા ય દોડ માસા । વયણ પિ ય દોડ સોલસવિહ ।
एवं अरहतभणुत्तायं समिखियं संजण कालम्मि य वत्तव्व.”।

“નાનપદ” આખ્યાતપદ નિપાતપદ ઉપસર્ગપદ

૧ આ પદ ગણે નામ વિગેરે સાત શબ્દની સાથે જોડવો

૨ નામ જો પ્રકાશના હોય છે—વ્યુત્પન્ન અને અવ્યુત્પન્ન દેવદત્ત જિનદાસ યદ પદ ઈત્યાદિ વ્યુત્પન્ન નામ છે, કિત્થિ કવિત્થ ઇત્યાદિ અવ્યુત્પન્ન નામ છે

૧ તદ્વિતપદ સમાસપદ સંધિપદ હેતુ—

આખ્યાતપદ એટલે ક્રિયાપદ. ભવતિ કરોતિ, અમવત્ અકરોત્, ભવિષ્યતિ કરિષ્યતિ ઇત્યાદિ ક્રિયાપદ કહેવાય.

ચ વા સ્વલુ યથા એવ એવમ્ અહો રે ઇત્યાદિ નિપાતપદ કહેવાય.

ધાતુની સમીપમાં જે જોડાય તે ઉપસર્ગ કહેવાય, ઉપસર્ગરૂપ જે પદ તે ઉપસર્ગપદ. જેમ પ્ર પરા અપ સમ્ ઉપ ઇત્યાદિ.

૧ તદ્વિત પ્રત્યયો જેની અંતે હોય તે તદ્વિતપદ. જેમ-નાભેરપત્યં નાભેયઃ-નાભિરાજના પુત્ર નાભેય કહેવાય, ગાયોને હિતકર જે દેશ તે ગવ્ય કહેવાય, ઇત્યાદિ.

જે અથવા વધારે પદોને એકઠા કરવારૂપ તત્પુરુષ વિગેરે છ પ્રકારના સમાસ છે. જેમ-રાજ્ઞઃ પુરુષઃ-રાજપુરુષઃ, આરુઢા વહ્વો વાનરા યં સ-આરુઢવહુવાનરો વૃક્ષઃ, ઇત્યાદિ.

વ્યાકરણના નિયમ મુજબ સ્વર તથા વ્યંજનમાં જે વિકાર થાય છે તે સંધિ કહેવાય, જેમ-દધિ+ઇદમ્-દધીદમ્, તત્+ચરતિ-તચ્ચરતિ ઇત્યાદિ.

હેતુ ન્યાયશાસ્ત્ર-તર્કશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે. સાધ્ય વિના જે ન રહે તે હેતુ કહેવાય, જેમ-પર્વતો વહ્નિમાન્ ધૂમાત્ ધૂમાડો હોવાથી પર્વત અગ્નિવાળો છે. અહીં અગ્નિ સાધવાનો હોવાથી તે સાધ્ય છે, અને ધૂમાડો તેનો હેતુ છે, કારણ કે ધૂમાડો અગ્નિ વિના રહેતો નથી.

યૌગિક^૧ ઉણાદિ ક્રિયાવિધાન ધાતુ સ્વર^૨ વિભક્તિ^૩ અને વર્ણ^૪ વડે યુક્ત એવું સત્યત્રયન બોલવું જોઈએ અતીત અનાગત અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળ વિષયક સત્ય દસ^૫ ભેદે છે જવી રીતે બોલવારૂપ ક્રિયાવડે સાચા પદાર્થને જણાવવાપણે સત્ય દસ પ્રકારે છે, તેવી રીતે અક્ષર લખવા, મસ્તક ધુણાવવું, હસ્ત-નયનાદિની ચેષ્ટા કરવી, વિગેરે ક્રિયાવડે પણ સાચા પદાર્થને

૧ જે બે વિગેરે પદના સમઘવાળું હોય તે યૌગિક કહેવાય, જેમ—હરિષેણ, પદ્મનાભ વિગેરે

જેની અંતે સ્ત્રિ વિગેરે પ્રત્યયો હોય તે ઉણાદિ કહેવાય જેમ આશુ, સ્વાદુ વિગેરે

જેની અંતે કૃત્ પ્રત્યયો હોય તે ક્રિયાવિધાન કહેવાય જેમ પાચકઃ, પાઠકઃ, પાકઃ વિગેરે

જેઓ ક્રિયાને જણાવનારા હોય તે ધાતુ કહેવાય જેમ મૂ, કુ, ચુર્ વિગેરે

૨ અ આ ઇ ઈ વિગેરે સ્વર કહેવાય કોઈ ઠેકાણે રસ એવો પાઠ છે રસ નવ છે તે આવી રીતે—

“શૃંગાર-હાસ્ય કરુણા—રૌદ્ર-વીર ભયાનકાઃ ॥

વીરભક્ષા-દ્વ્યુત-શાન્તાશ્ર, નવ નાદ્યે રસાઃ સ્મૃતાઃ ” ॥૧॥

“શૃંગારરસ, હાસ્યરસ, કરુણારસ, રૌદ્રરસ, વીરરસ, ભયાનકરસ, વીરભક્ષરસ, અદ્વ્યુતરસ, અને શાન્તરસ એ પ્રમાણે નાટકમાં નવ રસ કહ્યા છે.”

૩ સ્પાદિ અને ત્યાદિ એ પ્રમાણે બે પ્રકારની વિભક્તિઓ છે

કૂ સ્ ગ્ ઘ્ વિગેરે જે વ્યંજનો તે વર્ણ^૪ કહેવાય

૪ સત્યના દસ ભેદ પહેલી રાજાની બીજી ગાથામાં પૃષ્ઠ ૯૧૦-૧૧માં વિસ્તારથી આપી ગયા છીએ.

જણાવવાપણે દસ પ્રકારનું સત્ય છે.^૧ ભાષા બાર પ્રકારની છે.^૨ વચન સોળ પ્રકારનું છે.^૩ ઉપર મુજબ જે સત્યાદિનું

૧ સામા માણસને નહીં ઠગવા રૂપ જે સરળ અધ્યવસાય, તેજ સત્ય કહેવાય. જેમ સત્ય બોલવામાં સામા માણસને નહીં ઠગવારૂપ સરળ અધ્યવસાય હોય છે, તેમ લેખન ક્રિયામાં તથા મસ્તક હસ્ત નયનાદિની ચેષ્ટામાં પણ સામા માણસને નહીં ઠગવા રૂપ સરળ અધ્યવસાય હોવો જોઈએ, કોઈ એમ કહે કે—“મેં તો સત્ય બોલવાનો નિયમ કર્યો છે; તેથી જુહું લખું, તથા મસ્તક હસ્ત નયનાદિની ચેષ્ટા જુઠી કરું તેમાં મારા નિયમનો ભંગ થતો નથી.” આવું કહેનારને શાસ્ત્રકાર આ વાક્યથી જણાવે છે કે—જુહું લખવાથી તથા હસ્ત નયનાદિની ચેષ્ટા જુઠી કરવાથી સત્યવ્રત લોપાય છે. તેથી જેમ વચન સત્ય બોલવું તેમ ક્રિયા પણ સત્યજ કરવી.

૨ શાસ્ત્રમાં ભાષાના બાર ભેદ નીચે મુજબ કહ્યા છે—

પ્રાકૃત-સંસ્કૃતભાષા, માગધ-પૈશાચ-સૌરસેની ચ ।

ષષ્ઠોઽન્ન મૂરિમેદો, દેશવિશેષાદપભ્રંશઃ ॥ ૧ ॥

“પ્રાકૃતભાષા, સંસ્કૃતભાષા, માગધીભાષા, પૈશાચીભાષા, સૌરસેનીભાષા, અને છઠ્ઠી અપભ્રંશભાષા, આ અપભ્રંશભાષા ભિન્ન ભિન્ન દેશવિશેષથી ઘણા ભેદવાળી છે.”

ઉપર બતાવેલી છ પ્રકારની ભાષાને ગદ્ય અને પદ્ય એ બે ભેદે ગણતાં ભાષાના બાર ભેદ થાય છે.

૩ શાસ્ત્રમાં વચનના સોળ ભેદ નીચે મુજબ કહ્યા છે—

“વચનતિપંરે તિજ્ઞતિયંદ, કાલતિયં૯ તર પરોત્તર-પચ્ચવર્ચં૧૧ । ઉવળીયાઈચઉવર્ચં૧૫, અજ્ઞત્યં૧૬ ચેવ સોલસમં.” ॥

“ત્રણ વચન, ત્રણ લિંગ, ત્રણ કાળ, તથા પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષ, ઉપનીત વિગેરે ચાર, અને સોળમું અધ્યાત્મ ”

સ્વરૂપ કહ્યું તે અરિહ તોએ આજ્ઞા કરેલું છે. એટલે કે-જે પ્રમાણે સત્યાદિનું સ્વરૂપ કહ્યું છે તેજ પ્રમાણે બોલવું તેમ અરિહ ત પ્રધુની આજ્ઞા છે વળી તે અગિહ તોએ આજ્ઞા કરેલું સત્યાદિ

“એકવચન દ્વિવચન અને બહુવચન એ ત્રણ વચન છે, જેમ
વૃક્ષઃ વૃક્ષૌ વૃક્ષાઃ

પુલિંગ શ્રીલિંગ અને નપુસકલિંગ એ ત્રણ લિંગ છે, જેમ
પુરુષઃ કુમારી કમલમ્ વિગેરે

અતીત અનાગત અને વર્તમાન એ ત્રણ કાળ છે જેમ
અકરોત્ ફરિણ્યતિ કરોતિ ઇત્યાદિ

‘ તેણે આ કાર્ય કયું હતું ’ એ પરોક્ષ વચન કહેવાય, તે
આ કાર્ય કરે છે એ પ્રત્યક્ષ વચન કહેવાય

ઉપનીત વિગેરે ચાગ વચન આ પ્રમાણે સમજવા-ઉપનીત વચન, અપનીત વચન, ઉપનીતાપનીતવચન, અને અપનીતોપનીત વચન ગુણને બતાવવા રૂપ જે વચન તે ઉપનીતવચન, જેમ-આ પુરૂષ સ્વરૂપવાન છે અવગુણને બતાવવા રૂપ જે વચન તે અપનીત વચન, જેમ આ પુરૂષ વ્યભિચારી છે. જેમા પહેલા એક ગુણ બતાવી બીજો અવગુણ બતાવવો તે ઉપનીતાપનીતવચન, જેમ-આ પુરૂષ સ્વરૂપવાન તો છે, પણ વ્યભિચારી છે જેમા પહેલા એક અવગુણ બતાવી બીજો ગુણ બતાવવો તે અપનીતોપનીત વચન, જેમ-આ પુરૂષ વ્યભિચારી તો છે પણ સ્વરૂપવાન છે

કોઈ માણસ ચોતાની ઇંદ્ર વાત છુપાવવાની ઇચ્છાવાળો હોય તેણે નિહંચ કર્યો હોય કે-આ વાત છાની ગઈવી છે, કોઈને પણ કહેવી નથી, પણ ઉતાવળને લીધે ઉપયોગ નહીં રહેવાથી તે છુપાવેલીજ વાત ઉઘાડી પડી જાય એવું વચન બોલાય તે અધ્યાત્મ વચન કહેવાય જેમ કોઈ કપાસનો વેપારી કપાસનો ભાવ તેજ યતો બાણી બીજે ગામ કપાસની ખરીદી કરવા ગયો. તે વેપારીએ મનમા નિશ્ચય કર્યો છે કે-કપાસની વાત કોઈને કહેવી નથી, બીજી વાત

યુક્ત વચન પહેલાં બુદ્ધિવડે વિચારીને સંયમવાળા થઈ અવસરે બોલવું. અર્થાત્ જિનેશ્વરોએ જે ઉપર મુજબ અનુશા કરેલું વચન છે તેવુંજ બોલવું, તેથી વિરુદ્ધ ન બોલવું. વળી તે વચન પહેલાં બુદ્ધિથી ખરાખર વિચારીને બોલવું, વિચાર્યા વિના ન બોલવું. વળી સંયમવાળા થઈને બોલવું, સંયમ રહિત થઈને ન બોલવું તથા અવસર જોઈને જે અવસરે જેવું બોલવું ઘટે તેવુંજ બોલવું, અવસર વિનાનું વચન ન બોલવું. ” ॥૩॥

एमज आलावे आणंदने, जिनप्रतिमा नति दीसरे
ससम अंगना अर्थथी, ते नमतां मन हीसरे ॥शा०॥४॥

જેમ અંખડ પરિવ્રાજકને આલાવે જિનપ્રતિમાને નમન કર્યાનું જણાવ્યું, તેમજ આણંદશ્રાવકને આલાવે પણ સાતમું

કરી ગામમાંથી કપાસ ખરીદી લેવો છે. તે વેપારી ગામમાં પહોંચતાં તરસ્યો થયો, તેથી પાણી પીવા માટે કોઈ વેપારીને ઘેર ગયો. ત્યાં તેણે ઘરવાળી સ્ત્રીને ઉતાવળથી કહ્યું કે- ‘ મને કપાસ પા’ આ પ્રમાણે હૃદયમાં ‘ કપાસ કપાસ ’ એવી ઝંખના લાગી રહેલી હોવાથી ‘ પાણી ’ શબ્દને બદલે ‘ કપાસ ’ શબ્દ બોલી જવાયો. હવે તે ઘરવાળી સ્ત્રી વિચક્ષણ હતી. તેણીએ વિચાર્યું કે- “ આ વેપારી તરસ્યો થયો છે તેથી ‘ મને પાણી પા’ એ પ્રમાણે બોલવું જોઈએ, પણ ‘ મને કપાસ પા’ એ પ્રમાણે કેમ બોલ્યો ? આમ બોલવાથી જણાય છે કે-કપાસનો ભાવ તેજ હોવો જોઈએ ” પછી તે સ્ત્રીએ પોતાના પતિને તે વાત કહી તેની પાસે ગામમાંથી કપાસ ખરીદાવી લીધો ત્યાં સુધી તે વેપારીને આગતા-સ્વાગતા કરી સારી રીતે બોજન કરાવી રોક્યો, પછી વિસર્જન કર્યો. આ ઠેકાણે વેપારી જે ‘ મને કપાસ પા’ એ પ્રમાણે બોલ્યો તે અધ્યાત્મવચન કહેવાય.

અગ શ્રીઉપાસક દશાંગ સૂત્રના અર્થથી આણુદશ્રાવકે જિન-પ્રતિમાને નમન કર્યાનું દેખાય છે આવી રીતે આગમમાં જિન-પ્રતિમાને વદન કર્યાનું દેખાય છે, તેથી તે જિનપ્રતિમાને નમતાં મન હર્ષિત-પ્રકુલ્લિત થાય છે

શ્રીઉપાસક દશાંગ સૂત્રમાં પહેલા આણુદશ્રાવકના અધ્યયનમાં પત્ર ૧૨-૧૩ માં કહ્યું છે કે,—

“ નો સ્વલ્પ મે મતે ! કપ્પઈ અજ્જપ્પમિહં અન્નઝત્થિણ વા, અન્નઝત્થિયદેવયાણિ વા, અન્નઝત્થિયપરિગ્ગહિયાણિ અરિહંતચેડયાણિ વા વદિત્તણ વા નમસિત્તણ વા, પુવ્વિં અણાલત્તેણ આલવિત્તણ વા સલવિત્તણ વા, તેસિં અસણં વા પાણં વા સ્વાઈમં વા સાઈમં વા દાઝ વા અણુપ્પદાઝં વા । નઽન્નત્થ રાયામિઓગેણ, ગણામિઓગેણ, વલામિઓગેણં, દેવયામિઓગેણ ગુરુનિગ્ગહેણં વિત્તિક્રતારેણં । કપ્પઈ મે સમણે નિમ્મયે ફામ્મુણેણ એસણિજ્જેણં અસણ-પાણ-સ્વાઈમ-સાઈમેણં વત્થ-પહિગ્ગહ-કવલ-પાયપુછણેણં પીઢ-ફલય-સિજ્જા-સથારણેણ ઓસહ-મેસજ્જેણ ય પહિલામેમાણસ્સ ત્રિહરિત્તણ, ત્તિ કટ્ટુ ઇમં ઇયાસ્સ અમિગ્ગહ અમિગિણ્હઈ.”

આણુદશ્રાવક શ્રીમણુ ભગવાન્ મહાવીર પાસે અભિગ્રહ ગ્રહણ કરે છે કે—“ હે ભગવન્ ! આજથી આરંભીને^૧ મારે અન્યતીર્થિકો, અન્યતીર્થિઓના દેવો, અને અન્યતીર્થિઓએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલાં અરિહંતચૈત્યો એટલે જિનપ્રતિમાઓ

૧ સમ્યક્ત્વ સ્વીકાર્યું ભારથી આરંભીને, અતિઆરંભિત સમ્યક્ત્વ પાળવા માટે

વંદન કરવાને તથા નમસ્કાર કરવાને^૧ ન કદપે.^૨ વળી અન્ય-
તીર્થએ વગર બોલાવે તેને એક વખત બોલાવવા ન કદપે,
વારંવાર બોલાવવા ન કદપે.^૩ વળી અન્યતીર્થોએ અશન પાન
આદિમ અને સ્વાદિમ એક વખત દેવું તથા વારંવાર દેવું ન
કદપે. ^૪ પણ નીચે જણાવેલા છ કારણથી અન્યતીર્થોએ વં-
દન-દાનાદિ કરવું પડે તો સમ્યક્ત્વમાં દોષ ન લાગે-રાજની
પરતંત્રતા હોય. ગણ એટલે લોકના સમુદાયની પરતંત્રતા હો-
ય. ઠાઠ બલવંતની પરતંત્રતા હોય. ઠાઠ દેવની પરતંત્રતા હોય,
ગુરુ એટલે માતા પિતા ભર્તા કલાચાર્ય વિગેરે મિથ્યાત્વી હોય,
તેમના આગ્રહથી અન્યતીર્થોને વંદનાદિ કરવું પડે. અથવા
ગુરુ એટલે સાધુમહારાજને ઉપદ્રવ થતો હોય, તો તેમની રક્ષાને
માટે અન્યતીર્થોએ વંદન-દાનાદિ કરવું પડે. વળી આજીવિ-
કા રૂપી ભીષ્મ અટવી, તેનો નિર્વાહ કરવા માટે, એટલે અન્ય
આજીવિકાને અભાવે મિથ્યાત્વીની આજીવિકા હોય, તેની પરતં-

૧ પ્રણામ પૂર્વક સુંદર શબ્દોથી સ્તુતિ કરવાને

૨ સમકિતી જે તેમને પણ વંદન-નમસ્કાર કરે તો તે-
મના ભક્તો જાણે કે-અમારા ગુરુ તથા અમારા દેવ સાચા છે,
કે જેથી જૈનધર્મમાં ચુસ્ત પુરૂષ પણ તેમને વંદન-નમસ્કાર કરે
છે. આવી રીતે તેમના ભક્તોને મિથ્યાત્વ દૃઢ થવાનો પ્રસંગ
આવે, તેથીજ સમકિતી જીવો અન્યતીર્થો તથા અન્યતીર્થો-
ઓના દેવને વંદન-નમસ્કાર કરતા નથી.

૩ તેમનો પરિચય થવાથી પોતાને અથવા પોતાના સંબં-
ધીઓને મિથ્યાત્વરૂપી ચેપ લાગવાનો સંભવ રહે છે.

૪ આ નિષેધ ધર્મબુદ્ધિથી સમજવો, એટલે અન્યતીર્થોએ
ધર્મબુદ્ધિથી અશન વિગેરે દેવું ન કદપે, પણ કર્ણા બુદ્ધિથી દેવાય.

તતાથી અન્યતીર્થને વદનાદિ કરવું પડે આ છ કારણો સિવાય મારે અન્યતીર્થોને, અન્યતીર્થના દેવને, તથા અન્યતીર્થએ પોતાપણે અહણ કરેલ ચૈત્ય અટલે જિનપ્રતિમાને વદનાદિ કરવું ન કલ્પે.

હવે શું કલ્પે તે કહે છે “મારે શ્રમણ નિર્ઝંયો પ્રત્યે અશન પાન ખાદિમ સ્વાદિમ વસ્ત્ર પાત્ર કંબલ રજોહરણ પાટલો પાટીયુ ગર્યા સંથાગે ઔષધ અને પથ્ય વડે પડિલાલતાં થકાં વિહરવું કલ્પે. આ પ્રમાણે ઉપર ખતાવેલા સ્વરૂપવાળો અભિગ્રહ અહણ કરે છે” ॥ ૪ ॥

સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—“તમે જે ઉપરનો પાઠ ખતાવ્યો, તેમાં અન્યતીર્થના દેવને વદન કરવું ન કલ્પે એમ કહ્યું છે, પણ એમ ક્યાં કહ્યું છે કે, જિનપ્રતિમાને વદન કરવું કલ્પે ?” તેમને અન્યકાર ઉત્તર આપે છે—

પરતીર્થી સુર તેહની, પ્રતિમાની નતિ વારીરે ।

તેણે મુનિ જિનપ્રતિમા તળી, વંદન નતિ નિરધારીરે ॥શા૦૫

ઉપલી ગાથામા અન્યમતવાળા તથા અન્યમતવાળાના દેવને નમસ્કાર કરનાનો નિષેન કર્યો છે તેથી જૈનમુનિ તથા જિનપ્રતિમાને વદન—નમસ્કાર કરવાનું નિશ્ચયથી આવીજ જાય છે એટલે કે—અન્ય તીર્થને વદન કરવાનો નિષેન કર્યો, તેથી જૈનમુનિને વદન કરવાનું આવીજ ગયું તથા અન્યમતવાળાના દેવની પ્રતિમાને વદન કરવાનો નિષેન કર્યો, તેથી જિનપ્રતિમાને વદન કરવાનું આવીજ ગયું વળી ત્રીજી ઢાળની બીજી ગાથામા અખડના સજ્જધમાં ઉત્તવાધ સૂત્રનો પાઠ આપ્યો છે, તેમા અન્યમતવાળાના દેવની પ્રતિમાને વદન કરવાનો નિષેન કર્યો છે, અને

અરિહંતની પ્રતિમાને વંદન કરવાનું ચોકખું જણાવ્યું છે. ॥૫॥

અહીં ઠાઠ કહે છે કે—“આણુંદ શ્રાવકના આસાવામાં તેણે પ્રભુ મહાવીર પાસે અભિગ્રહ લીધો છે કે—‘અન્યતીર્થીએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલા ચૈત્યોને મારે વંદન કરવું ન કદપે’ આ સ્થળે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જિનપ્રતિમા કરો છો, અને તે ઉપરથી એવો તાત્પર્ય કાઢો છો કે—અન્યતીર્થીએ જે જિનપ્રતિમા પોતાપણે ગ્રહણ કરી હોય તેને વંદન કરવું ન કદપે, પણ જે જિનપ્રતિમા અન્યતીર્થીએ પોતાપણે ગ્રહણ ન કરી હોય તેને વંદન કરવું કદપે. આવો સારાંશ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જિનપ્રતિમા કરીએ તોજ નીકળી શકે, પરતું ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જિનપ્રતિમા ન કરવો, મુનિ અર્થ કરવો. ભાવાર્થ એવો થયો કે, અન્યતીર્થીએ ગ્રહણ કરેલા મુનિ એટલે મિથ્યાત્વી થઈ અન્યમતમાં ભળી ગયેલા મુનિને વંદન કરવું ન કદપે, એવો અર્થ કરવો. ” આ પ્રમાણે ચૈત્ય શબ્દનો મુનિ એ પ્રમાણે અર્થ મરડીને કરે છે, તેને અન્યકાર ઉત્તર આપે છે--

પરતીર્થીએ જે પરિગ્રહ્યા, મુનિ તે તો પરતીર્થી રે ।

ત્રણ શરણમાંહે ચૈત્ય તે, કહે પ્રતિમા શિવઅર્થીરે ॥શાબ્દ

પરતીર્થીએ જે મુનિ પરિગ્રહ્યા, એટલે જે મુનિ મિથ્યાત્વી થઈ અન્યમતમાં ભળી ગયા, તે મુનિ તો પરતીર્થીજ કહેવાય. તાત્પર્ય કે—આણુંદ શ્રાવક કહ્યું છે કે, મારે પરતીર્થીને વંદન કરવું ન કદપે’ એ વાક્યમાંજ મિથ્યાત્વી મુનિઓ આવી ગયા, તો પછી ‘અન્યતીર્થીએ ગ્રહણ કરેલા ચૈત્યને વંદન કરવું ન કદપે’ એ વાક્ય અલગ શા માટે કહે ? કારણકે તમારા માનવા પ્રમાણે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ કરીએ તો બન્ને વાક્યનો અર્થ

એકજ થયો માટે તમારે કપૂલ કરવું જોઈએ કે, ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ નહીં કરતાં જનપ્રતિમાજ કરવો વગી ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમાજ છે, મુનિ અર્થ નથી, એ વાતને અથકાર દૃઢ કરે છે—શિવ એટલે મોક્ષનો અર્થ ત્રણ શરણમાં ચૈત્યનું શરણ એટલે પ્રતિમાનું શરણ એ પ્રમાણે અર્થ કરે છે ભાવાર્થ એ છે કે—અસુરકુમાર દેવો ઉચે સૌધર્મ દેવલોક સુધી જાય છે ત્યારે તેઓ ત્રણ શરણ ગ્રહણ કરે છે. તેમા ચૈત્યનું શરણ એટલે જનપ્રતિમાનું શરણ એવો અર્થ થાય છે શ્રી ભગવતીસૂત્રના ત્રીજા શતકના બીજા ઉદ્દેશામા પત્ર ૧૭૧ માં કહ્યું છે કે—

“જડ્ઞજ્ઞત્ય અરિહતે વા અરિહંતચેદ્યાણિ વા બળગારે વા ભાવિયપ્પણો નિસ્સાણ ઉદ્ધં ઉપ્પયન્તિ, જાવ સોહમ્મો કપ્પો” ।

“અરિહંતની નિશ્રા (શરણ) વિના, અરિહંતના ચૈત્યની નિશ્રા વિના, તથા જન્મનો આત્મા સયમ અને તપને વિષે ભાવિત થયો છે એવા અનગારની નિશ્રા વિના અસુરકુમાર દેવો યાવત્ સૌધર્મ દેવલોક સુધી ઉચે જઈ ન ગઈ અર્થાત્ એ ત્રણની નિશ્રાએજ સૌધર્મ દેવલોક સુધી ઉચે જઈ રાકે ”

ઉપરના પાઠમાં બતાવ્યું છે કે—અસુરકુમારો અરિહંત, ચૈત્ય, અને અનગાર એ ત્રણનું શરણ લઈને સૌધર્મ દેવલોક સુધી ઉચે જઈ ગઈ છે આ સ્વર્ગે વિચારવું જોઈએ કે, જો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ કરીએ તો અનગાર શબ્દ અલગ શા માટે મૂકે? કાગણ કે અનગાર શબ્દનો અર્થ પણ મુનિ થાય છે માટે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ નહીં કરતાં પ્રતિમાજ કરવો જોઈએ

અહીંયાં કોઈ ચકા કરે કે કે—“તમે પ્રતિમાને માત્ર ગણાવવા તૈયાર થયા છે, પણ પ્રતિમાની સ્થાપના દેગમર વિના ન

હોય. જે પ્રતિમા પ્રાચીન કાળથીજ સિદ્ધ હોય તો દેરાસરની પણ હયાતી હોવીજ જોઈએ. તો અમે પૂછીએ છીએ કે દેરાસર કોણ આવડે બંધાવ્યા હતા ? ” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે— સમવાયાંગસૂત્રમાં સર્વસૂત્રની હુંડી છે. એટલે કયા સૂત્રમાં શું વાત આવે છે તે જણાવ્યું છે, તેમાં ઉપાસકદશાંગ સૂત્રની હુંડી મધ્યે કહ્યું છે કે—“ ઉપાસકદશાંગમાં દસે આવકતાં ચૈત્ય ધર્માચાર્ય ઉદ્યાન વિગેરે કહેવાશે ” તમે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ ઉદ્યાન અથવા ધર્માચાર્ય એટલે મુનિ લેતા હો તો, એ બન્ને શબ્દો ખાસ અલગ શા માટે બતાવે ? તેથી ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમા અને દેરાસરજ ઠરશે, જોકે કાલના દોષે કરી ઉપાસકદશાંગમાં એ વાતના પાઠ વિચ્છેદ ગયા છે, તો પણ સમવાયાંગનો પાઠ તો મોજુદ છે, અને તેથી માનવાને કારણ છે કે, દસે આવડોએ ક્યાં ક્યાં દેરાસર બંધાવ્યા એ વાત ઉપાસકદશાંગમાં પૂર્વકાલમાં હયાત હોવી જોઈએ, પણ કાલના દોષથી હાલમાં એ વાત વિચ્છેદ ગઈ છે.

શ્રીસમવાયાંગ સૂત્રના ૧૧૯ મા પત્રમાં કહ્યું છે કે—

“ સે કિં તં ઉવાસગદસાઓ ? । ઉવાસગદસાસુ ણં ઉવાસયાણં ણગરાઈં ઉજ્જાણાઈં ચેડયાઈં વણલંડા રાયાણો અમ્મા-પિયરો સમોસરણાઈં ધમ્માયરિયાં ” ।

“ ઉપાસકદશા તે શું કહેવાય ? (તેનો ઉત્તર આપે છે કે) ઉપાસકદશાને વિષે ઉપાસક એટલે આવડોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય, વનખંડ, રાજ, માત-પિતા, સમવસરણ, ધર્માચાર્ય વિગેરે કહેવાશે ” ॥ ૬ ॥

ઘાઇ અહીં શંકા કરે છે કે—“ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જે પ્રતિમા કરશે તો આણુંદ આવડે અભિગ્રહ લેતાં કહ્યું

કે-‘ મારે તેઓને બોલાવવા ન કહ્યે, અથન પાન વિગેરેનું દાન દેવું ન કહ્યે’ એ વાક્યો ઠેવી રીતે સંગત થશે ? પણ અમારા કહેવા પ્રમાણે જો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ કરીએ તો ‘અન્ય મતમા બળી ગયેલા મુનિઓને બોલાવવા ન કહ્યે, અથન પાન વિગેરેનું દાન દેવું ન કહ્યે’ એ વાક્ય બગબગ સંગત થશે ” તેને અ યકાર ઉત્તર આપે છે-

દાન કશું પ્રતિમા પ્રત્યે, એમ કહે જે છલ હેરી રે ।
ઉત્તર તાસ સંભવ તળી, શૈલી છે સૂત્ર કેરી રે ॥ શા૦ ॥ ૭૧ ॥

ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમા કરશો તો તેને દાન શું ? અન્યતીર્થએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલી જીનપ્રતિમાને દાન દેવું સંભવત નથી, તો પછી આણંદ શ્રાવકે દાન દેવાનો નિષેધ શા માટે કર્યો ? માટે અન્યતીર્થમાં બળી ગયેલા ચૈત્ય એટલે મુનિ, તેમને દાન દેવાનો નિષેધ આણંદ શ્રાવકે કર્યો છે એવો અર્થ સંગત થતો હોવાથી ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમા નહીં કરતાં મુનિ કરવો જોઈએ આ પ્રમાણે કહેનારો કપટ કરે છે ઉત્તર એવો છે કે-સૂત્રની શૈલી એવી છે કે, જ્યાં જ સંભવે ત્યાં તે જોડવું જો સંભવ પ્રમાણે અર્થ ન જોડીએ તો અર્થનો અનર્થ થઈ જાય. તાત્પર્ય કે-અન્યતીર્થ, અન્યતીર્થના દેવો, અને અન્યતીર્થએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલ ચૈત્ય એટલે જિનપ્રતિમા, એ ત્રણેને વ દન- નમસ્કારનો નિષેધ સમજવો. અને બોલાવવાનો નિષેધ તથા અથન પાનાદિના દાનનો નિષેધ દ્રક્ષ્ય અન્યતીર્થનોજ સમજવો, પરંતુ એ નિષેધ અન્યતીર્થના દેવો અને અન્યતીર્થએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલ જિનપ્રતિમાને ન જોડવો, વળી જ્યાં જ સંભવે ત્યાં તે વાક્ય જોડવું એવો નિયમ તમે ન માનો તો અન્યતીર્થના

દેવો સાથે બોલાવવાનો અને દાન દેવાનો નિષેધ કેવી રીતે સંગત કરશો ? માટે જેવી રીતે અન્યતીર્થીના દેવો પ્રત્યે 'બોલાવવા ન કહ્યે, દાન દેવું ન કહ્યે' એ વાક્યો બોધાતા નથી, તે વીજ રીતે અન્યતીર્થીએ ગ્રહણ કરેલા ચૈત્ય એટલે જિનપ્રતિમા પ્રત્યે પણ એ વાક્યો બોધાતા નથી. ॥૭॥

જે જ્યાં સભવે તેજ ત્યાં બોધવું, એ નિયમ ઉપર સૂચનો પાઠ દેખાડે છે—

દશવિધ વહુવિધ જ્યમ કહ્યું, વૈયાવચ્ચ જહ જોગે રે ।
દશમે તે અંગે તથા ઇહાં, જોડીએ નય ઉપયોગે રે ॥શાળા

દસમું અંગ શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણ, તેની અંદર દસ પ્રકારનું વૈયાવચ્ચ બહુપ્રકારે સામાન્ય રીતે કહ્યું છે, છતાં જેમ તે વૈયાવચ્ચ જોને જોવું ઘટે તેને તેવું કરવાનું કહ્યું છે, તેમ અહીં પણ અન્યતીર્થી અન્યતીર્થીના દેવ અને અન્યતીર્થીએ ગ્રહણ કરેલા જિન પ્રતિમાને વંદન દાન પ્રમુખનો નિષેધ નયનો ઉપયોગ રાખી જોને જેમ ઘટે તેમ તેને બોધવો, જ્યાં જોવો નય ઘટે ત્યાં તેવો ઉપયોગ રાખી બોધવો.

શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણાંગના અદત્તાદાન વિરમણ નામના સંવરના ત્રીજા અધ્યયનમાં પત્ર ૧૨૨ માં કહ્યું છે કે—

“અહ કેરિસણ પુણાઈ આરાદણ વયમિણં ? ।

જે સે ઉવહિભત્તપાણસંગહણ—દાણકુસલે, અચંતવાલ—દુબ્બલ—ગિલાણ—બુદ્ધ—સ્વમકે પવત્તિ—આયરિય—ઉવજ્ઞાણ સેહે સાહમ્મિક્કે તવસ્સિ—કુલ—ગણ—સંઘ—વેઇયદ્દે ચ નિજ્જરટ્ઠી વૈયાવચ્ચં અણિસ્સિયં દસવિહં વહુવિહં કરેત્તિ । ન ય અચિયત્તસ્સ ગિહં પવિસદ્, ન ય અચિયત્તસ્સ ગેણ્હદ્ ભત્ત-પાણં,

ન ય અચિયત્તસ્સ સેવડ પીઢ-ફલગ-સેજ્જા-સયારગ-વત્થ-
પાય-કવલ-દંડગ-ચયહરણ-નિસેજ્જ-ચોલપટ્ટય મુહગોત્તિય-પાયપું
છળાદ્ધમાયણમંહોવહિરવગગ્ગળ. ”

“કેવો સાધુ એ ત્રીજી ત્રત આરાધે ? (તેનો ઉત્તર આરે
છે-) જે ઉપધિ ભાત અને પાણી યયોક્ત વિધિએ લેવામા
અને આચાર્યાદિને દેસામાં કુશળ હોય, એટલે યયોક્ત વિધિએ
ઉપધિ ભાત પાણી જે લઈ જાય અને લઈ જાય તે સાધુ એ ત્રત
આરાધે વળી અત્યંત જે જાળ કુખંજ જ્ઞાન વૃદ્ધિ અને
ક્ષપક હોય તેને વિષે, પ્રવર્તક આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયને વિષે,
નવા દીક્ષિત શિષ્યને વિષે, સાધર્મિકને વિષે, તપસ્વી કુલ ગણ
સઘ અને ચૈત્સના પ્રયોજનને વિષે કર્મની નિર્જરાનો અર્થ યયો
યેઠા યય-માનાદિની અપેક્ષા રાખ્યા વિના દસ પ્રકારનું

૧ સ્થવિર ૨ માસક્ષપણાદિ કરનાર.

૩ છઠ્ઠું અકુમ વિગેરે તપસ્યા કરનાર તપસ્વી, ગચ્છના
સમુદાયરૂપ ચાન્દ્ર વિગેરે કુલ, કુલના સમુદાયરૂપ કોટિક વિગેરે
ગણ, કુલ તથા ગણના સમુદાયરૂપ અતુવિંધ સઘ

૪ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, તપસ્વી, જ્ઞાન, નવદી-
ક્ષિત શિષ્ય, કુલ, ગણ, સઘ, અને સાધર્મિક, એ દસની અ-
પેક્ષાએ દસ પ્રકારનું વૈયાવચ્ચ કહ્યું છે જે કે ઉપરના પાઠમા
પદરનું વૈયાવચ્ચ કરવાનું કહેલું હોવાથી પદર પ્રકારનું વૈયા-
વચ્ચ કહેલું જોઈએ, પણ આ દસની અદર ખીલનો અતર્લાવ
યતો હોવાથી દસ પ્રકારનું વૈયાવચ્ચ કહ્યું છે. સ્થાનાગમ્યના
દસમા સ્થાનકમા પત્ર ૪૭૩મા કહ્યું છે કે—

“દસવિદે વૈયાવચ્ચે પત્તે, તં જહા-આયરિયવૈયાવચ્ચે,
વવજ્ઞાયવૈયાવચ્ચે, ચેરવૈયાવચ્ચે, તવસ્સિ-ગિલાણ-સેહ-કુલ-

વૈયાવચ્ચ બહુ પ્રકારે કરે. વળી અપ્રીતિવાળા મનુષ્યને ઘેર પ્રવેશ ન કરે, અપ્રીતિવાળાનું ભાત-પાણી ગ્રહણ ન કરે, અપ્રીતિવાળાનો પાટલો પાટીયું શય્યા સંચારો વસ્ત્ર પાત્ર કંબલ દાંડો^૧ રજોહરણ આસન ચોલપટ્ટો મુહપત્તિ પાદભુંછન વિગેરે ભાજન ભાંડ ઉપધિ અને ઉપકરણ ન સેવે.”

અહીં વૈયાવચ્ચ બહુ પ્રકારે કરવાનું સામાન્ય કહ્યું છે, છતાં દરેકને સરખું વૈયાવચ્ચ નથી. બાલ વૃદ્ધ દુર્બલ ક્ષયકાદિકને વિષે ભાત-પાણી વગેરેનું વૈયાવચ્ચ સંભવે, પણ કુલ ગણ સંઘ

ગણ-સંઘવેયાવચ્ચે સાહમ્મિયવેયાવચ્ચે”

“દસ પ્રકારનું વૈયાવચ્ચ પ્રરૂપ્યું છે. તે જેવી રીતે-આ-ચાર્યનું વૈયાવચ્ચ, ઉપાધ્યાયનું વૈયાવચ્ચ, સ્થવિરનું વૈયાવચ્ચ, તપસ્વી ગ્લાન શિષ્ય કુલ ગણ સંઘ અને સાધર્મિકનું વૈયાવચ્ચ.”

૧ ભાત પાણી ઉપધિ વિગેરેનું દાન દે. કોઈ અવલુંવાદ બોલે, હીલના કરે, વિરાધના કરે, તેને યુક્તિપૂર્વક મમબાવી ઉપદેશાદિક આપી, તેમ કરતાં અટકાવે. ઇત્યાદિ બહુ પ્રકારે વૈયાવચ્ચ કરે

૨ અહીં અપ્રીતિવાળા મનુષ્ય પાસેથી સાધુ દાંડો ન લે, એ પ્રમાણે કહ્યું છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે-ભક્તિવાળા ભાવિક મનુષ્ય પાસેથી સાધુએ દાંડો લેવો. અને તેથી માનવું જોઈએ કે; સાધુએ દાંડો રાખવો. આવો પ્રગટ પાઠ દેખવા છતાં સ્થાનકવાસી સાધુઓ દાંડો રાખતા નથી. તેઓ કહે છે કે-‘વૃદ્ધ સાધુએ દાંડો રાખવો.’ પણ ભગવતીસૂત્ર તથા દશવૈકાલિકમાં વિધિવાદે દાંડો રાખવાનું કહ્યું છે, વળી દશવૈકાલિકમાં વિધિવાદે દાંડો પડિલેકવો કહ્યો છે. કોઈ સૂત્રમાં એમ કહ્યું નથી કે-વૃદ્ધ સાધુએજ દાંડો રાખવો. તેથી સ્થાનકવાસી સાધુઓ દાંડો રાખતા નથી એ તેમની ભૂત છે.

અને ચૈત્ય એટલાને ભાત-પાણી વિગેરે દેવાથીજ વૈયાવચ્ચ નથી, વૈયાવચ્ચના ઘણા પ્રકાર છે, તેમનો દાઝ અવર્ણવાદ હીલના વિરાધના કરે તો તેને ઉપદેશાદિક દધ નેમ કરતા અટકાવે એ પણ વૈયાવચ્ચ છે, તેમનો યશ બોલવો એ પણ વૈયાવચ્ચ છે એ જેમ વૈયાવચ્ચ સર્વને સરખું નથી, જેને જેવું ઘટે તેને તેવું વૈયાવચ્ચ કરાય છે, તેમ “અચનાદિનુ દાન દેવું ન કહ્યે, બોલાવવા ન કહ્યે” એ વાક્યો અન્યતીર્થી સાથે જોડવા, પણ અન્યતીર્થીએ ગ્રહણ કચ્છે ચૈત્ય એટલે જિનપ્રતિમા સાથે ન જોડવા ॥ ૮ ॥

સાધુને જિનપ્રતિમા તળું, વૈયાવચ્ચ ત્યાં ચોલ્યું રે ।
 એહ અરથથી કુમતિનું, હિયડું કાંઈ ન ચોલ્યું રે ॥ શા ૦ ॥ ૧ ॥

ત્યાં એટલે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં સાધુને જિનપ્રતિમાનું વૈયાવચ્ચ કરવાનું કહ્યું છે, જે ઉપરની ગાથામાં પ્રશ્નવ્યાકરણના પાઠમાં ખતાવી ગયા છીએ એ અર્થથી પણ કુમતિનું દદ્ય હજી સુધી કંઈ ખુલ્લું થયું નહીં અથવા પ્રશ્નવ્યાકરણમાં મુનિને જિનપ્રતિમાનું વૈયાવચ્ચ કરવાનું કહેવા છતાં જિનપ્રતિમા માનવાને કુમતિનું દદ્ય હજી સુધી કેમ ખુલ્લું નથી ? ॥ ૬ ॥

સંઘ તળી જેમ થાપના, વૈયાવચ્ચ જસ વાદો રે ।
 જાણીએ જિનપ્રતિમાતળું, તેમ હ્યાં કવણ વિવાદો રે ॥ શા ૦ ॥ ૨ ॥

જેમ સંઘની સ્થાપના માનવામાં આવે છે, વળી પ્રશ્નવ્યાકરણમાં સંઘનું વૈયાવચ્ચ કરવાનું કહ્યું તે જેમ સંઘનો યશવાદ બોલવો એજ સંઘનું વૈયાવચ્ચ બહીએ, તેમ જિનપ્રતિમાની પણ સ્થાપના માનવી જોઈએ, અને પ્રશ્નવ્યાકરણમાં જિનપ્રતિ-

માનું વૈયાવચ્ચ કરવાનું કહ્યું તે જિનપ્રતિમાનો યશવાદ બોલવો
એજ તેનું વૈયાવચ્ચ છે. સીધી રીતે વિચાર કરીએ તો અંહી શું
વિવાદ છે ? તળી સાધુએ જિનપ્રતિમા પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું એ
સંબંધમાં વ્યવહારસૂત્રના પહેલા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—

“ જે મિલ્લૂ અન્નયરં અકિચ્ચદ્વાણં પડિસેવિત્તા ઇચ્છેજ્જા
આલોક્કિત્તે, જત્યેવ અપ્પણો આયરિય-ઉવજ્જાણે પાસેજ્જા,
કપ્પઈ સે તસ્સંતિણે આલોક્કિત્તે વા પડિવજ્જિત્તે વા ઉવ્વ
હિત્તે વા વિસોહિત્તે વા અકરણયાણે અબ્બુહિત્તે વા અહારિહં
તવો-કમ્મં પાયચ્છિત્તં પડિવજ્જિત્તે વા ।

નો ચેવ ણં અપ્પણો આયરિય-ઉવજ્જાણે પાસેજ્જા, જત્યેવ
સંભોઈયં સાહમ્મિયં વહુસ્સુયં વજ્જાગમં પાસેજ્જા, કપ્પઈ સે
તસ્સંતિણે આલોક્કિત્તે વા જાવ પડિવજ્જિત્તે વા ।

નો ચેવ ણં સંભોઈયં સાહમ્મિયં વહુસ્સુયં વજ્જાગમં પાસેજ્જા,
જત્યેવ અન્નસંભોઈયં સાહમ્મિયં વહુસ્સુયં વજ્જાગમં પાસેજ્જા,
કપ્પઈ સે તસ્સંતિણે આલોક્કિત્તે વા જાવ પડિવજ્જિત્તે વા ।

નો ચેવ ણં અન્નસંભોઈયં વહુસ્સુયં વજ્જાગમં પાસેજ્જા,
જત્યેવ સારુવિયં વહુસ્સુયં વજ્જાગમં પાસેજ્જા, કપ્પઈ સે
તસ્સંતિણે આલોક્કિત્તે વા જાવ પડિવજ્જિત્તે વા ।

નો ચેવ ણં સારુવિયં વહુસ્સુયં વજ્જાગમં પાસેજ્જા, જત્યેવ
સમણોવાસગં પચ્છાકડં વહુસ્સુયં વજ્જાગમં પાસેજ્જા, કપ્પઈ
સે તસ્સંતિણે આલોક્કિત્તે વા જાવ પડિવજ્જિત્તે વા ।

નો ચેવ ણં સમણોવાસગં પચ્છાકડં વહુસ્સુયં વજ્જાગમં
પાસેજ્જા, જત્યેવ સમ્મં ભાવિયાઈં ચેઈયાઈં પાસેજ્જા, કપ્પઈ
સે તસ્સંતિણે આલોક્કિત્તે વા જાવા પડિવજ્જિત્તે વા ।

નો એવ નં સમ્મ માવિપાઈં ચેડયાઈં પાસેજ્જા, વહિયા
ગામમ્મ વા જાવ સધિવેસસ્સ વા પાહિનામિમ્મહે વા
જહિનામિમ્મહે વા.”

“ જો સાધુ, કરવાને અયોગ્ય એવું દેઈં સ્થાન સેવીને
આલોચણુ લેવાને ઈચ્છે તો, જ્યાં પોતાના આચાર્ય અથવા
ઉપાધ્યાય દેખે, તેમની પાસે તે સાધુએ આલોચનાપણે, પડિક્ક-
મનાપણે, પ્રાયશ્ચિત્ત ઘણવાપણે, આત્માને ત્રિશુદ્ધ કરવાપણે, અને
ફરીથી એવું ખોટું કામ નહીં કરવાપણે ઉગ્રમાળ થઈને યથા
યોગ્ય તપ-કર્મરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કહ્યે

જો પોતાના આચાર્ય અથવા ઉપાધ્યાય ન દેખે તો, જ્યાં
બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર સાંભોગિક સાધર્મિક
દેખે, તેની પાસે તે સાધુએ આલોચનાપણે યાવત પ્રાયશ્ચિત્ત
સ્વીકારવું કહ્યે

જો બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર સાંભોગિક સાધર્-
મિક ન દેખે તો, જ્યાં બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર
અન્ય સાંભોગિક સાધર્મિક દેખે, તેની પાસે તે સાધુએ આલો-
ચનાપણે યાવત પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કહ્યે

જો બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર અન્ય સાંભોગિક
સાધર્મિક ન દેખે તો, જ્યાં બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણ-
કાર સાધુનો વેવધારી દેખે, તેની પાસે તે સાધુએ આલોચનાપણે
યાવત પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કહ્યે.

૧ જે સાધુ સાથે આહાર પાટી લેતા કરવાનો વ્યવહાર
હોય તે સાંભોગિક કહેવાય ૨ તરખા ધર્મવાળા ૩ જે સાધુ
સાથે આહાર પાટી લેતા કરવાનો વ્યવહાર ન હોય તે અન્ય
સાંભોગિક કહેવાય.

જો બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો બાણકાર સાધુનો વેષધારી ન દેખે તો, પહેલાં સાધુપણું સ્વીકારી ચારિત્ર સેવી પછીથી પતિત થઈ શ્રાવક થઈ ગયો હોય એવો જ્યાં બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો બાણકાર શ્રાવક દેખે, તેની પાસે તે સાધુએ આલોચવાપણે યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કલ્પે.

જો, પહેલાં સાધુપણું સ્વીકારી ચારિત્ર સેવી પછીથી પતિત થઈ શ્રાવક થઈ ગયો હોય એવો બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો બાણકાર શ્રાવક ન દેખે તો, જ્યાં સુવિહિત વડે પ્રતિષ્ઠિત ચૈત્ય એટલે જિનપ્રતિમા દેખે તેની પાસે તે સાધુએ આલોચવાપણે યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કલ્પે.

જો સુવિહિત પ્રતિષ્ઠિત જિનપ્રતિમા ન દેખે તો, ગામની બહાર અથવા યાવત્ સન્નિવેશની બહાર પૂર્વ દિશાની સન્નિષ્ઠ અથવા ઉત્તર દિશાની સન્નિષ્ઠ રહીને (આલોચવાપણે યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કલ્પે). ”

અહીં મુનિ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાનું અને ચૈત્ય પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાનું ભિન્ન ભિન્ન વાક્યોમાં જણાવ્યું છે. જો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ થતો હોય તો ચૈત્ય પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાનું ભિન્ન શા માટે દર્શાવે ? માટે માનવું જોઈએ કે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જિનપ્રતિમા જ છે, મુનિ અર્થ નથી ॥ ૧૦ ॥

ત્રીજી ઢાળની બીજી ગાથા પૃષ્ઠ ૯૯ માં કહી ગયા છીએ કે—“જમ દેવતાએ જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યું છે, તેમ મનુષ્યોએ પણ વંદન કર્યું છે; એ વાત સૂત્રની શાખે પહેલાં સિદ્ધ કરે છે” એ કથન મુજબ મનુષ્યોએ જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યાના દૃષ્ટાંતો સૂત્રની શાખે આપી સિદ્ધ કર્યું કે—મનુષ્યોએ પણ

જિનપ્રતિમાને વ દન ક્યું છે, તેથી આપણે જિનપ્રતિમાને વંદન કરવું જોઈએ. હવે જમ સૂર્યામ વિગેરે દેવોએ જિનપ્રતિમાને, પૂજન કર્યાના દૃષ્ટાંતો બીજી દાળમાં આપી ગયા છીએ, તેમ મનુષ્યોએ પણ જિનપ્રતિમાનું પૂજન કર્યું છે, એ વાત સૂત્રની સાથે સિદ્ધ કરવા અન્યકાર અતિદેશ કરે છે

एम सवि श्रावक साधुने, वंदनानो अधिकारो रे ।

सूत्रे कथो प्रतिमा तणो, हवे कहुं पूजा विचारो रे । शा॥११॥

એવી રીતે જિનપ્રતિમાને વ દન કર્યા સ બ ધી સર્વ શ્રાવક અને સાધુનો અધિકાર કહ્યો. હવે જિનપ્રતિમાની પૂજનો વિચાર કહું છું ॥ ૧૧ ॥

याग अनेक कर्था कहाँ, श्रीसिद्धास्य राजे रे ।

ते जिनपूजना कल्पमां, पशुना याग न छाजे रे । शा॥१२॥

શ્રીસિદ્ધાર્થ રાજાએ અનેક યાગ કર્યાનું શ્રીકલ્પસૂત્રમાં કહ્યું છે તે યાગ એટલે જિનપ્રતિમાની પૂજ સમજવી એટલે કે—સિદ્ધાર્થ રાજાએ જિનપ્રતિમાની અનેક પૂજ કર્યાનું શ્રીકલ્પસૂત્રમાં કહ્યું છે કોઈ અજ્ઞાની એવો અર્થ કરી બેસે કે—“સિદ્ધાર્થ રાજાએ અનેક યાગ એટલે પશુને હોમવાના યજ્ઞ કર્યા છે” તેને અન્યકાર શિખામણ આપે છે—સિદ્ધાર્થ રાજાને પશુના યાગ ન શોભે, કારણ કે તેઓ શ્રાવક હતા, તેથી યાગ ચલ્લેનો અર્થ પૂજ સમજવો. શ્રીકલ્પસૂત્રના પાંચમા વ્યાખ્યાનમાં પત્ર ૧૩૫-૧૩૬ માં કહ્યું છે કે—

“ तए ण सिद्धत्ये राया दसाहियाए ठिइवडियाए वट्टमा

ળીણ, સરૂણ અ, સાહસિણ અ, સયસાહસિણ અ, જાણ અ, દારૂ
અ, ઘાણ અ, દલમાણે અ, દવાવેમાણે અ, સરૂણ અ, સાહસિણ
અ, સયસાહસિણ અ, લંબે પડિચ્છમાણે અ, પડિચ્છાવમાણે
અ એવં વા વિહરડ ”

“ત્યાર પછી સિદ્ધાર્થરાજ દસ દિવસ સુધી મહોત્સવરૂપ
કુલમર્યાદા પ્રવર્તે છે, જેમાં સો દ્રવ્ય ખર્ચ થાય, જેમાં હજાર
દ્રવ્ય ખર્ચ થાય, જેમાં લાખ દ્રવ્ય ખર્ચ થાય એવા પ્રકારનાં
યાગ એટલે અર્હતપ્રતિમાની પૂજા કરતા છતાં અને કરાવતા છતાં
વિહરે છે; વળી પર્વ દિવસે કાઢેલા દ્રવ્યનું તથા મેળવેલા દ્રવ્યના
ભાગનું દાન આપતા છતાં અને અપાવતા છતાં વિહરે છે; વળી
સો, હજાર, અને લાખ પ્રમાણુ વધામણાં પોતે ગ્રહણ કરતા છતાં
તથા નોકર વિગેરે પાસે ગ્રહણ કરાવતા છતાં વિહરે છે.” ॥૧૨॥

ઉપરની ગાથામાં કદપસૂત્રનો પાઠ આપી સિદ્ધ કર્યું કે—
સિદ્ધાર્થ રાજાએ યાગ એટલે અર્હતપ્રતિમાની પૂજા કરી છે. અર્હો
ઠાઠ અજ્ઞાની યાગ શબ્દનો અર્થ પશુ હોમવાનો યજ્ઞ કરે છે,
તેને અન્યકાર આચારાંગ સૂત્રની શાખ આપી સિદ્ધાર્થરાજ તથા
ત્રિશલારાણીનું શ્રાવકપણું સિદ્ધ કરે છે—

શ્રી જિન પાસને તીરથે, સમણોપાસક તેહો રે ।

પ્રથમ અંગે કહ્યો તેહને, શ્રીજિનપૂજાનો નેહો રે । શા ॥૧૩॥

પ્રભુ શ્રીમહાવીરના માતા-પિતા સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલા-
રાણીને પહેલું અંગ શ્રી આચારાંગ સૂત્રને વિષે શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્ર-
ભુના તીર્થમાં શ્રમણોપાસક એટલે શ્રાવક કહ્યા છે, તેથી તેમને
જિનેશ્વરની પૂજાનો સ્નેહ એટલે રાગ હોય. તેઓ શ્રાવક હોવાથી
પશુ હોમવાનો યજ્ઞ ન કરે.

આચાર્ય શ્રીમદ્-શ્રુતસ્કંધ ળીજી, ચુલિકા ત્રીજી, પત્ર ૪૨૨ માં કહ્યું છે કે-

“સમણસ્સ ણં મગવઓ મહાવીરસ્સ અમ્મા-પિયરો પાસાવ-
ન્નિજ્જા સમણોવાસગા યાવિ હોત્યા । તે ણ વહૂં વાસાઈ
સમણોવાસગપરિયાગ પાલહિત્તા છન્હ જીવનિકાયાણ સરક્ક-
ણનિમિત્ત આલોહિત્તા નિદિત્તા ગરિહિત્તા પઢિક્કમિત્તા અદારિહં
ઉત્તરગુણપાયન્નિહિત્તાઈ પઢિવજ્જિત્તા કુસસથારગ દુરુહિત્તા
મત્ત પચ્ચક્કવાયન્તિ, પચ્ચક્કવાઈત્તા અપન્નિહમાણ મારણતિયાણ
સલ્લેહ્ણાસરીરણ ઘ્રુસિયસગીરા કાલમાસે કાલ કિન્ચા તં સરીરં
વિપ્પજહિત્તા અચ્ચુણ કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવન્ના । તઓ ણ આઝ-
ક્કવણં ભવક્કવણ ઠિઠ્ઠક્કવણ ચયં ચઈત્તા મહાવિદેહે વાસે
ચરમેણ ઉસ્સાસેણ સિઙ્ગિસ્સન્તિ ઘુઙ્ગિસ્સન્તિ મુચ્ચિસ્સન્તિ
પરિનિવ્વાઈસ્સન્તિ સવ્વદુક્કવાણમન્ત કરિસ્સન્તિ” ।

“અમણુ ભગવાન મહાવીરના માતા પિતા પાત્રનાથના સ-
તાનીય એટલે ગિધ્ય શ્રાવક હતા તેઓ ઘણા વરમ સુધી શ્રાવક
પર્યાય પાળીને છ જીવનિકાયની રક્ષા નિમિત્તે આલોચીને,
આત્મશાખે નિદા કરીને, ગુરૂ શાખે ગર્હા કરીને યથાચોગ્યપણે
ઉત્તરગુણરૂપ પ્રાપ્તિ અગીકાર કરીને કામના સથારા ઉપર-
બેસી ભાત પાણીનું પચ્ચક્કવાણ કરે, પચ્ચક્કવાણ કરીને મરણાતે
થવાનાળી છેલ્લી શરીરની મલેખના વડે શરીરને ગોપવી નાખી
કાલ-માસે કાળ કરી તે શરીરનો ત્યાગ કરી અગ્રયુત કલ્પને વિષે
દેવપણે ઉત્પન્ન થયા ત્યાંથી દેવ સખધી આયુષ્યને ક્ષય થતાં,
દેવભવનો ક્ષય થતાં, સ્થિતિનો ક્ષય થતા, દેવલ્લસ સંખધી શરીર
ત્યજીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે ઉત્પન્ન થઈ, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં

છેલ્લે શ્વાસોશ્વાસે સિદ્ધ થશે, ઠેવલજ્ઞાનવડે તત્ત્વના જાણ થશે, આઠ કર્મથી મુક્ત થશે, અને સકલ દુઃખનો અંત કરશે.”

ઉપરના પાઠથી સિદ્ધ થયું કે-સિદ્ધાર્થ રાજ શ્રાવક હતા, તેથી તેઓ અરિહંત પ્રતિમાની પૂજારૂપ યાગ કરે, પણ પશુવધરૂપ યાગ ન કરે. વળી યાગ શબ્દમાં યજ્ઞ ધાતુ છે, યજ્ઞ ધાતુ દેવ પૂજા અર્થમાં છે. તેથી યાગ શબ્દથી અરિહંત પ્રતિમાની પૂજા અર્થ સમજવો. પણ પશુવધ રૂપ યજ્ઞ અર્થ ન કરવો ॥૧૩॥

શ્રેણિક મહાવલ પ્રમુખના, એમ અધિકાર અનેકો રે ।
છઠ્ઠે અંગે વલી દ્રૌપદી, પૂજા પ્રગટ વિવેકો રે ।શા ૦ ॥૧૪॥

એવી રીતે શ્રેણિકરાજ મહાખલ વિગેરેએ જિનપ્રતિમાની પૂજા કર્યાના અનેક અધિકાર આગમમાં આવે છે. વળી છઠું અંગ શ્રીજ્ઞાતાધર્મકથાંગને વિષે મહાસતી દ્રૌપદીએ પ્રગટ વિવેક જિનેન્દ્ર પ્રતિમાની પૂજા કર્યાનું કહ્યું છે.

જ્ઞાતાસૂત્રના સોળમા અધ્યયનમાં પત્ર ૨૧૦ માં કહ્યું છે કે—

“ તથા પં સા દોર્વૈ રાયવરકન્ના જેનેવ મજ્જણઘરે તેનેવ ઉવાગચ્છઈ । ઉવાગચ્છિત્તા પ્હાયા કયવલિકમ્મા કયકોડય-મંગલપાયચ્છિત્તા સુદ્ધપ્પાવેસાઈ મંગલ્લાઈ વત્થાઈ પવરાઈ પરિ-હિયા મજ્જણઘરાઓ પઢિનિક્ખમઈ । પઢિનિક્ખમઈત્તા જેનેવ જિણઘરે તેનેવ ઉવાગચ્છઈ । ઉવાગચ્છિત્તા જિણઘરં અણુપવિસઈ । અણુપવિસિત્તા જિણપઢિમાણં આલોપે પણામં કરેઈ । કરેઈત્તા લોમહત્થયં પરામુસઈ । एवं જહા સૂરિયામો જિણપઢિમાઓ અચ્ચેઈ તહેવ માણિયવ્વં, જાવ ધૂવં ઢહઈ । ધૂવં ઢહિત્તા વામં જાણું અંચેઈ, દાહિણં જાણું ધરણિતલંસિ ગિવેસેઈ । ગિવેસિત્તા તિક્ખુત્તો મુદ્ધાણં ધરણિતલંસિ નમેઈ । નમેઈત્તા ઈસિં પચ્ચુણ્ણમઈ । પચ્ચુણ્ણમિત્તા

કરચલ જાવ કટ્ટુ એવ વયાસી-‘નમોઽયુ ળં અરિહંતાણ ભગવતાણ
જાવ સપત્તાણં’ । વંદહ, નમસહ । નમસિત્તા જિગઘરાઓ પડિનિ-
ક્ષમડ । પડિનિક્ષમડિત્તા જેણેવ અતેડરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ’ ।

“ ત્યાર પછી ઉત્તમ નરે દ્રવી કન્યા તે દ્રૌપદી જ્યા સ્નાન
કરવાનું ધર છે ત્યા આવે છે, આવીને સ્નાન કર્યું. ત્યાર પછી
તેણીએ બલિકર્મ એટલે જિનપ્રતિમાની પૂજા કરી, તથા રાત્રે
આવેલાં દુષ્ટસ્વપ્ન વિગેરેને નાશ કરનારા કૌતુક અને મગલરૂપ
પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા ત્યાર પછી તેણીએ ઉજ્જવલ અને દેરાસરમા પ્રવેશ
કરવાને યોગ્ય એવા ઉત્સવ-મગલાદિ સૂચક ઉત્તમ વસ્ત્રો પહે-
રીને સ્નાન કરવાના ધર થકી બહાર નીકળે છે બહાર નીકળીને
જ્યા જિનમંદિર છે ત્યા આવે છે આવીને જિનમંદિરમા પ્ર-
વેશ કરે છે. પ્રવેશ કરીને જિનેશ્વરની પ્રતિમાનું દર્શન યતાં
પ્રણામ કરે છે પ્રતિમાને પ્રણામ કર્યા બાદ મોરપીંછી
અહણ કરે છે આવી રીતે જમ સૂર્યામહેવે જિનપ્રતિમાને પૂજા
છે તેમ કહેવું,^૧ યાવત્ ધૂપ ઉખેવે છે ધૂપ ઉખેવ્યા બાદ
હાથો ઢીંચણુ ઉચો રાખે છે અને જમણો ઢીંચણુ જમીનને
અડાડે છે એ પ્રમાણે કર્યા પછી મસ્તકને ત્રણ વખત પૃથ્વી તળે
‘નમાવે છે, ત્યાર પછી પોતે જરા નમે છે નમીને બે હાથ બેળા
કરી મસ્તક આવર્ત કરી અઝલી ઝેડી બોલી કે-‘અરિહ તોને
નમસ્કાર થાઓ, યાવત્ સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા
જિનોને નમસ્કાર થાઓ’ ત્યાં પછી વદન નમસ્કાર કરીને

૧ અહીં ઘડેરાસરમા જિનપ્રતિમાની પૂજા સમજવી
૨ તિલક વિગેરે કૌતુક, ૩ દહી ધ્રો અદ્યત વિગેરે મગલ
૪ બુઓ દાળ બીજ, ગાથા ૧૩ મી, પૃષ્ઠ ૭૮

જિનમંદિરથી બહાર નીકળે છે. બહાર નીકળીને જ્યાં અંતઃપુર છે ત્યાં આવે છે.” ॥ ૧૪ ॥

અહીં સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—“દ્રૌપદી શ્રાવિકા ન હોતી, તેથી તેણીએ જિનપ્રતિમાની પૂજા કર્યાનો જ્ઞાતાસૂત્રનો પાઠ બતાવ્યો એ કાંઈ કામનો નથી. મિથ્યાત્વીની કરણી શ્રાવક અથવા શ્રાવિકાને માન્ય ન હોઈ શકે.” આવું બોલનારને અન્યકાર સૂત્રની શાખ આપી દ્રૌપદીને શ્રાવિકા ઠરાવે છે —

નારદ દેવીને નવિ થઈ, ઉભી તેહ સુજાળ રે ।

જાણીએ તેણે તે શ્રાવિકા, અક્ષર એહજ પ્રમાણ રે । શા. ॥ ૧૫ ॥

સુજાણ એટલે જિનસિદ્ધાંતની બહુકાર તે દ્રૌપદી, જ્યારે નારદ આગ્યા ત્યારે તેને અસંયમી બણી ઉભી ન થઈ; તેથી દ્રૌપદીને શ્રાવિકા બણીએ. ‘અસંયમી આગળ ઉભા ન થવું’ એવી બાબત શ્રાવિકા વિના ઠમ બણે ? માટે માનવું બેઠે એ કે દ્રૌપદી મિથ્યાત્વી નહોતી, પણ શુદ્ધ શ્રાવિકા હતી. અહીં એજ આગમ એટલે જ્ઞાતાસૂત્રજ પ્રમાણ છે.

જ્ઞાતાસૂત્રના સોળમા અધ્યયનમાં પત્ર ૨૧૩ માં કહ્યું છે કે:—

“તદ્ જં સા દોર્વૈ કચ્છુલ્લનારયં અસંજય-અવિરય-અપ્પ-
ડિહ્યપચ્ચક્વાયપાવકમ્મં તિ કટ્ટુ નો આઢાતિ, નો પરિયાણઈ,
નો અબ્બુદ્ધેતિ, નો પજ્જુવાસતિ ” ।

“ સાર પછી તે દ્રૌપદી કચ્છુલ્લ નામના નવમા નારદને અસંયમી, અવિરતિ, અતીત કાલે કરેલા પાપકર્મોને આત્મનિન્દાથી બેણે હણ્યા નથી, અને ભવિષ્યકાલે થવાના પાપકર્મનું બેણે પચ્ચક્ખાણ કર્યું નથી એવા બણીને આદર-સતકાર કરતી નથી, તેના આગમનને આદર-સતકારપૂર્વક બણતી પણ નથી,

હજી થતી નથી, અને પર્યાપાસના કરતી નથી" ॥ ૧૫ ॥

દ્રૌપદી શ્રાવિકા હતી તે ઉપરના પ્રમાણથી સિદ્ધ થયું વળી એજ વાતને દૃઢ કરવા બીજી પ્રમાણ આપે છે—

આંવિલ અંતર છઠ્ઠનું, ઉપસર્ગે તપ કીધું રે ।

કૈમ નવિ કહિયે તે શ્રાવિકા, ધર્મે કારય સીધું રે । શા ॥ ૧૬ ॥

જે વખતે દેવતા અમરકકા નગરીમાં પદ્મનાભ રાજા પાસે દ્રૌપદીને લઈ ગયો, તે વખતે ઉપસર્ગ ટાળવા માટે દ્રૌપદીએ આયમિયને આંતરે છઠ્ઠ છટ્ટનો તપ કર્યો હતો, અને ધર્મના પસા-યથી તે મહાસતીનું કાર્ય સિદ્ધ થયું હતું આવી ઉચ્ચ તપસ્થા કરનારી તે દ્રૌપદીને શ્રાવિકા કેમ ન કહીએ ? વળી છઠ્ઠ અને આયમિય તપ જૈનધર્મમાંજ રૂઢ છે, અન્ય ધર્મમાં એ નામનો તપ નથી જૈનધર્મમાંજ રૂઢ મનાતા આ તપને દ્રૌપદીએ કરેલો છે, છતાં તેણીને શ્રાવિકા ન માનવી એ કેવી મૂર્ખતા ?

ગાતાસૂત્રના સોળમા અધ્યયનમાં પત્ર ૨૧૫ માં કહ્યું છે કે—

“ ત મા ન તુમં દેવાણુપ્પિયા ! ઓહયમણસંકપ્પા જાવ શિયાહિ । તુમ મણ સદ્ધિ વિપુલાઈ ભોગભોગાઈ જાવ વિહરાઈ । તત્તે નં સા દોવઈ દેવી પડમણામં એવ વયાસી—‘એવ સ્વલુ દેવાણુ-પ્પિયા ! જહુદીવે દીવે મારહે વાસે વારવતીણ નયરીણ કળ્હે નામં વામુદેવે મમપ્પિયમાડણ પરિવસતિ । ત જણ નં સે છળ્હં માસાણ મમં કુવ નો હન્વમાગચ્છઈ તત્તે ન અહં દેવાણુપ્પિયા ! જં તુમ વદસિ તસ્સ આણાઓવાયવયણણિદેસે ચિટ્ઠિસ્સામિ । તણ નં સે પડમે દોવઈણ એયમટ્ઠં પડિસુણેઈ । પહિસુણેત્તા દોવઈ દેવિ કણ્ણંતેડરે ઠવેઈ । તણ ન સા દોવઈ દેવી છટ્ઠં છટ્ટેણ અનિ-

ક્ષિત્તેણં આયંબિલપરિગ્રહિયેણં તવોકમ્મેણં અપ્પાણં ભાવે-
માણી વિહરહ. ”

(પદ્મનાભ રાજા દ્રૌપદીને કહે છે કે—) “તેથી હે દેવાનુપ્રિય !
તું મનના સંકલ્પ-વિકલ્પ મૂકી દે, યાવત્ આર્તધ્યાન ન કર. તું
મારી સાથે વિપુલ ભોગ ભોગવતી છતી યાવત્ આનંદ કર.
ત્યાર પછી તે દ્રૌપદી દેવીએ પદ્મનાભને એ પ્રમાણે કહ્યું કે—“હે
દેવાનુપ્રિય ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રમાં દારિકા
નામની નગરીમાં કૃષ્ણ નામના વાસુદેવ મારા ભર્તારના ભાઈ વસે
છે. તે જો મને પાછી વાળવા છ મહિનામાં જલદી નહીં આવે
તો હે દેવાનુપ્રિય ! તમે જ કહો છો તેની આજ્ઞાના ઉપાયભૂત
વચન નિર્દેશમાં હું રહીશ. ત્યાર પછી પદ્મનાભ રાજા દ્રૌપદીના
તે વચનને સ્વીકારે છે. વચન સ્વીકારી દ્રૌપદીદેવીને કન્યાઓના
અન્તાપુરમાં મોકલે છે. ત્યાર પછી દ્રૌપદી દેવી આંતરા રહિત
આયંબિલને પારણે છકે છકે ૩૫ તપસ્યા વડે આત્માને ભાંવતી
છતી વિહરે છે ” ॥૧૬॥

અહીં કોઈ શંકા કરે છે કે—“દ્રૌપદીના આજ્ઞાવામાં તેણીને
રાજકન્યા કહી છે, શ્રાવિકા કહી નથી. જો દ્રૌપદી શ્રાવિકા હોત
તો સૂત્રકાર ‘શ્રાવિકા’ એ પ્રમાણે વિશેષણ મૂકત. પણ ‘શ્રાવિકા’
એ પ્રમાણે વિશેષણ નહીં મૂકતાં ‘રાજકન્યા’ એવું વિશેષણ
મૂકવાથી દ્રૌપદીને સમકિતી ન માનવી જોઈએ. ” તેને અન્યકાર
ઉત્તર આપે છે.—

રાયકન્યા કહી શ્રાવિકા, ન કહી જે મૂલે રે ।

રાજીમતી કહી તેહવી, તિહાં સંદેહ તે મૂલે રે ॥શાળા ૧૭॥

“દ્રૌપદીને રાજકન્યા કહી છે, પણ શ્રાવિકા નથી કહી, તેથી

દ્રૌપદીને સમકિતી ન માનવી જોઈએ ” એ પ્રમાણે કદપના કરનારા ભૂલે છે કારણકે - રાજમતીને પણ રાજકન્યા કહી છે, છતાં રાજમતી સમકિતી હતી એ વાત તો તમે પણ કપ્પૂલ કરો છો તેથી દ્રૌપદીને રાજકન્યા કહેવા છતાં તેમાં સમકિતનો સંદેહ રહેતો નથી

રાજમતી સાધ્વી થઈ હતી, તે અવસ્થામાં પણ તેણીને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના બાવીસમા અધ્યયનમાં પત્ર ૪૯૪માં રાજકન્યા કહી છે—

“અહ સા રાયવરકના, સુદ્ધિયા નિયમ—વ્વણ ।

જાઈં કુલં ચ સીલં ચ, રક્ષમાણી તય વદે ” ॥

“ હવે ઉત્તમ ગજની કન્યા તે રાજમતી નિયમ અને વ્રતને વિષે સુસ્થિત રહી છતી, પોતાની જાતિ કુલ અને સિયળનું રક્ષણ કરતી છતી તે રથનેમિને કહેવા લાગી કે—”

અહીં રાજમતીને રાજકન્યા કહેવા છતાં તેણીમાં સાધ્વી પણ તથા સમકિત હતું એ વાત તમે પણ કપ્પૂલ કરો છો, તો પછી દ્રૌપદીને રાજકન્યા કહેવાથી તેણીમાં સમકિતનો સંદેહ કેમ ઉદ્ભવે ?

વળી શ્રીમદ્વીનાયને પણ જ્ઞાનાસૂત્રના આઠમા અધ્યયનમાં પત્ર ૧૪૨માં રાજકન્યા સખદથી કહ્યા છે—

“ તતે જં તે સુવણ્ણગારા સલરાય એવ વયાસી—જો સલ સામી ! અન્ના કાઈં તારિસિયા દેવરુના વા ગધન્વરુનગા વા જાવ જારિસિયા જં મહી ત્રિદેહવરરાયરુના ”

“ત્યારપછી તે સોનીઓએ રાખરાજને એ પ્રમાણે કહ્યું કે—હે સ્વામિ ! જેવી વિદેહ દેશના ઉત્તમ ગજની કન્યા મલ્લી છે એવા

પ્રકારની ખરેખર ઠાઠ દેવકન્યા નથી ચાવત્ ગંધર્વકન્યા નથી.”

ઉપર આપેલા રાજમતી અને મલ્લિનાથના દૃષ્ટાંતમાં ‘રાજ-
કન્યા’ કહેવા છતાં તમે પણ કબૂલ કરો છો કે રાજમતી અને
મલ્લિનાથમાં સમકિત હતું, તો પછી દ્રૌપદીને ‘રાજકન્યા’
શબ્દથી સમકિત રહિત કહેવી એ કેવી ધૃષ્ટતા ? ॥૧૭॥

અહીં સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે—“દ્રૌપદીએ પૂર્વ-
ભવમાં નિયાણું બાંધ્યું હતું, જેને લીધે તેણી પાંચ ભર્તારને
પરણી હતી. જ્યાં સુધી નિયાણું પૂરું કર્યું ન હોય ત્યાં સુધી
સમકિત હોતું નથી. નિયાણું પૂરું કર્યા બાદ સમકિતની પ્રાપ્તિ
ચાય છે. દ્રૌપદીએ પરણ્યા પછી નિયાણું પૂરું કર્યું હતું, જેથી
તેણીને પરણ્યા પછી સમકિત પ્રાપ્ત થયું હતું. પણ પરણ્યા
પહેલાં—કુમારી અવસ્થામાં તેણીને સમકિત નહોતું. દ્રૌપદીના
જે પૂજનો અધિકાર છે તે કુમારી અવસ્થામાં છે, અને ઉપર
કહ્યા મુજબ કુમારી અવસ્થામાં દ્રૌપદી સમકિતી નહોતી, માટે
સમકિત થયા પહેલાં દ્રૌપદીએ કરેલી જિનપૂજ માન્ય ન
થાય.” તેમને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે.

હરિ પરે કર્મ નિયાણનું, इह भवे भोग न नासे रे ।
समकित लहे परण्या पछी, कहे ते शुं न विमासे रे ? शा । १८

કૃષ્ણે પૂર્વભવમાં નિયાણાનું કર્મ બાંધ્યું હતું, જેને લીધે
તેઓ વાસુદેવ પદવી પામ્યા હતા. તેમને વાસુદેવની પદવી
ભવ પર્યંત ભોગવવી પડી, તે પહેલાં નિયાણાના કર્મનો છૂટકો
થયો નહીં, છતાં તેમને સમકિત હતું. તે કૃષ્ણની જમ નિયાણાના
કર્મનો ભોગ આ ભવ પર્યંત નાશ ન થાય. એટલે નિયાણાનું
જે કર્મ બાંધ્યું હોય તે કર્મ આ ભવ પર્યંત ભોગવવું પડે છે.

તે મુજબ દ્રૌપદીએ પૂર્વજન્મમાં જે નિયાણું બાંધ્યું હતું, કર્મ તેણીને આપ્યો જન ભોગવવું પડેલું, તો પછી 'દ્રૌપદીએ પરણ્યા બાદ સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું હતું' એમ કહેનારા કેમ વિચારતા નથી? એટલે કે-જે નિયાણાનું કર્મ જ્યાં સુધી હોય ત્યાં સુધી સમકિત ન હોય, એમ માનતા હો તો દ્રૌપદીને પરણ્યા પછી પણ નિયાણાનું કર્મ ભોગવવું પડ્યું છે, તો એ પરણ્યા પછીની અવસ્થામાં સમકિત કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય? કારણ કે નિયાણાનું કર્મ તો પરણ્યા પછીની અવસ્થામાં પણ વિદ્યમાન છે માટે માનવું જોઈએ કે-નિયાણાનું કર્મ સમકિતને બાધા કરતું નથી, તેથી જન તમે દ્રૌપદીને પરણ્યા પછી સમકિત પ્રાપ્ત થયાનું કહો છો તેમ કુમારી અવસ્થામાં પણ તેણીને સમકિત હતું એમ સ્વીકાર્યા વિના છૂટકો નથી.

દશાશ્વતસ્કંધમાં નવ પ્રકારનાં નિયાણાં કહ્યાં છે, તેમાં આગળના સાત નિયાણા કામ-ભોગના છે, તે ઉત્કૃષ્ટ રસે નિયાણું બાંધ્યું હોય તો સમકિત ન પામે, પણ મંદ રસે નિયાણું બાંધ્યું હોય તો તે નિયાણું સમકિતને બાધા ન કરે. જન કૃષ્ણે વામુદેવનું નિયાણું બાંધ્યું હતું, છતાં સમકિત પામ્યા હતા, તેથી જ રીતે માનવું જોઈએ કે દ્રૌપદીએ પણ નિયાણું બાંધ્યા છતાં સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

અર્જુન સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે-"કૃષ્ણે વામુદેવની પક્ષી પ્રાપ્ત કરી, ત્યારે નિયાણું પૂરૂ થયું, માટે તેઓ વામુદેવની પક્ષી પામ્યા પછી સમકિત પામ્યા છે. તેમ દ્રૌપદી પણ પાન ખતારને પરણી એટલે નિયાણું પૂરૂ થયું, માટે દ્રૌપદી પરણ્યા પછી સમકિત પામી છે." આ પ્રમાણે કહેનારા આગમથી

અબ્રણ છે. અને તેથી તેઓ બૂલે છે. દશાશ્રુતસ્કંધમાં નિયાણ નામના દસમા અધ્યયનમાં નવ નિયાણા વર્ણવ્યા છે, તેમાં નવમું નિયાણું દીક્ષાનું છે; તે સંબંધમાં કહ્યું છે કે:—

“एवं खलु समणाउसो ! निगंथे वा निगंथो वा नियाणं
किच्चा तस्सं ठाणस्स अणालोइय—अप्पडिक्कंते श्वं तं चेव ।
से णं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा ? ।

હંતા ! પવ્વણ્જ્જા ।

સે ણં તેણેવ ભવગ્ગહણેણં સિજ્ઞેજ્જા ? , જાવ સવ્વદુક્ખા-
ણમંતં કરેજ્જા ? ।

ણો ઇણદ્દે સમદ્દે ।

સે ણં ભવન્તિ ક્કે અણગારા ભગવંતો રૂરિયાસમિયા માસા-
સમિયા જાવ વંભયારી તેણં વિહારેણં વિહરમાણે વહૂં વાસાઈ
સામણપરિયાગં પાડણન્તિ । પાડણિત્તા આવાહંસિ ઉપ્પન્નંસિ વા
અણુપ્પન્નંસિ વા જાવ મત્તાઈ પચ્ચક્ખાન્તિ ? ।

હંતા ! પચ્ચક્ખાન્તિ

વહૂં મત્તાઈ અણસણાણ છેદેન્તિ ? ।

હંતા છેદેન્તિ । છેદિત્તા આલોહય—પડિક્કંતે સમાહિપત્તે
કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અણુત્તરેસુ દેવલોણસુ દેવત્તાણ ઉ-
વવત્તારો ભવન્તિ ” ॥

“ हे श्रमणो ! साधु अथवा साध्वी એવી રીતે દીક્ષાનું
નિયાણું કરીને તે સ્થાનને આલોચ્યા વિના અને પડિક્કમ્યા
વિના કાલમાસે કાળ કરીને દેવપણે ઉત્પન્ન થાય. ત્યાંથી દેવસં-
બંધી આયુષ્યનો ક્ષય થતાં યાવત્ સ્થિતિનો ક્ષય થતાં ચ્યવીને
મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થાય.

હે ભગવન્ ! તે મનુષ્ય મુક થઇને એટલે દીક્ષા લઇને
ગૃહસ્થાવાસ થકી સાધુપણને પામે?

હા, પામે

હે ભગવન્ ! તે દીક્ષા લઇને તેજ ભવમા સિદ્ધ થાય ?

ચાવત્ સર્વ દુ ખનો અત કરે ?

આ અર્થ સમર્થ નથી

હે ભગવન્ ! એવી રીતે જ્યો અનગાર-સાધુ થાય છે તે
ભગવ તો ધર્યાસમિતિવાળા ભાષાસમિતિવાળા ચાવત્ બ્રહ્મચારી
ગ્રહી તે સાધુના આચારે વિચરતા છતા ઘણા વર્ષ સુધી સાધુપ
ર્યાય પાળે પાળીને આબાધા ઉત્પન્ન થતા અથવા આબાધા
ઉત્પન્ન ન થતા ચાવત ભાત-પાણીનું પરચકખાણ કરે ?

હા, પરચકખાણ કરે

હે ભગવન્ ! અનશન વડે ઘણાં ભાત-પાણી છેદે ?

હા, અનશન વડે ઘણા ભાત-પાણી છેદે છે છેદીને આ-
લોચી તથા પડિક્કમીને સમાધિને પ્રાપ્ત થયેલા કાલમાસે કાળ
કરીને અનુત્તર દેવલોકને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે. "

ઉપર દીક્ષાના નિયાણાની વાત છે, તે નિયાણુ બાધ્યા
પછી જન્માતરમાં તે નિયાણુને પ્રતાપે દીક્ષા પામે, પર તુ
દૌંતા પામ્યા પછી પણ તેજ ભવમાં મોક્ષે ન જાય એમ
ચોક્કસ કહ્યું છે એ 'નિયાણુનું' કર્મ આખો ભવ ભોગવવું
પડે છે' એમ ન માનો તો, જ્યારે દીક્ષા લીધી એટલે પૂર્વ
ભવમા બાધેલું નિયાણુ પૂરૂ થયુ, તો દીક્ષા લીધા પછી
સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષે કેમ ન જઈ ગઈ ? માટે તમારે
પણ કબૂલ કરવું જોઈએ કે-નિયાણુનું કર્મ આખો ભવ

ભોગવતું પડે છે, અને તેથીજ દીક્ષાના નિયાણાવાળો જીવ દીક્ષા લઇને તેજ ભવમાં મોક્ષે જઈ શકતો નથી, કારણકે, તે આખા ભવમાં તેને નિયાણાનું કર્મ વિવિધમાન છે, અને તેથી તે જીવ મોક્ષે જઈ શકતો નથી. નિયાણાનું કર્મ વિવિધમાન રહેતાં મોક્ષે કેમ જઈ શકે ? કારણકે-સર્વ કર્મનો ક્ષય થાય સારેજ મોક્ષે જઈ શકાય છે. તેથી “કૃષ્ણે વાસુદેવ પદવી પ્રાપ્ત કરી એટલે નિયાણું પૂરું થયું, અને દ્રૌપદી પાંચ ભર્તારને પરણી એટલે નિયાણું પૂરું થયું” એ તમારું કથન તદ્દન વિચાર્યા વિનાનું છે. પણ કૃષ્ણે વાસુદેવ પદવી પામ્યા પછી પણ તેમને આખો ભવ નિયાણાનું કર્મ ભોગવવું પડ્યું છે, અને દ્રૌપદીએ પાંચ ભર્તારને પરણ્યા પછી પણ તેણીને આખો ભવ નિયાણાનું કર્મ ભોગવવું પડ્યું છે એમ માનવું જોઈએ. માટે જમ તમે મનો છે કે-દ્રૌપદી પરણ્યા પછી સમકિતી હતી, તેમ તેણીને કુમારી અવસ્થામાં પણ સમકિતી સ્વીકારવી જોઈએ. કારણકે-નિયાણાનું કર્મ બન્ને અવસ્થામાં વિવિધમાન છે. નિયાણું મંદ રસે બાંધ્યું હોય તો તે નિયાણું સમકિતને બાધા કરતું નથી. દ્રૌપદીએ મંદ રસે નિયાણું બાંધ્યું હતું, તેથી તેણીને પરણ્યા પછીની અવસ્થાની જમ કુમારી અવસ્થામાં પણ સમકિત હતું, એમ માનવું જોઈએ. ઉપરના કથનથી સિદ્ધ થયું કે દ્રૌપદી કુમારી અવસ્થામાં પણ સમકિતી હતી, અને તેથી તેણીએ તે અવસ્થામાં કરેલી જિનપ્રતિમાની પૂજા તમારે પણ માન્ય ગણવી જોઈએ.

જ સમયે દ્રૌપદીનો સ્વયંવર રચાયો હતો તે સ્થિતિમાં તેણીએ જિન પ્રતિમાની પૂજા કર્યાનું જ્ઞાતઃસ્ત્રવમાં કહ્યું છે. અહીં

વિચારવું જોઈએ કે—આવી રીતે પરણવાની તાલાવેલીમાં પણ તેણી જિનપ્રતિમાની પૂજા બૂલી ગઈ નથી આવી મહા મોહની બીડમાં પણ શુદ્ધ શ્રાવિકા વિના જિનપૂજા કેમ સાભરે ? માટે માનવું જોઈએ કે—રાગચરણ સ્થિતિમાં પણ જિનપૂજા નહીં ચૂકનાની દ્રૌપદી હૃદય શ્રાવિકા હતી

ઠાઈ શંકા કરે છે કે—“દ્રૌપદીના અધિકારમાં જ્ઞાતાસૂત્રને વિષે તેણીએ જિનપૂજા કર્યાનું એકજ સ્થળે કહ્યું છે, પછી તો એક વખત જિનપૂજા કર્યાનું કહ્યું નથી ”

તેના હિતરમાં જણાવવાનું કે—આગમમાં તુ ગીયા નગરીના શ્રાવણે સાધુને વાઘાનો અધિકાર એકજ વાર આવે છે, તેથી શુ બીજી વાર સાધુને વાંધા નહીંજ હોય ? આણંદ કામદેવ વિગેરેએ ભગવાન મહાવીરને વાઘાનો અધિકાર એકજ વાર આવે છે, તેથી શુ બીજી વાર ભગવતને વાંધા નહીં હોય ? માટે માનવું જોઈએ કે—સૂત્રમાં સ્થળે સ્થળે એકજ બાબત વાર વાર કહેતા નથી, એક સ્થળે જે બાબત કહી હોય તે યથાસમયે બીજી ધણી વખત કરેજ જે બાબત સૂત્રમાં એક વખત લખી હોય તે બીજી વખત પણ પોતાની મેળે સમજી લેવી જે દ્રૌપદી મહા મોહની સ્થિતિમાં પણ જિનપૂજા બૂલી નહીં, તેણીએ બીજી સ્થિતિમાં તો અવરણ જિનપૂજા કરી હશે એમાં સંશય શુ ?

વળી ઠાઈ ન કા કરે છે કે—“દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી, સ્ત્રીઓ ભોળી હોય છે, પુરૂષના જેવી તેની બુદ્ધિ પ્રૌઢ હોતી નથી પરિણત વિચારના પુરૂષે કહેલું કાર્ય માન્ય થઈ નકે, પણ એક સ્ત્રીએ કહેલા કાર્ય ઉપર મહાજ બાધી દરેકે તે કાર્ય કરવું જ જોઈએ એવો આચર્ય કદાચર્ય ગણાય, માટે દ્રૌપદીએ કહેલી જિનપૂજા

માન્ય કેમ થઈ શકે ?” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે, જેમ કોઈ કોઈ પુરૂષ વિચાર પૂર્વક કામ કરે છે, તેમ કોઈ કોઈ પુરૂષ વિચાર્યા વિના પણ કરી નાખે છે, તેથી આપણે એવા નિર્ણય ઉપર આવતા નથી કે દરેક પુરૂષો વિચાર્યા વિનાનું કામ કરે છે. એવી રીતે સ્ત્રીઓ પણ કોઈ કોઈ પ્રોત્ત વિચારની ન હોય, તેથી એમ નિર્ણય કરવો નકામો છે કે દરેક સ્ત્રીઓ ભોળી અને મૂર્ખ હોય છે. સ્ત્રીઓ પણ વિચારપૂર્વક કામ કરનારી હોય છે, દરેક સ્ત્રીને તદ્દન ભોળી માની તેણીએ કરેલાં સારાં કામને પણ ગણત્રીમાં ન માનવા એ ધૂષ્ટતા છે. ઘણી સ્ત્રીઓએ મોટાં મોટાં કામ કર્યાં છે, રેવતી શ્રાવિકાએ પ્રભુજીને ઔષધ વહોરાવ્યું હતું. વીરપ્રભુનો અભિગ્રહ ચંદનખાલાએ પૂરો કર્યો હતો, સંગમના ઉપસર્ગને છ મહીને પ્રભુ મહાવીરને વત્સપાલી ડોશીએ પરમાન્ને પારણું કરાવ્યું હતું, આ અવસર્પિણીમાં પ્રથમ સિદ્ધ મરૂદેવી માતા થયા છે, અને અનંતી ચોવીશીએ શ્રીમદ્વિનાયજી સ્ત્રીપણે તીર્થંકર થયા, ઇત્યાદિ ઘણી સ્ત્રીઓએ મોટાં મોટાં કામ કર્યાં છે. છતાં સ્ત્રીનાં સારાં કામને કાંઈ પણ ગણત્રીમાં નહિ માનનાર આવી મહાપૂજનીય સ્ત્રીઓની આશાતના કરવાનું ધોર પાપ બાધે છે. પુરૂષો તો મોટાં કામ કરે તેમાં નવાઈ નથી, કારણ કે—તેમને સાધન—સામગ્રી સુલભ હોય છે, પણ સ્ત્રીઓને મોટાં કામ કરવા હોહલાં હોય છે, કારણ કે—તેમને સાધન—સામગ્રી દુર્લભ હોય છે. આવી રીતે સાધન—સામગ્રી દુર્લભ હોવા છતાં પણ જ સ્ત્રીઓએ મોટાં કાર્ય કર્યાં છે તેમને અહોધન્ય માની તેમનાં કાર્યને માનનીય ગણવા જોઈએ. પુરૂષને પૂજનાં સાધન મેળવવાં સુલભ છે, પણ સ્ત્રીને વિષમ છે. આવી રીતે સ્ત્રીને

પૂજના સાધન વિષમ હોવા છતાં દ્રૌપદીએ જિનપૂજ કરી છે, તો પછી પુરૂષોએ ધણી જિનપૂજ કરી હોય એમાં સંદેહ શું ? ॥૧૮॥
જિનઘર કેળે કરાવીયું, તિહાં પ્રતિમા ને પડઢા રે ।
તેહની પૂજા તે કુળ કરે, એમ પરણે તે ગરિઢા રે ॥ શા ॥૧૯॥

દ્રૌપદીના આલાવામા કહ્યું છે કે—“દ્રૌપદીએ સ્નાન કરી વસ્ત્ર પહેરી જિનઘર એટલે જિનમંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો, અને ત્યાં જિનપ્રતિમાને પૂજ.” એ આવક ન હોય તો જિનમંદિર હોયે કરાવ્યું ? તથા પ્રતિમા અને પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા હોયે કરાવી ? વળી પ્રતિમાની પૂજ આવક વિના બીજું હોય કરે ? એવી રીતે જે પરીક્ષા કરે તે મોટા પુરૂષ જાણવા, પણ વગર વિચારે જેમ તેમ બોલે તે હલકા જાણવા ॥ ૧૯ ॥

વળી દામ્બ અજ્ઞાની કહે છે કે—“દ્રૌપદીએ પરણતી વખતે જિનપ્રતિમાની પૂજ કરી છે, તેથી સમજાય છે કે તેણીએ સાંસારિક સુખને માટે જિનપ્રતિમા પૂજ છે વળી એ ઉપરથી એણે પણ અનુમાન વાય છે કે—જિનપ્રતિમાની પૂજ સાંસારિક સુખ આપે, પણ મોક્ષસુખ ન આપી શકે” તેને અધિકાર ઉત્તર આપે છે—

વર નવિ માગ્યો છે પૂજતાં, શકસ્ત્રવે શિવ માગે રે ।
ભક્તિ સમી સુરિયામને, વિરતિ વિશેષથી જાગે રે ॥ શા ॥૨૦॥

દ્રૌપદીએ પૂજ કરતા જિનપ્રતિમા પાસે દોઈ પણ પ્રકારનું વરદાન માગ્યું નથી, પણ ગઢસ્તન માગતા મોક્ષ માગ્યો છે વળી—

“જદા સુરિયામો તદેવ જિવપદિયામો અચ્ચેદ”

“જેમ સુર્યામહેવે જિનપ્રતિમાઓને પૂજ છે તેવીજ રીતે દ્રૌપદી

જિનપ્રતિમાઓને પૂજી છે ” એ પાઠથી દ્રૌપદીને જિનપૂજ કરતાં સૂર્યાભદ્રેવ સરખી ભક્તિ છે, એટલું જ નહિ, પણ દ્રૌપદી દેશ-વિરતિ હતી, તેથી તેણીને જિનપૂજમાં સૂર્યાભ કરતાં પણ વિશેષ પ્રકારે ભક્તિ બળે છે.

દ્રૌપદીએ સંસારના સુખને માટે જે પ્રતિમાને પૂજી હોય તો પૂજ કરતી વખતે સંસારસુખનું વરદાન માગે, અને કહે કે—મને સંસારનું સુખ મળશે તો હું તમારી પાસે ભોગ ધરીશ. પણ તેણીએ પ્રતિમા પાસે સંસારસુખની માગણી ન કરતાં નમુત્યુણું માં મોક્ષ માગ્યો છે. નમુત્યુણુંના પાઠમાં ‘તિષ્ણાણં તારયાણં—પોતે સંસાર તરી ગયેલા, અને બીજાને તારવાવાળા ’ ઈત્યાદિ પાઠ ભણતાં ‘ હે પ્રભુ ! તમે તરી ગયા છે, મને તારો ’ એ પ્રમાણે ભાવના ભાવી છે. તો પછી ‘ દ્રૌપદીએ સંસારના સુખને માટે જિનપ્રતિમાને પૂજી છે ’ એવું ખોટું આળ ચડાવી શા માટે કર્મ બાંધે છે ? દ્રૌપદીએ જે સાંસારિક સુખની લાલસાથી પ્રતિમાની પૂજ કરી હોય તો મોક્ષની માગણી શા માટે કરે ? માટે માનવું જોઈએ કે—તેણીએ ખાસ મોક્ષની ઇચ્છાથી જ જિનપ્રતિમાની પૂજ કરી છે. અને તેથી એ પ્રમાણે પણ કબૂલ કરવું જોઈએ કે, જિનપ્રતિમાની પૂજ મોક્ષસુખ આપવાને સમર્થ છે.

વળી કાઈ શંકા કરે છે કે—“ જિનધર રાખદથી અરિહંતનું મંદિર સમજવાનું નથી, કારણ કે, સ્થાનાંગ સૂત્રમાં અવધિજિન પણ કહ્યા છે. તેથી ‘ દ્રૌપદીએ જિનધરમાં જિનપ્રતિમાને પૂજી છે ’ તેનો અર્થ ‘ યક્ષના મંદિરમાં યક્ષની પ્રતિમાને પૂજી છે ’ એ પ્રમાણે કરવાનો છે ” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—જે દ્રૌપદીએ યક્ષની પ્રતિમા પૂજી હોય તો તે પ્રતિમા પાસે શકસ્તવનો

પાઠ ન ભણે, કાગણુ કે, શકસ્તવનો પાઠ તો અરિહંત પ્રભુ
પાસે ભણાય છે, અવધિજિન એટલે યક્ષ આગળ ઠાઠએ શકસ્તવ
કયું નથી ॥ ૨૦ ॥

ધર્મ વિનય અરિહંતનો, એમ એ લોગ વચારો રે ।
સંભવે સર્વને જાણીણ, સમકિત શુદ્ધ આચારો રે । જ્ઞાના ॥ ૨૧ ॥

એવી રીતે જિનપ્રતિમાની જે પૂજા, એ અરિહંત પ્રભુનો
લોકાપચાર વિનય ધર્મ છે સર્વને જે સભવે તે જાણીએ જિ-
નપૂજા એ સમકિતીનોજ શુદ્ધ આચાર છે

જને જે સભવે તેને તે પોતાની મેળે જાણી લેવું, એટલે-
સાધુ મુનિરાજ એવી રીતે કહે, દેશવિગતિ એવી રીતે કરે, સમ-
કિતી એવી રીતે કહે, એમ જને જોવો આચાર સંભવે તેને તેવો
સમજવો સૂત્રમાં સાધારણ પાઠ કદ્યો હોય, પણ તેમાથી જને
જમ સભવે તેને તેમ યોજવો વળી સૂત્રમાં એક સ્થાને જે
બાબત વિસ્તારથી યુક્તાસાવાર કહી હોય, પણ અન્ય સ્થળે
તેવેજ પ્રસંગે તેજ બાબત સંક્ષેપમાં કહી હોય, તો અવશેષ અર્થ
પોતાની મેળે સમજી લેવો વળી કાર્યને આશ્રીને માણસમાં તે તે
ગુણ-અવગુણનો નિર્ણય કરી લેવો જોઈએ ભાવપૂર્વક જિનપૂજા
સમકિતીનો જ શુદ્ધ આચાર છે, એ આચાર મિથ્યાત્વીનો નથી.
તેથી જો કે દ્રોપદીના આલાવામાં તેણીને ‘સમકિતી’ વિશેષણ
ખાસ અલગ કહ્યું નથી, છતાં તેણીએ જિનપૂજા ભાવથી વિવેક
પૂર્વક કરેલી હોવાથી પોતાની યુદ્ધિથી તેણીને સમકિતી સમજી
લેવી જોઈએ. ॥ ૨૧ ॥

એક સૂત્રમાં જે વાત વિસ્તારથી કહી હોય, તેજ વાત સૂત્રાં-
તરમાં સંક્ષેપથી કહી હોય તો, અવશેષ અર્થ પોતાની મેળે સમજી

લેવો; એ બાબત દષ્ટાંતથી સિદ્ધ કરે છે:—

આણંદનો વિધિ નવિ કહ્યો, રાય પ્રદેશીને પાઠે રે ।
સંભવ સર્વ ન માનશે, વીંટાશે તેહ આઠે રે ॥શાનાર૨૨॥

આણંદ શ્રાવકે જે જે વિધિએ વ્રત-સમક્ષિત ઉચ્ચર્યાં છે તે ઉપાસકદશાંગમાં વિસ્તારથી કહ્યા છે. આણંદ શ્રાવકનો તે વિધિ રાયપસેણી સૂત્રમાં પ્રદેશી રાજના પાઠમાં કહ્યો નથી, છતાં તમે પણ પ્રદેશી રાજને વ્રતી અને સમક્ષિતી માનો છો. આ ઉપર-થી સુતરાં દરેક કપૂલ કરશે કે—સૂત્રમાં જે બાબત ન કહી હોય છતાં જેને જે સંભવે તે પોતાની મેળે માની લેવી. વ્યવહારમાં પણ બધી વાત દરેક ઠેકાણે કહેવામાં આવતી નથી. ઢાઢ સ્થળે કહેવામાં આવે છે, અને ઢાઢ સ્થળે પોતાની મેળે માની લેવી પડે છે, તો પછી સૂત્રમાં એક સ્થળે કહેલી વાત બીજે સ્થળે સંભવ પ્રમાણે કેમ ન માનવી ? સાધારણ અકલ્પવાળો પણ સંભવ પ્રમાણે દરેક વાત માની લે છે, પણ જે મંદબુદ્ધિ સધળા સંભવ નહીં માનશે તે આઠે કર્મથી વીંટાશે, અને ઘણો સંસાર રઝળશે ॥ ૨૨ ॥ વળી ઉપરની વાત સ્પષ્ટ કરી બતાવે છે—

પાઠિકમણાદિક ક્રમ નહીં, પાઠે સપ્તમ અંગે રે ।

પદ્મઅણુઓગથી પ્રકરણે, સર્વ કહ્યો વિધિરંગે ॥શાનાર૨૩॥

સાતમું અંગ શ્રીઉપાસકદશાંગમાં પ્રતિક્રમણાદિનો ક્રમ કહ્યો નથી. એટલે કે સાધુને માટે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સામાન્યારી અધ્યયનમાં પ્રતિક્રમણાદિનો થોડો અનુક્રમ કહ્યો છે, પણ શ્રાવકને માટે તો ઉપાસકદશાંગમાં કાંઈ પણ વિધિ કહ્યો નથી. તો પછી શ્રાવક પ્રતિક્રમણાદિ કાણુ સૂત્રને આધારે કરે ? ઉપાસક-

દશાગમાં પ્રતિક્રમણાદિનો વિધિ નથી કહ્યો, તેથી શું તમે એમ કહે-
વાની હિ મત કરી શકશો કે આણુદ જેવા ઉત્તમોત્તમ આવકો
પ્રતિક્રમણ નહીં કરતા હોય ? અને આવકોએ પ્રતિક્રમણ ન
કરવું જોઈએ ? આવકો સવાગ સાંજ પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું
જોઈએ, એ બાબત બાલક સુદ્ધા સાદી અકલ્પથી માને છે. પણ
' સભવ પ્રમાણે બધી વાત સમજી લેવી ' એ પ્રમાણે નહીં
સ્વીકારનાર અહીં શું જવાબ આપશે ? માટે ' સભવ પ્રમાણે
અવશેષ બાબત પોતાની મેળે સમજી લેવી ' એ સર્વમાન્ય
સિદ્ધાંત તમારે સ્વીકારવો જોઈએ, અને તેથી ઉપરની શકાનું
સમાધાન યદ્ય શકે છે કે—ઉપામકદશાગમાં આવકના પ્રતિક્રમ
ણાદિનો વિધિ ન કહેવા છતાં અન્ય સ્થળે કહેલો તે વિધિ આ-
ણુદાદિ કેમ આવકોને માટે તથા બીજા આવકોને માટે પોતાની
મેળે સમજી લેવો. હવે આવકના પ્રતિક્રમણાદિનો વિધિ ક્યાંથી
આવ્યો ? તે કહે છે—દષ્ટિવાદના પહેલાં અનુયોગમાંથી આવ-
કના પ્રતિક્રમણાદિનો સર્વ વિધિ પૂર્વાચાર્યોએ પગપદારને
રંગે કહ્યો છે

તીર્થ કર પ્રભુએ બાર અગ કહ્યા છે, તેઓમાં દષ્ટિવાદ
નામનું બારમું અગ છે, દષ્ટિવાદના પાંચ પ્રકાર છે—પરિકર્મ,
સૂત્ર, પૂર્વગત, અનુયોગ, અને ચૂલિકા. આ પાંચ પ્રકારમાંથી
ચોથો પ્રકાર જે અનુયોગ છે તેના બે બેદ છે. સમવાયાંગ મૂલમાં
દ્વાદશાગીની પ્રરૂપણમાં દષ્ટિવાદને પ્રરૂપણ પત્ર ૧૨૬ માં
કહ્યું છે કે—

“ સે કિં ત અણુઓગે ?

અણુઓગે દુવિદે પત્રને, ત જઠા—મૂલપદમાણુઓગે ય,
ગદિયાણુઓગે ય ”

“હે ભગવન્ ! તે અનુયોગ શું કહેવાય ?.

અનુયોગ બે પ્રકારના પ્રશ્ન્યા છે, તે જવી રીતે—મૂલપ્રથમાનુયોગ અને ગંડિકાનુયોગ.”

આ બે પ્રકારના અનુયોગમાં જે પહેલો મૂલપ્રથમાનુયોગ નામનો અનુયોગ છે, તેમાં ઘણી બાબતો આવે છે, જેમાં શ્રાવકના પ્રતિક્રમણનો વિધિ પણ આવે છે. તે મૂલપ્રથમાનુયોગમાંથી શ્રાવકના પ્રતિક્રમણાદિનો સર્વ વિધિ જાણવો ॥ ૨૩ ॥

ઢાઘ શંકા કરે છે કે—“સૂત્રોમાં બધે ઠેકાણે સર્વ વાત વિસ્તારથી શા માટે નહીં કહી હોય ? પ્રદેશી વિગેરેના અધિકારમાં વ્રત—સમક્રિતાદિની વાત શા માટે છોડી દીધી ? ” તેનો ઉત્તર આપે છે —

કિહાંએક એક દેશજ ગ્રહે, કિહાંએક ગ્રહે તે અશેષોરે ।

કિહાંએક ક્રમ ઉત્ક્રમ ગ્રહે, તે શ્રુતશૈલી વિશેષોરે ।શા॥૨૪॥

સૂત્રમાં ઢાઘક સ્થળે વસ્તુનો એક ભાગજ ગ્રહણ કરે છે, વિસ્તારથી કહેતા નથી, જેમ ભગવતીસૂત્રમાં રથ—મૂસલ સંગ્રામ તથા મહાશિલા—કંટક સંગ્રામ નામમાત્રથી કહ્યા છે. સૂત્રમાં ઢાઘક-સ્થળે વસ્તુને સમસ્ત ગ્રહણ કરે છે, જેમ નિરયાવલીની મધ્યમાં એજ સંગ્રામને વિસ્તારથી કહ્યા છે. વળી સૂત્રમાં જે વાત કહેવાની હોય તે ઢાઘક સ્થળે અનુક્રમથી કહે છે, જેમ પન્ન-વણા પ્રમુખમાં ધર્માસ્તિકાય વિગેરેને ક્રમસર કહ્યા છે. વળી ઢાઘક સ્થાને ઉત્ક્રમે એટલે પશ્ચાત્તુપૂર્વીએ—પછવાડેના ક્રમે ગ્રહણ કરે છે. જેમ ૩૯૫સૂત્રમાં મહાવીર સ્વામીથી આરંભી-ઋષભદેવ સુધીનો અધિકાર કહ્યો છે. આ બધી સિદ્ધાંતની શૈલીવિશેષ છે. ૩૯૫ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે—

“કત્યઈ દેસગાહણ, કત્યઈ ઘિષ્પન્તિ નિરવસેસાઈં ।

ઝક્કમ-વઝ્કકમાઈ, સહાવવસઓ નિરુત્તાઈં ” ॥૧॥

“મૂત્રો સ્વભાવના વગથી કોઈ સ્થાને એક દેશનુ-ભાગનુ
અહણુ કરે છે, કોઈ સ્થાને સમગ્રનુ અહણુ કરે છે, અને કોઈ
સ્થાને ઉત્ક્રમ વ્યતિક્રમનું અહણુ કરે છે.”

આ બાબત ઉપર જે ખરાખર ધ્યાન અપાય તોજ સૂત્રનો
ખરો અર્થ સમજાય જે વાત સૂત્રમાં દેશ પ્રમુખે અહણુ કરી
હોય તેનો સંપૂર્ણ અર્થ તો નિયુક્તિ દીકા વિગેરેમાં પામીએ
॥ ૨૪ ॥

હવે અન્યકાંઠ આ દાળને ખતમ કરતા ઉપસંહાર કરે છે—
શાસનની જે પ્રભાવના, તે સમકિતનો આચારો રે ।
શ્રી જિનપૂજાએ જે કરે, તે લહે સુજશ મંડારો રે ॥શા॥૨૫॥

જિનશાસનની જે પ્રભાવના કરવી, એટલે જિનશાસનને
ઉચ્ચ દેખાડવું એ સમકિતનો આચાર છે. જે પ્રાણી શ્રી-
જિનેશ્વરની પૂજાએ શાસનની ઉત્તરિ કરે તે પ્રાણી સારા ય-
શનો ભડાર પામે છે, એટલે તે પ્રાણીનો યશ સર્વ સ્થળે
પ્રસરી રહે છે

જૈન શાસનની પ્રભાવના કરવી એ સમકિતનો આચાર
છે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના મોક્ષમાર્ગગતિ નામના અઠ્યા-
વીશમાં અધ્યયનમાં પત્ર ૫૬૭ માં કહ્યું છે કે—

“ નિસ્સક્રિય નિવકંસ્વિય, નિવિત્તિગિન્ઝા અમૂઢદિટ્ટી ય ।

ઝવવૂહ-થિરીકરણે, વચ્છલ્લ-પભાવણેઽદ્દેતે ” ॥ ૧ ॥

“વીતરાગના વચનમાં ચકા ન કરવી તે નિગકિત,
જિનમત વિના અન્યમતની ઇચ્છા ન કરવી તે નિ.કાંક્ષિત,

સાધુ—સાધ્વીના મલિન વસ્ત્ર ગાત્ર દેખી દુગંછા ન કરવી તે નિવ્વિતિગિચ્છા, અથવા ધર્મના ફલમાં સંદેહ ન આણવો તે નિવ્વિતિગિચ્છા; મિથ્યાત્વીના કષ્ટ મંત્ર ચમત્કાર દેખી તેનાથી વ્યામોહિત ન થવું તે અમૂઢદષ્ટિ; સમકિતધારીના અદ્વૈત ગુણની પણ શુદ્ધ મનથી પ્રશંસા કરવી તે ઉપખુંહા; જિનધર્મ થકી પડતા પ્રાણીને સહાય આપી ધર્મમાં સ્થિર કરવો, તથા જે મનુષ્ય જિનધર્મ પામ્યા નથી તેમને હિતોપદેશાદિ સહાય આપી જિનધર્મને વિષે સ્થાપવા તે સ્થિરીકરણ; સાધર્મી બંધુનું અનેક પ્રકારે હિત ચિંતવન તે વાત્સલ્ય; અને અન્યદર્શની પણ જૈનશાસનની અનુમોદના કરે તેવા કાર્ય કરવા તે પ્રભાવના; એ આઠ લક્ષણો દર્શનાચાર ના જાણવા, એટલે એ આઠે સમકિતના આચાર છે. ”

ત્રીજી ઢાળની આ છેદલી ગાથામાં ‘સુજશ’ શબ્દથી ઉપાધ્યાયજીએ ગ્રન્થકર્તા તરીકે ‘યશોવિજયજી’ એ પ્રમાણે પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે. ॥ ૨૫ ॥

ઢાલ ત્રીજી સંપૂર્ણ.

—:0:~:0:—

બીજી ઢાળમાં સૂર્યાભ વિગેરે દેવોએ જિનપ્રતિમાની પૂજા કર્યાના દૃષ્ટાંતો આપ્યા, અને ત્રીજી ઢાળમાં દ્રૌપદીવિગેરે મનુષ્યોએ જિનપ્રતિમાની પૂજા કર્યાના દૃષ્ટાંતો આપ્યા, અને તેથી સિદ્ધ કર્યું કે—પૂર્વે પણ જિનપ્રતિમાની પૂજા ઉત્તમ આત્માઓએ કરી છે, તેથી આપણને પણ જિનપૂજા કરવાથી એકાંતે લાભ છે. હવે વળી સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—“ જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતાં છ કાયની વિરાધના થતી હોવાથી તે ક્રિયા

ઢોપિત છે જિનેશ્વર પ્રભુએ પ્રરૂપેલો જિનધર્મ દયાપ્રધાન છે જિનપૂજમાં છ કાયની નિગંધના થતી હોવાથી તે ક્રિયા ઢોપિત છે તેથી વિવેકી પુરૂષોએ જિનપૂજ ન કરવી જોઈએ ” એ પ્રમાણે જિનપૂજને ઢોપિત માનતા સ્થાનકવાસીઓને આગમોની શાખ આપી યુક્તિ પૂર્વક જિનપ્રતિમાની પૂજ ઢોપરહિન સિદ્ધ કરતા અન્યકાર આ ચોથી ઢાળ કહે છે—

ઢાઢ ચોથી ।

જ્ઞાણરોયા મુનિવર ધન ધન તમ અવતાર, ં દેશી ॥
કોઈ કહે જિન પૂજતાંજી, જે પટકાય આરંભ ।
તે કેમ શ્રાવક આચરેજી, સમકિતમાં થિરથંમ ॥
સુખદાયક તોરી આળા મુજ સુપ્રમાણ ॥૧॥

ઢોઈ સ્થાનકવાસી કહે છે કે—“જિનપ્રતિમાની પૂજ કરતાં જે છ કાયનો આરભ થાય છે, તે છ કાયનો આરભ સમકિતમાં સ્તભ સમાન અચલ શ્રાવક ઢેમ આવરે ? જે જિનપૂજ હિંસાનો હેતુ છે તે પૂજ સમકિતી શ્રાવક ધાર્મિક બુદ્ધિએ ઢેમ કરે ? ” આગમથી અજ્ઞાણ આવા માણસોના આગમની આજ્ઞાથી બાહ્ય અને યુક્તિ રહિત સડેલા વિચારો સાંભળી અન્યકાર પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં કહે છે—કે હે સુખદાયક ! તમારી આજ્ઞા મને સારી રીતે પ્રમાણ છે, અથવા હે વીતરાગ ! સુખદાયક એવી તમારી આજ્ઞા મને સારી રીતે પ્રમાણ છે, પણ કુયુક્તિઓ પ્રમાણ નથી ॥ ૧ ॥

હવે અન્યકાર ઉપરની ગાથાનો પ્રત્યુત્તર આવે છે—

તેહને કહીએ જતના ભક્તિ, કિરિયામાં નહીં દોષ ।
પડિકમળે મુનિદાન વિહારે, નહીં તો હોય તસ પોપાસુનાર ।

જેઓ જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતાં હિંસા બતાવી પૂજાને દોષિત ઠરાવવા મથન કરે છે, તેમને કહીએ કે—જે ક્રિયામાં યતના અને ભક્તિ હોય તે ક્રિયામાં દોષ નથી—તે ક્રિયા નિર્દોષજ કહેવાય. કદાચ કદાચ હુથી કહેતા હો કે, યતના અને ભક્તિ પૂર્વક કરેલી ક્રિયામાં પણ હિંસાનો લેશ હોય તો તે ક્રિયા દોષિતજ છે, તો પ્રતિક્રમણ મુનિદાન અને મુનિવિહારમાં પણ દોષની પુષ્ટિ માનવી પડશે. એટલે કે—પ્રતિક્રમણમાં ઉઠ—એસ કરતાં વાયુકાય હણાય છે. મુનિરાજને આહારનું દાન દેતાં ઉની બાફ નીકળે, અને તેથી વાયુકાય હણાય, દાનદેવાને હાલતાં—ચાલતાં જીવ ઘાત પણ થાય. મુનિરાજ વિહાર કરતાં પૃથ્વી પાણી વાયુ અને વનસ્પતિ હણાય, વળી બેઈંદ્રિય વિગેરે ત્રસનો પણ ઘાત થાય. આ ઉપરથી શુ તમે એમ કહી શકશો કે—ઉપરની ક્રિયાઓમાં હિંસા હોવાથી તે તે ક્રિયાઓ દોષિત છે ! સુતરાં કબુલ કરવું પડશે કે—તે ક્રિયાઓ યતના અને ભક્તિપૂર્વક કરાતી હોવાથી નિર્દોષજ છે, તો પછી યતના અને ભક્તિ પૂર્વક કરાતી જિનપૂજા દોષિત કેમ કહી શકો ? ॥ ૨ ॥

યતના અને ભક્તિપૂર્વક કરાતી ક્રિયા નિર્દોષજ છે, તે ઉપર દૃષ્ટાંત આપે છે—

સાહમીવચ્છલ પક્ષિસયપોસહ, ભગવદ્અંગ પ્રસિદ્ધ ।
ઘર નિર્વાહ ચરણ લીએ તેહનાં, જ્ઞાતાપ્રાંહે હરિ કીવ । સુનાર ।
ભગવતી સૂત્રની અંદર સાધર્મિક વાત્સલ્ય અને પાશ્વિક પોસહ કર્યાનું પ્રસિદ્ધ છે. વળી જ્ઞાતાસૂત્રની અંદર કહ્યું છે કે—જે ચારિત્ર લે તેના ઘરનો નિર્વાહ કૃષ્ણે કર્યો છે.

જે યતના અને ભક્તિપૂર્વક કરેલી ક્રિયાને પણ તમે દોષિત કહેતા હો તો ભગવતીમૂત્રમા ગ ખ પુષ્કલી વિગેરે શ્રાવકના અધિકારમા સાંધર્મિક વાત્સલ્ય અને પાત્રિક પોસહ કર્યાનું કહ્યું છે તે ક્રિયા દોષિત ઠરશે કારણકે—સાંધર્મિક વાત્સલ્ય કરતાં રસોઈ વિગેરેમા હિંસાનો સભવ છે, વળી પોસહમા પણ ઉઠના એસતા વાયુકાયની વિરાધના યવાનો સભવ છે, તો શુ શ ખ પુષ્કલી વિગેરે શ્રાવકોએ કરેલી તે ક્રિયા દોષિત કહેશે ? હમેશાં પરિણામે કર્મખંધ હોય છે સાંધર્મિક વાત્સલ્યમા અને પોસહમા તે તે ક્રિયા કરનારની ભાવના શુ હોય છે તેનો જગ વિચાર કરો શુ સાંધર્મિક વાત્સલ્ય કરનારના મનમાં એમ હોય છે કે આ રસોઈ કરાવી હુ જીવોનો વાત કરૂં ? પોસહ કરનારના મનમા શુ એમ હોય છે કે હુ વાયુકાયનો નાશ કરૂં ? નહીં નહીં, સાંધર્મિક વાત્સલ્ય કરનારનો વિગદ્ધ ભાવ હોય છે કે—“મારા સાંધર્મિક ભાઈઓને જમાડી સુપાત્રે મારી લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરૂં” પોસહમા એવી ભાવના હોય છે કે—“અહો ! મારો જન્મ સંકળ થયો કે મે આજે પોસહ સ્વીકાર્યો, આખો દિવસ મુનિરાજની પેઠે ચારિત્ર પાળુ, મારા કર્મોનો યયાશકિત નાશ કરૂં, ટકકપટ કરૂં નહીં, ગગ-દ્વેષનો ત્યાગ કરૂં, અને વિનુદ્ધ ભાવથી મારો આત્મિક ગુણો પીછાણવા ઉઘત થાઉ” શુ આગમમા કહેલી આવી પવિત્ર ક્રિયાઓને દોષિત કહેતુ તમારું મુખ શોભતો ?

ભગવતી મૂત્રના ખારમા ગતકના પહેલા ઉદ્દેશમા પત્ર ૫૫૨-૫૫૩ મા કહ્યું છે કે—

“तप ण मे सखे समणोवासए ते समणोवासए एवं वयासी—

તુજ્ઞે ણં દેવાણુપ્પિયા ! વિઝલં અસણં પાણં સ્વાહમં સાહમં
 ઉવક્કલ્હાવેહ । તણં અમ્હે તં વિઝલં અસણં પાણં સ્વા-
 હમં સાહમં આસાણમાણા વિસાણમાણા પરિમાણમાણા પરિમુંજેમા-
 ણા પન્નિસ્વયં પોસહં પડિજાગરમાણા વિહરિસ્સામો” ।

શ્રાવસ્તી નગરીની બહાર ભગવાન મહાવીરસ્વામી સમો-
 સર્થા હતા, પ્રભુની દેશના સાંભળી શંખ પુષ્કલી વિગેરે શ્રાવઠા
 પોત પોતાના ધર તરફ જાય છે, “ તે વખતે શંખ શ્રાવઠે પુષ્કલી
 વિગેરે શ્રાવઠાને એ પ્રમાણે કહ્યું કે—હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે વિપુલ અ-
 શન રંધાવો, અને પાન ખાદિમ તથા સ્વાદિમ તૈયાર કરાવો. ત્યાર
 પછી આપણે તે વિપુલ અશન પાન ખાદિમ અને સ્વાદિમનું
 ૧આસ્વાદન કરેલા, ૨વિસ્વાદન કરેલા, અન્યોન્ય દેતા છતા, અને
 ૩પરિભોગ કરેલા છતા પાક્ષિક પોસહને પાળતા છતા રહેશું ”

વળી જે ચારિત્ર લે તેના ધરનો નિર્વાહ કૃષ્ણ વાસુદેવે
 કર્યો છે, એમ જ્ઞાતાસૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં, પત્ર ૧૦૨-૧૦૩
 માં કહ્યું છે—

“તં ઇચ્છામિ ણં દેવાણુપ્પિયા ! અન્નાણ-મિચ્છત્ત-અવિરહ-
 કસાયસંચિયસ્સ અત્તણો કમ્મલ્લકલ્લં કરિત્તણં । તણં સે કમ્હે
 વાસુદેવે થાવચ્છાપુત્તેણં એવં વુત્તે સમાણે કોહુંવિયપુરિસે સદાવેહ ।
 સદાવિત્તા એવં વયાસી—“ ગચ્છહ ણં દેવાણુપ્પિયા ! વારવતીણ

૧ શેરડી વિગેરે જે વસ્તુના થોડા ભાગનો સ્વાદ લેવો, અને
 ઘણા ભાગનો ત્યાગ કરવો તે આસ્વાદન કહેવાય. ૨ ખજૂર વિ-
 ગેરે જે વસ્તુના ઘણા ભાગનો સ્વાદ લેવો, અને થોડા ભાગનો
 ત્યાગ કરવો તે વિસ્વાદન કહેવાય ૩ ધાત્ય વિગેરે જે વસ્તુ સં-
 પૂર્ણ ખવાય, જરા પણ નકામી ન જાય તે પરિભોગ કહેવાય.

નયરીણ સિંઘાડગ-તિગ-ચઝવક-ચચ્ચર જાવ હતિયસ્વધવર-
 ગયા મહયા મહયા સદેણ ઝગ્ધોસેમાણા ઝગ્ધોસણં કરેહ-
 'એવ સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! ધાવચ્ચાપુત્તે સંસારભઝવ્વિગ્ગે ધીણ
 જમ્મ-મરણાણં ઇચ્છઇ અરહઓ અરિદ્ધનેમિસ્સ અતિણ મુઢે
 ભવિત્તા પવ્વઇત્તણ. ત જો સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! રાયા વા-
 જુવરાયા વા દેવી વા કુમારે વા ઈસરે વા તલવરે વા કો
 હુંવિય-મહુંવિય-ઇન્ધસેદ્ધિ-સેનાગ્ગ-સત્તવાહે વા ધાવચ્ચાપુત્ત
 પવ્વયંતમણુપવ્વયતિ તસ્સ ણ કળ્હે વાસુદેવે અણુજાણઇ. પચ્છા-
 તુરસ્સ વિ ય સે મિત્ત-ણાઇ-નિયગસંવંત્તિ-પરિજણસ્સ જોગ-
 વલ્લેમવટ્ટમાણીં પઢિવહઇ' ત્તિ 'ઋદ્ધ ઘોસણં ઘોસેહ'' જાવ
 ઘોસન્તિ. તણ ણં ધાવચ્ચાપુત્તસ્સ અણુરાણં પુરિસસહસ્સ
 નિસ્સવમણાભિમુહં ણ્હાયં સન્વાલકારવિભૂસિય પત્તેય પત્તેય પુરિસ
 સહસ્સવાહિણીસુ સિવિયાસુ દુરુદ્ધ સમાણં મિત્ત-ણાઇપરિહુદ્ધં
 ધાવચ્ચાપુત્તસ્સ અતિય પઝબ્ભૂય. તણ ણં સે કળ્હે વાસુદેવે
 પુરિસસહસ્સમતિયં પાઝબ્ભવમાણં પાસઇ. પાસિત્તા કોહુંવિયપુ-
 રિસે સદાવેઇ. સદાવિત્તા એવં વયાસી-જહા મેહસ્સ નિસ્સ
 મણાભિસેઓ તહેવ, સેયા-પીણ્હિં કલસેહિં ણ્હાવેઇ, ણ્હાવિત્તા
 તણ ણ સે ધાવચ્ચાપુત્તે સહસ્સપુરિસેહિં સદ્ધિં સિવિયાણ
 દુરુદ્ધે સમાણે જાવ રવેણ ધારવર્ણયરિં મજ્જમજ્જેણં જાવ અરહઓ
 અરિદ્ધનેમિસ્સ ઝત્તાઙ્ગઝત્તં પઢાગાઙ્ગપઢાગં પાસન્તિ. પાસિત્તા
 વિજ્ઞાહર-ચારણે જાવ પાસિત્તા સિવિયાઓ પચ્ચોરુહન્તિ "

સ સાગ્ધી વેરાગ્ય પામી દીક્ષા લેનાને ઇચ્છતો ધાવચ્ચા-
 પુત્ર કૃષ્ણ વાસુદેવને કહે છે કે-"તેથી હે દેવાનુપ્રિય ! અ-
 તાન મિથ્યાત્વ અવિનિતિ અને કપાયો વડે સચિત કરેલા આ-

વર્ણ્યો છે. વળી ઉદાયન રાજાએ પણ વંદન મહોત્સવ કર્યાનું
શ્રીભગવતીસૂત્રના તેરમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૬૧૬ માં
કહ્યું છે.—

“તણ પં સે ઉદાયણે રાયા રૂપીસે કહાણ લલ્લદે સમાણે
હલ્લ-લુલ્લ૦ કોહુંવિયપુરિસે સદાવેઈ, સદાવિત્તા એવં વયાસી-
સ્વિષ્ણમેવ મો દેવાણુપ્પિયા ! વીરમયં નયરં સર્વિમત-વાહિરિયં
જહા કુણિઓ ઉવવાઈણ, જાવ પજ્જુવાસઈ ”

“ત્યાર પછી તે ઉદાયન રાજા વીરપ્રભુ આઠવાની વાતે
પામીને હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થયો. થકા કોહુંબિક પુરૂષોને બોલાવે
છે. બોલાવીને એ પ્રમાણે કહ્યું કે—હે દેવાનુપ્રિયો ! વીરભય
નગરને અંદર તથા બહારથી શણગારો, ઇત્યાદિ જેમ ઉવવાઈ
સૂત્રમાં કુણિક રાજાએ મહોત્સવ કર્યો તેમ કહેવું, યાવત્ ઉદાયન
રાજા પ્રભુજીને સેવે છે ”

વળી ભગવતી સૂત્રમાં તુંગીયા નગરીના અનેક શ્રાવકને
સ્નાન કરી બલિકર્મ કરેલા એટલે પૂજા કરેલા કહ્યા છે, તેઓ
શ્રાવક હોવાથી અરિહંતની પ્રતિમા સિવાય બીજા કોણ દેવની
પૂજા કરે ?

બલિ શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્યપૂજા થાય છે. શ્રાવકો અરિહં-
તની પ્રતિમા સિવાય અન્યદેવની નૈવેદ્યપૂજા ન જ કરે. સાધુના
પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં પણ બલિ શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્ય કર્યો છે—

“મંડિપાહુડિયાણ, વલિપાહુડિયાણ ”

“ભીખારીને આપવામાટે વાસણમાં રાખી મૂકેલું ધાન્ય-
સાધુએ વહોરવું નહીં, નૈવેદ્યનું ધાન્ય વહોરવું નહીં” અજ્ઞાણતાં
વહોરી લીધું તો મિચ્છામિ દુક્કહં દેવો.

અભિવાન ચિંતામણિ ઠાપના ત્રીજી મર્ત્યકાંડના ૧૧૧ માં
શ્લોકમાં પણ બલિ શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્ય કયો છે—

“પૂજા—ઽર્ચના—સપર્યા—ઽર્ચા, ઉપહાર—ચઢી સમૌ”

આવી રીતે મહાનિશીથ અને આવશ્યક ચૂંછિમાં પણ બલિ
શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્ય કયો છે વળી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં પણ બલિ
શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્ય કયો છે

“ગૃહમણેશ સુવિનીતવેષઃ, સૌમ્યાયને વાસરપૂર્વમાગે । કુર્યાદ્
વિષાયાઽઽછયદેવતાર્ચા, કર્યાણમ્ ભૂતવલ્લિક્રિયા ચ” ૧

“સુદર વિનીત વેષ પહેરીને, ઉત્તમગણને વિષે દિવસના પૂર્વ
ભાગમાં, ગૃહદેવતાની પૂજા કરીને તથા કદ્યાણબલિ ભૂબલિ
અને ભૂતબલિની ક્રિયા કરીને ઘરમાં પ્રવેશ કરવો” આવી રીતે
અનેક સ્થળે બલિ શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્યપૂજા કયો છે ॥૪॥

જિનપૂજા એ હિંસા નથી, પણ સવગ્નો ઉપાય છે, તે
કેખાડે છે—

સમકિત સંવરની તે કિરિયા, તેમ જિનપૂજા ઉદાર ।

હિસા હોય તો અસ્થદંડમાં, કહે નહીં તેહ વિચાર ? સુ૦ ॥૫॥

જેમ સમકિત સવગ્ની ક્રિયા છે તેમ ઉદારપણે જિનપૂજા
પણ સંવરની કરણી છે, જે જિનપૂજામાં હિંસા હોય તો -એ
વિચાર અર્થદંડમાં કેમ ન કહે ? તે ક્રિયામાં અર્થદંડ નામની
પહેલી ક્રિયા છે પોતાને પ્રયોજને પોતાના સગાંઓને પ્રયોજને
અથવા પોતાના ઘર વિગેરેને પ્રયોજને જે હિંસા કરવી તે
અર્થદંડ કહેવાય છે જે જિનપૂજામાં હિંસા લાગતી હોય તો
અર્થદંડ નામની ક્રિયામાં કેમ ન કહે ? પણ અર્થદંડમાં જિન-
પૂજા કરી નથી, તેથી સમજાય છે કે જિનપૂજામાં હિંસા નથી

જે વડે નવાં કર્મો આવતાં રોકાય તેને સંવર કહે છે. સંવરના પાંચ ઉપાય છે. શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રના પાંચમા સ્થાનકમાં પત્ર ૩૧૬ માં કહ્યું છે કે—

“પંચ સંવરદારા પન્નતા । તે જહા—સમ્મત્તં વિરઈ અપમાદો અકસાઈત્તં અજોગિત્તં”

“સંવરના દ્વાર એટલે સંવરના ઉપાય પાંચ પ્રકારના છે. તે જેવી રીતે—સમ્યક્ત્વ, વિરતિ, અપ્રમાદ, અકષાયિપણું અને અયોગિપણું” અહીં સમકિતને સંવરનો ઉપાય કહ્યો છે. જમ સ્વામીવાત્સલ્ય, ચારિત્ર સ્ત્રીકારે તેના ધરનો નિર્વાહ કરવો, વંદન મહોત્સવ કરવો, એ સર્વ ક્રિયા ભક્તિપૂર્વક કરાતી હોવાથી સમકિતીની કરણી છે, અને તેથી તે સર્વ ક્રિયા સંવરનો ઉપાય છે; તેમ ચતના અને ભક્તિપૂર્વક કરાતી જિનપૂજા પણ સમકિતીની કરણી હોવાથી તેને સંવરનો ઉપાય માનવો જોઈએ.

આ ઉપરથી એ પણ સિદ્ધ થયું કે—જે દેવો સમકિતી છે તેઓ સમકિતસંવરના ધણી છે, તેમને અધર્મી ન ગણવા જોઈએ; અને તેઓએ કરેલી ધાર્મિક કરણી લેખામાં ગણવી જોઈએ. જે દરેક દેવને અધર્મી ગણીએ તો એક દેવ ઠાઠ મુનિ-રાજને પરિષદ કરતો હોય અને એક દેવ સેવા કરતો હોય, તે બન્નેમાં પરિષદ કરનારને અશુભ ફળ અને સેવા કરનારને શુભ ફળ કેવી રીતે કહી શકશો? વળી ઠાઠ શિષ્ય કાળ કરીને દેવ થયો હોય, તે દેવ પોતાના પૂર્વજવના ગુરૂને ચારિત્રથી પતિત થયેલ દેખી પ્રતિબોધ આપી ઠેકાણે લાવે, તો પણ શું તે દેવને અધર્મી કહીએ? વળી તમારા ગુરૂએ કાળ કર્યો હોય, તે તમારી માન્યતા મુજબ દેવ ન થવા જોઈએ, કારણ કે—દેવ એ

જાતના છે, સમકિતી અને મિથ્યાત્વી જો સમકિતી થાય તો મૂર્યાભ વિગેરેની જેમ જિનપ્રતિમાની પૂજ કરશે, જિનપ્રતિમાની પૂર્ણને તો તમે સુભક્રિયા માનતા નથી ! ગુરૂ મરીને મિથ્યાત્વી દેવ થાય એમ કહેતા તો જીમ ઉપડશે નહીં મનુષ્ય પણ થાય નહીં, કારણ કે તમારા ગુરૂને તમે આરિત્રીયા માને છે. પચમ કાળમાં મોક્ષે પણ જાય નહીં તો કહો જોઈએ—તમારા ગુરૂ મરીને કંઈ ગતિએ જાય ? ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં યક્ષે વ્રાહ્મણોને લોહી વમતા કરી હરિકેપી અણુગારનું વૈયાવચ્ચ કર્યાનું કહ્યું છે યક્ષે વ્રાહ્મણોને લોહી વમતા કર્યા તેથી તેને હિ સા દોષ લાગ્યો કે નહીં ? છતાં સૂત્રકારે વૈયાવચ્ચ કહ્યું છે, તે વૈયાવચ્ચ ઝરનારને અધર્મી કેમ કહેવાય ? વળી જ્ઞાતાસૂત્રમાં પોદીલાએ તેતલીપુત્રને પ્રતિબોધ આપ્યો છે પોદીલા તેતલીપુત્રની સ્ત્રી હતી, તેણી દીક્ષા સ્વીકારી મરીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ તે દેવે પોતાના પૂર્વજવના સ્વામી તેતલીપુત્રને પ્રતિબોધ આપ્યો છું આ પ્રમાણે પ્રતિબોધ આપનાર પોદીલદેવ અધર્મી કહેવાય ? વળી સૌધર્મેન્દ્રે ભગવતને અવગ્રહ આજ્ઞા કરી તે અધર્મકેમ કહેવાય ? વળી લોહાંતિક દેવો પ્રભુજીને પ્રતિબોધવા આવે છે તે અધર્મમાં કેમ ગણાય ? આવા હજારો દુષ્ટાતો છે કે જ્યથી દેવોને ધર્મી પણ સ્વીકારવા પડે, માટે દરેક દેવને અધર્મી ન કહેવા જોઈએ.

જિનપ્રતિમાની પૂજ યતના અને ભક્તિપૂર્વક કરાતી હોવાથી તેમાં હિ સાનો અવકાશ નથી; છતાં કેટલાએક પૂજના હિ સા માની પૂજ નહીં કરવામાં લાભ માને છે, તેમને પૃથ્વીએ છીએ કે-જ્ઞાતામૂત્રમાં સુબુદ્ધિ પ્રધાને રાજાને પ્રતિબોધવા માટે ખાઇનું પાણી લાગ્યાનું કહ્યું છે, તેમાં હિ સા થઈ કે નહીં ? જાણ્યુદ્રીપ

પ્રજ્ઞાસિમાં પ્રભુજીનો જન્માભિષેક વર્ણવ્યો છે. પ્રભુને સ્નાન કરાવતાં સમુદ્ર સરખા પાણીના પ્રવાહ આદ્યા છે; તેમાં પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસકાયમાં કઈ કાય ઉગરી હશે ? તો પણ જેમ પ્રભુનો જન્માભિષેક હિંસા ન કહેવાય, કારણકે તેમાં ભક્તિ પ્રબલ છે, તેમ જિનપૂજનમાં પણ ભક્તિ પ્રબલ હોવાથી હિંસા નજ માનવી જોઈએ.

વળી પ્રશ્નવ્યાકરણમાં દયાના પર્યાયવાચક નામ કહ્યા છે, તેમાં પૂજન શબ્દ પણ દયાનો પર્યાય મૂક્યો છે, જે પૂજન હિંસા હોત તો દયાના પર્યાયવાચક નામમાં પૂજન શબ્દ ન મૂકત. પણ દયાના નામ સાથે પૂજન શબ્દ મૂકેલો હોવાથી સિદ્ધ થાય છે કે— પૂજન હિંસા નથી પણ દયા છે.

વળી સૂત્રકૃતાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધના બીજા અધ્યયનમાં પત્ર ૩૦૫ માં તેર ક્રિયા લખી છે. તેમાં પહેલી ક્રિયા અર્થદંડ છે, તે અર્થદંડ ક્રિયાની વ્યાખ્યા કરતા સૂત્રકાર પત્ર ૩૦૬ માં કહે છે કે—

“પદમે દંડસમાદાણે અઢાદંડવત્તિણ્તિ આહિજ્જઈ । સે જહાણામણ્ કેઈ પુરિસે આયહેઉં વા, ણાઈહેઉં વા, અગારહેઉં વા, પરિવારહેઉં વા, મિત્તહેઉં વા, ણાગહેઉં વા, ભૂતહેઉં વા, જક્કહેઉં વા તં દંડં તસ—થાવરેહિં પાણેહિં સયમેવ ણિસિરતિ, અણ્ણેણવિ ણિસિરાવેતિ, અણ્ણંપિ ણિસિરંતં સમણુજાણઈ, एवं સલ્લ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જં તિ આહિજ્જઈ । પદમે દંડસમાદાણે અઢાદંડવત્તિણ્તિ આહિણ્.”

“પરુ પ્રાણીને પીડા કરનારી અથવા વિનાશ કરનારી તેર ક્રિયાઓમાં પહેલી ક્રિયા અર્થદંડપ્રત્યયિક કહેવાય છે. જે કાઈ

પુરૂષ પોતાને નિમિત્તે, જ્ઞાતિ નિમિત્તે, ઘર નિમિત્તે, દાસી નોકર વિગેરે પરિવાર નિમિત્તે, મિત્ર નિમિત્તે, નાગ નિમિત્તે, ભૂત નિમિત્તે અથવા યજ્ઞ નિમિત્તે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓના પ્રાણને પીડનારી અથવા વિનાશ કરનારી ક્રિયા પોતે કરે, બીજા પાસે કરાવે, અથવા તેવી ક્રિયા કરના બીજાને અનુમતિ આપે, તેને તે સાવધ ક્રિયાથી પ્રાપ્ત થયેલું કર્મ બધાય છે આ પ્રમાણે પ્રથમ ૬ હસમાદાનમાં અર્થદંડપ્રત્યયિક નામની ક્રિયા કહી "

જે જિનપ્રતિમાની પૂજામાં હિંસા હોય તો, સૂત્રકાર અર્થ-
દંડ ક્રિયાની વ્યાખ્યા કરતાં 'જિનપૂજા નિમિત્તે' એ પ્રમાણે લખત, પણ લખ્યું નથી તેથી ચોક્કસ સમજાય તેમ છે કે જિનપૂજામાં હિંસા નથી ॥ ૫ ॥

અહીં કોઈ ચકા કરે છે કે—" તમે જે ઉપરની ગાથામાં સૂત્રકૃતાંગનો પાઠ બતાવી, અર્થદંડ ક્રિયામાં 'જિનપૂજા નિમિત્તે' એ પ્રમાણે લખેલું નહીં હોવાથી જિનપૂજામાં હિંસા લાગતી નથી એમ કહ્યું, તે તમારૂં કથન યુક્તિયુક્ત નથી. કારણ કે— જ્યાં પૂજાનો અધિકાર આદ્યો હોય ત્યાં પૂજા નિમિત્તે લાગતી હિંસા દર્શાવે, અર્થદંડ ક્રિયામાં પૂજાનો અધિકાર ક્યા છે ? તો પછી તે અર્થદંડ ક્રિયામાં જિનપૂજા નિમિત્તે કરેલી ક્રિયામાં હિંસા છે એમ ક્યાંથી જણાવે ?" તેને અન્યકાર હત્ત? આપે છે—

નાગ ભૂત જક્ષાદિક હેતે, પૂજા હિસા ઉત્ત ।

સૂગઢાંગમાં નવિ જિન હેતે, ચોલે જે હોણુ જુત્ત । સુ૦ ॥૬૧॥

સૂત્રકૃતાંગમાં નાગ નિમિત્તે પૂજા, ભૂત નિમિત્તે પૂજા અને યજ્ઞાદિ નિમિત્તે પૂજાને હિંસા કહી છે, પણ જિનેશ્વર નિમિત્તે

પૂજને હિંસા કહી નથી. જે યુક્ત હોય તેજ સૂત્રમાં કહે, અ-
યુક્ત ન કહે.

તમે જે કહ્યું હતું કે—“ સૂત્રકૃતાંગમાં અર્થદંડની ક્રિયામાં
પૂજનો અધિકાર નથી, તેથી જિનપૂજમાં હિંસા દર્શાવી નથી”
એ તમારું કથન આગમના અજ્ઞાણપણાને સૂચવે છે. કારણ કે—
અર્થદંડની ક્રિયામાં તેજ સ્થળે નાગ, ભૂત અને યક્ષ નિમિત્તે
કરેલી પૂજને હિંસા કહી છે. જે પૂજનો અધિકાર ન હોય તો
નાગ વિગેરેની પૂજ નિમિત્તે થતા જીવના વિનાશને હિંસા શા
માટે કહે ? તે સ્થળે નાગ વિગેરેની પૂજ નિમિત્તે થતા જીવના
વિનાશને હિંસા કહી છે, પણ જિનપૂજ નિમિત્તે થતા જીવના
વિનાશને હિંસા કહી નથી. માટે માનવું જોઈએ કે જિન-
પ્રતિમાની પૂજને સૂત્રકાર હિંસા માનતા નથી. ॥ ૬ ॥

હવે સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—“ તમે જુદા જુદા દષ્ટાંત
દેખાડી જિનપ્રતિમાની પૂજને નિર્દોષ સિદ્ધ કરો છો, પરંતુ ઉપ-
લક દષ્ટિથી પણ તપાસીએ તો પૂજમાં હિંસા પ્રત્યક્ષ અનુસરીએ
છીએ. જે ક્રિયામાં હિંસા હોય તે ક્રિયા કરવાને જિનેશ્વરની
આજ્ઞા કેમ હોય ? જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલા પવિત્ર ધર્મનો મૂળ પાયો
દયા છે. તો જ્યાં હિંસા હોય ત્યાં જિનેશ્વરની આજ્ઞા કેમ હોય ?
માટે જિનપ્રતિમાની પૂજ કરતાં હિંસા થતી હોવાથી પૂજ કર-
વાની પ્રભુની આજ્ઞા નથી એમ માનવું જોઈએ ” તેમને અન્યકાર
ઉત્તર આપે છે—

જ્યાં હિંસા તિહાં નહીં જિનઆળા, તો કેમ સાધુવિહાર ? ।
કર્મવંધ નહીં જયણામાત્રે, એ છે શુભ વ્યવહાર ॥ સુ૦ ॥૭॥

જ્યાં હિ સા હોય ત્યાં જો જિનેશ્વરની આજ્ઞા ન હોય તો, જિનેશ્વર પ્રભુએ મુનિઓને વિહાર કરવાની આજ્ઞા કેમ આપી? કારણ કે—વિહારની અંદર તસ અને સ્થાવર જીવોનો ધાત થાય છે, છતાં પ્રભુએ વિહારની આજ્ઞા કરી છે, માટે યતનાભાવે કમ-બધ નથી એ ભલો વ્યવહાર છે.

વળી જ્યાં હિ સા ત્યા જિનેશ્વરની આજ્ઞા ન હોય તો મુનિઓને વહાણ પર ચડવાનો ત્રિવિ કેમ બતાવ્યો? શ્રીઆચારાંગસૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધની પહેલી ચૂલિકાના ત્રીજા ઇર્થપણા નામના અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશમાં, પત્ર ૩૭૮મા કહ્યું છે કે—

“સે ભિક્ષૂ વા ભિક્ષુણી વા ગામાણુગામં દૂઙ્ગમાણે અતરા સે નાવાસતારિમે ઉદણ સિયા, સે જં પુણ નાવં જાણિજ્ઞા અસંજણ અ ભિક્ષુપડિયાણ કિણિજ્ઞ વા, પામિ-ચ્ચેજ્ઞ વા, નાવાણ વા નાવં પરિણામં કુટ્ટુ, થલાઓ વા નાવં જલંસિ ઓગાહિજ્ઞા, જલાઓ વા નાવં થલંસિ ઉક્ક-સિજ્ઞા, પુણ્ણં વા નાવ ઉસ્સિંચિજ્ઞા, સન્ન વા નાવ ઉપ્પી લાવિજ્ઞા; તહપ્પગારં નાવં ઉઠ્ઠેગામિણિ વા, અઠેગામિણિં વા, તિસ્સિયામિણિં વા પર જોયણમેરાણ અદ્ધજોયણમેરાણ અપ્પતરે વા મુજ્જતરે વા નો દૂરુહિજ્ઞા ગમણાણ” ।

“સે ભિક્ષૂ વા ભિક્ષુણી વા પુલ્લામેવ તિરિચ્છસપાડમં નાવં જાણિજ્ઞા, જાણિત્તા સે તમાયાણ ઇગંત અવકમિજ્ઞા, અવકમિત્તા મંડગ પડિલેહિજ્ઞા, પડિલેહિત્તા ઇગઓ મોયણ-મંડગ કરિજ્ઞા, કરિત્તા સસીસોવરિય કાયં પાણ પમજ્જિજ્ઞા, સાગાર મત્ત પચ્ચક્કલાહિજ્ઞા, ઇગ પાય જલે કિચ્ચા ઇગં પાય વલે કિન્ચા તઓ સજયામેવ નાવં દૂરુહિજ્ઞા ” ॥

“ તે સાધુ અથવા સાધ્વી એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતાં, વચ્ચે કદાચ તેમને વહાણથીજ તરી શકાય એટલું પાણી આડે આવે તો, તેમણે આ પ્રમાણે વર્તાવું—તે સાધુ જાણે કે, ગૃહસ્થે વહાણ સાધુ નિમિત્તે ખરીદ કરેલું હોય, સાધુ નિમિત્તે ઉછીતું લઈ રાખ્યું હોય, સાધુ નિમિત્તે અદલબદલ કરી રાખ્યું હોય, વહાણને સાધુનિમિત્તે સ્થલ થકી જલમાં લાવેલું હોય, જલથી ભરાઈ ગયેલ નાવને સાધુનિમિત્તે ઉલેચી નાખી ઠાલી કરેલ હોય, અથવા ખૂંચી ગયેલ વહાણને સાધુ નિમિત્તે ઉપડાવી તૈયાર કરેલ હોય, તેવા પ્રકારના ઉર્ધ્વ અધો અને તીરછી એમ જુદી જુદી દિશા તરફ જતા વહાણ પર ચાર ગાઉ બે ગાઉ ઝાઝા ચા થોડા રસ્તા લગી પણ સાધુ અથવા સાધ્વીએ ચડવું નહીં. ”

“ પરંતુ તે સાધુ અથવા સાધ્વી એ પ્રમાણે જાણે કે—વહાણ પહેલેથી જ તીરછા પાણીમાં થઈને આવેલું છે, અને બીજા બે-સાડેને માટે તીર નજીક આણેલું છે, તો તે સાધુ અથવા સાધ્વી પહેલાં એકાંત સ્થળમાં આવે; આવીને પોતાનાં ઉપકરણ—પાત્રાંનું પડિલેહણ કરે, પડિલેહણ કરીને ભોજન કરવાનાં પાત્રાં એકઠાં કરે, કરીને પગથી માથા લગી આખા શરીરનું પ્રમાર્જન કરે, કરીને સાગાર ભક્તપચ્ચક્રખાણ કરે, એટલે કે—‘જો કુશલ નીકળીશ તો આહાર લઈશ, અન્યથા વોસરાવું છું’ એ પ્રમાણે પચ્ચક્રખાણ કરે. ત્યાર પછી એક પગ પાણીમાં ધરતાં અને એક પગ સ્થલમાં ધરતાં યતના પૂર્વક નાવ ઉપર ચડે. એટલે કે—કાંઈથી પહેલો પગ પ્રમાર્જન જલમાં મૂકે, પછી બીજો પગ પ્રમાર્જન જલમાં મૂકે. હવે જ પહેલો પગ પાણીમાં મૂક્યો છે તે એવી રીતે ઉપાડે કે,

જેથી પાણી ડોણ થાય નહીં, તે પગ ઉપાડી તેજ સ્વળે નીતારી આગળ મૂકે, એવીજ જયણાથી બીજે પગ ઉપાડી નીતારી જયણાથી આગળ મૂકે આવી રીતે જયણાપૂર્વક એક પછી એક પગ મૂકતાં જ્યાં નાવ છે ત્યાં આવે, આત્રીને નાવના ધણીની અનુજ્ઞા લે જે નાવનો ધણી નન લીધા વિના ઉદ્ઘાસ પૂર્વક જેસવાની અનુજ્ઞા આવે તો એસે ”

જ્યાં હિ સા ત્યાં જે જિનેશ્વરની આજ્ઞા નજ દોય તો ઉપર બતાવ્યા મુજબ એક પગ જલ્લમા અને એક પગ સ્થલમા એવો પાઠ આચારાગસૂત્રમા તથા કલ્પસૂત્રમા ગા માટે આવે ? વળી 'નદી ઉત્તંગતા સૂર્ય આવમી જાય, તો પાણીમાને પાણીમા ચારે પહેાજ માંધુ ઉભા ગહે' એમ દગાત્રુતસ્ક વમા શા માટે. આજ્ઞા કરી ? વળી વગ્માદ વગ્મતા પણ અમુક કારણે વહોરવા જવાને અધિકાર કલ્પસૂત્રની સામાચારીમાં કેમ લલો ? વળી 'વરસાદ વર્સતાં જે એક સાધુ અને એક સાધ્વી એકાંતે વૃક્ષાદિ સ્વળે બેળા થાય તો વગ્સાદમા પણ આદ્યા જાય' એમ આજ્ઞા કેમ કરી ? વળી ઋષભદત્ત પ્રમુખ પ્રભુને વાદવા ગયા, ત્યાં "ચન્દિમ્મ જાળંપવર-નામિક ઉત્તમ ગ્વ ઉપગ એસીને" એ પ્રમાણે કહ્યું, એ ગ્વ માર્ગમા શી દયા પાળશે ? વળી આચારાગસૂત્રમા, કહ્યું 'છે કે-સાધુએ વહોરેલુ લૂણ જે ગૃહસ્થ પાછુ ન લે તો પોતે વાવરે, અને સામોગિકને વહે ચી આવે, તે લૂણ વાવગતા વિરા ધના ઢેઢલી વાય ? છતાં એટલી વીગધના કળા સાધુને પણ આગધક કલો છે જ્યાં હિ સા ત્યાં આજ્ઞા નહીં એમ માનશે તો આ બધા સૂત્રાના પાઠ કેવી રીતે સગન વગે ? કારણ કે, તે તે ઠેકાણે હિ સા પણ છે અને આજ્ઞા પણ છે માટે માનવુ જોઈએ કે

જે ક્રિયા યતનાપૂર્વક કરીએ તે ક્રિયામાં જો કે હિંસા હોય તો પણ કર્મબંધ નથી. તેથી યતના એજ ઉત્તમ વ્યવહાર છે. જિન-પ્રતિમાની પૂજામાં તો યતના અને ભક્તિ બન્ને છે, તો પછી જનપૂજને દોષિત કેમ કહી શકો ? ॥ ૭ ॥

હવે વળી ઠાઠ જિનપ્રતિમાની પૂજા સ્વીકારનાર, સ્થાનક-વાસીઓને કહે છે કે—“જિનપૂજામાં હિંસા તો થાય છે, અને તેથી પ્રથમ કર્મબંધ થાય છે; પણ પછીથી નિર્જરા થાય છે.” એ પ્રમાણે સ્થાનકવાસીઓને ઉત્તર આપે છે, તેને અન્યકાર કહે છે.

**પ્રથમ બંધ ને પછી નિર્જરા, ક્રૂપ તળો રે દિઢંત ।
કહી કોઈ જોડે બુધ માષે, માવ તે શુચિજલ તંત ।સુ॥૧॥૧૥**

“જિનપ્રતિમાની પૂજા કરવા માટે સ્નાન કરતાં, પુષ્પ લાવી ચડાવતાં, ધૂપ ઉખેલતાં, દીપક પ્રગટાવતાં વિગેરે આરંભના કાર્યો કરતાં જીવહિંસા થવાથી કર્મબંધ થાય છે; પણ પછી ભાવના સ્તવનાએ આત્મિક ઉદ્ધાસ થતાં કર્મની નિર્જરા થાય છે, તેમાં ફેલાતું દૃષ્ટાંત છે.

ચૌદપૂર્વધર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી આવશ્યકસૂત્રના બીજા અ-ધ્યયનમાં, ભાષ્યની ગાથા ૧૯૪મી, પત્ર ૪૯૩ માં કહે છે કે—

“અકસિણપવત્તગાણં, વિરયાઽવિરયાણ એસ સ્વલ્લુ જુત્તો ।
સંસારપયણુકરણો, દવ્વથ્થણ કૂવદિઢંતો” ॥ ૧ ॥

“સંયમને સમગ્ર રીતે નહીં પ્રવર્તાવનારા^૧ વિરતા-

૧ સાધુઓ સર્વવિરતિ હેવ થી સંયમને સમગ્ર રીતે પ્રવર્તાવનારા છે. શ્રાવકો દેશવિરતિ હેય છે, તેથી તેઓ સંયમને સમગ્ર રીતે ન પ્રવર્તાવનારા કહેવાય છે.

વિરત^૧ ને આવેઢા, તેમને આ દ્રવ્યસ્તવ કરવો યુક્તજ છે, ને દ્રવ્યસ્તવ સ સ્મારનો ક્ષય કરનારો છે. દ્રવ્યસ્તવમા દ્રવાનુ દર્શાત સમજવુ.” તે આવી રીતે—જેમ ઢાઢ નવા વસેલા ગામમાં ઘણું જલ નહીં હોવાથી તરસથી અને કપડાં મેલા થવાથી પીડાયેલા લોઢ તે દુખને દૂર કરવા ક્રવો ખોદે છે જે કે તે ક્રવો ખોદતાં નેચોની તરસ વધે છે, માટી અને કાદવથી કપડા વિગેરે બહુ મેલાં થાય છે, તો પણ તે દ્રવામાંથી નીકળેલા પાણી વડેજ પોતાની તરસ છીપાવે છે, અને કપડા વિગેરેનો મેલ દૂર કરે છે, એટલુજ નહીં, પણ પહેલાંના મેલાં કપડાનો પણ મેલ દૂર કરી નિર્મળ બનાવે છે, વળી આગળ ઉપર પણ તેઓ અને બીજા લોઢ સુખી થાય છે તેમ દ્રવ્યસ્તવ કરતાં જે કે અસ-યમ લાગે છે, તો પણ તે દ્રવ્યસ્તવથીજ પરિણામની શુદ્ધિ થાય છે, ને શુભ પરિણામ વડે આત્મા દ્રવ્યસ્તવ કરતાં લાગેલું ને જરાતરા કર્મ, તેનો ક્ષય કરે છે, એટલુજ નહીં, પણ અગાઉના પણ કર્મમેલનો નાશ કરે છે વળી ત્રિવેકથી ઉદારપણે દ્રવ્યસ્તવ કરતા શાસનની પણ ઉત્તતિ થાય છે, અને તેથી બીજાઓ પણ પ્રતિખેદ પામી અનુમોદના કરે છે. આવી રીતે પોતાના અને પરના કર્મમેલને દૂર દરનાર હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ આવેઢાએ અ-વરય કરવોજ જોઈએ ” એવી રીતે દ્રવાનુ દર્શાત આપી દ્રવ્યસ્તવ કરતા પ્રથમ બધ અને પછી નિર્જરા કહીને ઢાઢ માણસો આગમના અર્થને જોડે છે પણ એ તેમનુ કહેવુ ઠીક નથી, કારણકે—પરિત લોઢ તો એમ કહે છે કે—માવ એટલે ને શુભ

૧ આવેઢા દેશવિરતિ હોવાથી વિગ્ત કહ્યા, અને સર્વ-વિરતિ નહીં હોવાથી અવિગ્ત કહ્યા

અધ્યવસાય છે, તે શુભ અધ્યવસાયરૂપ પવિત્ર પાણી પાસે અશુભ બંધરૂપ મેલ લાગતો નથી.

જે દ્રવાનું જલ કાઢતાં ક્ષત પહેરેલાં કપડાં મેલાં થતાં હોય, પણ પછીથી તે કપડા ઉપરાંત અગાઉનાં પણ સંખ્યા-બંધ મેલા થયેલાં કપડાં નિર્મલ થાય છે, તે જલ કાઢતાં કપડાંને લાગેલો મેલ બંધન રૂપે નથી, તે મેલ પીડા કરતો નથી, તુરતજ તે મેલ ઉપરાંત અગાઉનો પણ મેલ નષ્ટ થાય છે, અને તેથી તાર્ત્વિક રીતે તે મેલ બંધન રૂપ નજ કહેવાય, તેમ જ દ્રવ્યસ્તવ કરતાં જરા તરા લાગેલા કર્મો શુભપરિણામ રૂપી જલથી નષ્ટ થાય છે, એટલુંજ નહીં; પણ અગાઉનાં પણ કર્મોનો નાશ થાય છે, તે દ્રવ્યસ્તવથી લાગેલા જરા તરા કર્મને બંધન રૂપે નજ માનવા જોઈએ; કારણ કે—તે કર્મો પીડા કરનારા નથી. તેઓ શુભ અધ્યવસાયથી તુરતજ નષ્ટ થાય છે, એટલુંજ નહીં; પણ અનાદિ કાળથી લાગેલા ત્રીકણાં કર્મોરૂપી મેલ નાશ પામે છે, માટે પૂજા કરવામાં શુભ અધ્યવસાય હોવાથી તેમાં લાગેલા તુચ્છ કર્મને બંધન રૂપે નજ માનવા જોઈએ. ॥૮॥

ઉપર કહેલી વાત દૃઢ કરે છે—

उपादान वशे बंधन कहियुं, तस हिंसा शिर उपचार ।

पुष्पादिक आरंभ तणो एम, होय भावे परिहारसु०॥१॥

ઉપાદાનવશે એટલે આત્માના જેવા અધ્યવસાય હોય તે પ્રમાણે કર્મ બંધાય છે. જે શુભ અધ્યવસાય હોય તો શુભકર્મ બંધાય, અને અશુભ અધ્યવસાય હોય તો અશુભકર્મ બંધાય છે.

શ્રીધર્મદાસગણિએ ઉપદેશમાલાની ચોવીશમી ગાથામાં કહ્યું છે કે—

“ જં જ સમય જીવો, આવિસડ જેણ જેણ ભાવેણ ।

સો તમ્મિ તમ્મિ સમયે, સઠાઽમુદ વઘણ કમ્મં” ॥૧॥

“ આત્મા જે જે સમયે જેવા જેવા શુભ કે અશુભ પરિણામમાં પ્રવર્તતો હોય, તે તે સમયે તે આત્મા તેવા તેવા શુભ કે અશુભ કર્મ બાધે છે અર્થાત્ શુભ પરિણામે વર્તતાં શુભ કર્મ બાધે છે, અને અશુભ પરિણામે વર્તતા અશુભ કર્મ બાધે છે ”

પૂજા કરનારના એવા પરિણામ હોતા નથી કે, જલ પુષ્પ વિગેરેના જીવોનો વિનાશ કરી, મલીન એવા મારા આત્માને કર્મમેલથી વનારે મલીન બનાવું પણ તે પૂજારસિક ભવ્યાત્માનું લક્ષ્યબિંદુ એ હોય છે કે-તરણુ-તારણુ પરમાત્માની પૂજા કરી આત્મિક ઉદ્ધાસ વધતાં શુભ અધ્યાવસાયથી આત્માના કર્મમેલને દૂર કરી નિર્ભળ બનું, અને આ દુઃખમય સસારસમુદ્રને તરૂં આવા સુદૃ પરિણામમા રમણુ કરતો તેધન્યાત્મા યતના-પૂર્વક જલથી રનાન કરી બાહ્ય અને અભ્યંતર પવિત્ર થઈ, વીતરાગની સાતિમય પ્રતિમાનું ઘર્મન કરે છે, પુષ્પો ચડાવે છે, ચંદનાદિ સુગંધમય પદાર્થોથી વિલેપન કરે છે, ધૂપ ઉખેલે છે, અને દીપક પ્રગટાવે છે. આ સર્વ ક્રિયાઓ ભક્તિ અને યતનાપૂર્વક કરવામાં આવે છે તે ક્રિયાઓમા જલ-પુષ્પાદિના જીવોનો વિનાશ કરવાના જગ પણ પરિણામ નથી, પણ તે માણસ તો પ્રભુની ભક્તિ માંજ તન્મય બની ગયો છે, તો અધ્યાવસાય વિના બંધનરૂપ કર્મ કેમ લાગે ?

અલબત્ત, તે તે ક્રિયાઓમાં પુષ્પાદિનો આરજ વગાથી તે જીવોનો વિનાશ વાય છે, પરંતુ તે જીવોનો વિનાશ કરવાના પરિણામ નહીં દેવાથી પૂજા કરનારને ગિરે તે હિંસા ઉપચાર

માત્ર છે. ધરાદા પૂર્વક કરાતી હિંસા જવી તે હિંસા નથી, અને તેથી પુષ્પાદિના આરંભ માત્રથી લાગેલા જરાતરા કર્મોનો શુભ અધ્યવસાયથી તુરતજ પરિહાર થાય છે. ॥ ૯ ॥

ઉપર કહેલ કથનને અન્યકાર દૃષ્ટાંતથી દઢ કરે છે—

જલ તરતાં જલ ઉપર મુનિને, જેમ કરુણા રે રંગ ।
પુષ્પાદિક શ્રાવકને તેમ, પૂજામાંહે ચંગ ॥સુ૦॥૧૦॥

જેમ મુનિરાજને જલ તરતાં જલ ઉપર દયાનોજ રંગ છે, પણ અંશમાત્ર હિંસાના પરિણામ નથી; તેમ શ્રાવકને જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતાં પુષ્પાદિ ઉપર ચંગ એટલે મનોહર પરિણામ છે. એટલે પૂજા કરતાં શ્રાવકને પુષ્પાદિ ઉપર દયાના પરિણામ છે, અંશમાત્ર પણ હિંસાના પરિણામ નથી.

અહીં મુનિરાજને જલ તરતાં કહ્યું, તેમાં એમ સૂચ્યું કે—મુનિરાજ કારણયોગે જલ ઉતરે, અને જલ તરે પણ ખરા. કારણકે—સ્થાનાંગ સૂત્રના પાંચમા સ્થાનકમાં કહ્યું છે કે—પાણીમાં સાંધીને તણાતી દેખે તો તરીને પણ સાધુ કાઢે એમ આજ્ઞા કરી છે. માટે ‘જલ તરતાં’ એમ પાઠ કહ્યો ॥ ૧૦ ॥

હવે વળી સ્થાનકવાસી કહે છે કે—“જે મિથ્યાત્વ ગુણુઠાણે હોય, તે જિનપૂજા કરે તો શું ફળ થાય વાડ ?” તેને દૃષ્ટાંત દઈ મિથ્યાત્વ ગુણુઠાણાવાળો પણ જિનપૂજા કરતાં પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે તે દેખાડે છે—

પાત્રદાનથી શુભ વિપાક જ્યમ, લહે સુવાહુ કુમાર ।
પહેલે ગુણઠાણે ભદ્રક પણ, ત્યમ જિનપૂજા ઉદાર ॥સુ૦॥૧૧॥

જેમ ભદ્રક પરિણામી સુબાહુકુમાર પૂર્વલવમાં પહેલે ગુણુઠાણે

એટલે મિથ્યાત્વ ગુણકાણે હતા, છતાં તેમણે સુપાત્રે દાન દીધું હતું તેથી તેઓએ શુભ વિપાક મેળવ્યો—પુણ્ય મેળવ્યું, અને સંસાર લઘુ કર્યો, એમ શ્રીવિપાકશ્રુતના બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનમાં કહ્યું છે તેમ જ ઉદારમક્તિએ જિનેવરની પૂજા કરે તે શુભ વિપાક પામે છે—પુણ્ય મેળવે છે ॥૧૧॥

સ્થાનકવાસીઓ ઉપરની ગાથા ઉપર ચક્ર કરે છે કે—“સુમાહુકુમાર પૂર્વભવમાં^૧ મિથ્યાત્વ ગુણકાણે હતા, છતાં તેમણે સુપાત્રે દાન આપનાથી શુભવિપાક મેળવ્યો, એ દષ્ટાંતે તમે સિદ્ધ કરો છો કે, મિથ્યાત્વ ગુણકાણાવાળો પણ જિનપૂજા કરે તો શુભવિપાક મેળવે પણ સુમાહુકુમાર પૂર્વભવમાં મિથ્યાત્વી હતા એ બાંધી બાંધ્યું ? વળી એ દષ્ટાંતથી તો એમ મિદ્ધ કરી શકાય કે, સુપાત્રે દાન આપનાર શુભવિપાક મેળવે, પણ એટલા ઉપરથી એમ કેમ કહી શકા કે, મિથ્યાત્વ ગુણકાણાવાળો જિનપૂજા કરનાર પણ શુભવિપાક મેળવે ? જે ફળ દાનનું બતાવ્યું તેજ ફળ જિનપૂજનનું કેમ કહી શકા ? ” તેમને અન્ય-

૧ સુમાહુકુમાર પૂર્વભવમાં હસ્તિનાપુર નગરમાં સુમુખ નામનો ગૃહસ્થ હતો એક વખત સુમુખને ઘેર માસખમણને પાત્રે સુદન નામના મુનિરાજ પધાર્યા સુમુખે વિનય અને ઉક્લામ પૂર્વક મુનિરાજને આહારાદિ વહોરાવ્યા સુપાત્રે દાન આપવાથી સુમુખે પુણ્ય મેળવ્યું, સમાર લઘુ કર્યો, અને મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું ત્યાં પછી સુમુખ પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતા મગ્ધ પામી હસ્તિગીર્ધ નગરના અદીનશત્રુ ગજ્જનો પુત્ર સુમાહુકુમાર થયો વેરાગ્ય થતા સુમાહુકુમારે માત-પિતાની આજ્ઞા લઘુ, લગવાન શ્રીમહાવીર પાને દીક્ષા લીધી આયુષ્ય પૂર્ણ થતા અનશન કરી કાળધર્મ પામી સૌધર્મકલ્પમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા

કાર ઉત્તર આપે છે—

ઉપલક્ષણથી જેમ શીલાદિક, તેમ જિનપૂજા લીધી ।
મનુજ આયુર્વંધે તે સુવાહુ, તેણે સમકિત ન પ્રસિદ્ધ ।સુ ૦૧૨

જેમ દાનના ઉપલક્ષણથી શીલ તપ વિગેરે લઈએ છીએ; એટલે કે જેમ સુપાત્રે દાન આપતાં મિથ્યાત્વીને પણ પુણ્ય થયું છે, તેમ મિથ્યાત્વીને શીલ તપ વગેરે કરતાં પણ પુણ્ય થાય છે એમ ઉપલક્ષણથી લઈએ છીએ; તેમ જિનપૂજા પણ ઉપલક્ષણથી લીધી છે. એટલે કે, જિનપૂજા કરતાં મિથ્યાત્વીને પણ પુણ્ય બંધાય છે એમ લીધું છે. સુબાહુકુમાર પૂર્વભવમાં મિથ્યાત્વી હતા, જે તેઓ પૂર્વભવમાં મિથ્યાત્વી ન હોય તો મનુષ્યનું આયુષ્ય કેમ બાંધે? કારણ કે સમકિતી હોય તો નિયમથી દેવનું આયુષ્ય બાંધે. પણ સુબાહુકુમારે તો પૂર્વભવમાં મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું હતું, તેથી તેમને પૂર્વભવમાં સમકિત નહોતું એમ ચોક્કસી રીતે સમજાય તેવું છે. ॥ ૧૨ ॥

વળી મિથ્યાત્વગુણઠાણે પુણ્યકરણી કરતાં શુભ વિપાક પામે તે ઉપર દૃષ્ટાંત કહે છે—

મેઘ જીવ ગજ શશ અનુકંપા, દાન સુવાહુ વિચાર ।
પહેલે ગુણઠાણે પણ સુંદર, તેમ જિનપૂજા પ્રકાર ॥સુ ૦૧૩॥

મેઘકુમારનો^૧ જીવ પૂર્વભવમાં હાથી હતો. તેણે સસલાની

૧ શ્રેણિકરાજના પુત્ર મેઘકુમારનો જીવ પૂર્વભવમાં હાથી હતો. જે વનમાં તે રહેતો હતો તે વનમાં દાવાનળ લાગે તો તેથી બચવા ખાતર તેણે ચાર ગાઉ સુધી ઘાસ ઝાડ વિગેરે ઉઝેડી નાખી એક માંડલું બનાવ્યું હતું. એક વખતે તેજ વનમાં

અનુક પાથી પોતાનો પગ હેઠો ન મૂક્યો અને મહાવેદના સહન કરી તે હાથી મિથ્યાત્વ ગુણુઠાણે હતો, છતાં દયા રાખવાથી પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું, અને મરીને શ્રેણિક રાજનો પુત્ર મેઘકુમાર થયો વળી સુબાહુકુમાર પૂર્વભવમાં મિથ્યાત્વગુણુઠાણે હતો, છતાં પણ તેમણે આપેલુ સુપાત્રદાન શુભવિપાકને આપનાર થયુ

આ પ્રમાણે જન્મ મિથ્યાત્વ ગુણુઠાણુવાળાઓ પણ દયા રાખવાથી અને દાન આપવાથી શુભ વિપાકને મેળવે છે, તેમ

દાવાનળ સળગી ઉઠ્યો, તેથી સઘળા વનચર જીવો ભયથી તે માંડલામાં આવીને ભરાયા તે હાથી પણ માંડલામાં આવીને ઉભો ગ્યો વનચર જીવો એટલા બધા ખીચોખીચ ભરાઈ ગયા કે તલમાત્ર પણ જગ્યા ન રહી હવે તે હાથીને શરીરે ખજવાળ આવવાથી ખજવાળવા માટે પોતાના પગને ઉંચો કર્યો, તેવામાં એક સસલો ખીચોખીચ જગ્યામાં દબાઈ ગયો હતો તેને જગ્યા મળવાથી હાથીએ ઉપાડેલા પગ નીચેની જગ્યાએ ભરાઈ પડેા. હાથી શરીર ખજવાળી જેવો પગ નીચો મૂકવા બય છે ત્યાં સસલાને જોયો તેણે વિચાર્યું કે-જે પગ નીચો મૂકીશ તો મિચારો સસલો કચડાઈને મરણ પામશે, માટે બહેતર છે કે હું કદ વેડીને પણ સસલાને બચાવુ એવી રીતે દયા લાવી હાથીએ અઢી દીવસ સુધી પગ ઉંચોજ રાખ્યો. પછી દાવાનળ શાત થતા ખીજ વનચરોની જેમ સસલો પણ પોતાના અસલ સ્થાનકે ચાલ્યો ગયો. હાથીએ લાગલાગટ અઢી દીવસ સુધી પગ ઉંચો રાખવાથી તે પગ બલઈ ગયો, વગ બધાઈ ગઈ, તેથી જેવો પગ નીચે મૂકવા ગયો કે તુસ્તજ તે હાથી જમીન ઉપર પડી ગયો ત્યાં ત્રણ દિવસ સુધા અને તન્સથી હાથી પીડિત થઈ દયામય રહીને સો વરસનુ આયુધ્ય પૂર્ણ કરી શ્રેણિક રાજની વારિણી નામની રાણીની કુળે મેઘકુમાર નામે પુત્ર થયો

જિનપૂજનો પણ પ્રકાર છે. એટલે કે—જિનપૂજ કરનાર મિ-
થ્યાત્વી હોય, છતાં પણ તે પુણ્ય મેળવે છે. કારણ કે જેવા શુભ
અધ્યવસાય દયામાં અને દાનમાં છે તેવાજ શુભ અધ્યવસાય
જિનપૂજમાં પણ છે.

ઉપર કહ્યા મુજબ જ્યારે મિથ્યાત્વીને પણ જિનપૂજ કરતાં
પુણ્ય બંધાય છે, તો પછી સમકિતી દેશવિરતિ શ્રાવકને જિન-
પૂજ ગુણકારી થાય તેમાં પૂછવું જ શું ? ॥ ૧૩ ॥

હવે વળી સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—“તમે ઉપર કહેલી બધી
હકીકત ઉપરથી એમ સિદ્ધ કરવા કટિબદ્ધ થયા છો કે—જિન-
પ્રતિમાની પૂજ શુભકરણી છે, જિનપૂજથી પુણ્ય ઉપાર્જન થાય
છે, સંસાર લઘુ થાય છે, અશુભ કર્મ ટળે છે, અને આત્મિક
ઉદ્ધાસ વધતાં અનુક્રમે મોક્ષગતિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આવી
રીતે જિનપૂજમાં ઘણા ગુણ હોવાથી આત્મિક ઉન્નતિ ધમ્મતા
પ્રાણીઓએ તે ક્રિયા અવશ્ય કરવી જોઈએ. આ પ્રમાણે હંચી
હંચી વાતો કરવા છતાં તમે મુનિઓ તે ક્રિયા કેમ કરતા નથી ?
અલબત્ત, જે ક્રિયા દાષવાળી હોય તે ક્રિયા મુનિરાજ ન કરે,
પણ જે ક્રિયામાં ગુણોજ હોય તે ક્રિયા મુનિઓ કેમ ન કરે ?”
તેમને અંતકાર ઉત્તર આપે છે—

દાન દેવપૂજાદિક સઘઘ્ઠાં, દ્રવ્યસ્તવ કહ્યાં જેહ ।

અસદારંભી તસ અધિકારી, માંડી રહે જે ગેહ ॥સુ૦॥૧૪॥

દાન, દેવપૂજ, સાધર્મિક વાત્સલ્ય, પ્રભાવના, રથયાત્રા,
મહોત્સવ, વિગેરે જે દ્રવ્યસ્તવ કહ્યા છે; તે દ્રવ્યસ્તવના અધિકારી
અસદારંભી છે; કે જેઓ ધર માંડીને રહ્યા છે એટલે ગૃહસ્થો છે.

આરંભ બે પ્રકારના છે. સદારંભ એટલે શુભ આરંભ,

સદારંભમાં ગુણ જાણીજે, અસદારંભ નિવૃત્તિ ।

અરમણિકતા ત્યાગે માણી, એમજ પ્રદેશો પ્રવૃત્તિ ॥સુ૦૧૫॥

જે અશુભ આરંભમાં રાચી રહ્યો હોય, તેને તે અશુભ આરંભ થથી નિવૃત્તિ થવી અને શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ થવી તેમાં ગુણ બાણવો. એટલે કે, જ્યાં સુધી શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરે ત્યાં સુધી અશુભ આરંભ ન સેવે, વળી શુભ આરંભમાં દ્રવ્ય-મૂર્છા ઉતારે, તે દ્રવ્યે અશુભ આરંભ ન સેવે અને શુભ આરંભમાં વાપરે. પ્રદેશી રાજાને કેશીકુમાર નામના મુનિરાજે પ્રતિબોધ પમાડ્યો. પ્રતિબોધ પામેલા તે રાજાને મુનિવરે ઉપદેશ આપ્યો કે—“ હે રાજા ! પહેલાં તું અધર્મી હતો, તેથી અશુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર હોવાથી અરમણિક હતો. પણ હવે તું ધર્મ પામ્યો છે, તેથી શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર હોવાથી રમણિક થયો છે. હે ભવ્ય ! આવી રીતે તું રમણિક થઈને હવે વેળી પાછો અરમણિક ન થજે. એટલે અશુભ આરંભ થથી નિવૃત્ત થઈ સુપાત્રદાન સાધર્મિક વાત્સલ્ય વિગેરે શુભ આરંભ કરજે. ” એવી રીતે અરમણિકતાનો ત્યાગ કરી રમણિકતા એટલે શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરવાનો કેશીકુમાર મુનિવરે પ્રદેશી રાજાને ઉપદેશ આપ્યો હતો. અને પ્રદેશી રાજાએ એજ પ્રકારે પ્રવૃત્તિ કરી હતી, એટલે શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરી હતી.

રાયપસેણી સૂત્રમાં પૃષ્ઠ ૨૭૯ માં કેશીકુમાર મુનિવરે પ્રદેશી રાજાને ઉપદેશ આપતાં કહ્યું છે કે—

“ તણ જં કેસીકુમારસમણે પદેસિરાયં एवं वथासी-
मा जं तुमं पदेसी ! पुर्विं रमणिज्जे भवित्ता पच्छा अर-
मणिज्जे भवेज्जासि, जहा से वणसंडेइ वा, नट्टसालाइ वा,

રવસુવાઢેઢ વા, સલવાઢેઢ વા ” ।

“ત્યાર પછી કશીકુમાર શ્રમણે પ્રદેશી રાજને એ પ્રમાણે કહ્યું કે—હે પ્રદેશી ! જેમ વનખડ, નાટકશાલા, શેરડીનો વાઢ, અને ખળાવાડ પહેલાં રમણિક થઈને પછી અરમણિક થાય છે તેમ તુ પહેલાં ગમણિક થઈને એટલે પ્રતિબોધ પામી રમણિક થઈને હવે પછી અગમણિક ન થઈશ ”

જ્યારે વનમાં ઉગેલાં વૃક્ષો ઉપર પાંદડાં પત્તિપૂર્ણ હોય, પુષ્પો ખીલી ઉઠ્યાં હોય, કૂળ લેલૂર લટકી રહ્યાં હોય, અને ચોગ-ગદમ હગિયાળી છાઈ રહી હોય ત્યારે તે વન રમણિક લાગે છે, પણ પછીથી જ્યારે પાંદડાં ખરી પડ્યાં હોય, પુષ્પો અને કૂળ ન લાગેલાં હોય, અને ચારે તરફ સુકાઈ ગયું હોય ત્યારે તે વન અરમણિક ભાસે છે. જ્યારે નાટકશાલામાં ગાયનનો લલકાર થઈ રહ્યો હોય, વાજીત્રો મધુર અવાજે વાગી રહ્યાં હોય, તાલખંધ નાચ થઈ રહ્યો હોય, એકટંગે અને એકટ્રેસો એકટ્રીંગ કરી હસી ગમી રહ્યા હોય, અને પ્રેક્ષકો તલલીન બની ધ્યાનમગ્ન ચોગીની જેમ એકધ્યાન થઈ ગયા હોય, ત્યારે નાટકશાલા ઢેવી રમણીય ભાસે છે । પણ પછીથી એ બધું ખલાસ થતાં ઉજડ વેગન જેવી અગમણીય લાગે છે જ્યારે શેરડીના વાઢમાં ગી-સોડામાં શેરડી પીલાઈ રહી હોય, શોખીલા જુવાનો શેરડીનો મીઠો રમ પી રહ્યા હોય, ઢેટલાએક માણસો શેરડીના માદળીયાં જડખામાં ચાવી રહ્યા હોય, ત્યારે તે શેરડીનો વાઢ રમણીય લાગે છે, પણ પછીથી શેરડી ઉઢલી ગયા પછી સદાચટ મેદાન પડ્યું હોય ત્યારે તે અગમણીય ભાસે છે જ્યારે ખળાવાડમાં કૂડા અને કૂડીઓ ઢસણાતી હોય, અનાજ ઉપજાતું હોય,

અને ખેડુતો રાતદિવસ ત્યાંજ પેડ્યા રહી વિવિધ ક્રિયા કરી રહ્યા હોય ત્યારે તે ખળાવાડ રમણીય ભાસે છે; પણ બધું ઉકલી ગયા પછી તેજ ખળાવાડ અરમણીય બને છે. તેમ હે પ્રદેશી ! તું પ્રતિબોધ પામી રમણિક થયો છે, પણ હવે પછી પાછો અરમણિક ન થઈશ.

કેશીકુમાર મુનિરાજનો ઉપર મુજબ ઉપદેશ સાંભળી પ્રદેશી રાજાએ રાયપસેણીસૂત્રના પૃષ્ઠ ૨૮૦-૨૮૧ માં કહ્યું છે કે-

“ તદ્દાં પદસી રાયા કેસીકુમારસમણં એવં વયાસી-
નો સ્વલ્લ મંતે ! અહં પુર્વિ રમણિજ્જે મવિત્તા અરમણિજ્જે
મવિસ્સામિ, જહા સે વણસંઢેઈ વા જાવ સ્વલ્લાવેઈ વા ।
અહં જં સેયવિયાપામોક્કવાઈં સત્તગામસહસસાઈં ચત્તારિ ભાગે
કરિસ્સામિ । એગં ભાગં વલ-વાહણસ્સ દલ્લહસ્સામિ । એગં
ભાગં કોઢાગારે દલ્લહસ્સામિ । એગં ભાગં અંતેરસ્સ દલ્લહ-
સ્સામિ । એગેજં ભાગેજં મહામહાલિયકૂડાગારસાલં કરિસ્સામિ;
તત્થ જં વહ્મહિં પુરિસેહિં દિણ્ણમત્તિમત્તવેયણેહિં વિહલં
અસણં પાણં સ્વાઈમં સાઈમં ઉવક્કસ્સાવિત્તા વહ્મણં સમણ-માહણ-
મિક્કુયાણં પથિય-પહિયાણં ય પરિમાણમાણે પરિમાણમાણે
વહ્મહિં સુહાયાર-પચ્ચક્કવાણ-પોસહો-વવાસેહિં અપ્પાણં મા-
વેમાણે વિહરિસ્સામિ ” ।

“ ત્યાર પછી પ્રદેશી રાજાએ કેશીકુમાર શ્રમણને એ પ્રમાણે
કહ્યું કે-જેમ વનખંડ યાવત્ ખળાવાડ પહેલાં રમણિક થઈને
પછી અરમણિક થાય છે, તેમ હે ભગવન્ ! હું ખરેખર આપની
પાસેથી પ્રતિબોધ પામી પહેલાં રમણિક થઈને હવે પાછો અર-
મણિક નહીં થઈશ. હું સેયવિયા પ્રમુખ મારા સાત હજાર

ગામના ચાર ભાગ કરીશ તેમાંથી એક ભાગ સેના અને હાથી થોડા વિગેરે વાહનના નિર્વાહ માટે આપીશ, એક ભાગ ઢાઠાર-ખમના માટે આપીશ, એક ભાગ અન્તપુરને આપીશ, અને એક ભાગ વડે ઘણીજ મોટી દાનશાલા કરાવીશ તે દાનશાલામાં રોકડ નાણુ તથા ખોરાકી આપી ઘણા પુરુષોને નોકર રાખીશ તે પુરુષો દ્વારા વિપુલ અશન રધાવીશ, વળી પાણી ખાદ્યિ અને સ્નાદિમ તૈયાર ગ્રાહીગ તેમ કરીને ઘણા શ્રમણ બ્રાહ્મણ ભિક્ષુક પથી-વટેમાગુ અને પગેણાઓને તે અશનાદિ વહેચી આપી દાન દધગ વળી શ્રાવકના ખાત્ર વ્રત વિગેરે શુભ આચાર, નવકારશી પ્રમુખ પરચકખાણ, યોસહ, અને ઉપવાસાદિ તપસ્યા વડે આત્માને ભાવતો છતો રહીશ” ॥ ૧૫ ॥

વળી શુભ ચારભથી પુણ્ય ઉપાર્જન થાય છે, તે ઉપર સૂત્રની ગાળે બીજી દષ્ટાંત આપે છે—

લિખન શિલ્પશત ગણિત પ્રકાર્યાં, ત્રણ પ્રજાહિન હેત ।
પ્રથમરાય શ્રીઋષભજિણંદે, તિહાં પળ એ સંકેત ॥ સુ ॥ ૧૬ ॥

પ્રથમ રાજ શ્રીઋષભજિનેશ્વરે લિખન એટલે અઠાર પ્રકારની લિપિ^૧, કુભારશિલ્પ હુહારશિલ્પ વિગેરે સો શિલ્પ, અને ગણિત એટલે એકમ દગક સો હજાર દસહજાર લાખ વિગેરે અકવિદ્યા, આ ત્રણ વસ્તુઓ લોઠાના ઉપકારને માટે કહી છે પુરુષોની ગોતેર કલાઓમાં ગણિતકલા મુખ્ય છે, માટે તે ગણિત પદના ઉપસક્ષણથી પુરુષોની ગોતેર કલાઓ અને સ્ત્રીઓની ચોસઠ કલાઓ પણ ગ્રહણ કરવી આ ત્રણ વસ્તુઓ બનાવવામાં શ્રીઋષભદેવ પ્રબુનો

૧ અઠાર પ્રકારની લિપિના નામ-પહેલી ઢાળની આઠમી ગાથા, પૃષ્ઠ ૨૦ મા આપ્યા છે, ત્યાં જોઈ લેવા

પણ એજ સંકેત છે; એટલે લોકો અશુભ આરંભ થયી નિવૃત્તિ કરી શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરે, ઉન્માર્ગ ત્યજીને સન્માર્ગમાં પ્રવર્તે એજ સંકેત છે. જે શુભ આરંભમાં ગુણ ન હોય તે ગૃહસ્થાવસ્થામાં ત્રણ જ્ઞાનના ધણી શ્રીઋષભદેવ એ ત્રણ વસ્તુઓ કેમ બતાવે?

શ્રીજંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિના બીજ વક્ષસ્કારમાં, પત્ર ૧૩૫ માં કહ્યું છે કે—

“ તેવદ્વિં પુન્વસયસહસ્સાઈ મહારાયવાસમજ્ઞે વસમાણે લેહાઈયાઓ; ગણિયપ્પહાણાઓ સરણરુઅપજ્જવણાઓ વાવ-ત્તરિં કલાઓ, ચોસદ્વિં મહિલાગુણે; સિપ્પસયં ચ કમ્માણં; તિણિવિ પયાહિઆં ઉવદિસઈ ” ।

“ શ્રીઋષભદેવ ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ મહારાજવાસની મધ્યમાં વસતા છતાં એટલે રાજ્ય કરતા છતાં લેખ વિગેરે અઢાર પ્રકારની લિપિ; ગણિતકલા છે પ્રધાન એટલે મુખ્ય જગ્યામાં અને પક્ષીઓના શબ્દ સમજવાની કલા છે અંતે જગ્યામાં એવી પુરૂષોની બોંતેર કલાઓ^૧, અને સ્ત્રીઓની ચોસઠ કલાઓ; આજીવિકાના ઉપાયોની મધ્યમાં કુંભાર શિલ્પ, વણકર શિલ્પ, વિગેરે સો શિલ્પો^૨; એ ત્રણે વસ્તુઓ લોકોના ઉપકારને માટે બતાવે છે.”

શંકા—તીર્થંકરો નિરવધનીજ રૂચિવાળા હોય છે, અને તેથીજ તેઓ સાવધ ક્રિયાઓનો ઉપદેશ આપતા નથી. તેઓ પોતાને જ ભોગાવલી કર્મો બાકી હોય તે ભોગવ્યા વિના છુટકો નહોં

૧ પુરૂષોની બોંતેર કલાઓ તથા સ્ત્રીઓની ચોસઠ કલાઓ વિસ્તારથી જાણવા ઇચ્છનારે રાયપસેણી સૂત્રમાં; તથા જંબૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞસિ-બીજ વક્ષસ્કારની ટીકામાં પત્ર ૧૩૬ થી ૧૪૦ સુધી જોઈ લેવું. ૨ જુઓ જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિ પત્ર ૧૪૦ સું.

હોવાથી તે કર્માનુસાર સ્ત્રી વિગેરે પરિગ્રહને આસક્તિગ્રહિતપણે સેવે છે, પરંતુ તેઓની રૂચિ તો નિરવધનીજ હોય છે તો પછી શ્રીઋષભદેવ તીર્થંકરે લોકોને સાવધ સેવવાનાં કારણભૂત કલાઓ શિલ્પો વિગેરે શા માટે બતાવ્યાં ? જે કલાઓ અને શિલ્પોથી ઠરોડો માણસો સાવધ સેવી રહ્યા છે તે કલાઓ અને શિલ્પો શ્રીઋષભદેવે લોકોને શા માટે શીખવાડ્યા ?.

સમાધાન—આજીવિકા રહિત ગરીબ અને દુ ખી માણસો-નું દુ ખ જોઈ ભગવાનને કંઠણારસ હૃતપત્ર થયો કે—આ લોકો શિલ્પો અને કલાઓ જાણી પોતપોતાની આજીવિકા સુખથી ચલાવે કલાઓ અને શિલ્પો બતાવવામાં ભગવાનને પરાંપકાર સિવાય બીજું કંઈ પ્રયોજન હતું જ નહીં. વળી કળા—હુતર વાળો માણસ સુખથી આજીવિકા ચલાવે છે, અને તેથી ચોરી જુગાર વિગેરે વ્યસન સેવતો નથી સુખથી આજીવિકા ચલાવનાર અનુક્રમે ધર્મમાં જોડાય છે, વળી બીજાઓને પણ સહાય કરી અને ઉપદેશ આપી ધર્મમાં જોડે છે

શક—તમારા ઉપરના કવન મુજબ ગરીબ અને દરિદ્રી માણસોના ઉપકારને માટે કંઠણારસિક પ્રભુએ કલાઓ અને શિલ્પો બતાવ્યા, તે કલાઓ અને શિલ્પો બતાવવામાં દુ ખી માણસો ઉપર ઉપકાર કરવાની કંઠણાશુદ્ધિ હતી પણ પ્રભુએ ગજનીતિ શા માટે પ્રવર્તાવી ? સ્વેચ્છામાં મગગુલ બનેલા માણસોને પર-તત્ત્વતાના પાંજરામાં પૂરનારી રાજનીતિ પ્રવર્તાવવામાં શું ઉપકાર થવાનો હતો ? એ તો દેખીતી બીના છે કે—ગજનીતિમાં અવ-ર્ણનીય વિંસા છે, અને તેથીજ એક ડાઘા કવિએ કહ્યું છે કે—

‘રાજ્યં हि नरकान्तं स्याद्, यदि राजा न धार्मिकः’ ।

“જો રાજ ધર્મિષ્ઠ ન હોય તો રાજ્ય નરકને આપનારું છે.”
આવી ઘોર પાપવાળી, દુર્ગતિમાં પાડનારી અને સ્વતંત્ર લોકોને
કચડી નાખનારી રાજનીતિ પ્રવર્તાવવાની પ્રભુને શી જરૂર હતી ?
ધણ દાખલા નજરે તરી રહ્યા છે કે-રાજાઓએ જીલમ કરવામાં
ખાફી રાખી નથી. આવી રાજનીતિ કૃષ્ણસિંધુ પ્રભુએ પ્રવર્તા-
વવાની શી જરૂર હતી ?

સમાધાન-રાજનીતિથી માણસોની સ્વતંત્રતા ઉપર કાપ પડે
છે, અને પરતંત્ર રહેવું પડે છે, એ તમારું કથન ઠીક નથી.
જેઓ સજ્જન છે, ધર્મિષ્ઠ છે, અને નીતિપૂર્વક ચાલનારા છે,
તેમને તો સ્વતંત્રતાનો માર્ગ નિષ્કંટક કરી આપવામાં અને
શુભ કાર્યો નિશ્ચિંત કરવામાં રાજનીતિ સહાય કરે છે. કારણ કે-
દુનિયામાં ચોરી કરનારા, લુચ્ચા-લકડંગા, અને અનીતિને માર્ગે
ચાલનારા જે નીચ માણસો છે; તેઓ સજ્જન માણસોને સારાં
કાર્યોમાં વિઘ્નરૂપ થાય છે, ચોરી કરી હેરાન કરે છે, અનીતિ
અને છેતરપીંડી કરી માણસોમાં ત્રાસ પ્રવર્તાવે છે, નિરપરાધી
માણસોની કતલ કરી હાહાકાર પોકરાવે છે; તેઓ રાજનીતિના
પવિત્ર ન્યાયથી શિક્ષા પામી તેવાં પાપી કાર્યો કરતાં અટકે છે;
અને તેથી ધર્મિષ્ઠ માણસો પોતાનાં ધાર્મિક કાર્યો નિશ્ચિંત કર્યે
જાય છે. નીતિમાન અને સજ્જન માણસો નીતિથી આજીવિકા
ચલાવી અનુક્રમે ધર્મમાં જોડાય છે. આવી રીતે રાજનીતિથી
માણસોની સ્વતંત્રતા વધે છે, પણ ઘટતી નથી. જો ન્યાયપૂર્વક
રાજનીતિ હોય તો તેમાં હિંસા કરતાં દયા વિશેષ છે. અલખત,
અન્યાયી રાજ નરકનો અધિકારી થાય છે; પણ તેમાં રાજનીતિ
દૂષિત નથી, તે રાજજ દૂષિત છે. રાજનીતિ પ્રમાણે નહીં ચાલ-

નારો નીચ રાજ નરકનો અધિકારી થાય તેમાં રાજનીતિનો શો દોષ ? જેમ જૈનકુળમાં જન્મેલો માણસ પવિત્ર જૈનધર્મના ફરમાન મુજબ ન ચાલે, અને નીચ પ્રવૃત્તિમાં જોડાય, મહાપાપનાં કાર્યો કરે, તેથી તે નરકગામી થાય, તો તેમાં જૈનધર્મને કેવી રીતે દૂષિત કહી શકશો ? તેમ રાજકુળમાં જન્મેલો રાજ પવિત્ર રાજનીતિના ફરમાન મુજબ ન ચાલે, અને અન્યાય કરી પ્રજામાં બુલમ પ્રવર્તાવે, તેથી તે નરકગામી થાય તો તેમાં રાજનીતિને કેવી રીતે દૂષિત કહી શકાય ? રાજનીતિ પ્રમાણે ચાલનારો ન્યાયી રાજ નરકનો અધિકારી નથી પણ ઉત્તમગતિનો અધિકારી છે. રામચંદ્ર અને યુનિષ્ઠિર જેવા ન્યાયી રાજાઓ, હરિશ્ચંદ્ર જેવા સત્યવાદી રાજાઓ, અને કુમારપાળ જેવા ધર્મિષ્ઠ ધણા રાજાઓ રાજનીતિના દોર પ્રમાણે ચાલી ઉત્તમ ગતિને પ્રાપ્ત થયેલા છે, અને તેઓનો સુયસ જગતમાં હજી સુધી પ્રસરી રહ્યો છે રાજનીતિથી સજ્જન માણસો સ્વતંત્ર રીતે શુભ કાર્યો કરી શકે છે. નીચ અને પાપી માણસોને દાખમાં રાખનારી ગજનીતિ પૃથ્વીપટ ઉપર હયાત ન હોત તો કેવા કેવા અનર્થો થાત એ વિચારવામાં આવે તો દરેક ઉપકાર કરનાં ગજનીતિને ઉચ્ચકોટિનો ઉપકાર કબૂલ કર્યા વિના ન ચાલે રાજ્યના દાખથી નીચ માણસો પણ અનીતિથી અટકે છે, અને સારી પ્રવૃત્તિમાં જોડાય છે, અનુક્રમે ધાર્મિક પણ બને, અને પોતે અનુભવેલા અનીતિનાં કડવાં ફળ બીજાઓને પણ બતાવી શુભ કાર્યોમાં જોડે છે વળી રાજ્યના કરથી લોકો ચોરી પ્રમુખ વ્યસનોથી અટકે છે, તેથી તેઓ નરકના ભાગીદાર થતા નથી આ પ્રમાણે આ લોક અને પરલોક બંનેનું સુખ સાધવામાં રાજનીતિ મદદ કરતાં છે, તેથી ગજનીતિ અપ્રચલિત નથી પણ

પ્રશસ્તજ છે. અલખત, રાજ્ય પ્રવર્તાવવામાં હિંસા તો છેજ, પણ તે હિંસા કરતાં દયા વિશેષ છે. કરુણાસાગર શ્રી ઋષભદેવે સજ્જનોના ઉપકારને અર્થે, દુષ્ટોના નિગ્રહને અર્થે, અને ધર્મ-સ્થિતિ અરખલિત ચાલવાને અર્થે રાજનીતિ પ્રવર્તાવી છે. જેમાં ઘણા ગુણ હોય અને અદ્વદોષ હોય તેમાંજ મહાપુરૂષો વિચાર-પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે છે. શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રના પાંચમા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં, પત્ર ૩૩૯માં કહ્યું છે કે—

“ધર્મં જં ચરમાણસ્સ પંચ ણિસ્સાદ્દાણા પન્નત્તા, તં જહા-
છક્કાણ ગણે રાયા ગિહવતી સરીરં”

“ધર્મને સેવનારા સાધુ પુરૂષને પાંચ નિશ્રાસ્થાન-આલંબન-સ્થાન છે. એટલે, સાધુ પુરૂષોને ધર્મકાર્યમાં પાંચ સહાય કરે છે. તેજવી રીતે-પૃથ્વીકાય અગ્નિકાય તેલકાય વાઉકાય વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય એ છ કાય, ગણ એટલે ગચ્છ, રાજ, ગૃહપતિ એટલે વસતિ આપનાર, અને શરીર”

નીચ માણસો થકી સત્પુરૂષોનું રક્ષણ કરનાર હોવાથી રાજ ધર્મની સહાય કરનાર છે. લૌકિકેર્થે પણ કહ્યું છે કે—

“ભુદ્રલોકાકુલે લોકે, ધર્મે કુર્યુઃ કથં હિ તે ? ।

ક્ષાન્તા દાન્તા અહન્તાર-શ્વેદ્ રાજા તાન્ન રક્ષતિ” ॥૧॥

“નીચ માણસો વડે વ્યાપ્ત એવા આ જગતમાં જે ક્ષમા-વાળા, ઈંદ્રિયોને દમન કરનારા, અને અહંભાવે રહેનારા ધાર્મિક પુરૂષોનું રક્ષણ રાજ ન કરે તો તેઓ કેવી રીતે ધર્મ કરી શકે ?” રાજધર્મ આવો મહાન્ ઉપકારક હોવાથી મહાજ્ઞાની કરુણાળુ ભગવાને રાજધર્મને પ્રવર્તાવ્યો છે.

વળી પંચાશક^૧ ગ્રંથના જિનભવન નામના સાતમા પંચા-

શકના યતનાદ્વારમાં, પત્ર ૧૩૫-૧૩૬, ગાથા ૩૫ થી ૪૧
સુધીમાં મહાત્મા શ્રીહરિભદ્રસૂરિ કહે છે કે—

“एत्तो चिय णिदोसं, सिप्पादिविहाणमो जिणिदस्स ।
छेसेण सदोसं पि हु, बहुदोसनिवारणत्तेण ॥३५॥
वरवोहिलाभओ सो, सञ्चुत्तमपुण्णमंजुओ भयवं ।
एगंतपरहियरतो, विमृद्धजोगो महासत्तो ॥३६॥
ज बहुगुणं पयाणं, तं णाऊणं तहेव दंसेइ ।
तेरक्खंतस्स ततो, जइोचितं कह भवे दोसो? ॥३७॥ (युग्मम्)
तत्थ पहाणो अंसो, बहुदोसनिवारणाउ जगगुरुणो ।
नागादिरक्खणे जह, कइँणदोसे वि सुहजोगो ॥३८॥
खड्डातडम्मि विसमे, इट्ठसुयं पेच्छिऊण कीलंत ।
तप्पच्चवायभीया, तदाणणट्ठा गया जणणी ॥३९॥
दिट्ठो य तीए णागो, तं पति एन्तो दुतो उ खड्डाए ।
तो कइँतो तगो तह—पीडाउ वि सुद्धभावाए ॥४०॥ (युग्मम्)
एव च एत्थ जुत्तं, इहराऽहिगदोसभावतोऽणत्थो ।
तप्परिहारेऽणत्थो, अत्थो च्चिय तत्तओ णेओ ॥४१॥”

“જેમ જિનેશ્વર પ્રભુનું મદિર બનાવવામાં શુભ આરંભની પ્રવૃત્તિ અને અશુભ આરંભની નિવૃત્તિરૂપ યતના છે, વળી તેમાં અલ્પદોષનો આરંભ અને બહુદોષનો ત્યાગ હોવાથી અકુશલની નિવૃત્તિરૂપ યતના છે, તેથીજ જિનમદિર બનાવવામાં નિર્દોષપણુ છે, તેમ જિનેશ્વર શ્રીઋષભદેવે શિલ્પો, કલાઓ, રાજનીતિ વિગેરે બતાવ્યું, તે લેશમાત્ર સંદોષ છે, પણ ચોરી પ્રમુખ ધણા દોષોનું નિવારણ કરનાર હોવાથી નિર્દોષજ છે. (૩૫)”

“પ્રધાન—અપ્રતિપાતિ સમ્યગ્દર્શનવાળા, સર્વથી ઉત્તમ

પુણ્યયુક્ત, સર્વથા પરોપકારમાંજ પરાયણ, મન વચન અને કા-
યાના વિશુદ્ધ યોગવાળા, તથા મહા સત્ત્વશાલી ભગવાન્ શ્રીઋષ-
ભદ્રેવે શિદ્ધો રાજનીતિ વિગેરે લોઢાને ઘણાં ઉપકારી બલીને
જેમ લોઢા ઉપર ઉપકાર થાય તેમજ ખતાવે છે. આવી રીતે
શિદ્ધો કળાઓ રાજનીતિ વિગેરે ખતાવી લોઢાને મહા અનર્થો
થકી યથોચિત રક્ષણ કરતા કડ્ડણાણુ પ્રભુને દેવી રીતે દૂષણ લાગે ?
અર્થાત્ કાંઈ પણ દૂષણ લાગતું નથી. (૩૬-૩૭)"

"જેમ સાપ વિગેરે પ્રાણુઘાતક જંતુથી ખચાવવા માટે ખા-
ળકને ઘસડવો પડે, તે ઘસડવાનો દોષ હોવા છતાં ઘસડનારનો
મુખ્ય ઉદ્દેશ તે ખાળકને મરણાંત કષ્ટમાંથી ખચાવી લેવાનો હોવાથી
શુભ યોગ છે; તેમ જો દે-શિદ્ધો કળાઓ રાજનીતિ વિગેરેના
વિધાનમાં આરંભ દોષ તો છે, પણ જગદ્ગુરૂ શ્રીઋષભદ્રેવે રાજ-
નીતિ શિદ્ધો વિગેરે પ્રવર્તાવ્યાં તેમાં ભગવાનનું મુખ્ય લક્ષ્ય
ચોરી, પરસ્પર કતલ, વિગેરે મહા અનર્થો થકી લોઢાને ખચાવી
લેવાનું છે. તેથી પ્રભુનો શુભ યોગજ હોવાથી તે તે ક્રિયાઓ
ખતાવવામાં નિર્દોષપણું સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે (૩૮)"

"એક હંડો ખાડો હતો, તેને કાંઠે એક ખાળક રમતો હતો. કાં-
ઠાની જગ્યા હંચાણુ-નીચાણુવાળી હતી. કાંઠે રમી રહેલા વહાલા
પુત્રને જોઈ તે પુત્ર હંડા ખાડામાં ન પડી જાય માટે તે ખાળ-
કની માતા તેને લેવા માટે ચાલી. ચાલતાં ચાલતાં દેખે છે તો તે
ખાડામાંથી એક સાપ ખાળક સામે ધસી આવતો જોયો. સાપ
પુત્રને હમણાંજ ડસશે તો મરી જશે, એમ વિચારી ભયભીત બની
ગયેલી માતાએ પુત્રને ધસડી લઈ લીધો. કાંઠાની જગ્યા હંચાણુ-
નીચાણુ વાળી હોવાથી ઘસડતાં પુત્રનું શરીર છોલાર્ધ જવાથી

તેને વેદના થઈ, છતાં શુદ્ધ ભાવનાળી માતાએ પુત્રને ધસડ્યો તે યુક્તજ ક્યું, કાચુ ઠે-પુત્રને ધસડતાં પીડા થશે એવી બુદ્ધિથી જો માતા ન ધસડે, તો ધસડતાં જ પીડા થઈ તેની અપેક્ષાએ સર્પ ડસવાથી સમૂળગા પુત્રને ખોઈ બેસવા રૂપ મોટા દોષનો સદ્ભાવ છે, અને તેથી પુત્રમરણ રૂપ મહાન અનર્થ થાય માટે પરમાર્થથી વિચારીએ તો પુત્રના મરણરૂપ અનર્થની અપેક્ષાએ પુત્રને ધસડતાં જ પીડા થઈ તે ગુણજ થયો, મરણરૂપ મહાદોષની અપેક્ષાએ ધસડતાં થયેલી યોડી ધણી પીડા રૂપ અદ્યપદોષ ગુણ રૂપજ છે એવી રીતે ભગવાને શિલ્પો કલાઓ રાજનીતિ વિગેરે પ્રવર્તાવતાં યોડા દોષ છે, પણ ચોરી, પરસ્પર કતલ, વિગેરે મહા અનર્થો થકી લોકોને બચાવેલા હોવાથી તે શિલ્પો રાજનીતિ વિગેરેનું વિધાન ગુણરૂપજ છે. (૩૯-૪૦-૪૧)”

વળી ત્રીજા આરાને છેડે જ્યારે શ્રીઋષભદેવે રાજ્યસ્થિતિ પ્રવર્તાવી, એટલે જ્યારે ત્રીજા આરાને છેડે રાજ્યસ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ ત્યારે ધર્મસ્થિતિ પણ ઉત્પન્ન થઈ અને પાંચમા આરાને છેડે જ્યારે ધર્મસ્થિતિનો નાશ થશે ત્યારે રાજ્યસ્થિતિનો પણ નાશ થશે આ પ્રમાણે રાજ્યસ્થિતિ એ ધર્મસ્થિતિનું કારણ છે કહ્યું છે કે —

“ સુખ-સુરિ-સંઘ-ગમ્મો, પુન્નવ્હે છિજ્જિહિ અગણિ સાયં ।
નિવવિમલવાહનો સુહુમ-મત્તી નયધમ્મ મજ્જવ્હે ” ॥ ૧ ॥

“શ્રુત, આચાર્ય, સ ધ, અને ધર્મ, એ આગ વસ્તુ દિવસના પૂર્વ ભાગમાં વિચ્છેદ જશે, અગ્નિ સધ્યાએ વિચ્છેદ જશે વિમલવાહન ગાન, સુદ્ધ મત્રી, અને ન્યાયમાર્ગ-રાજનીતિ મધ્યાહને વિચ્છેદ જશે ”

આ પ્રમાણે રાજનીતિને ધર્મસ્થિતિનું કારણ બતાવી છે, અને તેથી સિદ્ધ થાય છે કે ધાર્મિક કાર્યોમાં રાજનીતિ સહાય કરે છે. ધર્મિષ્ઠ માણસો નિશ્ચિંતપણે જ ધાર્મિક કાર્યો કરી રહ્યા છે તે રાજનીતિનેજ આભારી છે. આવી પવિત્ર ઉત્તમોત્તમ રાજનીતિ પ્રવર્તાવતાં પ્રભુએ લોકો ઉપર ઉપકારજ કર્યો છે. વળી એવો આચાર પણ છે કે—યુગની આદિમાં પ્રથમ રાજ્યેજ જગતની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. આ અવસર્પિણીમાં સૌથી પહેલા રાજ શ્રીઋષભદેવ થયા છે, તેથી તેમણે પોતાના આચાર મુજબ જગતની વ્યવસ્થા કરવા માટે શિલ્પો, કળાઓ, રાજનીતિ વિગેરે પ્રવર્તાવ્યાં તે યુક્તજ કર્યું છે. ॥ ૧૬ ॥

અહીં કોઈ શંકા કરે છે કે—“મુનિઓ નિરારંભી છે, જિનપૂજમાં આરંભ છે, તેથી નિરારંભી મુનિઓ જિનપૂજ વિગેરે આરંભ કરતા નથી; તો પછી મુનિઓ જિનપૂજ, પ્રભાવના સાધર્મિકવાત્સલ્ય, વિગેરે આરંભનાં કાર્યોનો ઉપદેશ કેમ આપે છે ? અલબત્ત, જિનપૂજ પ્રમુખ શુભ આરંભ છે, છતાં પણ જેમ નિરારંભી મુનિઓને તે શુભ આરંભો પણ કરવાની જરૂર નથી; તેમ મુનિઓ તે શુભ આરંભનો ઉપદેશ કેમ આપે ? જનાથી પોતેજ અલગ રહે છે તેનો ઉપદેશ આપવાની મુનિઓને શી જરૂર ?” તેનો અંતકાર સૂત્રની શાખે ઉત્તર આપે છે—
યતનાં સૂત્રે કહ્યું મુનિને, આર્ય કરમ ઉપદેશ ।
પરિણામિક બુદ્ધિ વિસ્તારે, સમજે શ્રાદ્ધ અશેષ ॥ સુબા ૧૭ ॥

મુનિરાજ શ્રાવકને, જયણાપૂર્વક આર્ય કર્મ એટલે શુભકાર્યો કરવાનો ઉપદેશ આપે એમ સૂત્રમાં કહ્યું છે, અને મુનિરાજના તે ઉપદેશથી શ્રાવક પોતાની પરિણામિક બુદ્ધિના વિસ્તારે બધું સમજી જાય છે.

ગૃહસ્થો આરભમાં પડેલા છે, તેઓ અશુભ આરભ ન સેવતાં શુભ આરભ સેવે, તે માટે મુનિઓ શુભ આરંભનો ઉપદેશ આપે છે પૂજા પ્રભાવના વિગેરે શુભ આરભ છે ગૃહસ્થોને ધર્મનો માર્ગ બતાવનાર મુનિઓ છે. જેઓ સર્વ ત્યાગ કરી સાધુ થવાને અસમર્થ હોય તેમને મુનિઓ શ્રાવક ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે શ્રાવકો અશુભ આરંભથી નિવર્તે, અને પૂજા પ્રભાવના વિગેરે શુભ આરંભમાં પ્રવર્તે, માટે તેમને તેવાં શુભ કાર્યો કરવાનો ઉપદેશ આપે છે જે મુનિઓ શુભ કાર્યોનો ઉપદેશ ન આપે તો તે શુભ કાર્યો તદ્દન બંધ થઈ જાય, અને ગૃહસ્થો અશુભ કાર્યોનું સેવે માટેજ મુનિઓ બલે નિરાશી છે, પણ ગૃહસ્થોને શુભ આરંભમાં જોડવા પૂજા વિગેરેનો ઉપદેશ આપે છે ચિત્રમુનિએ બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીને વિષય-ભોગોનો ત્યાગ કરવા ધણો ઉપદેશ આપ્યો, છતાં પણ તે પ્રતિબંધ ન પામ્યો, ત્યારે ચિત્રમુનિએ બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીને ઉત્તગાધ્યયન સત્તના ચિત્ર સંભૂતીય નામના તેરમા અધ્યયનમાં, પત્ર ૩૯૧માં કહ્યું છે કે—

“જઈઽસિ મોગે ચઈઽં અસત્તો, અજ્ઞાઽ કમ્માઽં કરેદિ રાય ’ ।
 ઘમ્મે ટિઞ્ઞો સવ્વપયાણુરૂપી, ત દોદ્ધિમિ દેવો ડઞ્ઞો ચિત્તવ્વી” ॥૩૨॥

“જે તું ભોગોને ત્યાગ કરવા અસમર્થ છે, તો હે ગજન! તું ગૃહસ્થ ધર્મમાં રહી, સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયામાં તત્પર બની, અનિહૂતાદિનો ત્યાગ કરી, ગિણનોએ આચરેલા આર્ય કાર્યો જોડે શુભ કાર્યો કર, તે શુભ કાર્યો કરવાથી તું અહોથી— આ મનુષ્યભવની અનંત વૈકલ્ય શ્રીગંગાજો દેવ ચમ્પ”

અહીં વળી દોઢે શ્લોક કહે છે કે—“ ચિત્રમુનિએ બ્રહ્મદત્તને ૭ આર્ય કર્મો જોડે શુભ કામ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે તે

આર્યકર્મો સામાયિક પોસહ વિગેરે સમજવાના છે, કારણ કે— સામાયિક પોસહ વિગેરેમાં હિંસા થતી ન હોવાથી મુનિરાજ તેવાનોજ ઉપદેશ આપી શકે. પણ આર્યકર્મ શબ્દથી પૂજા પ્રભાવના વિગેરે લેવાના નથી, કારણ કે—તે કાર્યોમાં હિંસા થાય છે, ” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—બ્રહ્મદત્તે જ્યારે ભોગોનો ત્યાગ કરવા પોતાની અશક્તિ જણાવી ત્યારે ચિત્રમુનિએ કહ્યું છે કે, હે રાજન્ ! જો તું ભોગોનો ત્યાગ કરવા અસમર્થ છે તો આર્યકર્મો કરજે, તાત્પર્ય કે—જો તું ભોગોનો ત્યાગ કરે તો ધણુંજ સાડું, પણ જ્યારે તું ભોગોનો ત્યાગ કરી શકે તેમ નથી જ, તો પછી જે આર્યકર્મો તારા ભોગોને સ્ખલના ન કરે તેવાં પણ આર્યકર્મો કરવા તું તત્પર રહેજે. આ પ્રમાણે ચિત્રમુનિએ ઉપદેશ આપ્યો છે. હવે અહીં જો સામાયિક પોસહ વિગેરે આર્યકર્મ લઈએ તો તેમાં તો ભોગોનો ત્યાગ થાય છે. જે ભોગોનો ત્યાગ કરવા બ્રહ્મદત્તે અશક્તિ જણાવી તેજ ભોગોનો ત્યાગ થાય તેવાં આર્યકર્મો કરવા, અવસરના જાણકાર ચિત્રમુનિ કેમ ઉપદેશ આપે ? પણ પૂજા, પ્રભાવના, સાધર્મિક વાત્સલ્ય વિગેરે શુભકાર્યો ભોગમાં સ્ખલના કરતા નથી, તેથી ચોક્કસ સમજાય તેવું છે કે ભોગોમાં સ્ખલના ન કરે તેવા પૂજા પ્રભાવનાદિ શુભકાર્યો કરવા ચિત્રમુનિએ બ્રહ્મદત્તને ઉપદેશ આપ્યો છે. ॥ ૧૭ ॥

आर्य कार्य श्रावकनां जे छै, तेहमां हिंसा दीठ ।
हेतु स्वरूप अनुबंधविचारे, नाशे देइ निज पीठ ॥ सु०॥ १८॥

શ્રાવકનાં જે આર્ય કાર્યો એટલે શુભ કાર્યો છે તેઓમાં હિંસા દીઠી છે, પણ તે સ્વરૂપ હિંસા છે. ।હસા ત્રણ પ્રકારે છે;

હેતુ હિંસા, સ્વરૂપ હિંસા અને અનુબંધ હિંસા હેતુ હિંસા અને સ્વરૂપ હિંસા જે ઢે હિંસા તો છે, પણ તે બન્ને હિંસાના કૃણ અનુબંધ હિંસાની જેમ ભવ પર પરાએ ભોગવવા પડતાં નથી જે ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા કરી મિથ્યાત્વભાવે પ્રવર્તાવું તે અનુબંધ હિંસા કહેવાય છે તે હિંસાના કડવાં કૃણ ભવપર પરાએ ભોગવવા પડે છે જિનપૂજનો નિષેધ કરનારા સ્થાનકવાસીઓ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરી અનુબંધ હિંસા કરે છે, તેથી તે હિંસાના કડવાં કૃણ તેમને ભવપર પરાએ ભોગવવાં પડશે જિનપૂજના હિંસા બતાવી તેનો નિષેધ કરનારા સ્થાનકવાસીઓ જે આ ત્રણ હિંસાનો વિચાર કરે, તો પોતાની પૂઠ ઢધને નાસે, પણ યુક્તિએ ટકી ન શકે ॥ ૧૮ ॥

હવે એ ત્રણ પ્રકારની હિંસાનો અર્થ દેખાડે છે—

હિંસા હેતુ અયતના ભાવે, જીવવધે તે સ્વરૂપ ।

આળા ભંગ મિથ્યામતિ ભાવે, તે અનુવંધ વિરૂપ ॥સુ૦૧૧॥

અયતના ભાવે એટલે અનુપયોગે—એટલે પ્રમાદે જે પ્રવર્તાવું તેને હેતુ હિંસા કહે છે જે ઢે તેમાં હિંસા ન થાય, તો પણ પ્રમાદ એ હિંસાનો હેતુ હોવાથી તેને હેતુ હિંસા કહી છે જેમાં પ્રાણીનો ધાત થાય તેને સ્વરૂપ હિંસા કહે છે મુનિરાજ પણ ઉપયોગે આલતા હોય, અને તેમાં કાંઈ જીવનો ધાત થઈ જાય, તો મુનિરાજને પણ સ્વરૂપ હિંસા લાગે, પરંતુ તે સ્વરૂપહિંસા હીણાં કૃણ દેવાનો એકાંત નથી જે પ્રાણી મિથ્યામતિથી પ્રભુની આજ્ઞાનો ભંગ કરે, ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરે, પ્રભુની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ પોતે પ્રવર્તે અને બીજાને પ્રવર્તાવે, તેને અનુબંધ હિંસા લાગે છે જે ઢે તે પ્રાણી બાહ્યથી હિંસા ન કરતો હોય, તપસ્યાદિ કથ

અનુષ્ઠાન કરતો હોય, પણ પ્રભુની આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી તે પોતાનો આત્મા હણે છે. અનુબંધ એટલે ભવપરંપરા સુધી જે કડવાં ફળ આપે તે અનુબંધ હિંસા કહેવાય. ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરી મિથ્યાભાવે પ્રવર્તવાથી પોતાના આત્માને કર્મોથી બાંધે છે. વળી બીજા લોકોને પણ શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી ભ્રષ્ટ કરી ઉન્માર્ગે ચડાવી તેઓને પણ કર્મોથી લિપ્ત કરે છે, આવી રીતે પ્રભુની આજ્ઞા લોપનારો પોતાના અને પરના આત્માનો ધાતક બને છે, અને તેથી તે પ્રાણી ભવપરંપરા સુધી હિંસાનાં ફળ ભોગવે છે, માટેજ તે હિંસાને અનુબંધ હિંસા કહેવાય છે. હેતુ હિંસા અને સ્વરૂપ હિંસા કરતાં અનુબંધ હિંસા મહા વિરૂપ છે, એટલે ઘણાંજ કડવાં ફળ આપનારી છે ॥૧૯॥

પ્રભુની આજ્ઞા લોપવાથી અનુબંધ હિંસા થાય છે, અને તે અનુબંધ હિંસાથી ભવપરંપરાએ મહા વિરૂપ ફળ ભોગવવાં પડે છે, તે ઉપર સૂત્રની શાખે દૃષ્ટાંત આપે છે—

हेतु स्वरूप न हिंसा सेवी, सेवी ते अनुबंध ।

तो जमालि प्रमुखे फल पाम्या, कहुआं करी बहु द्वंद्व ॥ २०॥

હેતુ હિંસા અને સ્વરૂપ હિંસા તે હિંસા સેવી ન કહેવાય, કારણ કે અનુબંધ હિંસા જેવાં કડવાં ફળ આપે છે તેવાં ફળ તે બન્ને હિંસા આપનારી નથી. પણ અનુબંધ હિંસા તેજ હિંસા સેવી કહેવાય, કારણકે તે ભવાંતરે મહા વિપરીત કડવાં ફળ આપે છે. તે ઉપર દૃષ્ટાંત દેખાડે છે—જમણિ પ્રમુખ બહુ દ્વંદ્વ એટલે ઘણાં કાયકષ્ટો સહન કરવા છતાં અને શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવા છતાં, પ્રભુની આજ્ઞા લોપી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરી, મિથ્યાત્વની શ્રદ્ધા કરી, બીજાઓને પણ તે મિથ્યાત્વની શ્રદ્ધા રૂપ-વાસના

બેસાડી, અનુબંધ હિંસાનાં કડવાં ફળ પામ્યા. જો પ્રભુની આણી વિના એકલી દયાથીજ ધર્મ થતો હોય, તો ભગવતીસૂત્રના નવમા ગતકમાં જમાલિનો અધિકાર વિસ્તાર્યો છે, તેમાં જમાલિએ શુદ્ધ ચારિત્ર પાળ્યું છે, માખીની પાંખ સરખી પણ દૂભવી નથી, પણ એકજ પ્રભુ વચન લોપી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરી. બીજું બધું સાચું માનતો હતો, છતાં એકજ પ્રભુ વચન નહીં માનવાથી તેને હિંસાના ફળ ભોગવવાં પડ્યા સ્થાનકવાસીઓએ સમજવું બોધ્યું છે, જમાલિ સરખી તો તમાગથી દયા પળતી નથી, માત્ર મોઢેથી દયા દયા પોકારો છો જ્યાં વર્તનમા પણ ઉત્કૃષ્ટ દયા પાળનારો જમાલિ ફક્ત પ્રભુઆણા નહીં માનવાથી હિંસાના ફળ પામ્યો, ત્યાં તેના જેવી ઉત્કૃષ્ટ દયા નહિ પાળી શકનારા તમારો પ્રભુઆણા વિના કેમ નિસ્તાર થશે ? ॥ ૨૦ ॥

ઉપરની ગાથાથી સિદ્ધ થયું કે—પ્રભુની આણા ન માનવાથી અનુબંધ હિંસા થાય છે, અને તે અનુબંધ હિંસાથી ધણાં કડવાં ફળ ભોગવવા પડે છે સ્વરૂપ હિંસા કરતા અનુબંધ હિંસા વધારે દુષ્ટ ફળ આપનારી છે સ્વરૂપ હિંસાથી તેવાં કડવાં ફળ ભોગવવાં પડતાં નથી, એટલું જ નહિ, પણ સ્વરૂપ હિંસા સેવના છતાં ધણાં મોક્ષપદ ભોગવના ભાગ્યગાળી થયા છે, એજ અન્ય કાર દેખાડે છે—

સરૂપથી હિંસા ન ટલે છે, સમુદ્ર જલે જે સિદ્ધ ।
વલી અપવાદ પદે જે વસ્તે, પળ તેણે શિવપદ લીધ ।સુ।૨૧

લવણોદધિ અને કાલોદધિ સમુદ્રમા, તથા ગંગા નદી વિગેરેના જલમા જે મહાત્માઓ સિદ્ધ થયા છે તેમને સ્વરૂપથી હિંસા ટળતી નથી; એટલે તેમને સ્વરૂપથી હિંસા લાગે છે, છતાં

તેઓ સકલ કર્મનો ક્ષય કરી મુક્તિપદને પ્રાપ્ત થયા છે. તાત્પર્ય
કે-અઢી દ્વીપ અને બે સમુદ્ર મધ્યે સોયના અગ્ર ભાગ જટલી
પણ એવી જગ્યા નથી કે જ્યાં સિદ્ધ ન થયા હોય. જ્યારે આવું
પ્રભુ વચન છે ત્યારે પાણીમાં પણ સિદ્ધ થયેલા માનવાજ જોઈએ.
પાણીમાં સકલ કર્મનો ક્ષય કરતાં પાણીના જીવોની સ્વરૂપથી
હિંસા તો અવશ્ય થાય છે, છતાં સકલ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષ
ગયા છે. વળી અમુક કારણસર અપવાદ સેવનારાઓએ પણ
સ્વરૂપ હિંસા કરવા છતાં મોક્ષપદ લીધું છે, અને તે અપવાદ
સેવનારાઓને પણ ઉત્કૃષ્ટ મુનિ કહ્યા છે.

શ્રી આચારાંગસૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનના
૬૯મા ઉદ્દેશમાં, પત્ર ૩૫૪-૩૫૫ માં કહ્યું છે કે—

“સે મિલ્લુ વા મિલ્લુણી વા ગાહાવડ્ઠુલં પિંડવાય-
પડિયાણ અણુપવિટ્ઠે સમાણે, સિયા સે પરો અભિહદ્ઠુ અંતો
પડિગ્ગહે વિલં વા લોણં ઉબ્બિયં વા લોણં પરિભાઈત્તા નીહદ્ઠુ
દલ્લજ્જા, તહપ્પગારં પડિગ્ગહં પરહત્થંસિ વા પરપાયંસિ વા
અફાસુયં નો પડિગ્ગાહિજ્જા । સે આહચ્ચ પડિગ્ગાહણ સિયા,
તં ચ નાઽદ્દૂરગણ જાણિજ્જા, સે તમાયાણ તત્થ ગચ્છિજ્જા,
ગચ્છિત્તા પુવ્વામેવ આલોણ્ણજ્જા—‘આડસો ! ત્તિ વા મણિણી !
ત્તિ વા, ઇમં કિં તે જાણયા દિન્નં ઉદાહુ અજાણયા ?’ । સે ય
મણિજ્જા—‘નો સ્વલ્લ મે જાણયા દિન્નં, અજાણયા દિન્નં । કામં
સ્વલ્લ આડસો ! ઇયાણિં નિસિરામિ । તં મુંજહ વા ણં પરિભાણહ
વા ણં તં પરેહિં’ । સમણુબ્બાયં સમણુસિટ્ઠં તઓ સંજયામેવ
મુંજિજ્જ વા પીઠ્ઠિજ્જ વા । જં ચ નો સંચાણ્ણ મોત્તણ વા
પાયણ વા, સાહમ્મિયા તત્થ વસન્તિ સંમોહયા સમણુન્ના

અષ્ટિહારિયા અદ્ભુતગયા તેસિં અણુપયાગવ્વ સિયા । નો જત્ય
સાહમ્પિયા, જદેવ વહુપરિયાવન્નં કોરુ તદેવ કાઘવ્વ સિયા ।
एवं खलु तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामग्गियं" ॥

“ તે સાધુ અથવા સાધ્વી ગૃહસ્થને ઘેર ગોચરી માટે ગયા
હોય, અને ગ્લાનાદિને માટે ખાંડ વિગેરે ભાગતા, કદાચ ગૃહસ્થ
ઘરની અદર જઈને પોતાના વાસણમાંથી ચોટ્ટક ખીડલણ
અથવા દરીયાઈ લૂણ લઈને ઘરમાંથી નીકળી આપવા માટે,
તો તેવા પ્રકારનું અપ્રાસૂદ-સચિત્ત લૂણ તે ગૃહસ્થના વાસણમાં
દે તે ગૃહસ્થના હાથમાં રહેવા દેવું, ગ્રહણ ન કરવું કદાચિત્
જોયિતુ લેવાઈ જાય, અને હવે ગૃહસ્થ બહુ દૂર રહેલો ન
હોય, તો મુનિ તે લૂણ લઈને તે ગૃહસ્થ પાસે જાય, જઈને તે
લૂણ પહેલાં તે ગૃહસ્થને ખતાવે, અને કહે કે-‘હે આયુષ્મન !
ચો બહેન ! આ લૂણ તમે જાણતા છતાં દીધું છે કે અજાણે
દીધું છે ?’ ત્યાં ગૃહસ્થ જોલે કે-“ મે જાણતાં નથી દીધું,
કિંતુ અજાણે દીધું છે પણ હે આયુષ્મન મુનિરાજ ! હવે
આપને ખુશીથી આપુ છું, માટે મને આપ ખાઓ, અથવા આ-
પના સાધુઓને વહેચી આપો ” આવી રીતે તે ગૃહસ્થ અનુમતિ
આપે અને ગ્ન આપે તો સાધુએ યતનાપૂર્વક તે લૂણ ખાવું
અથવા પીવું પણ જો ખાત્ર ન થઈ અથવા પીઈ ન શકે તો,
જે સદાચારવંત, પાસત્યાદિ દોષ ગહિત-સુવિહિત, સાંભોગિક
સાંપર્મિક સાધુઓ બહુ દૂર ન રહેતા હોય તેમને આપવું.
પણ જો સાંપર્મિક સાધુઓ ન હોય તો બહુ પર્યાપન્ન આહાર
માટે જેમ કમય છે તેમ કરવું, એટલે કે-વધી પડેલો આહાર
જેમ પરઠવાય છે તેમ પગઠવવું. આવી રીતે આચરતા તે સાધુ

અથવા સાધ્વીનું સમગ્રપણું જાણવું. એટલે કે—આવી રીતે વર્તતા સાધુ અથવા સાધ્વી પોતાનો સંપૂર્ણ આચાર પાળે છે.”

અહીં પ્રભુએ આવી રીતે દારણના વશે સચિત્ત પણ લૂણ વાપરવાની સાધુને આજ્ઞા કરાવી છે, એટલુંજ નહિ, પણ તે સાધુને સંપૂર્ણ સાધુપણું પાળનાર—ઉત્કૃષ્ટ સાધુ કહેલ છે, તેથી તે સાધુ મોક્ષગામી સમજવા. વિચારવાની જરૂર છે કે—સચિત્ત લૂણ વાપરતાં સ્વરૂપ હિંસા કેવી રીતે ટળશે ? છતાં તે સ્વરૂપ-હિંસા કરનાર મુનિને ઉત્કૃષ્ટ મુનિ કહ્યા છે. માટે માનવું જોઈએ કે—દયા કરતાં પ્રભુઆણા વિશેષ પ્રમાણ છે. વળી ઉપરના દૃષ્ટાંત જોવુંજ બીજું દૃષ્ટાંત આપે છે.

શ્રી આચારાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધના ત્રીજા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૩૮૧ માં કહ્યું છે કે—

“સે ભિક્ષૂ વા ભિક્ષુણી વા ગામાણુગ્ગામં દૂઝ્જમાણે અંતરા સે વપ્પાણિ વા, ફલિહાણિ વા, પાગારાણિ વા, તોરણાણિ વા, અગ્ગલાણિ વા, અગ્ગલપાસગાણિ વા, ગઢ્ઢાઓ વા, દરીઓ વા; સહ પરક્કમે સંજયામેવ પરિક્કમિજ્જા; નો ઉજ્જુ ગચ્છિજ્જા । કેવલી બૂયા—આયાણમેયં । સે તત્થ પરક્કમમાણે પયલેજ્જ વા પવહેજ્જ વા । સે તત્થ પયલમાણે વા પવહમાણે વા સુક્ખાણિ વા, ગુચ્છાણિ વા, ગુમ્માણિ વા, લયાઓ વા, વલ્લીઓ વા, તણાણિ વા, ગહણાણિ વા, હરિયાણિ વા અવલંબિય અવલંબિય ઉત્તરિજ્જા ।”

“તે સાધુ અથવા સાધ્વીને આમાનુયામ વિહાર કરતાં, જે વયમાં તેમને કિલ્લા, ખાઈ, ઢાટ, તોરણો, ભોગળો, ભોગળનાં પડખાંઓ, ખાડાઓ, કે ઢાતરો—ગુફાઓ ઓળંગવાની આવી

પડે, તો બીજો માર્ગ મળતા તે બીજો માર્ગે ચતનાપૂર્વક જાય, પણ તે પાવરે માર્ગે કે જે માર્ગની વચમાં કિલ્લાઓ વિગેરે આવ્યા હોય તે માર્ગે ન જાય. કેવલી ભગવાન કહે છે કે—બીજો માર્ગ મળવા છતાં જો તે પાંચરે માર્ગે મુનિ જાય તો કર્મબંધ થાય, અને દોષ લાગે. વળી તે પાવરે માર્ગે જવાથી પડી આખડી પણ જવાય, અને તેથી સંયમ આત્માની વિગંધના થાય માટે જો તે પાંચમ માર્ગમાં કિલ્લા વિગેરે આવે તો મુનિએ અથવા સાધ્વીએ તે પાંચરે માર્ગે ન જતા બીજો માર્ગે જવું પણ જો બીજો રસ્તો ન મળતાં તેવેજ રસ્તે જવું પડે તો, ત્યાં પડતાં કે આખડતાં ગ્રાહ, ગુરુછા, ગુરુમ, લતાઓ, વેલડીઓ, ઘાસ, ખૂટાઓ, કે ગમે તે લીલોત્રીને પકડી પકડીને તે વિષમ રસ્તો પસાર કરવો ”

અહીંયા પણ વૃક્ષ પ્રમુખને અવલખનાં સ્વરૂપ હિંસા લાગે છે, છતાં પણ કાગળના વશે તેમ કરવાની મુનિરાજને છુટ આપી છે, તેથી તે મુનિમાર્ગ છે જો દયા પ્રમાણ હોય, અને હિંસા થાય તેવું કાર્ય કરવાથી દોષ લાગવાનો એકાતજ હોય, તો મુનિરાજ વૃક્ષાદિકનું અવલખન કેમ કરી શકે ? માટે માનવું જોઈએ કે, દયા કરતા પ્રભુની આણ વિશેષ પ્રમાણ હોવાથી કાગળના વશે સ્વરૂપ હિંસા સેવવા છતાં તે પરિણામે નિર્દોષજ છે જો કે એ સચિત્ત લૂણ વાપરતાં અને વૃક્ષાદિકને અવલખતા સ્વરૂપ હિંસા થાય છે, પણ પગ પગએ અહિંસાજ છે, તેમ જિન-પૂનમાં પણ સ્વરૂપથી હિંસા લાગે છે, પણ પગ પગએ અહિંસાજ છે, એટલુંજ નહિ, પણ તે શુભ કાર્ય હોવાથી પરિણામે મોક્ષ-પદને આપે છે ॥ ૨૧ ॥

ઉપરનીજ વાતને દઢ કરી, આ ત્રોથી ઢાળ પૂરી કરતા
અંધકાર ઉપસંહાર કરે છે—

સાધુવિહાર પરે અનુવંધે, નહીં હિંસા જિનમક્તિ ।

અમ જે માને તેહની વાધે, સુજશ આગમ શક્તિસુનારના ।

મુનિરાજ વિહાર કરે છે, તેમાં પૃથ્વીકાય વિગેરેનો ધાત થાય, નદી વિગેરે ઉતરતાં અપકાયની વિરાધના થાય, અને ઢાઘ વખતે ત્રસકાયનો પણ ધાત થાય, આવી રીતે મુનિવિહારની અંદર ત્રસ અને રથાવર જીવોનો ધાત થાય છે, પરંતુ તે ક્રિયા જયણા પૂર્વક કરાતી હોવાથી તેમાં કર્મબંધ નથી. તેમાં જો કે સ્વરૂપથી હિંસા થાય છે, પણ તે હિંસા પરંપરાએ ચાલી આવતી નથી, અને તેથી પરિણામે તે હિંસા નજ કહેવાય. જેવી રીતે સાધુવિહારમાં થતી હિંસા પરંપરાએ ચાલી આવતી નથી, તેવીજ રીતે જિનપૂજ પણ જયણાપૂર્વક કરાતી હોવાથી તેમાં થતી હિંસા પરંપરાએ ચાલી આવતી નથી. જે પ્રાણી આ સત્ય હુકીકતને શ્રદ્ધા પૂર્વક માને છે તેને સુજશ આગમ શક્તિ એટલે સુખ અને યશ આવવાની શક્તિ વધે છે; એટલે કે—તે પ્રાણીને સુખ મળે છે, અને દુનિયામાં યશ વધે છે. અથવા તે પ્રાણીનો સારો યશ વધે છે, અને આગમ જાણવાની શક્તિ ખીલે છે. આ ગાથામાં 'સુજશ' રાખદથી ઉપાધ્યાયજીએ અન્યકર્તા તરીકે 'યશોવિજયજી' એ પ્રમાણે પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે. ૧૨૨

॥ ઢાઢ ચોથી સંપૂર્ણ ॥

ચોથી દાળમાં સિદ્ધ કર્યું કે-જિનપૂજ દોષ રહિત છે, એટલું જ નહિ, પણ તે જિનપૂજ કરવાથી પરિણામે મોક્ષ ॥ મેળવવા પ્રાણીઓ ભાગ્યગાલી બન્યા છે, માટે મુમુક્ષુ પ્રાણીઓ જિનપૂજ અવશ્ય કરવી જોઈએ પણ જો જિનપ્રતિમાની સિદ્ધિ ન થાય તો પૂજ કોની કરવી ? પૂજ્ય વિના પૂજની સિદ્ધિ ગા કામની ? જો જિનપ્રતિમા સિદ્ધ થાય તોજ પૂજને નિર્દોષ સિદ્ધ કરવા કરેલો પરિશ્રમ કામનો છે, માટે આ પાંચમી દાળમાં આગમની ગાખે જિનપ્રતિમાનું વર્ણન વિસ્તારથી કરે છે -

ઢાઢ પાંચમી.

મારી સહીરે સમાળી, ૯ દેશી ॥

સાસય પડિમા અડસય માને, સિદ્ધાયતન વિમાને રે ।

ધન ધન જિનવાળી ॥ ટેક ॥

પ્રમુતે માપી અંગ ઉવંગે, વરણવશું તેમ રંગે રે ॥ ધન ૦ ॥ ૧ ॥

દેવવિમાનને વિષે સિદ્ધ ભગવાનનું દેગસર છે, તેની અદર એકસો આઠ પ્રમાણ ગામતી પ્રતિમાઓ છે જિનેશ્વરની વાણીને ધન્ય છે ધન્ય છે, કે જે વાણીદ્રાગ પ્રમુખે આવી અસૌ કિક પ્રતિમાઓનું વર્ણન કર્યું છે અન્યકાગ વીતરાગની સ્તુતિ કરતાં કહે છે કે-હે પ્રભુ ! તમે તે એકસો આઠ પ્રતિમાઓ સ્થાનાગ પ્રમુખ અગને વિષે અને જીવાજીવાભિગમ પ્રમુખ ઉપાગને વિષે કહી છે હે નાય ! જેમ તમે અંગ-ઉપાગને વિષે તે પ્રતિમાઓ કહી છે તેમ અમે ઉદ્ધાસ પૂર્વક તે પ્રતિમાઓનું વર્ણન કરશું. એટલે કે, જે પ્રતિમાઓનું આ દાળમાં વર્ણન

કર્તું છે, તે અમે કપોલ કલિપત કહેતા નથી; પરંતુ શ્રીતીર્થકર પરમાત્મા કહી ગયા છે.

શ્રીજીવાજીવાભિગમ સૂત્રમાં, ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં, સિદ્ધાયતન
અધિકારમાં, બીજા ઉદ્દેશમાં, પત્ર ૨૩૨ માં કહ્યું છે કે—

“तस्स णं सिद्धाययणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा
महं मणिपेढिया पणत्ता, दो जोयणाइं आयाम-विक्रवंभेण
जोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमयी अच्छा० । तोसे णं मणि-
पेढियाए उप्पि एत्थ णं एगे महं देवच्छंदए पणत्ते, दो
जोयणाइं आयाम-विक्रवंभेणं साइरेगाइं दो जोयणाइं उड्डं
उच्चत्तेणं सव्वरयणाभाए अच्छे० । तत्थ णं देवच्छंदए अट्टसयं
जिणपडिमाणं जिणुस्सेहपमाणं ऐत्ताणं संणिक्खित्तं चिट्ठइ” ।

“તે સિદ્ધાયતનના બરાબર મધ્ય ભાગમાં મણિની એક મોટી પીઠિકા પ્રગ્ની છે; તે પીઠિકા બે યોજન લાંબી અને પહોળી છે, તથા એક યોજન જડી છે. વળી તે સર્વ મણિથી બનેલી છે અને સ્વચ્છ છે. તે મણિ પીઠિકા ઉપર એક મોટો દેવચ્છંદક એટલે પ્રતિમાને સ્થાપવાનું સ્થાન છે, તે દેવચ્છંદક બે યોજન લાંબો અને પહોળો છે, તથા બે યોજનથી કાંઠક વધારે ઊંચો છે. વળી તે સર્વ રત્નમય છે, અને સ્વચ્છ-નિર્મળ છે. તે દેવચ્છંદકને વિષે એકસો આઠ જિનપ્રતિમાઓ સ્થાપેલી છે. તે પ્રતિમાઓ જિનેશ્વરોના શરીરની ઊંચાઈ પ્રમાણ છે, એટલે પાંચસો પાંચસો ધનુષ્ય ઊંચી છે.” ॥૧॥

હવે તે પ્રતિભાઓના શરીરનું વર્ણન કરે છે—

कंचनमय कर पद तल सोहे, भविजननां मन मोहे रे । ध०
अंकरतनमय नख ससनेहा, लोहिताक्ष मधि रेहा रे ॥ ध० ॥ २॥

તે પ્રતિભાઓના હાથ અને પગનાં તળીયાં સવ્યપ્રાણીઓનાં
મનને મોહ પમાડે તેના સુવર્ણમય શોભે છે વળી નખ પણ
અંક નામના રત્નમય સ્નેહવાળા એટલે ચીઝગત્રાળા છે, તે
નખોની મધ્યમાં લોહિતાક્ષ રત્નની ગતી રેખાઓ છે. ॥૨॥

ગાત્રયષ્ટિ કંચનમય સારી નાભિ તે કંચન ક્યારી રે । ધ૦
રિઢરતન રોમરાજિ વિરાજે, ચુચૂક કંચન છાજે રે ॥ધ૦॥૩॥

ગાત્રયષ્ટિ એટલે ગરીમૂંડી યષ્ટિ સુવર્ણમય મનોહર છે,
અને નાભિ તો બધે કંચનની ક્યારી હોયતી । એવી શોભે છે
વળી રોમરાજિ યષ્ટિ નામના રયામ રત્નમય વિરાજે છે અને
ચુચૂક જે સ્તનનો અંતર્યામ, તે સ્વર્ણમય શોભે છે. ॥૩॥

શ્રીવચ્છ તે તપનીય વિશાળ, હોઠ તે લાલ પ્રવાલા રે । ધ૦
દંત ફટિકમય જીહ દયાલુ, વલી તપનીયનું તાલુરે ॥ધ૦॥૪॥

છાતીના મધ્ય ભાગમાં ગ્રહેલું વિશાળ શ્રીવચ્છ તપાવેલા
સુવર્ણનું એટલે લગારેક ગતા સુવર્ણમય છે, હોઠ રાતા
પરવાળાના છે, દાંત સ્ફટિક રત્નમય હિન્નલ છે, દયાવંત જીભ
અને તાળવું તપાવેલા સ્વર્ણમય લાલ છે ॥૪॥

કનક નાસિકા તિહાં સુવિશેષા, લોહિતાક્ષની રેખા રે । ધ૦
લોહિતાક્ષ રેખિત સુવિશાળા, નયન અંક સ્તનાલારે ॥ધ૦॥૫॥

અતિગમ્ય રમણીય અને સુવર્ણમય નાસિકા છે, તે નાસિ-
કામાં લોહિતાક્ષ રત્નની લાલ રેખાઓ છે વળી અંધુઓ અંક
રત્નમય વિશાલ છે, તે અંધુઓમાં લોહિતાક્ષ રત્નની લાલ
રેખાઓ-ટસરીઓ છે ॥૫॥

અચ્છિપત્તિ મમુહા વલી કીકી, રિદ્ધ રતનમય નીકીરે ધ૦
શ્રવણ નિલાઢવટી ગુણશાલા, કંચન જ્ઞાકજ્ઞમાલારે ।ધ૦૬।

અચ્છિપત્તિ એટલે અક્ષિપત્ર—આંખની પાંપણો, મમુહા
એટલે આંખનાં પોપચાને મથાળે રહેલી વાંછી ભમર, અને આંખમાં
રહેલી કીકી; એ ત્રણ વસ્તુઓ શ્યામ એવા રિદ્ધ રતનમય નીકી
એટલે રમણીય છે. વળી ગુણોની ખાણ સમાન કાન અને લલાટ-
પટ્ટ કંચનમય છે, તે કાન અને લલાટપટ્ટ અકઝમાળ—દેહીપ્યમાન
ઝળહળી રહ્યા છે. ॥ ૬ ॥

વજ્ર રતનમય અતિહિ સોહાળી, શીખવડી સુખલાળીરે ।ધ૦
કેશભૂમિ તપનીય નિવેશા, રિદ્ધ રતનમય કેશારે ॥ધ૦॥૭॥

સુખની ખાણ સમાન અત્યંત શોભતી એવી મસ્તકની ધડી
વજ્ર રતનમય છે, કેશની ભૂમિકા તપાવેલા સુવર્ણ સરખી
કિંચિત્ લાલ છે, અને કેશ રિદ્ધ રતનમય શ્યામ છે.

તે જિનપ્રતિમાઓના શરીરનું વર્ણન કરતાં શ્રીજીવાજીવા-
ભિગમ સૂત્રમાં, ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં, બીજા ઉદ્દેશમાં, પત્ર ૨૩૨-
૨૩૩ માં કહ્યું છે કે—

“તાસિ ણં જિણપડિમાણં અયમેયારૂવે વળ્લાવાસે વળ્ણત્તે ।
તં જહા—તવણિજ્જમયા હત્થ-તલા પાયતલા, અંકામયાઈ નક્કવાઈ
અંતોલોહિયવ્વપરિસેયાઈ, કળગામયા પાદા, કળગામયા
ગોપ્પા, કળગામઈઓ જંઘાઓ, કળગામયા જાણૂ, કળગામયા
ઝરૂ, કળગામયાઓ ગાયલદ્દીઓ, તવણિજ્જમઈઓ ણામીઓ,
રિદ્ધામઈઓ રોમરાઈઓ, તવણિજ્જમયા ચુચ્ચુદ્ધા, તવણિજ્જમયા
સિરિવચ્છા, કળગામયાઓ વાહાઓ, કળગામઈઓ પાસાઓ,

કળગમર્ડઓ ગીવાઓ, રિદ્ધામર્ડ મંસુ, સિલ્પવાલમયા ઉદ્ધા,
ફલિદ્ધામયાં દંતા, તવણિજ્જમર્ડઓ જીદ્ધાઓ, તવણિજ્જમયા
તાલુયા, કળગમર્ડઓ નાસાઓ અંતોલોહિયક્ષપરિસેયાઓ,
અંકામયાઈ અચ્છીણિ અંતોલોહિયક્ષપરિસેયાઈ, પુલગમર્ડઓ
દિદ્ધીઓ, રિદ્ધામર્ડઓ તારગાઓ, રિદ્ધામયાઈ અચ્છિપ્ત્તાઈ,
રિદ્ધામર્ડઓ ભમુદ્ધાઓ, કળગામયા કવોલા, કળગામયા
સવળા, કળગામયા ણિડાલવદ્ધા, ડડરામર્ડઓ સીસવદ્ધીઓ,
તવણિજ્જમર્ડઓ કેમતકેમભૂમીઓ, રિદ્ધામયા ડવરિમુદ્ધજા” ।

“તે જિનપ્રતિભાઓના ગારીગિંક અવયવોના વર્ણનું આવા
પ્રકારનું વર્ણન પ્રદ્યુ છે તે જવી રીતે—હાથ અને પગના
તળીયાં તપાવેલા સુવર્ણમય લાલ છે એક રત્નમય સફેદ નખ
છે, તે નખોમાં લોહિતાક્ષ રત્નની લાલ રેખાઓ છે સુવર્ણમય
પગ છે, સુવર્ણમય ધુટીઓ છે, જઘાઓ એટલે ઢોંચણની
નીચેના ભાગ સુવર્ણમય છે સુવર્ણમય ઢોંચણ છે, સુવર્ણમય
માયળ છે, સુવર્ણમય ગાત્રપટ્ટિ છે, તપાવેલા સુવર્ણમય નાભિ
છે, ગિદ્ધ રત્નમય શ્યામ ગેમનાજિ છે, તપાવેલા સુવર્ણમય
સ્તનો અગ્રભાગ છે, દ્વયના મધ્ય ભાગમાં શ્રીવત્સ તપાવેલા
સુવર્ણમય છે. સુવર્ણમય બાદુ છે સુવર્ણમય પડખાં છે સુવ
ર્ણમય શ્રીવા છે ગિદ્ધ રત્નમય ગ્યામ દાદી—મૂઝ છે. પરવાળા-
મય લાલ હોઠ છે મ્દુટિદ્ધ રત્નમય સફેદ ડાંત છે તપાવેલા સુવ-
ર્ણમય લાલ ઝમ છે તપાવેલા સુવર્ણમય લાલ તાળવા છે
સુવર્ણમય નામિકા છે, તે નામિકાઓમાં લોહિતાક્ષ રત્નની
લાલ રેખાઓ છે એક રત્નમય ઉગ્રવલ આંખ છે, તે ચક્ષુ-
ઓમાં લોહિતાક્ષ રત્નની લાલ રેખાઓ—ટમરીઓ છે પુલક

રત્નમય દૃષ્ટિ છે. રિષ્ટરત્નમય શ્યામ ક્રીડીઓ છે. રિષ્ટરત્નમય શ્યામ પાંપણો છે. રિષ્ટરત્નમય શ્યામ ભ્રમર છે. સુવર્ણમય ગાલ છે. સુવર્ણમય કાન છે, સુવર્ણમય લલાટપદ છે. વજ્ર રત્નમય મસ્તકની ઘડીઓ છે. કૈશની અંતભૂમિઓ અને કૈશભૂમિઓ તપાવેલા સુવર્ણમય છે. ઉપરના કૈશ રિષ્ટરત્નમય શ્યામ છે.” ॥૭॥

હવે તે એકસો આઠ જિનપ્રતિમાઓને પ્રત્યેકને આગળ પાછળ અને પડખે અગીયાર અગીયાર ખીજી મૂર્તિઓ છે, તે શું શું કામ કરે છે તે કહે છે—

પૂઠે છત્ર ધરે પ્રત્યેકે, પ્રતિમા એક વિવેકેરે । ધ૦
દોય પાસે દોય ચામર ઢાલે, લીલાણ જિનને ઉવારેરે ॥ ધ૦૮

તે પ્રત્યેક જિનપ્રતિમાની પછવાડે એક એક મૂર્તિ ત્રિવેકથી છત્ર ધરીને હોલેલી છે, અને બે પડખે બે મૂર્તિ ચામર વીંજે છે. તે ક્રીડાએ કરીને જાણે જિનેશ્વરનાં ઉવારણાં કરતી હોયની ! એવી ભાસે છે ॥ ૮ ॥

નાગ ભૂત યક્ષ ને કુંડધારા, આગે દોય ઉદારા રે । ધ૦
તે પડિમા જિનપડિમા આગે, માનું સેવા માગે રે ॥ ધ૦૯ ॥

વળી તે પ્રત્યેક જિનપ્રતિમાની આગળ બધાં મૂર્તિ નાગ-દેવતાની છે, બધાં મૂર્તિ ભૂતદેવતાની છે, બધાં મૂર્તિ યક્ષદેવતાની છે, અને બધાં મૂર્તિ કુંડધાર એટલે આજ્ઞાધારકની છે. તે દરેક મૂર્તિઓ પ્રશસ્ત-મનોહર છે. ગ્રન્થકાર કહે છે કે—“હું માનું છું કે, તે મૂર્તિઓ જિનપ્રતિમા આગળ સેવા માગી રહી છે.”

શ્રીજીવાજીવાભિગમ સૂત્રમાં, ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં, ખીજી ઉદ્દેશામાં પત્ર ૨૩૩ માં કહ્યું છે કે—

“તાસિ ણ જિણપડિમાણ પિટ્ઠતો પત્તેયં પત્તેયં છત્તવારપડિ-
માઓ પળ્લતાઓ । તાઓ ણં છત્તવારપડિમાઓ દિમ-સ્યય-
કુંદે-દુસપ્પગાસાઠં સકોરિંદમલ્લદામપવ્લાઠં આયવત્તાઠં મ-
લીલં ઓદારેમાણીઓ ચિટ્ઠન્તિ । તામિ ણ જિણપડિમાણં
ઉમઓ પાસિ પત્તેયં પત્તેયં ચામરવારપડિમાઓ પળ્લતાઓ,
તાઓ ણં ચામરવારપડિમાઓ ચંદપ્પદ-પડર-વેલ્લિય-તા
ણામણિ-કળગ સ્યગવિમલમટરિદ્ધતવણિઙ્ગુઙ્ગલવિવિત્તંદાઓ-
ચિલ્લિયાઓ સંઘં-ર-દુદ-દગસ્ય-અનયમદિયફેણપુત્તસ-ણિ-
કામાઓ મૃદ્ધમસ્યયદીઠરાન્ધાઓ પવ્લાઓ ચામરાઓ સન્દોલં
ખંદારેમાણીઓ ચિટ્ઠન્તિ । તાસિ ણં જિણપડિમાણં પુરઓ
દો દો નાગપડિમાઓ, દો દો જસગ્ગપડિમાઓ, દો દો
ધૂયપડિમાઓ, દો દો કુદવારપડિમાઓ વિણઓણરાઓ
પાચપડિયાઓ પજ્જલિહ્વાઓ સણ્ણિમ્મિવત્તાઓ ચિટ્ઠન્તિ । મગ્ગ-
સ્યણામઈઓ અન્ઢાઓ સળ્લાઓ લળાઓ વદ્ધાઓ મદ્ધાઓ
ખીરયાઓ ણિમ્મલાઓ ણિલ્પંકાઓ જાવ પટિરુવાઓ ” ।

“તે પ્રત્યેક જિનપ્રતિભાઓની પાછળ એક એક છત્રવા
રની મૂર્તિ પ્રરૂપી છે તે છત્રધારની મૂર્તિઓ દિમ, ઉપ્પ, ભોગ
રાતુ પૂષ્પ, અને ચંદ્રમા જેવી ક્રાંતિવાળા તથા દોઢિટ પુષ્પની
માળા સંદિગ્ધ સંદેહછત્રોને લીધાપૂરક સાગળ કરતી હતી હતી
છે વગેરે તે પ્રત્યેક જિન પ્રતિભાઓને અને પદ્ધતિ ગામઃ પામઃ
કરતી એક એક મૂર્તિઓ પ્રરૂપી છે તે ગામઃના દ્વેષ ચંદ્રકાંત,
વજ્ર, વૈદ્ય, તથા બીજા ૫ । વિનિય પ્રકરના મળિઃ સુતાર્થ,
અને મનોધી નેદેવા દોવાથી નિર્મળ અને મદામુલ્યગત તથા-
વેવા સુવર્ણમય ઉચ્ચ અને જિન વિનિય છે આવા પ્રકરના

રમણીય દંડ યુક્ત તે ચામરો શંખ, અંકરત્ન, મોગરાનાં પુષ્પ,
 પાણીના કણીયા, અને મથન કરેલા ક્ષીરસમુદ્રના કીણના સમૂહ
 જેવી પ્રભાવાળા ઉજવલ છે. તે ચામરોને રૂપાના સુંવાળા અને
 લાંબા વાળ છે. આવા પ્રકારના સફેદ અને સુંદર ચામરોને
 લીલા પૂર્વક વીંજતી છતી તે મૂર્તિઓ ઉભી છે. વળી તે પ્રત્યેક
 જિનપ્રતિમાની આગળ નાગદેવતાની બબ્બે મૂર્તિઓ છે. યક્ષ-
 દેવતાની બબ્બે મૂર્તિઓ છે, ભૂતદેવતાની બબ્બે મૂર્તિઓ છે,
 અને આજ્ઞાધારક દેવોની બબ્બે મૂર્તિઓ છે. તે મૂર્તિઓ વિનયથી
 નમ્ર બનેલી, પગે પડેલી, અંજલિ જોડેલી સમ્યક્ પ્રકારે સ્થાપેલી
 છે. તે બધી મૂર્તિઓ સમસ્ત પ્રકારે એટલે આખે શરીરે રત્નમય
 છે, આકાશ અને સ્ફટિક જેવી અતિશય સ્વચ્છ છે, સુંવાળા પુષ્પ-
 લોથી બનેલી છે, ચીકાશવાળી છે, તીક્ષ્ણ સરાણથી ધસીને બનાવેલી
 પત્થરની મૂર્તિની જેમ જાણે ધસીને તૈયાર કરી હોયની ! એવી
 ભાસે છે, સુંવાળી સરાણથી ધસીને બનાવેલી પત્થરની મૂર્તિની
 જેમ જાણે સુંવાળી બનાવી હોયની ! એવી ભાસે છે. વળી તે
 મૂર્તિઓ રજ રહિત છે, એટલે સ્વાભાવિક જે મેલ, તે રહિત છે.
 નિર્મલ છે, એટલે નવો આવતો જે મેલ, તે રહિત છે. તાત્પર્ય
 ઠ-તે મૂર્તિઓ સ્વાભાવિક રીતેજ મેલ રહિત છે, અને ઠાઈ
 વખત મેલ લાગતો પણ નથી. વળી તે મૂર્તિઓ પંક રહિત છે,
 એટલે ઠાઈ પણ જાતના કલંક રહિત છે. ચાવત્ પ્રતિરૂપ છે,
 એટલે અસાધારણ રૂપવાળી છે; અથવા પ્રતિક્ષણે જાણે નવું
 નવું રૂપ ધારણ કરતી હોયની ! એવી ભાસે છે.” ॥ ૯ ॥

વળી તે સિદ્ધ ભગવંતના મંદિરમાં બીજું શું શું છે, તે કહે છે—

ઘંટ કલશ મુંગાર આયંસા, થાલ પાઈ સુપડઢા રે । ધ૦
 મનગુલિયા વાયકરગ પ્રવંડા, ચિત્તા રયણકરંડા રે ॥ ધ૦ ॥

એકસો આઠ ઘટ છે, એકસો આઠ ચદનના કલશ છે, એકસો આઠ ભૃંગાર એટલે કલશ વિશેષ છે, એકસો આઠ દર્પણ છે, એકસો આઠ થાળ છે, એકસો આઠ પાત્રી-ભાજન વિશેષ છે, એકસો આઠ સુપ્રતિષ્ઠ-ભાજનવિશેષ છે, એકસો આઠ મનો શુલિકા એટલે પીઠિકા વિશેષ છે, એક સો આઠ વાતકગ્ગ એટલે જલગહિત કલશ અતિશય રમણીય છે, વળી ગ્લના કરંડીયા એકસો આઠ વિચિત્ર-નાના પ્રકારના છે ॥ ૧૦ ॥

હય ગય નર કિન્નર કિપુરિસા, કંઠુરગ વૃષ સરિસારે । ધ૦
રયણપુંજ વલી ફૂલ ચંગેરી, માલ્ય ને ચૂર્ણ અનેરીરે ॥ ધ૦ ॥

હય એટલે ઘોડો, ગજ, નર, કિન્નર, કિપુરુષ, ઉરગ એટલે સર્પ, અને વૃષ એટલે બળદ, તેઓના કંઠ જેવડા પ્રમાણ વાળા જે રત્ન વિશેષ, તે રત્નોના ઢગલા એકસો આઠ આઠ છે એટલે કે-હયકંઠ રત્નના, ગજકંઠ રત્નના, નરકંઠ રત્નના, કિન્નરકંઠ રત્નના, કિપુરુષકંઠ રત્નના, ઉરગકંઠ રત્નના, અને વૃષ-ભકંઠ રત્નના ઢગલાઓ એકસો આઠ આઠ છે વળી પુષ્પોની છાબડીઓ, પુષ્પમાલાની છાબડીઓ, તથા તે સિવાય સુગંધી ચૂર્ણની છાબડીઓ એકસો આઠ આઠ છે ॥ ૧૧ ॥

ગંધ વસ્ત્ર આભરણ ચંગેરી, સરસવ પુંજળી કેરીરે । ધ૦
એમ પુષ્પાદિક પડલ વસ્ત્રાણ્યાં, આગે સિંહાસન જાણ્યાંરે ॥ ધ૦ ॥

વળી સુગંધમય પદાર્થો, વસ્ત્રો, ધણેણાં, સરસવ અને પુજણી-મોગર્પીછી, એ દેવેકની એકસો આઠ આઠ છાબડીઓ છે. એવીજ રીતે પુષ્પ વિગેરેના વસ્ત્રો એકસો આઠ શ્રીજીવાભિગમ મૂર્તિની અદર વખાણ્યાં-વર્ણવ્યાં છે વળી સિદ્ધાંતને વચને કરી એકસો આઠ સિંહાસન બણ્યા છે ॥ ૧૨ ॥

છત્રને ચામર આગે સમુગ્ગા, તૈલ કોષ્ઠમૃત જુગ્ગા રે । ધ૦
ભરિયા પત્ર ચોયગ સુવિલાસે, તગરણા શુચિ વાસેરે ધ૦॥

એકસો આઠ છત્ર છે, એકસો આઠ ચામર છે, વળી આગળ
સુગંધી તેલના એકસો આઠ દાખડા છે, કોષ્ઠ નામના સુગંધી
દ્રવ્યથી ભરેલા મનોહર એકસો આઠ દાખડા છે, પત્રથી ભરેલા
એકસો આઠ દાખડા છે, ચોયક નામના સુગંધી દ્રવ્યથી ભરેલા
એકસો આઠ દાખડા અતિશય રમણીય છે, તગર અને એલચીથી
ભરેલા એકસો આઠ આઠ દાખડા પવિત્ર વાસવાળા છે. ॥ ૧૩ ॥

વલી હરતાલ ને મનસિલ અંજન, સવિ સુગંધ મનરંજન રે । ધ૦
ધ્વજા એક શત આઠ એ પૂરાં, સાધન સર્વ સનૂરાં રે ॥ ધ૦ ૧૪ ॥

વળી હરતાલના એકસો ને આઠ દાખડા છે, મનસિલના
એકસો આઠ દાખડા છે, અંજનના એકસો આઠ દાખડા છે,
એ સર્વ પદાર્થો સુગંધમય અને મનને રંજિત કરે એવા છે.
વળી ધ્વજાઓ એકસો આઠ છે. આ પ્રમાણે પૂજનાં સર્વ સાધન
નૂર સહિત-તેજસ્વી છે. શ્રીગુણગણિગમ સૂત્રમાં ત્રીણ પ્ર-
તિપત્તિમાં, બીજા ઉદ્દેશમાં, પત્ર ૨૩૩ માં કહ્યું છે કે—

“તાસિજં જિણપડિમાણં પુરતો અદ્વસયં ચટાણં, અદ્વસયં
ચંદનકલસાણં, અદ્વસયં મિંગારગાણં, एवं આયંસગાણં, થાલા-
ણં, પાતીણં, સુપદ્મગાણં, મણગુલિયાણં, વાતકરગાણં, ચિત્તાણં
રયણકરંડગાણં, હયકંઠગાણં જાવ ઉસમકંઠગાણં, પુષ્પચંગે-
રીણં જાવ લોમહત્થચંગેરીણં, પુષ્પપડલગાણં, અદ્વસયં તેલ-
સમુગ્ગાણં જાવ ધૂવકડુચ્છગાણં સણ્ણિવિસ્વત્તં ચિટ્ઠઈ” ।

“વળી તે જિન પ્રતિમાઓ આગળ એકસો આઠ ધંટ છે,

એકસો આઠ ચદનના કલશ છે, એકસો આઠ ભૂંગાર-કલશ વિશેષ છે, એવી રીતે એકસો આઠ દર્પણ છે, એકસો આઠ યાળ છે, એકસો આઠ પાત્રી-ભાજન વિશેષ છે, એકસો આઠ સુપ્રતિષ્ઠ-ભાજન વિશેષ છે, એકસો આઠ મનોગુણિકા એટલે પીઠિકા વિશેષ છે, એકસો આઠ જલરહિત કલશ છે, રતનના કરંડીયા એકસો આઠ વિચિત્ર-નાના પ્રકારના છે હથકઠ નામના રતનો એકસો આઠ છે, યાવત્ વૃષભકઠ નામના રતનો એકસો આઠ છે પુષ્પોની છાખડીઓ એકસો આઠ છે, યાવત્ મોરપીંછીની છાખડીઓ એકસો આઠ છે પુષ્પોના વસ્ત્રો એકસો આઠ છે મુગધી તેલના દાખડા એકસો આઠ છે, યાવત્ ધૂપ ઉખેવવાના કડછા એકસો આઠ સમ્યક્ પ્રકારે ગહેલા છે" ॥ ૧૪ ॥

સુર એ પૂજા સાધન સાથે, જિન પૂજે નિજ હાથે રે । ધ૦
સિદ્ધાયતને આપ વિમાને. થૂમાદિક વહુ માને રે ॥ ધ૦ ૧૫ ॥

દેવતા પોતાના વિમાનમાં સિદ્ધ ભગવતના મદિરને વિષે ઉપર કહેલા પૂજનાં સર્વ સાધન વડે જિનપ્રતિમાની પૂજા પોતાને હાથે કરે છે વળી તે દેવ સ્તૂપ વિગેરેનું પણ બહુમાન કરે છે ॥ ૧૫ ॥

સિદ્ધ ભગવતના મદિરમાં જિનપ્રતિમા આગળ દેવ દેવી રીતે ભાવના ભાવે છે ? તે કહે છે —

एह अपूर्व दर्शण दीहुं, सुरनरु फलथी मीठुरे । ध०
ए संसार समुद्रे नावा. तारण तरण सहावा रे ॥ ध० १६ ॥

હે પ્રભુ ! આપનું આ દર્શન મે અપૂર્વ દીધું, એટલે આ વિકટ સસાર સમુદ્રમાં ભટકતા મે આપનું દર્શન હવે મુઘી ભાવ પૂર્વક કર્યું નહોતું, જે ખગ અતકરણથી આ-

પનું દર્શન કર્યું હોત તો મારે આ સંસારમાં હજુ સુધી ભટકવું ન પડત, પરંતુ આ અવસરે સુભાગ્ય યોગે આપનું દર્શન મેં ભાવ પૂર્વક કર્યું છે, તો હે નાથ ! હવે મને તારો. હે ભગવન્ ! આ આપનું દર્શન મને કલ્પવૃક્ષના ફળ કરતાં પણ મીઠું લાગે છે. કલ્પવૃક્ષનું ફળ તો આ ભવમાંજ ક્ષણિક સુખ આપનાર છે, પણ આપનું સૌમ્ય દર્શન તો આ ભવમાં અને પરભવમાં અસૌકિક અને અક્ષય સુખ આપનાર છે, તેથી કલ્પવૃક્ષના ફળ કરતાં પણ આપનું દર્શન અધિક મીઠું છે. હે સ્વામી ! આપ આ સંસારસમુદ્રમાં વહાણ સમાન છો, આપ પોતે તરી ગયા છો, અને ખરા દિલથી શુદ્ધ ભાવપૂર્વક આપની ભક્તિ કરનારના તારક સ્વભાવ છો ॥ ૧૬ ॥

एष विस्मय भवभय गुणरागे, झीले तेह अतागेरे । ध०
राचे माचे ने वली नाचे, धरम ध्यान मन साचे रे ॥ध०१७॥

એવી રીતે વીતરાગના અહ્ભુત ગુણોનું સ્મરણ કરતાં તે દેવ આશ્ચર્ય પામે છે; દુઃખદાયી સંસારનાં અસહ્ય દુઃખો યાદ આવતાં ભવથી ભય પામે છે, અને આ ભયંકર ભવથી મુક્ત થવા પ્રભુભક્તિમાં તલાલીન બને છે; તથા જેઓનો તાગ ન પામી શકાય એવા અપાર પ્રભુગુણોનો રાગી બની તે પ્રભુગુણોના પવિત્ર રાગરૂપી જલમાં ઝીલે છે-સ્નાન કરે છે, એટલે પ્રભુના અપાર ગુણોને સ્મૃતિમાં લાવતાં તે દેવ પોતાનું ચિત્ત પ્રભુગુણોમાં એકાગ્ર કરી દે છે. વળી તે દેવ રોમાંચિત થઈ રાચે છે, માચે છે, વળી નાચે છે, અને સાચા દિલથી ધર્મધ્યાનમાં લીન બને છે.

येइ येइ करतां दे ते भमरी, हर्षे प्रभुगुण समरी रे । ध०
योग निरालंबन लय आणी, वश करता शिवराणी रे ॥ध०१८॥

વળી તે દેવ પ્રભુના ગુણોનું સ્મરણ કરી, સેવાચિત્ર થઈ હ-
ર્ષથી થેઈ થેઈ કરતો ભમરી દે છે—પ્રભુના અલૌકિક અને અપૂર્વ
ગુણોનું સ્મરણ કરી, આત્મિક આનંદથી પ્રદુલ્લિત બની, આગે તરફ
ફરવા માંડે છે. વળી નિરાલ બન યોગ એટલે સિદ્ધ સ્વરૂપમા લય
આણીને-મનને તન્મય કરીને મુક્તિસુદગીને વગ કહે છે ॥ ૧૮ ॥

एम नदीश्वर प्रमुख अनेरां, शाश्वत चत्य भलेरां रे । ध० ।
त्यां जिन पूजे ते अनुमाने, जनम सफल निज माने रे ॥ ध० १९

એવીજ રીતે નદીશ્વર પ્રમુખના બીજા પણ ગમાગ્રીય શા-
શ્વત ચૈત્યો છે, અહીં પ્રમુખ શબ્દથી રચક, કુડક, મેર, ભવનપતિ,
વિગેરના ચૈત્યો લેવાં, ત્યા રહેલી જિનપ્રતિમાઓની 'દેવો પૂજા
કરે છે, અને ભાવપૂર્વક જિનપૂજા કરી પોતાનો જન્મ સફલ
માને છે મનુષ્યો તો જિનપૂજા ઉપરાત વ્રત પર્યવક્રપાણ કરીને
પણ પોતાનો જન્મ સફલ કરે છે, પણ દેવોને વ્રત પર્યવક્રપાણ
ઉદયમા આવતા નથી, તેઓ વ્રત પર્યવક્રપાણ કરી શકતા
નથી, તેથી તેઓને તો જન્મ સફલ કરવાનું સાધન જિન-
મુક્તિજ છે, બીજું સાધન નથી ॥ ૧૯ ॥

कल्याणक अष्टाद वरपी, तिथि चउमासी सरखी रे । ध० ।
तेह निमित्ते सुर जिन अरचे, नित्य भक्तिपणे विरचेरे ॥ ध० २०

તીર્થંકરનું જન્મકલ્યાણક, દીક્ષાકલ્યાણક, ઠેવલજ્ઞાન કલ્યા-
ણક, અને મોક્ષકલ્યાણક, એ કલ્યાણકોને વખતે, તથા વાર્ષિક
તિથિ એટલે પર્યવક્ર પર્વ સમયે, ચોમાસી અટકાઈ વખતે,
વળી તેઓના જન્મ બીજા મોટી તિથિએ દેવો નદીશ્વરાદિ સ્થળે
જઈ અટકાઈ મહોત્સવ કહે છે. અને તે કલ્યાણક પ્રમુખ નિમિત્ત

પામીને દેવો ત્યાં જઈ જિનપ્રતિમાની પૂજા કરે છે, અને પ્રભુ-ભક્તિ નિરંતર રહે છે.

શ્રીજીવાજીવાભિગમ સૂત્રમાં, ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં, બીજા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૩૫૭-૩૫૮ માં નંદીશ્વરદ્વીપનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે—

“તત્થ જં વહવે ભવજલ્-વાણમંતર-જોડસિય-વેમાણિયા દેવા ચાઉમ્માસિયપડિવણ્ણસુ, સંવચ્છરિણ્ણસુ વા, અન્નેસુ ય વહુસુ જિજ્ઞાસમ્મણ-નિક્કલ્લમ્મણ-નાણુપ્પત્તિ-પરિનિવ્વાણમાણ્ણસુ, દેવક-જ્જેસુ ય દેવસમુદ્દણ્ણસુ ય-દેવસમિતીસુ ય દેવસમવાણ્ણસુ ય દેવપ-ઓયણેસુ ય ઇમંતઓ સહિતા સમુવાગતા સમાણા પમુદિયપક્કી-લિયા અદ્ધાહિયારૂવાઓ મહામહિમાઓ કરેમાણા પાલેમાણા સુહં સુહેણં વિહરન્તિ” ।

“નંદીશ્વર દ્વીપમાં તે સિદ્ધ ભગવંતના મંદિરોને વિષે ધણા ભવનપતિ દેવો, વાનવ્યંતર દેવો, જ્યોતિષ્ક દેવો અને વૈમાનિક દેવો, એ પ્રમાણે ચારે નિકાયના ધણા દેવો ચોમા-સાના પડવાને વખતે એટલે કાનિંકી પ્રમુખ ચોમાસી અટ્ઠાઇને વિષે, પચુંષણ પર્વમાં, તથા બીજા પણ જિન જન્મકલ્યા-ણુક, દીક્ષા કલ્યાણુક, કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિરૂપ કલ્યાણુક, અને મોક્ષ કલ્યાણુકાદિ સમયે, તથા દેવકાર્યોને વિષે દેવોનેા મેળા-વડો થાય તે સમયે એકઠા થઈને આવ્યા છતા અતિશય હર્ષ પામી, ક્રીડાવંત થઈ અટ્ઠાઇરૂપ મહામહોત્સવ એટલે આઠ દિવસ સુધી મહામહોત્સવ કરતા થકા સુખે સુખે વિચરે છે.” ॥ ૨૦ ॥

હવે દેવો જિનપૂજા કરીને એકસો આઠ કાવ્યોએ કરી પ્ર-ભુની સ્તુતિ કરતાં ભાવના ભાવે છે, તે કહે છે—

માવ તે અક્ષયભાવે મલિયો, તે નવિજાયે ટલિયોરે । ધ૦
ફારિ ત્રાંબુ નવિ હોય નિપેધે, હુઓ હેમ રસવેધે રે ॥ ધ૦ ૨૧ ॥

અક્ષય એટલે જેનો ક્ષય નથી એવા સિદ્ધ પ્રભુ, તે સિદ્ધ પ્રભુના ભાવ સાથે પોતાનો ભાવ મળ્યો થકા ટળી જાય નહિ—
વિનાશ પામે નહિ એટલે કે, સિદ્ધસ્વરૂપની પવિત્ર જ્યોતિ
સાથે આપણી જ્યોતિ એક તાર થતા તે જ્યોતિનો તાર
તૂટતોજ નથી. જેમ રસવેધે કરીને ત્રાંબુ મટીને સુવર્ણ થાય,
તે સુવર્ણ પાછું ત્રાંબુ થાયજ નહિ એટલે કે—જેમ રસવેધે
કરીને ત્રાંબુ સુવર્ણ થયું, તે સુવર્ણ મટીને પાછું ત્રાંબુ થતું
નથી, તેમ આપણો ભાવ જે ગગ દ્વેષાદિથી ત્રાંબુ જેવો
મલિન છે, તે ભાવ જે પ્રભુના પવિત્ર ભાવ સાથે મળે તો મ-
લિન મટીને નિર્મળ બને છે, અને તે નિર્મળ બનેલો આપણો
ભાવ પાછો મલિન થતો નથી ॥ ૨૧ ॥

ઉપરનીજ વાત બીજા દષ્ટાંતથી સિદ્ધ કરે છે —

એકે જલલવ જલધિ મલાણ, તો તે અક્ષય થાણે । ધ૦
આપભાવ જિનગુણમાંહી આણે, તેમ તે અક્ષય પ્રમાણેરે ॥ ધ૦ ૨૨ ॥

જેમ પાણીનું એક પણ બિંદુ સમુદ્રમાં ભળ્યું હોય તો
તે બિંદુ અક્ષય થાય છે, તે બિંદુનો ક્ષય થતો નથી, એટલે સૂ-
કાતું નથી, તેમ પોતાનો ભાવ જિનેશ્વરના ગુણોમાં લાવીએ—મે-
ળવીએ, એટલે આપણો ભાવ જિનગુણોમાં તન્મય કરી દઈએ
તો પૂર્વગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે આપણો ભાવ અક્ષય થાય છે ॥ ૨૨ ॥

અપુણરુત્ત અહસય વહવૃત્તે, એમ સુર ભાવે ચિત્તે રે । ધ૦
એમ જિન પૂજી જે ગુણ ગાવે, સુજશ લીલતે પાવે રે ॥ ધ૦ ૨૩ ॥

આવી રીતે અપુનરૂક્ત એટલે એક વાર કહેલ હોય તે બીજી વાર ન આવે એવા એકસો આઠ મોટાં કાવ્યોએ કરી પ્રભુના ગુણગ્રામ ગાતાં દેવતાઓ પોતાના ચિત્તમાં ભાવના ભાવે છે. જે પ્રાણી એવી રીતે જિનપ્રતિમાની પૂજા કરી જિનેશ્વરના ગુણ ગાય છે તે પ્રાણી સુંદર યશની લીલા પામે છે. આ ગાથામાં ‘સુજશ’ શબ્દથી ઉપાધ્યાયજીએ અન્યકર્તા તરીકે ‘યશોવિજયજી’ એ પ્રમાણે પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે. ॥ ૨૩ ॥

॥ ઢાલ પાંચમી સંપૂર્ણ ॥

પંચાંગીમાં સ્થાપના નિક્ષેપાને માન્ય કરેલો હોવાથી તે પ્રમાણભૂત છે, અને તેથીજ અન્યકારે પહેલી ઢાળની પહેલી ગાથામાં કહ્યું છે કે—“ઠવળ નિક્ષેપ પ્રમાણ પંચાંગી, પરસ્વી લહું આનંદ—સૂત્ર નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ટીકા અને ચૂર્ણિ; એ પંચાંગીના પ્રમાણથી સ્થાપના નિક્ષેપાની પરીક્ષા કરી હું આનંદ પામું છું.” આવી રીતે સ્થાપના નિક્ષેપો પ્રમાણભૂત હોવા છતાં સ્થાનકવાસીઓ તેને પ્રમાણભૂત માનતા નથી, તેથી આ છઠી ઢાળમાં સ્થાપના નિક્ષેપાને સૂત્રની શાખે પ્રમાણભૂત સિદ્ધ કરે છે. વળી યોગ વહન કરીને ઉદ્દેશાદિક ક્રમપૂર્વક સૂત્રો ભણવા જોઈએ, પણ સ્થાનકવાસીઓ યોગ વહનની વિધિને માનતા નથી, તેથી યોગવહનની વિધિને સૂત્રની શાખે સિદ્ધ કરે છે, વળી સ્થાનકવાસીઓ પંચાંગીને પ્રમાણભૂત માનતા નથી, તેથી આ છઠી ઢાળમાં પંચાંગીને સૂત્રની શાખે સિદ્ધ કરે છે—

દાઢ છઠ્ઠી.

— * * —

મોલોડા હસા રે વિષય ન રાચીય, ઇ દેશી ॥

સમકિત સૂધૂં રે તેહને જાળીય, જે માને તુજ આળ ।

સૂત્ર તે વાંચેરે યોગ વહી કરી, કરે પંચાંગી પ્રમાણ ॥

સમકિત સૂધૂંરે તેહને જાળીય ॥ ૧ ॥

હે, પ્રભુ ! જે પ્રાણી તમારી આજ્ઞાને માને તેનેજ શુદ્ધ સમ-
કિત હોય પ્રભુની આજ્ઞા શુ છે ? તે બતાવે છે—જે પ્રાણી
યોગ વહીને સૂત્ર વાચે, તથા સૂત્ર, નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ટીકા અને
ચૂર્ણિ, એ પંચાંગીને પ્રમાણ કરે, એટલે પંચાંગીમા જે કહ્યું છે
તે સત્ય કરીને માને.

જ્યા સુધી પ્રભુની આજ્ઞા માનવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સમ-
કિતની પ્રાપ્તિ થતી નથી પ્રભુ અત્યારે વિધમાન નથી, પણ
તેમના બનાવેલા સૂત્રો મોબુદ છે તે સૂત્રોમાં પ્રભુએ જે જે
પ્રમાણે કહ્યું છે તે મુજબ આપણે માનીએ તોજ પ્રભુની આજ્ઞા
માની કહેવાય, અને તોજ સમકિત પ્રાપ્ત કરી શકાય સૂત્રોમા
કહ્યું છે કે—યોગ વહન કરીને સૂત્રવાચન કરવું, વળી સૂત્રોમા
પંચાંગીને પણ પ્રમાણભૂત માનેલી છે, તો સમકિત પ્રાપ્ત કર-
વાની ઇચ્છાવાળા મુમુક્ષુ પ્રાણીએ યોગ વહન કરીને સૂત્રવાચન
કરવું, અને પંચાંગીને પ્રમાણભૂત માની તેમાં ફરમાવ્યા મુજબ
વર્તવું. ॥ ૧ ॥

ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજા અને અનુયોગ એ ચાર શ્રુતજ્ઞાનના
છે, તે કહે છે—

ઉદ્દેશાદિક નહીં ચડનાણનાં, છે સુઅનાણનાં તેહ ।
શ્રી અનુયોગદુવાર થકી લહી, ધરીએ યોગસું નેહ ॥સ૦૨॥

ઉદ્દેશાદિક એટલે ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ એ ચારે ચાર જ્ઞાનના નથી, એટલે મતિજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનના નથી. પણ તે ઉદ્દેશાદિક ચાર શ્રુતજ્ઞાનના છે. આ બાબત શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રથી જાણીને યોગની સાથે સ્નેહ ધરીએ.

કોઈ પણ સૂત્ર ભણવું તે ઉદ્દેશાદિક ક્રમથી ભણવું જોઈએ, વળી તે યોગ વહન કરીને ભણવું જોઈએ, એમ શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં કહ્યું છે. શ્રી અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં પ્રારંભમાં પત્ર એકથી છ સુધીમાં કહ્યું છે કે—

“નાણં પંચવિહં પળ્લત્તં । તં જહા—આભિણિવોહિય-
નાણં, સુયનાણં, ઓહિનાણં, મળપજ્જવનાણં, કેવલનાણં ।
તત્થ ચત્તારિ નાણાં ઠપ્પાં ઠવણિજ્ઞાં; ણો ઉદ્ધિસન્તિ, ણો સ-
મુદ્ધિસન્તિ, ણો અણુણવિજ્જન્તિ । સુયનાણસ્સ ઉદ્દેસો સમુ-
દ્દેસો અણુણા અણુઓગા ય પવત્તઈ । જઈ સુયનાણસ્સ ઉદ્દેસો
સમુદ્દેસો અણુણા અણુઓગા ય પવત્તઈ, કિ અંગપવિટ્ઠસ્સ
ઉદ્દેસો સમુદ્દેસો અણુણા અણુઓગા ય પવત્તઈ?, કિં અંગવા-
હિરસ્સ ઉદ્દેસો સમુદ્દેસો અણુણા અણુઓગા ય પવત્તઈ ? ।
અંગપવિટ્ઠસ્સ વિ ઉદ્દેસો જાવ પવત્તઈ, અંગવાહિરસ્સ વિ
ઉદ્દેસો જાવ પવત્તઈ ” ।

“જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું પ્રરૂપ્યું છે, તે જેવી રીતે—આભિણિઓ-
ધિકજ્ઞાનએટલે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન
અને કેવલજ્ઞાન. તે પાંચ જ્ઞાનમાં શ્રુતજ્ઞાન સિવાયના બાકીના

ચાર જ્ઞાન સ્થાપના યોગ્ય છે, એટલે એ ચાર જ્ઞાન ઉદ્દેશાદિકમની અપેક્ષા ગમ્યતા નથી, માટે એ ચાર જ્ઞાનનો ઉદ્દેશ થતો નથી, સમુદ્દેશ થતો નથી, અને અનુજ્ઞા યતી નથી, ક્રૂત એક શ્રુતજ્ઞાનના ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ પ્રવર્તે છે હવે શિષ્ય પૂછે છે કે—“જ્યારે શ્રુતજ્ઞાનના ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ પ્રવર્તે છે, તો શુ આચાર્ય વિગેરે અગપ્રવિષ્ટ સૂત્રના ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ પ્રવર્તે છે ? કે ઉત્તરમધ્ય-યન વિગેરે અગપ્રવિષ્ટ સૂત્રના ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ પ્રવર્તે છે ? શુર મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે—અગપ્રવિષ્ટના પણ ઉદ્દેશાદિક પ્રવર્તે છે, અને અગપ્રવિષ્ટના પણ ઉદ્દેશાદિક પ્રવર્તે છે”

વિનયથી નમ્ર બનેલો શિષ્ય શુર મહારાજને વદન કરી વિનંતિ કરે કે—‘ ભગવન્ ! મને અમુક સૂત્ર બણાવો ’ તે વખતે શુર મહારાજ કાઉસળ વિગેરે વિધિપૂર્વક શિષ્યને કહે કે—‘ યોગ કર, અને આ અધ્યયનાદિ ભાગ્યુ’ આ પ્રમાણે શુર મહારાજના વચનને ઉદ્દેશ કહે છે શુર મહારાજે બણાવેલા તે અધ્યયનાદિને શિષ્ય બરાબર બણી ગયો હોય ત્યારે શુર મહારાજ કહે કે— ‘ તેને તુ બરાબર સ્થિત કર, અને પગિચિત કર ’ એ પ્રમાણે શુરના વચનને સમુદ્દેશ કહે છે શિષ્ય તે અધ્યયનાદિને બરાબર સ્થિત અને પરિચિત કર્યા બાદ શુર મહારાજને નિવેદન કરે, ત્યારે શુર મહારાજ કહે— ‘ તુ તે અધ્યયનને સારી રીતે ધારી રાખ, અને બીજાઓને બણાવ ’ એ પ્રમાણે શુર મહારાજના વચનને અનુજ્ઞા કહે છે અને તે બણેલા શ્રુતજ્ઞાનની વ્યાખ્યાને અનુયોગ કહે છે આવી રીતે શ્રુતજ્ઞાનના ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ પ્રવર્તે છે

વ્યાવહારિક માને છે કે—જે લોકોના વ્યવહારમાં પ્રવર્તે

તેજ વ્યવહાર યોગ્ય કહેવાય. લોકો ઉપાદેય પદાર્થોમાં પ્રવૃત્તિ અને હેય પદાર્થોથી નિવૃત્તિ શ્રુતજ્ઞાન દ્વારાજ કરે છે, માટે વ્યવહાર યોગ્ય શ્રુતજ્ઞાન હોવાથી તેજ અત્યંત લોકોપકારી છે. જે કે કેવલ વિગેરે જ્ઞાન પણ લોકોપકારી છે, પણ તેઓ વ્યવહાર યોગ્ય નહિં હોવાથી ગૌણવૃત્તિએ છે. પણ શ્રુતજ્ઞાનતો વ્યવહાર યોગ્ય હોવાથી મુખ્યવૃત્તિએ લોકોપકારી છે. માટે શ્રુતજ્ઞાન સિવાયના ચારે જ્ઞાન વ્યવહાર યોગ્ય નહિં હોવાથી ઉદ્દેશાદિ અવસરે તેઓનો અધિકાર નથી. જે જ્ઞાનમાં ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અને અનુજ્ઞા પ્રવર્તે તેજ જ્ઞાનમાં અનુયોગ એટલે વ્યાખ્યા પ્રવર્તે છે, આવા પ્રકારનું તો આચારાંગ વિગેરે શ્રુતજ્ઞાનજ છે. મતિજ્ઞાન વિગેરે બાકીનાં ચાર જ્ઞાનઉદ્દેશાદિનો વિષય નહિં હોવાથી અનુપયોગી છે, એટલે ઉદ્દેશાદિકમાં એ ચારે જ્ઞાનનો અધિકાર નથી. અહીં કે ઇ શ કા કરે કે—“ મતિજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનમાં ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અને અનુજ્ઞા પ્રવર્તતા નથી. પરંતુ એ ચારે જ્ઞાનમાં અનુયોગની પણ પ્રવૃત્તિ નથી એમ કેમ કહેવાય ? કારણ કે, અનુયોગ એટલે વ્યાખ્યા, તે વ્યાખ્યા તો જેમ શ્રુતજ્ઞાનની કરાય છે તેવીજ રીતે એ ચારે જ્ઞાનની પણ કરાય છે, તો પછી અનુયોગમાં પણ એ ચારે જ્ઞાનને અનુપયોગી કેમ કહો છો ? ” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—“ જ્યારે મતિજ્ઞાન વિગેરેની વ્યાખ્યા કરો તે વખતે પણ સૂત્રનો ઉચ્ચાર કરવો જોઈશે, તથા શબ્દો ઉચ્ચારવા પડશે; સૂત્રો તથા શબ્દો શ્રુતજ્ઞાનજ છે, માટે વ્યાખ્યાની પ્રવૃત્તિમાં પણ શ્રુતજ્ઞાનજ ઉપયોગી છે. ” વળી શ્રુતજ્ઞાન સિવાયના ચારે જ્ઞાન ગુરૂ મહારાજને આધીન નહિં હોવાથી ઉદ્દેશાદિની અપેક્ષા રાખતા નથી. તાત્પર્ય કે—શ્રુતજ્ઞાન અનેક અર્થવાણું, અતિશય

ગભીર, અને વિવિધ મત્રાદિ અતિશય યુક્ત હોવાથી પ્રાય
યુક્તમહારાજના ઉપદેશની અપેક્ષાવાળું છે. તે શ્રુતજ્ઞાન યુક્તમહારા-
જના પાસેથી અહણ કગતુ છતુ ઉદ્દેશાદિક વિધિપૂર્વક અહણ
કરાય છે માટે તેના ઉદ્દેશાદિ ક્રમ પ્રવર્તે છે પણ બાકીના આગ
જ્ઞાન તો, તે તે જ્ઞાનના આવરણનો ક્ષય તથા ક્ષયોપશમ થવાથી
પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થાય છે, માટે તે આગ જ્ઞાન ઉદ્દેશાદિ ક્રમની
અપેક્ષા રાખના નથી ॥ ૨ ॥

ઉપરની ગાથામાં જણાવ્યું કે—શ્રુતજ્ઞાનને ઉદ્દેશાદિ ક્રમ
પ્રવર્તે છે, માટે યુક્તમહારાજ પાસેથી ઉદ્દેશાદિ ક્રમ પૂર્વક શ્રુતજ્ઞાન
લણુ જોઈએ પણ જે મનુષ્ય ઉદ્દેશાદિ ક્રમ વિના શ્રુતજ્ઞાનને
લણે તે મનુષ્ય જ્ઞાનની આશાતના કરે છે, અને જ્ઞાનની આશા-
તના કરનારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાધે છે, તે સૂત્રની ગાથે અન્ય
કાર દેખાડે છે—

ઉદ્દેશાદિક ક્રમ વિણ જૈ મળે, આશાતે તેહ નાણ ।
નાણાવરણી રે વાંધે તેહથી, મગવડ અંગ પ્રમાણ ॥સ૦ ૩॥

જે પ્રાણી ઉદ્દેશાદિકના અનુક્રમ વિના સૂત્રને લણે છે તે પ્રાણી
જ્ઞાનની આશાતના કરે છે, અને જ્ઞાનની આશાતના કરવાથી
તે પ્રાણી જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધે છે, આ બાબતમાં પાંચમું
અગ શ્રી ભગવતી સૂત્ર પ્રમાણ છે.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના આઠમા શતકના નવમા ઉદ્દેશામાં, પત્ર
૪૧૦ માં કહ્યું છે કે—

નાણાવરણિજ્ઞક્રમ્માસરીરપ્પયોગવચે નં મંતે ! કસ્સ
કમ્મસ્સ ઉદ્દણં ? । ગોચમા ! નાણપહિનીયયાણ નાણનિહ્વ-
ણયાણ નાણંતરાણં નાણપ્પદોસેણં નાણજ્ઞાસાયણાણ

નાણવિસંવાયણાજોગેણં નાણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પયોગનામાણ
કમ્મસ્સ ઉદણં નાણાવરણિજ્જકમ્માસરીરપ્પયોગવંધે. ” ।

“ હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય નામના કાર્મણ શરીરના પ્રયોગનો બંધ કોણ કર્મના ઉદયથી થાય છે ? એટલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કોણ કર્મના ઉદયથી બંધાય છે ? ગૌતમ ! જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનીની પ્રત્યનીકતાથી, એટલે જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનીથી પ્રતિકૂલ આચરણ કરવાથી, જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનીનો અપલાપ કરવાથી એટલે ઝાળવવાથી, જ્ઞાનનો અંતરાય કહેવાથી, એટલે કોઈ ભણતો હોય તેમાં વિધન કરવાથી; જ્ઞાન અથવા જ્ઞાની ઉપર દ્વેષ રાખવાથી; જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનીની અતિ આશાતના કરવાથી એટલે હેલના કરવાથી; જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનીનો વિસંવાદ કરવાથી, એટલે જ્ઞાનની પ્રરૂપણા વિપરીત કરવાથી તથા જ્ઞાનીના દોષો કાઢવાથી; તથા જ્ઞાનાવરણીય નામના કર્મના ઉદયવડે જ્ઞાનાવરણીય નામના કાર્મણ શરીરના પ્રયોગનો બંધ થાય છે. ”

વળી ભગવતીસૂત્ર પ્રમુખ અંગને છેડે તપયોગ વિધિ સંક્ષેપથી કહ્યો છે, તે દેખાડે છે—

“ પન્નત્તોણ આઈમાણં અટ્ઠહં સયાણં દો દો ઉદ્દેસગા ઉદ્દિસિજ્જન્તિ; નવરં ચઉત્થે સણ પઢમદિવસે અટ્ઠ, વિત્તીયદિવસે દો ઉદ્દેસગા ઉદ્દિસિજ્જન્તિ । નવમાઓ સયાઓ આરબ્બ જાવડયં જાવડયં એતિ તાવડયં તાવડયં એગદિવસેણં ઉદ્દિસિ-

૧ જ્ઞાન અને જ્ઞાનીનો કથંચિદ્ અલેદ છે, માટે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાવામાં જે જે કારણો જ્ઞાન સંબંધી જણાવ્યાં છે તે તે કારણો જ્ઞાની સંબંધી પણ બતાવ્યાં છે.

૨ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાવામાં આ બાહ્ય કારણો બતાવ્યાં, હવે આંતર કારણ બતાવે છે.

જ્ઞાન, ઉત્ક્રાંતિ સયં પિ એકદિવસે, મજ્જિમેણં દોહિં દિ-
વસેહિં સય, જહન્નેણ તિહિં દિવસેહિં સયં, એવં જાવ વીસહમં
સયં; નવરં ગોસાલો એકદિવસેણં ઉદ્ધિસિજ્જહ, જહ ઠિઓ
એગેણ ચેવ આયંવિલેણં અણુન્નવિજ્જહ, અહ ન ઠિઓ આય-
વિલેણં છદ્ધેણં અણુન્નવિજ્જહ । એકવીસ-વાવીસ-તેવીસહમાહં
સયાહં એકેવકદિવસેણં ઉદ્ધિસિજ્જન્તિ । ચત્તવીસહમં સયં દોહિં
દિવસેહિં છ છ ઉદ્દેસગા । પંચવીસહમં દોહિં દિવસેહિં છ
છ ઉદ્દેસગા । વધિસયાહ અદ્ધ સયાહં એગેણ દિવસેણં । સેદ્ધિ-
સયાહં વારસ એગેણં, એગિદિયમહાજુમ્મસયાહં વારસ એગેણં,
એવં વેડદિયાણં વારસ, તેહંદિયાણ વારસ, ચત્તરિદિયાણં વારસ
એગેણ । અસન્નિપંચિદિયાણ વારસ, મન્નિપંચિદિયમહાજુમ્મસયાહં
એકવીસ એકદિવસેણં ઉદ્ધિસિજ્જન્તિ । રાસિજુમ્મસયં એક-
દિવસેણં ઉદ્ધિસિજ્જહ ” ।

“ ભગવતી સૂત્રને ત્રિષે આદિના આઠ ગતકના બુદ્ધિ ઉદ્દેશા
એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે, ત્રિષેષ એટલો ઠે-ચોથા ગતકના જે દસ
ઉદ્દેશા છે, તેઓમાંથી પહેલે દિવસે આઠ, અને બીજે દિવસે બે ઉ-
દ્દેશા ઉદ્દેશાય છે હવે નવમા ગતકથી માડીને વીગમા શતક સુધી
તેટલુ તેટલુ ભણી શકે તેટલુ તેટલુ ઉદ્દેશાય છે, તેમાં ઉત્કૃષ્ટથી
એક દિવસે એક ગતક, મધ્યમથી બે દિવસે એક શતક, અને
જન્યથી ત્રણ દિવસે એક ગતક ઉદ્દેશાય છે, પણ તેમાં ત્રિષેષના
એટલી છે કે-ગોસાલાના અધિકારનુ જે પદ્ધતિ ગતક છે તે
એકજ દિવસે ઉદ્દેશાય છે, અને જે ભણનાર બુદ્ધિમાન હોય તો
એકજ આય ત્રિષે અનુજા કરાય છે, પણ જે બુદ્ધિમાન ન હોય
તો બે આય ત્રિષે વડે અનુજા કરાય છે. તાત્પર્ય ઠે-પૂર્વકાળમાં

ભણનાર જોડલો પાઠ ભણી શકે તેટલો પાઠ ગુરૂ મહારાજ ક્રિયા કરાવીને ભણાવતા, માટે એ પ્રમાણે કથું કે બે આયંબિલની ક્રિયા કરાવીને અનુજ્ઞા કરાય છે. એકવીશમું બાવીશમું અને ત્રેવીશમું શતક એક એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. ચોવીશમું શતક બે દિવસે છ છ ઉદ્દેશા, પચ્ચીશમું શતક બે દિવસે છ છ ઉદ્દેશા. છવ્વીશમા અંધિ શતકથી માંડીને આઠ શતક સુધી એટલે તેત્રીશમા શતક સુધી એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. ચોત્રીશમા શ્રેણિ નામના શતકના બાર શતક એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. પાંત્રીશમા એકેન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના બાર શતક એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. એવી રીતે છત્રીશમા યૈર્ધન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના બાર શતક, સાડત્રીશમા તેર્ધન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના બાર શતક, અને આડત્રીશમા ચૈરિન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના બાર શતક, એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. ઓગણચાલીશમા અસંજી પંચેન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના બાર શતક, અને આલીશમા સંજી પંચેન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના એકવીશ શતક એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. એકતાલીશમું રશિયુગ્મ શતક એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે " ॥ ૩ ॥

શ્રીનંદી અનુયોગદુવારમાં, ઉત્તરાધ્યયને રે યોગ ।

કાલગ્રહણનો રે વિધિ સઘલો કહ્યો, ધરિણ તે ઉપયોગ ॥ સંખા ॥

નંદી સૂત્રમાં, અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં, અને શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં યોગવહન કરવાનું ફરમાવ્યું છે. વળી યોગવહન કરતાં કાલગ્રહણનો વિધિ કરવો પડે છે, તે વિધિ તે તે સૂત્રોમાં દેખાડ્યો છે, તે કાલગ્રહણનો ઉપયોગ રાખી યોગવહનની વિધિપૂર્વક સૂત્ર અને અર્થ ભણવા જોઈએ શ્રીનંદીસૂ-

ત્રમાં દરેક સૂત્રના ઉદ્દેશ-સમુદ્દેશના કાલ દિન કથ્યા છે, તેમા પહેલુ સૂત્ર શ્રી આચારાંગના ઉદ્દેશ-સમુદ્દેશના કાલ દિન કહેતાં શ્રીન દીસૂત્રમાં અગ્રપ્રવિષ્ઠઅવિકારમાં પત્ર ૨૦૯ માં કહ્યું છે કે—

“ સે ણ અંગદ્વયાણ પદમે અગે, દો મુઅવલ્લવા, પણુવીસં અઙ્ગયણા, પચાસીઙ ઉદ્દેસણકાલા, પંચાસીઙ સમુદ્દેસણકાલા । ”

“ તે આચારાંગ, અગોના અર્થપણે પહેલુ અગ છે. એટલે બધા અગોમાં આચારાંગ પહેલુ અગ છે. તે આચારાંગમાં બે શ્રુતસ્કંધ છે, બન્ને શ્રુતસ્કંધ મળીને પરચીગ અધ્યયન છે, પચાસી ઉદ્દેશન કાલ છે. પચાસી સમુદ્દેશન કાલ છે ” આ ઉદ્દેશકાલ અને સમુદ્દેશકાલ યોગવિનિગમ્ય બણવા

વળી જે જે સૂત્રોના જે જે અધ્યયનાદિ ભણવામાં આવે તે તે અધ્યયનાદિ સિદ્ધાંતમા ફગભાવેલ તપની વિધિપૂર્વકજ ભણવા બોધએ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના બહુશ્રુતપૂજ નામના અગીયાદમા અધ્યયનમા, ગાથા ચૌદમી, પત્ર ૩૪૭ માં કહ્યું છે કે—

“ વસે ગુરુકુલે નિચ્ચં, જોગવં ઉવહાણવં ।

પિયકરે પિયવાઈ, સે સિવલ્લં લલ્લુમરિહડ ” ॥ ૧૪ ॥

“ જે નિષ્ઠ હમેશા ગુરુ મહારાજના ગચ્છમાં રહે, જી દગી પર્યંત ગુરુ મહારાજની આજ્ઞામાંજ પ્રવર્તે, નિરંતર ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાંજ તલલીન બને, વળી ઉપધાનવાળો હોય એટલે અગ અને અગ બાદ્ય સૂત્રોના અધ્યયનાદિ ભણના સિદ્ધાંતના ફગમાન મુજબ યથાયોગે આયંબિલ પ્રમુખ તપ વિશેષ કરીને તે તે અધ્યયનાદિ ભણે, કદાચિત્ દોષ તેનો અપકાર કરે તો પણ પોતાનાજ કર્મનો દોષ ચિતવતો થકો તે અપકારી મનુષ્યનો પણ ઉપકારજ કરે, ગુરુ મહારાજને અનુકૂલ આહારાદિ વડે તેમની

પ્રીતિ સંપાદન કરે, પ્રિય બોલે એટલે પોતાની નિંદા કરનાર સાથે પણ મીઠાંજ વચનો બોલે, વળી ગુરૂ મહારાજના અભિ-પ્રાય મુજબ બોલે; આવા પ્રકારના ગુણવાળો શિષ્ય શાસ્ત્રાર્થ અહણાદિરૂપ શિક્ષા મેળવવાને યોગ્ય છે. ઉપર બતાવેલા ગુણો-થી રહિત જે શિષ્ય હોય તે અવિનીત સમજવો, અવિનીત શિષ્ય શાસ્ત્રાર્થ અહણાદિરૂપ શિક્ષા મેળવવાને યોગ્ય નથી. ”

ઉપરના કથનથી સિદ્ધ થયું કે— જે મનુષ્ય સિદ્ધાંતના ફરમાન મુજબ આયમિલ પ્રમુખ તપસ્યા કરે તેજ મનુષ્ય સૂત્રાર્થ અહણ કરવાને અધિકારી છે.

સૂત્રાનો પાઠ—સ્વાધ્યાય યોગવિધિ પૂર્વક કરવો જોઈએ, વળી તે સ્વાધ્યાય મનમાને વખતે ન કરતાં સિદ્ધાંતમાં જે જે સમયે દર્શાવ્યો છે તેજ સમયે કરવો જોઈએ, દિવસના સ્વાધ્યાય માટે કયો કયો કાલ અહણ કરવો, તે માટે સામાચારી દર્શાવતાં શ્રાઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સામાચારી નામના છઠ્ઠીશમા અધ્યયનમાં પત્ર ૫૩૬—૫૪૦ માં કહ્યું છે કે:—

પુન્વિલ્લમ્મિ ચઢબાગે, પડિલેહિત્તાણ મંડયં ।

ગુરં વદિત્તુ સઙ્ગાયં, કુજ્જા દુક્કલ્લવિમુક્કલ્લવિણિ ॥ ૨૧ ॥

પોરિસીણ ચઢબાગે, વંદિત્તાણ તઓ ગુરં ।

અપલ્લિક્કમિત્તુ કાલસ્સ, માયણં પડિલેહણ ॥ ૨૨ ॥

ચઢત્થીણ પોરિસીણ, નિલ્લિલ્લવિત્તાણ મંડયં ।

સઙ્ગાયં ચ તઓ કુજ્જા, સવ્વભાવવિભાવણં ॥ ૨૬ ॥

પોરિસીણ ચઢબાગે, વંદિત્તાણ તઓ ગુરં ।

પલ્લિક્કમિત્તા કાલસ્સ, સિજ્જં તુ પડિલેહણ ॥ ૨૭ ॥

“ દિવસના પૂર્વના ચોથા ભાગમાં એટલે દિનકાની પહેલી પોરસીમાં સૂર્ય ઉદય થાય તે સમયે ઉપરના પલ્લિક્કમિત્તે

તથા ગુરૂ મહારાજને વદન કર્યા પછી સર્વ દુષ્ણનો નાગ કર-
નાર એવા સ્વાધ્યાયને કહે તે પહેલી પોરસીનો ચોથો ભાગ
ખાટી ગખી રહે ત્યારે ગુરૂ મહારાજને વદન કરી, ભાજનનું
પડિલેહણ કહે, પણ કાલને ન પડિક્રમે, કારણ કે દિવસની
પાછલી પોરસીમા પણ સ્વાધ્યાય ક્રવાનો છે, અહીં પ્રાભાતિક
કાલ કહ્યો ” ॥૨૧-૨૨॥

“ દિવસની ચોથી પોરસીમાં પડિલેહણપૂર્વક ભાજનને
ખાંધીને, ત્યારપછી જીવાદિ સર્વ પદાર્થોને જણાવનારા એવા
સ્વાધ્યાયને કરે તે ચોથી પોરસીનો ચોથો ભાગ અવશેષ રહે
ત્યારે ગુરૂ મહારાજને વાદી, કાલને પડિક્રમીને ત્યારપછી વસ-
તિનું પડિલેહણ કહે એટલે પ્રાત કાળે પ્રાભાતિક કાલ પડિક્રમ્યે
નથી તે સાજે પડિક્રમે, વળી કાલ ગ્રહણના આડલા કરે. ”

હવે સ્વાધ્યાય માટે ગત્રિએ કયો કયો કાલ ગ્રહણ કરવો, તે
સખધમા સામાચારી દર્શાવતા શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સામા-
ચારી નામના છઞ્વીશમા અધ્યયનમા, પત્ર ૫૩૯ માં કહ્યું છે કે—

“ જં નેડ જયા રત્તિ, નક્ષત્તં તમ્મિ નહચલ્લમાગે ।

સપ્તે વિરમિજ્જા, સજ્ઞાય પઓસકાલમ્મિ ॥ ૧૯ ॥

તમ્મેવ ચ નક્ષત્તે, ગચ્છં ચલ્લમાગસાવસેસમ્મિ ।

વેરત્તિય પિ કાલં, પહિલેહિત્તા મુળી કુજ્જા ” ॥૨૦॥

“ જ નક્ષત્ર રાત્રિને સમાપ્ત કહે, એટલે જ નક્ષત્ર સૂર્યા-
સ્ત સમયે ઉદય થાય તે નક્ષત્ર અસ્ત થતા ગત્રિ સમાપ્ત
થાય છે, આવું નક્ષત્ર પ્રાયઃ સૂર્યના નક્ષત્રથી ચોદસુ હોય
છે, તે નક્ષત્ર આકાશના ચોથા ભાગમા પ્રાપ્ત થયે છતે અર્થાત્
ગત્રિની પહેલી પોરસી પૂરી થતા રાત્રિની શરૂઆતમા આ-

રંભેલા સ્વાધ્યાય થયી વિરમવું, તાત્પર્ય કે—પહેલાં પ્રાદોષિક કાલને પડિલેહણ પૂર્વક ગ્રહણ કરીને પહેલી પોરસીમાં સૂત્રનો સ્વાધ્યાય કરવો, અને પહેલી પોરસી પૂરી થતાં સ્વાધ્યાય થયી વિરમવું.” ॥૧૯॥

“તેજ નક્ષત્ર આકાશનો આથો ભાગ ખાટી રહે ત્યાં આવે, એટલે આકાશનો ત્રીજો ભાગ સમાપ્ત કરે ત્યારે મુનિરાજ વૈરાત્રિક કાલને પડિલેહીને ગ્રહણ કરે.” ॥૨૦॥

વળી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના પત્ર ૫૪૪-૫૪૫ માં કહ્યું છે કે—

“ પારિકાલસસગ્ગો, વંદિત્તા ણં તત્તો ગુરું ।

શુદ્ધમંગલં ચ કાલં, કાલં સંપડિલેહણ ॥ ૪૨ ॥

પોરિસીણ ચઝત્થીણ, કાલં તુ પડિલેહણ ।

સજ્ઞાયં તુ તત્તો કુઝ્જા, અવોહંતો અસંજણ ॥૪૪॥

પોરિસીણ ચઝબાગે, વંદિત્તા ણં તત્તો ગુરું ।

પડિક્કમિત્તુ કાલસસ, કાલં તુ પડિલેહણ ” ॥ ૪૫ ॥

“ રાત્રિના દેવસી પ્રતિક્રમણને છેડે કાલસગ્ગ કરી, તે કાલસગ્ગને પારી, સિદ્ધસ્તવ રૂપ સ્તુતિ મંગલ કરીને પ્રાદોષિક કાલને પડિલેહે, અને ગ્રહણ કરે. અહીં વાધાર્થ કાલ—પ્રાદોષિક કાલ આવ્યો. રાત્રિની ચોથી પોરસીમાં મુનિરાજ વૈરાત્રિક કાલ પડિલેહીને અને ગ્રહણ કરીને અસંયતિઓને નહિ જગાડતા છતાં સ્વાધ્યાય કરે, અર્થાત્ બહુજ ધીમે સ્વરે ભણતા છતાં સ્વાધ્યાય કરે. હુંચે સ્વરે સ્વાધ્યાય કરવાથી ગૃહસ્થો બગી જાય, અને સાવધ વ્યાપાર કરવા માંડે તો સ્વાધ્યાય કરતા મુનિરાજ પણ તે આરંભ ક્રિયાથી થતા પાપના ભાગીદાર થાય, માટે મુનિરાજ ચોથી પોરસીમાં બહુજ ધીમે સ્વરે સ્વા-

ધ્યાય કરે હવે રાત્રિની ચાથી પોરસીનો ચાથો ભાગ અવશેષ
રહેલ્યારે ગુરૂ મહારાજને દ્વાદશાવર્ત વ દન કરી, વૈરાગિક કાલને
પડિહીને, પ્રાભાતિક કાલને પડિલેહી અહણુ કરે ”

આવી રીતે સૂત્રામાં ઘણે સ્થળે કાલ પડિલેહણુ, તે તે
કાલે સ્વાધ્યાયાદિ, વિગેરે જ જ યોગવિધિ દર્શાવ્યા છે તે મુજબ
વર્તન કરીએ તોજ લાભદાયક થાય કાલ પડિલેહણુથી શુ લાભ
થાય, તે સંબંધમાં-શ્રી ઉત્તરગદ્યયન સૂત્રના સમ્યક્ત્વ પગક્રમ
નામના યોગણુત્રીશમાં અધ્યયનમાં, પત્ર ૫૭૪ માં કહ્યું છે કે -

“કાલપલિલેહણાણ જં મંતે ! જીવે કિં જનેડ ? ।

કાલપલિલેહણાણ જં નાનાવરણિજ્જ કમ્મં સ્વેડ ” ।

“હે ભગવન્ ! કાલના પડિલેહણુ વડે જીવ શુ લાભ મેળવે ?
એટલે પ્રાદેપિક પ્રાભાતિક વિગેરે કાલનું સિદ્ધાંતમાં કહેલ વિધિ
પ્રમાણે પડિલેહણુ, તે તે કાલનું ,અહણુ, તે તે કાલે જગવું,
સ્વાધ્યાયાદિમાં સાવધાન રહેવું, વિગેરે કાલના પડિલેહણુ વડે
જીવ શુ લાભ મેળવે ? ગુરૂ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે-
હે ગિચ્ચ ! કાલના પડિલેહણુ વડે જીવ જ્ઞાનાવગ્ણીય કર્મને
ખપાવે છે ” ॥ ૪ ॥

ઉપરની ગાથામાં જણાવ્યું કે-સિદ્ધાંતના કુમાર મુજબ
વિધિપૂર્વક યોગવિધિ કરીનેજ સૂત્રો ભણવા બેઠાએ યોગવહન
કરનાર સુગતિને મેળવે છે, અને આ અપાઝ સંસારનો પાર
પામી મોક્ષગતિ મેળવવા ભાગ્યગાલી થાય છે, તે સૂત્રની શાષ્ટે
દર્શાવતા અન્યકાં કહે છે કે-

ઠાળે ત્રીજે રે વલી દશમે કહ્યું, યોગ વહે જેહ સાધ ।
આગમેસિ મદ્દા તે સંપજે, તરે સંસાર અગાધ ॥ સ૦ ॥ ૫ ॥

શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ત્રીજા સ્થાનકમાં કહ્યું છે કે— જે મુનિરાજ યોગ વહન કરે તે આ અગાધ સંસાર સમુદ્રને તરી બચે છે. વળી દસમા સ્થાનકમાં કહ્યું છે કે—યોગ વહન કરનાર આગામી ભવમાં ભદ્રપણને પામે છે, એટલે દેવ-મનુષ્યાદિ સુગતિ અને મોક્ષગતિ રૂપ કલ્યાણને મેળવે છે.

જે દેવ-મનુષ્યાદિ સુગતિ અને છેવટે મોક્ષગતિને પણ આપવા સમર્થ છે તે યોગવહનની અવગણના કરી સૂત્ર-સિદ્ધાંત ભણવા એ કેવી મૂર્ખતા ? શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ત્રીજા સ્થાનકના પહેલા ઉદ્દેશમાં, પત્ર ૧૨૦ માં કહ્યું છે કે—

“ તિર્હિ ઠાળેહિ સંપન્ને અણગારે અણાદીયં અણવદગ્ગં દીહમદ્ધં ચાચરંતં સંસારકંતારં વીડવણ્જ્જા । તં જહા—અણિ-દાણયાણ, દિટ્ઠિસંપન્નયાણ, જોગવાહિયાણ ” ।

“ ત્રણ સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલ મુનિરાજ; જેની આદિ નથી, જેનો અંત નથી, અને જેનો માર્ગ ધણો લાંબો છે એવી ચાર ગતિ રૂપ સંસાર અટવીનો પાર પામે છે. તે જેવી રીતે—અનિ-યાણાપણે એટલે ઠાઘ બતનું નિયાણું ન કરે, સમ્યક્દૃષ્ટિ પણે, તથા યોગ વહન કરવાપણે એટલે યોગ વહન કરી શ્રુત સ્વાધ્યાય કરે. ”

વળી શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના દસમા સ્થાનકના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં, પત્ર ૫૧૪ માં કહ્યું છે કે—

“ દસહિ ઠાળેહિ જીવા આગમેસિમહત્તાણ કમ્મં પગરેન્તિ । તં જહા—અણિદાણયાણ, દિટ્ઠિસંપન્નયાણ, જોગવાહિયત્તાણ, સ્વંતિસ્વમણયાણ, જિર્તિદિયત્તાણ, અમાઇલ્લયાણ, અપાસત્થયાણ, સુસામણયાણ, પવયણવચ્છલ્લયાણ, પવયણવન્નાવણયાણ ” ।

“દસ સ્થાન વડે જીવો આગામી ભવમા ભદ્રપણા માટે એટલે કલ્યાણ માટે શુભ કર્મને બાંધે છે એટલે આગામી ભવમાં તરમાં થવાનું જે સુદેવપણાની પ્રાપ્તિ લક્ષણ કલ્યાણ, તથા ત્યાર પછી અનંતર સુમનુષ્યપણાની પ્રાપ્તિ વડે મોક્ષપ્રાપ્તિ રૂપ કલ્યાણ, આવા અનુપમ કલ્યાણ માટે દસ સ્થાન વડે જીવો શુભકર્મ બાંધે છે કયા દસ સ્થાન વડે જીવો આવું શુભકર્મ બાંધે છે ? તે કહે છે, તે જવી રીતે—અનિયાણાપણે એટલે ઠાઠ બતનું નિયાણું ન કરે, સમ્યગ્ દષ્ટિપણે, યોગ વહન કરવાપણે એટલે યોગ વહન કરી શ્રુત સ્વાધ્યાય કરવાથી, જ્ઞાન્તિ ક્ષમણપણે એટલે પોતે સમર્થ હોવા છતા બીજા ઉપર ક્ષમા રાખે, જિતેન્દ્રિયપણે એટલે ઇન્દ્રિયોને કાબુમા રાખે, અમાયાવીપણે એટલે ઠાઠ પણ બતનું કપટ ન રાખે, અપાસત્યાપણે એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રમાં શિથિલ ન હોય, સુશ્રમણપણે એટલે મૂલ્ય અને ઉત્તર-ગુણ યુક્ત સાધુપણા વડે, પ્રવચન એટલે આગમ અથવા સદ્ધર્મ તેનું હિત કરવાપણે, અને પ્રવચનની પ્રભાવના કરવાપણે ॥૫॥

ઉપરની ગાથાથી સિદ્ધ થયું કે—મુનિરાજ યોગ વહન કરી સૂત્રોનું અધ્યયન કરે, યોગ વહન કર્યા વિના સૂત્રોનું અધ્યયન ન કરવું જોઈએ, તેજ હકીકત આ ગાથામા જણાવે છે વળી શ્રાવક પણ ઉપધાન વહીને પોતાને ઉચિત સિદ્ધાંત ભણે આ પ્રમાણે મુનિરાજ અને શ્રાવક યોગ અને ઉપધાન પૂર્વક પોતપોતાને ઉચિત સિદ્ધાંત ભણે, તે વાત નંદીસૂત્રની ગાથા આપી અથકાર બતાવે છે.—

યોગ વહીને રે સાધુ શ્રુત મળે, શ્રાવક તે ઉપધાન ॥
તપ ઉપધાને રે શ્રુત પરિગ્રહ કહ્યા, નદીએ તેહ નિદાન ॥

સાધુ યોગ વહન કરીને શ્રુત-સિદ્ધાંત ભણે, અને શ્રાવક ઉપધાન વહીને પોતાને ઉચિત સિદ્ધાંત ભણે. શ્રીનંદીસૂત્રમાં તપ ઉપધાન કરીને શ્રુત ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે, તે માટે સાધુ તથા શ્રાવકને યોગ તથા ઉપધાન વહીને સિદ્ધાંત ભણવાનું કહીએ છીએ. શ્રી નંદીસૂત્રમાં અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનના અધિકારમાં પત્ર ૨૩૦ માં કહ્યું છે કે—

“સુઅપરિગ્રહા તવોવહાણાશ્ચિદ્”

“તપ ઉપધાન પૂર્વક શ્રુતને ગ્રહણ કરવું.” ॥ ૬ ॥

ઉપરની ગાથાથી સિદ્ધ થયું કે, શ્રાવક પોતાને ઉચિત સિદ્ધાંત ઉપધાન વહીનેજ ભણે. હવે ઉપધાન કેટલા છે કે જે ઉપધાન વહન કરીને ભણવાથી આવશ્યક શુદ્ધ થાય ? અગીયાર અંગ ભણવાની ઈચ્છાવાળા શ્રાવકને ત્યાં સુધી ભણવાનો અધિકાર છે કે કેમ ? તે આ ગાથામાં જણાવે છે—

ઈરિયાદિકનાં રે ષટ્ ઉપધાન છે, તેણે આવશ્યક શુદ્ધ ।
ગૃહી સામાયિક આદિ શ્રુત મળે, દીક્ષા લેઈ અલુદ્ધ ॥

સં ॥ ૭ ॥

ઈરિયાવહી પ્રમુખના છ ઉપધાન છે. અહીં ઈરિયાવહીના ઉપલક્ષણથી નવકારનું ઉપધાન લેવું. તે છ ઉપધાન આ પ્રમાણે સમજવા-પહેલું ઉપધાન પંચ મહામંગલ શ્રુતસ્કંધ, બીજું પ્રતિક્રમણ શ્રુતસ્કંધ, ત્રીજું શકસ્તવાધ્યયન, ચોથું ચૈત્યસ્તવાધ્યયન, પાંચમું નામસ્તવાધ્યયન, અને છઠું શ્રુતસ્તવ સિદ્ધસ્તવાધ્યયન. આ છ ઉપધાને કરીને આવશ્યકસૂત્ર શુદ્ધ થાય. આ રીતે છ ઉપધાનનો અધિકાર મહાનિશીય સૂત્રમાં વિસ્તારથી

છે, માટે જિજ્ઞાસુએ ત્યાથી બેઠે લેવે

ગૃહસ્થ એટલે શ્રાવક લોભ-ક્રોધાદિનો ત્યાગ કરી, દીક્ષા લઈ સામાયિકથી આગળી દૃષ્ટિવાદ પર્યંત શ્રુત ભણે, અર્થાત્ શ્રાવક જ્યાં સુધી દીક્ષા ન લે ત્યા સુધી તેને સામાયિકથી આગળી દૃષ્ટિવાદ પર્યંત ભણવાનો અધિકાર નથી. સુબુદ્ધિમત્રી વિગેરેના અધિકારમાં તથા બીજા પણ ધણે સ્થળે દીક્ષા લીધા પછીજ

“ સામાડયમાડયાઈં એકારસ અંગાઈં અહિજ્જડ ”

“ સામાયિકથી આગળીને અગીયાર અગ ભણે ” એવા પાઠ છે. ॥ ૭ ॥

શ્રાવકને મુત્ર ભણવાનો અધિકાર નથી તે બતાવે છે—

સૂત્ર મળ્યા કોટ શ્રાવક નવિ કહ્યા, લલ્લદ્વા કહ્યા તેહ ।
પ્રથમ જ્ઞાન ને પછી દયા કહી, તિહાં સંજત ગુણરેહ ॥

સં ॥ ૮ ॥

કોઈ પણ સૂત્રમાં શ્રાવકને સૂત્ર ભણેલા કહ્યા નથી, પરંતુ તેમને મુત્રના અર્થ સાંભળવાથી લબ્ધ્યર્થ કહ્યા છે શ્રી ભગવતી મુત્રના બીજા ચતુકના પાચમા ઉદ્દેશમાં પત્ર ૧૩૪ માં, તુ ગિયા નગરીના શ્રાવકો કેવા હતા ? તેનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે—

“લલ્લદ્વા, ગહિયદ્વા, પુચ્છિયદ્વા, અભિગયદ્વા, વિણિચ્છિયદ્વા ”

“તુ ગિયા નગરીના શ્રાવકો મુત્રના અર્થને સાંભળવાથી લબ્ધ્યર્થ હતા, એટલે તેઓએ મુત્રના અર્થને મેળવ્યા હતા, તેઓ મુત્રના અર્થનો નિર્ણય થવાથી ગૃહીતાર્થ હતા, એટલે તેઓએ મુત્રના અર્થને ચોક્કસતાપૂર્વક અહણ કર્યા હતા, તેઓ

સંદેહવાળા અર્થોને પૂછવાથી પૃથ્થાર્થ હતા, એટલે તેઓએ સૂત્રોના અર્થમાં સંદેહવાળા ઠેકાણાં પૂછી નિર્ણય કર્યા હતા; તેઓ સૂત્રોના અર્થોનું અભિગમન કરવાથી અભિગૃહીતાર્થ હતા, એટલે તેઓએ સૂત્રના અર્થોને સંપૂર્ણ રીતે જાણ્યા હતા; તેઓ અર્થોના રહસ્યને પ્રાપ્ત કરવાથી વિનિશ્ચિતાર્થ હતા, એટલે તેઓએ સૂત્રોના અર્થોનું રહસ્ય નિર્ણય પૂર્વક જાણ્યું હતું.”

આવી રીતે શ્રાવકો ગુરુમહારાજ પાસે સૂત્રોના અર્થ સાંભળી તે અર્થમાં પ્રવીણ બન્યાના દષ્ટાંત ધણે સ્થળે મળી આવે છે, પરંતુ ઠાઠ પણ ઠેકાણે—“લઘુસુત્તા, ગદ્યસુત્તા, મેળવ્યા છે સૂત્રો જોએ, નિર્ણય પૂર્વક ગ્રહણ કર્યા છે સૂત્રો જોએ” એવા પાઠ નથી. જો શ્રાવકોને પણ સૂત્રો ભણવાનો અધિકાર હોત તો, જેમ તુંગિયા નગરીના શ્રાવકોને સૂત્રોના અર્થો જાણવામાં નિપુણ બતાવ્યા, તેમ સૂત્રો ભણેલા પણ જણાવત. પણ સૂત્રો ભણેલા કહ્યા નથી, તેથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે—શ્રાવકોને ગુરુમહારાજ પાસે સૂત્રોના અર્થ સાંભળવાનો અધિકાર છે, પણ સૂત્રો ભણવાનો અધિકાર નથી.

એટલું જ નહિં, પણ દરેક સાધુને પણ દરેક સૂત્ર ભણવાનું ફરમાન નથી, કિંતુ દીક્ષાના અમુક પર્યાયવાળા સાધુને અમુકજ સૂત્ર ભણવાની આજ્ઞા છે. શ્રી વ્યવહાર સૂત્રના દસમાં ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે—

“તિવાસપરિયાગસ્સ નિગ્ગંથસ્સ કપ્પઈ આયારકપ્પે નામં અજ્ઞયણે ઉદ્ધિસિત્તે વા । ચઉવાસપરિયાગસ્સ નિગ્ગંથસ્સ કપ્પઈ સૂયગહે નામં અંગે ઉદ્ધિસિત્તે । પંચવાસપરિયાગસ્સ સમણસ્સ કપ્પઈ દસાકપ્પ-વવહારા નામજ્ઞયણે ઉદ્ધિસિત્તે । અદ્ધ-

વાસપરિયાગસ્સ સમણસ્સ કપ્પહ ઠાળ-સમવાણ નામં અંગે
 હદ્દેસિત્તણ । દસવાસપરિયાગસ્સ કપ્પહ વિવાહે નામ અંગે
 હદ્દેસિત્તણ । એકવાસવાસપરિયાગસ્સ કપ્પહ સુદ્ધિયાવિમા-
 ણપવિભત્તિ-મહલ્લિયાવિમાણપવિભત્તિ-અંગચૂલિયા-વંગચૂલિયા-
 વિવાહચૂલિયા નામં હદ્દેસિત્તણ । વારસવાસપરિયાગસ્સ
 કપ્પહ અરુણોવવાણ વરુણોવવાણ ગરુલોવવાણ ધરણોવવાણ
 વેસમણોવવાણ વેલધરોવવાણ અજ્ઞયણે હદ્દેસિત્તણ । તેરસવાસ-
 પરિયાણ કપ્પહ ઉવઢ્ઢાણસુણ સમુઢ્ઢાણસુણ દેવિંદોવવાણ નાગપરિ-
 યાવલિયા નામં અજ્ઞયણે હદ્દેસિત્તણ । ચહદસવાસપરિયાગસ્સ
 કપ્પહ સુમિણભાવણા નામ હદ્દેસિત્તણ । પળ્લરસવાસસ્સ
 કપ્પહ ચારણભાવણા નામં અજ્ઞયણં હદ્દેસિત્તણ । સોલસવા-
 સસ્સ કપ્પહ વૈયણીસય નામં અજ્ઞયણ હદ્દેસિત્તણ । સત્તર-
 સવાસસ્સ કપ્પહ આસીવિસનામં અજ્ઞયણે હદ્દેસિત્તણ ।
 અઢ્ઢારસવાસસ્સ કપ્પહ દિઢ્ઢિવિસભાવણા નામ અજ્ઞયણે હદ્દે-
 સિત્તણ । એગુણવીસવાસપરિયાગસ્સ કપ્પહ દિઢ્ઢિવાણ નામ
 અંગે હદ્દેસિત્તણ । વીસવાસપરિયાણ સમણે નિગ્ગથે સન્ન
 સુઆણ વાઈ ભવહ્ ॥ ”

“ ત્રણ વરસના દીક્ષા પર્યાયવાળા નિર્ઝન્યને એટલે સાધુને
 આચારકલ્પ નામનું અધ્યયન બાણુ કલ્પે ચાર વરસના
 દીક્ષા પર્યાયવાળા નિર્ઝન્યને સૂયગકાંગ નામનું અગ બાણુ
 કલ્પે પાંચ વરસના દીક્ષાપર્યાયવાળા શ્રમણને દશાકલ્પ અને
 વ્યવહાર નામનું અધ્યયન બાણુ કલ્પે આઠ વરસના દીક્ષા-
 પર્યાયવાળા શ્રમણને સ્થાનાગ અને સમવાયોગ નામનું અગ
 બાણુ કલ્પે દસ વરસના દીક્ષાપર્યાયવાળા સાધુને વિવાહ

પત્તિ એટલે શ્રી ભગવતીસૂત્ર નામનું અંગ ભણવું કહ્યે. અગીયાર વરસના દીક્ષાપર્યાયવાળા શ્રમણને ખુદિયાવિમાનપ્રવિ-
ભક્તિ મહલ્લિયાવિમાનપ્રવિભક્તિ અંગચુલિયા વંગચુલિયા
અને વિવાહચુલિયા ભણવી કહ્યે. બાર વર્ષના પર્યાયવાળા સાધુને
અરણ્યોપપાત વરણ્યોપપાત ગરુડોપપાત ધરણ્યોપપાત વૈશ્રમણ્યો-
પપાત અને વૈશ્વંધરોપપાત નામનું અધ્યયન ભણવું કહ્યે. તેર વર-
સના પર્યાયવાળા સાધુને ઉપસ્થાનશ્રુત સમુદ્દાણશ્રુત દેવેન્દ્રોપપાત
અને નાગપરિયાવલિયા નામનું અધ્યયન ભણવું કહ્યે. ચૌદ
વરસના પર્યાયવાળા સાધુને સ્વપ્નભાવના ભણવી કહ્યે. પંદર
વરસના પર્યાયવાળા સાધુને ચારણ ભાવના નામનું અધ્યયન
ભણવું કહ્યે. સોળ વરસના પર્યાયવાળા સાધુને વેદની શતક
નામનું અધ્યયન ભણવું કહ્યે. સત્તર વરસના પર્યાયવાળા
સાધુને આશીવિષ નામનું અધ્યયન ભણવું કહ્યે. અઠાર વર-
સના પર્યાયવાળા સાધુને દૃષ્ટિવિષભાવના નામનું અધ્યયન
ભણવું કહ્યે. ઓગણીશ વરસના પર્યાયવાળા સાધુને દૃષ્ટિવાદ
નામનું અંગ ભણવું કહ્યે. અને વીશ વરસના દીક્ષા પર્યાયવાળા
શ્રમણ નિર્ઝન્ય સર્વસૂત્રના વાદી થાય.”

ઉપરના કથન મુજબ જ્યારે મુનિરાજ પણ અમુક વરસ
સુધી દીક્ષાપર્યાયવાળા થાય ત્યારે તેમને અમુકજ સૂત્ર ભણ-
વાનો અધિકાર છે, તો પછી શ્રાવકને સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર
ક્યાંથી હોય ?

અહીં ઠાઈ સ્થાનકવાસી શંકા કરે છે કે—“ જો શ્રાવકને
સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર ન હોય તો તેને જીવોની રક્ષા કરવાનું
યથાર્થ જ્ઞાન ક્યાંથી થશે ? અને જ્યારે જીવોની રક્ષા કરવાનું

યથાર્થ જ્ઞાન ન હોય તો દયા કેવી રીતે પાળી શકે ? માટે મોક્ષની નીસરણી સમાન એવી દયા યથાર્થ પાળવા માટે સાધુ-ઓની જેમ શ્રાવકોએ પણ સૂત્રો ભણીને જ્ઞાન તો અવશ્ય સંપાદન કરવું જોઈએ સૂત્રો ભણ્યા વિના જીવરક્ષાનું યથાર્થ જ્ઞાન નહિ થવાથી દયા ખરાબર પળી શકતી નથી, એ વાત અમે કદિપત કહેતા નથી, પણ શ્રીદશવૈકલિકસૂત્રના ૫૬ જીવનિકા નામના ચોથા અધ્યયનના ઉપદેશ નામના પાંચમા અધિકારની દસમી ગાથા, પત્ર ૧૫૭ માં કહ્યું છે કે—

“ પદમં નાણં તઓ દયા. ”

“ પહેલું જ્ઞાન, અને ત્યાર પછી દયા ” આવી રીતે દયા પાળવામાં જ્ઞાનને સાધન બતાવેલ હોવાથી સાધુઓની જેમ શ્રાવકોએ પણ સૂત્રો અવશ્ય ભણવા જોઈએ, કારણ કે સૂત્રો ભણ્યા વિના જીવરક્ષાનું જ્ઞાન યથાર્થ સંપાદન થઈ શકતું નથી, અને જ્યાં સુધી જીવરક્ષાનું જ્ઞાન ન હોય ત્યાં સુધી દયા પળી શકતી નથી. દયા જેમ સાધુઓએ પાળવાની છે તેમ શ્રાવકોએ પણ પાળવાની છે, એ વાત જો લક્ષ્ય બહાર ન હોય તો અવશ્ય કબૂલ કરો કે શ્રાવકોને પણ સૂત્રો ભણવાની છુટ આપવી જોઈએ

તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—તમારું કથન એ સત્ય છે કે, જીવરક્ષાનું જ્ઞાન હોય તો જ દયા ખરાબર પળી શકે, પણ દશવૈકલિકમાં “ પદમં નાણં તઓ દયા—પહેલું જ્ઞાન અને પછી દયા ” એ જ વાક્ય કહ્યું છે તેથી કાંઈ એવો અર્થ નીકળતો નથી કે, સૂત્ર ભણીને જીવરક્ષાનું જ્ઞાન સંપાદન કરવાથી દયા પાળી શકાય છે પણ જો પ્રથમ જીવરક્ષાનું

જ્ઞાન સંપાદન ક્યું હોય તો જ દયા પાળી શકાય એવો અર્થ નીકળે છે. જીવરક્ષાનું જ્ઞાન સૂત્રો ભણવાથી જ સંપાદન થાય એવો એકાંત નથી, પરમોપકારી મહાત્મા પૂર્વાચાર્યોએ પણ આગમ અનુસારે એવા એવા ગ્રન્થો રચેલા છેકે જે ભણવાથી જીવરક્ષાનું જ્ઞાન સારી રીતે સંપાદન થઈ શકે છે. વળી એટલાથી જ સંતોષ ન હોય, અને સૂત્રો ભણવાનો શ્રાવકને અધિકાર ન હોવા છતાં તેમને સૂત્રો ભણવાની છુટ આપવાનો મોહ હોય તો, ગુરૂ મહારાજ પાસે શ્રાવકને સૂત્રોનો અર્થ સાંભળી તેમાં નિપુણ બનવાનો ક્યાં અધિકાર નથી ? શ્રાવકો ગુરૂગમથી સૂત્રોનો અર્થ સાંભળી, જીવરક્ષાના સ્વરૂપને બરાબર જાણી દયા સારી રીતે પાળી શકે છે. છતાં પણ પોતાનો કાકો ખરો કરવા માટે દશવૈકલિકતા પદ્ધતિ નાળં તઓ દયા એ વાક્યથી એવોજ અર્થ કરવા હઠ પકડી બેસે કે-“ પહેલું જ્ઞાન અને પછી દયા, એટલે સૂત્રો ભણીને જીવરક્ષાનું પ્રથમ જ્ઞાન મેળવ્યું હોય તોજ પછી દયા સારી રીતે પાળી શકે. ” જે કે આવો અર્થ કાઢ પણ રીતે થઈ શકતો નથી, છતાં પણ તુલ્યતુ દુર્જન ન્યાયથી સ્વીકારીએ, તો તેમાં પણ તમે પોતાની અજ્ઞાનતા પ્રકાશે છે. કારણ કે એ વાક્ય શ્રાવકને માટે કહ્યું નથી, પણ શુણ્ડી રેખા સમાન એવા સાધુને માટે કહ્યું છે. જુઓ, આગળનું વાક્ય તપાસો.

“ પદ્ધતિ નાળં તઓ દયા, એવં ચિદ્વૃક્ષ સંવસંજલ. ”

“ પહેલું જીવરક્ષાના ઉપાયભૂત જ્ઞાન મેળવે, અને જીવરક્ષાનું જ્ઞાન મેળવવાથી ત્યાર પછી દયા પાળે; એ પ્રકારે સર્વસંયત એટલે સાધુ-મુનિરાજ રહે. ”

કહો, ઉપરનું વાક્ય સાધુને માટે કહ્યું છે કે શ્રાવકને માટે ?; એ શ્રાવકને માટે કહ્યું હોત તો 'સયત' શબ્દને ઠેકાણે 'શ્રાવક' શબ્દ મુકત, માટે દગવૈકલિકના પદમં નાણં તત્તો દયા એ વાક્યથી જે તમે શ્રાવકને પણ સૂત્રો ભણવાની છુટ આપવા તૈયાગ થાઓ છો એ નરી અજાનતા છે, કારણ કે એ વાક્યથી સૂત્રો ભણવાનો તાત્પર્ય નીકળતો જ નથી, છતાં માની લઈએ, તો પણ એ વાક્ય સાધુને માટે છે, શ્રાવકને માટે લખાયું નથી આ ઉપરથી સિદ્ધ થયું કે, શ્રાવકને સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર નથી. ॥ ૮ ॥

નવમે અધ્યયને રે વીજા અંગમાં, ઘરમાં દીવન દીઠ ।
વલિય ચડમે રે કહ્યું શિક્ષા લહે, ગ્રન્થ તજે તે ગરિહું ॥
સં ॥ ૯ ॥

બીજા અગમાં એટલે શ્રી સૂયગડાગ સૂત્રને વિષે નવમા અધ્યયનમાં શ્રાવક ઘરમાં, એટલે ગૃહસ્થપણમાં સૂત્રપી દીવો દેખતો નથી, તેથી તે સૂત્રરૂપ પ્રકાગ દેખવા માટે દીક્ષા લે છે. એ પ્રમાણે કહ્યું છે

શ્રી સૂયગડાગસૂત્રના ધર્મ નામના નવમા અધ્યયનમાં, ગાથા ૩૪, પત્ર ૧૮૫ માં કહ્યું છે કે—

“ગિહે દીવમપાસંતા, પુરિસાદાણિયા નરા ।

તે વીરા વંધણુમ્મુકા, નાડવકુલ્લન્તિ જીવિયં ॥ ૩૪ ॥

“જે ગૃહસ્થો ગૃહસ્થપણમાં સૂત્રરૂપ દીવાને નહિ દેખવાથી સમ્યક્ પ્રકારે દીક્ષા અગીકાગ કરે છે તે પુણ્યશાક્ષી મહાત્માઓ પુરૂષોને આશ્રય કરવા યોગ્ય એટલે આદરવા યોગ્ય થાય છે, વળી તે વીર પુરૂષોને પુત્ર સી વિગેરે બાહ્ય બનથી

તથા રાગ દ્વેષાદિ આલ્યન્તર બંધનથી મૂકાએલા છતાં અસંય-
મરૂપ જીવિતને ઈચ્છતાં નથી. ”

વળી ચૌદમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—અન્ય ત્યજીને એટલે
પરિગ્રહનો ત્યાગ કરીને જેઓ સૂત્રગ્રહણ રૂપ શિક્ષા મેળવે છે તેઓ
ગુણગરિષ્ઠ એટલે ગુણો મેળવી મહાત્મા બને છે.

શ્રીસૂયગડાંગ સૂત્રના અન્ય નામના ચૌદમા અધ્યયનમાં, પત્ર
૨૪૨ માં કહ્યું છે કે—

“ ગયં વિહાય इह सिक्खमाणो, उट्ठाय सुवંभचेरं वसेज्जा ।
ओवायकारी विणयं सुसिक्खे, जे च्छेय से विप्पमायं न
कुज्जा ” ॥ ૧ ॥

“ સંસારના કડું વિપાકને બાણવાણો ગૃહસ્થ ધન-
ધાન્યાદિ અન્યને એટલે પરિગ્રહને ત્યજી દીક્ષિત થયો થકા સદાચા-
રમાં તત્પર થઈ સૂત્રને ગ્રહણરૂપ તથા આસેવનરૂપ શિક્ષાને સમ્યક્
પ્રકારે સેવતો થકા, અને બ્રહ્મચર્યને સારી રીતે પાળતો થકા
વસે; તથા ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાનુસાર વર્તતો છતો વિનયને
સારી રીતે કરે. વળી જે નિપુણ શિષ્ય હોય તે સંયમ-અનુ-
ષ્ઠાનમાં તથા ગુરુમહારાજની આજ્ઞા પાળવામાં જરા પણ
પ્રમાદ ન કરે ”

અહીં પણ કહ્યું કે—ગૃહસ્થ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી દીક્ષિત
થાય ત્યારે સૂત્ર ભણે. ॥ ૯ ॥

સપ્તમ અંગે અપઢિયા સંવરી, દાહ્યા આદ્ય અનેક ।
નવિ આચારધરાદિક તે કહ્યા, મોટો એહ વિવેક ॥

સ૦ ॥ ૧૦ ॥

સાતમા અગમાં એટલે શ્રી ઉપાસક દર્શાગ સૂત્રમાં અનેક આવકોને સવરવાળા કહ્યા છે, પણ સૂત્ર બણેલા કહ્યા નથી જો આવકોને સૂત્ર બણવાનો અધિકાર હોત તો જ જ ઉત્તમ આવકોના ગુણોનું સિદ્ધાંતમાં વર્ણન કર્યું છે તે તે આવકોના ગુણો વર્ણવતાં સૂત્રો બણેલા પણ દર્શાવત, પરંતુ કોઈ પણ સ્થળે આવકોને સૂત્રો બણેલા કહ્યા નથી, તેથી નિશ્ચય થાય છે કે— આવકોને સૂત્રો બણવાનો અધિકાર નથી વળી કોઈ પણ સૂત્રમાં કોઈ પણ આવકને આચાર્યાંગ વિગેરેને ધારણ કરનારા કહ્યા નથી, પણ મુનિરાજોને સ્થળે સ્થળે આચાર્યાંગાદિ સૂત્રોને ધારણ કરનારા કહ્યા છે, આ પ્રમાણે સાધુ અને આવકમાં મોટા વિવેક છે, એટલે ધણો તકાવત છે દરેક સ્થળે સાધુઓ અને આવકોને વહેચણ કરી દર્શાવેલ છે—સાધુઓને સૂત્ર બણેલા કહ્યા છે, અને આવકોને સૂત્ર બણેલા કહ્યા નથી શ્રી ઉપાસક દર્શાગ સૂત્રના બીજા અધ્યયનમાં, કામદેવ આવકના અધિકારમાં, પત્ર ૩૦ માં કહ્યું છે કે —

અજ્ઞો ! ઇ, સમણે ભગવં મહાવીરે વહવે સમણે નિગ્ગયે ય નિગંથીઓ ય આમંતેત્તા એવં વયાસી—‘જડ તાવ અજ્ઞો ! સમણોવાસગા ગિહિણો ગિહં અજ્ઞાવસન્તા દિવ્વ-માણુસ્સ-તિરિક્કજ્જોણિણ સ્વસગ્ગે સમ્મ સહન્તિ જાવ અદિયાસેન્તિ, સક્કા ધુણાઈ અજ્ઞો ! સમણેહિં નિગ્ગયેહિં દુવાલસંગં ગણિપિઢમં અદિજ્જમાણેહિં દિવ્વ-માણુસ્સ-તિરિક્કજ્જોણિણ સ્વસગ્ગે સમ્મં મહિત્તણ, જાવ અદિયામિત્તણ । તઓ તે વહવે સમણા નિગ્ગયા ય નિગંથીઓ ય સમણસ્મ ભગવઓ મહાવીરસ્સ તદ્દત્તિ એવમદ્દં ત્રિણણ પદિમુણન્તિ । તણ નં સે કામદેવે

સમળોવાસણ દૃઢ. જાવ સમળં ભગવં મહાવીરં પસિણાં
પુચ્છઈ । ”

“હે આર્યો!, એ પ્રમાણે આમન્ત્રણ વચન વડે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ધણા શ્રમણ નિર્ઝન્યો અને નિર્ઝન્યીઓને એટલે સાધુઓ અને સાધ્વીઓને બોલાવી કહ્યું કે— ‘હે આર્યો ! જ્યારે શ્રમણો પાસક ગૃહસ્થો ગૃહસ્થાવાસમાં વસતા હતા પણ દેવ સંબંધી મનુષ્ય સંબંધી અને તિર્યંચ સંબંધી ઉપસર્ગોને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરે છે, યાવત્ દીનતા રહિતપણે તે ઉપસર્ગોને સહે છે; તો પછી હે આર્યો ! આચાર્યોની પેટી સમાન એવી દ્વાદશાંગીને ભણતા શ્રમણ નિર્ઝન્યોએ તો દેવ સંબંધી મનુષ્ય સંબંધી અને તિર્યંચ સંબંધી ઉપસર્ગોને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરવા શક્ય છે, યાવત્ તે ઉપસર્ગો દીનતા રહિતપણે સહન કરવા શક્ય છે’. ત્યાર પછી તે ધણા શ્રમણ નિર્ઝન્યો અને નિર્ઝન્યીઓ— ‘હે ભગવાન ! આપે કહ્યું તે સત્ય છે, એમ કહી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના વચનને વિનયપૂર્વક સ્વીકારે છે. ત્યાર પછી તે શ્રમણો પાસક કામદેવ હર્ષિત થયો, યાવત્ પ્રકૃતિત હૃદયવાળો થઈને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્નો પૂછે છે. ”

અહીં પરમાત્મા મહાવીરે સાધુઓ અને સાધ્વીઓને પરિસહો સહન કરવા માટે શિષ્યામણ આપતાં કહ્યું છે કે— જ્યારે શ્રાવકો પણ આવા આવા ઘોર ઉપસર્ગો સહન કરે છે ત્યારે તમે તો દ્વાદશાંગીને બાળનારા હોવાથી તે ઉપસર્ગોને સહન કરવા તમારે પાછી પાની નજ કરવી જોઈએ. શ્રાવકો અને સાધુઓમાં પ્રભુ મહાવીરે વિશેષતા સ્પષ્ટ જણાવી દીધી કે—તમે તો દ્વાદશાંગીને બાળનારા છો. જે શ્રાવકો દ્વાદશાંગીને ભણતા નથી તેઓ પણ

ન્યારે ઉપસર્ગો સહન કરે છે, તો પછી તમારે તો શ્રાવકો કરતાં સૂત્ર ભણવાથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન છે, તેથી તમારે તો ઉપસર્ગો અવશ્ય સહન કરવા જોઈએ, કે જોથી કર્મો નાશ પામે, અને મોક્ષ મેળવવા ભાગ્યશાલી બનેા.

વળી શ્રી ઉપાશકદશાગ સૂત્રના છટ્ટા અધ્યયનમાં, કુડકોલિક શ્રાવકના અધિકારમાં, પત્ર ૩૮ માં કહ્યું છે કે—

‘કુડકોલિયા ! ડ, સમણે ભગવં મહાવીરે કુંડકોલિયં સમણોવાસયં એવં વયાસી—’ સે નૂણ કુંડકોલિયા ! કલ્લં તુબ્બ પુબ્બાવરણ્ઠકાલસમયસિ અસોગવણિયાએ એગે દેવે અતિય પાહંબવિત્થા । તણ્ પં સે દેવે નામમુદ્દં ચ તહેવ જાવ પહિગણ્ । સે નૂણં કુડકોલિયા ! અદ્દે સમંઠે ? ’ । ‘ હંતા ! અતિય ’ । ‘ તં બ્રજો સિ ણ તુમં કુંડકોલિયા ! જહા કામદેવો ’ । અજ્જો ! ડ, સમણે ભગવં મહાવીરે સમણે નિગંથે ય નિગગંથીઓ ય આમંતિત્તા એવ વયાસી—‘ જડ તાવ અજ્જો ! ગિહિણો ગિહં અજ્ઞાવસંતા ણ અન્નઉત્તિયણ્ અદ્દેહિ ય હેઝહિ ય પસિણેહિ ચ કાગ્ગેહિ ય વાગરણેહિ ય નિપ્પટ્ટપસિણ-વાગરણે કરેન્તિ, સક્કા પુણાઈ અજ્જો ! સમણેહિ નિગંથેહિ દુવાલસંગ ગણિપિટ્ઠગ અહિંજ્જમાણેહિ અન્નઉત્તિયયા અદ્દેહિ ચ જાત્ર નિપ્પટ્ટપસિણ-વાગરણા કરિત્તણ્ ’ । તણ્ ણ સમણા નિગંથા ય નિગંથીઓ ય સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ તદ્દત્તિ એયમટ્ટ વિણણ પહિમુણેન્તિ । તણ્ પં સે કુડકોલિય સમણો-વાસણ સમણ ભગવં મહાવીર વદડ નમસડ, વટિત્તા નમંસિત્તા પસિણાડં પુચ્છડ ” ।

“ હે કુંડકાલિક ! એ પ્રમાણે આમંત્રણ વચન વડે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે શ્રમણોપાસક કુંડકાલિકને આ પ્રમાણે કહ્યું કે—“ હે કુંડકાલિક ! ગઈ કાલે મધ્યાહ્ન સમયે અશોકવનિકામાં એક દેવ તારી પાસે પ્રગટ થયો હતો. ત્યાર પછી તે દેવે તારી નામમુદ્રા યાવત તારું ઉત્તરીય વસ્ત્ર અંહણ ક્યું. તે દેવે તને કહેલું કે—“ ઉત્તમ કર્મ બલ વીર્ય પુરૂષાતન અને પરાક્રમ એ કાંઈ કામના નથી; કારણ કે પ્રયત્ન કરવા છતાં કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી; માટે સર્વ ભાવો નિયત માનવા બેઠાંએ જે થવાનું હોય તે થયા જ કરે છે. કહ્યું છે કે:—

“પ્રાપ્તવ્યો નિયતિવલાશ્રયેણ યોડ્યઃ,

સોડ્વશ્યં ભવતિ નૃણાં શુભોડ્શુભો વા ।

ભૂતાનાં મહતિ કૃતેડપિ હિ પ્રયત્ને,

નાડ્ભાવ્યં ભવતિ ન ભાવિનોડસ્તિ નાશઃ ” ॥ ૧ ॥

“મનુષ્યોને શુભ અથવા અશુભ જે અર્થ નિયતિના બલથી પ્રાપ્ત થવાનો હોય તે અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. કારણ કે, પ્રાણીઓ ઘણો પરિશ્રમ કરે તો પણ તેઓને જે ન થવાનું હોય તે થતું જ નથી, અને જે થવાનું હોય તેનો નાશ નથી એટલે થયા જ કરે છે.” વળી કહ્યું છે કે—

“ન હિ ભવતિ યન્ન ભાવ્યં, ભવતિ ચ ભાવ્યં વિનાડપિ યત્નેન ।

કરતલગતમપિ નશ્યતિ, યસ્યતુ ભવિતવ્યતા નાસ્તિ” ॥ ૧ ॥

“જે ન થવાનું હોય તે થતું જ નથી, અને જે થવાનું હોય તે પ્રયત્ન કર્યા વિના પણ થાય છે. જેની ભવિતવ્યતા

નથી એટલે જે વસ્તુ મળવાની નથી તે વસ્તુ હસ્તગત થઈ હોય તો પણ નાગ પામે છે "

"માટે ઉઘમ કર્મ વિગેરે કાંઈ પણ કામનાં નથી, પણ જે યવાનુ હોય તે થયાજ કરે છે, આ પ્રમાણે મંખલિપુત્ર ગોશાલાની ધર્મપ્રરૂપણા સુદર છે. પણ 'ઉઘમ કર્મ' બલ વીર્ય પુરૂષાતન અને પગક્રમ જરૂરના છે, સર્વ ભાવો અનિયત છે, પ્રયત્ન કરવાથી પ્રાણી પોતાનું નસીબ કેળવી શકે છે, શુભ કર્મો કરવાથી ઉચ્ચ ગતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ' આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની જે ધર્મ પ્રરૂપણા છે તે ઠીક નથી "

"આમીરીતે તે દેવે ગોશાલાની અસત્ય ધર્મપ્રરૂપણાને સત્ય જણાવી, અને મારી જે સત્ય ધર્મપ્રરૂપણા છે તેને અસત્ય જણાવી ત્યારે તે તે દેવને કહ્યું કે—' હે દેવ ! જે ગોશાલાની ધર્મ પ્રરૂપણા મુજબ સર્વ ભાવો નિયત હોય, અને ઉઘમ કર્મ બલ વીર્ય પુરૂષાતન કે પગક્રમ કાંઈ કામના ન હોય, તો તું જે આવા પ્રકારની દિવ્ય ઋદ્ધિ દિવ્ય ધૃતિ અને દિવ્ય પ્રભાવ પામ્યો છે તે કોના પ્રતાપે ? શું કાંઈ પણ ઉઘમ શુભકર્મોદિ કરવાથી કે ઉઘમ શુભકર્મોદિ કર્યા વિના ?' ત્યારે તે દેવ જોલ્યો કે—'કુડઘોલિક ! મેં કાંઈ પણ ઉઘમ શુભકર્મોદિ કર્યા વિનાજ આવી દિવ્યઋદ્ધિ વિગેરે વડે યુક્ત દેવપણું મેળવ્યું છે, કાગળ કે જે મળવાનું હોય તે તો શુભકર્મોદિ વિના પણ મળીજ નય છે ' ત્યારે તે તે દેવને કહ્યું કે—' હે દેવ ! જ્યારે તે ઉઘમ શુભકર્મોદિ વિનાજ આવી દિવ્યઋદ્ધિ વિગેરે મેળવ્યું છે, તો પછી જેઓ ઉઘમ શુભકર્મ યાવતું પગક્રમ કરતા નથી તેઓ દરેક દેવ યાચ કે ન યાચ ? તારી માન્યતા પ્રમાણે તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે શુભકર્મોદિ ન કરનારા પણ દરેક દેવ થવા લેઈએ. પણ જે એ પ્રમાણે માનીએ

તો જગતની વ્યવસ્થા અસ્ત-વ્યસ્ત થઈ જાય. જ્ઞાનીઓ તો ઉઘમ શુભકર્માદિનાં શુભ પરિણામ માને તેમાં નવાઈ નથી, પણ આણુસમન્તુ મનુષ્યો પણ માને છે કે-વાવે તેવું લણે અને કરે તેવું પામે. આ ઉપરથી તારે કપ્પુલ કરવું જોઈએ કે-જેઓ ઉઘમ શુભકર્માદિક કરતા નથી તેઓ આવી દિવ્યઋદ્ધિ યુક્ત દેવપણું મેળવી શકે નહિ, તું જે દેવ થયો છે તે તારા પૂર્વ-ભવના શુભકર્મને લીધેજ થયો છે. માટે જે તું ઉઘમ શુભકર્માદિ નહિ માનનાર ગોશાલાના મતને સુંદર અને ઉઘમ શુભકર્માદિ માનનાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના મતને અસુંદર કહે છે તે તારું કહેવું મિથ્યા છે. હે કુંડકાલિક ! આ પ્રમાણે તારું કથન સાંભળી તે દેવ ગોશાલાના મતમાં શંકિત થયો, અને તને ઉત્તર આપી શક્યો નહિ. હે કુંડકાલિક ! આ મારું કથન સત્ય છે ?”

ત્યારે કુંડકાલિક બોલ્યો કે-‘ હે ભગવન ! આપે કહ્યું તે બરાબર સત્ય છે. ’ પ્રભુએ કહ્યું કે-‘ હે કુંડકાલિક ! કામદે-વની જેમ તું ધન્ય છે. ’

“ ત્યાર પછી ‘ હે આર્યો ! ’ એ પ્રમાણે આમંત્રણ વચન વડે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે શ્રમણ નિર્ગન્ધો અને નિર્ગન્ધીઓને બોલાવી કહ્યું કે-“ હે આર્યો ! જ્યારે ગૃહસ્થો ગૃહ-સ્થાવાસમાં વસતા છતા પણ જીવાદિ પદાર્થો વડે, અન્વય-વ્ય-તિરેક લક્ષણ હેતુઓ વડે, સામા વાદીને પ્રશ્ન પૂછવા વડે, પોતાના સત્ય કથનની સિદ્ધિ કરનારા કારણો ખતાવવા વડે, અને સામાવાદીએ પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર દેવા રૂપ વ્યાકરણો વડે અન્યતીર્થિકાને-અન્યમતાવલંબીઓને નિરસ્ત પ્રશ્નવાળા કરી નિરૂત્તર કરી નાખે છે; તો પછી હે આર્યો ! આચાર્યોની પેટી

સમાનએવી દ્વાદશાંગીને ભણતા શ્રમણ નિર્અન્થોએ તો અન્ય-
તીર્થિકાને પદાર્થાદિના નિરૂપણ દ્વારા યાવત્ તેઓના પ્રશ્નો અને
ઉત્તરોને નિરસ્ત કરવા ચક્ર્ય છે.”

અહીં પ્રશ્ન મહાવીરે સાધુઓને ગિખામણ આપતાં સ્પષ્ટ
જણાવ્યું છે કે—દ્વાદશાંગીને નહિ ભણનાગ હોવાથી તમારા
કર્તા અદ્વૈપજાનવાળા પણ ગૃહસ્થો અચારે અન્ય મતવાળાઓને
આવી સુદૃઢ રીતે સમજાવીતેઓની ભૂલ કચ્છુલ કરાવે છે, તો પછી
તમે તો દ્વાદશાંગીને ભણનારા હોવાથી ગૃહસ્થો કરતાં વધારે
જ્ઞાની છો, તેથી તમે તો ગૃહસ્થો કરતાં વધારે સ્ફુટ રીતે અન્ય-
મતવાળાઓને સમજાવી પ્રતિબોધી શકો.

“ અહીં દોઢ ગકા કરે છે કે—” સાધુઓને દ્વાદશાંગી ભણનાગ
કહ્યા છે, અને શ્રાવકોને નથી કહ્યા, તેથી એમ માનવાને કાર-
ણ છે કે, શ્રાવકો દ્વાદશાંગી સુધીનું બહોળું જ્ઞાન મેળવી શકતા
નહિ હોય, પણ યોડા ધણા સૂત્રો તો ભણેલા હશેજ તમે જે
બીલકુલ સૂત્રો ન ભણેલા શ્રાવકોને જણાવો છો તે કયા
આધારે ? ” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું છે—“ દોઢ પણ સૂત્રમાં
શ્રાવકોને આચાર્યગ વિગેરે કોઈ પણ સૂત્રને વગનારા કહ્યા નથી
જેમ સાધુઓને—

“ ત્વંપેગટ્ઠા આચાર્યરા, અત્તેગટ્ઠા મૂયગટ્ઠરા ”

‘ઠેટલાએક આચાર્યગ ધગનાગ, ઠેટલાએક મૂયગડામ
ધગનારા’ ઇત્યાદિ અગીયાગ અગો ભણનાગ ઉવવાઇ વિગેરે
સૂત્રોમાં વિચાર્યથી કહ્યા છે, તેમ દોઢ પણ શ્રાવકોને દોઢ પણ
સૂત્ર ધગનાગ કહ્યા નથી તો પછી ખોટું અનુમાન ચ

માટે કરવું જોઈએ કે, શ્રાવકો થોડા ઘણા સૂત્રો બણનારા હશે? સાધુઓ અને શ્રાવકોમાં આ મોટામાં મોટું અંતર છે, કે-સાધુઓને સૂત્રો બણેલા કહેલા છે, જ્યારે શ્રાવકોને સૂત્રો બણેલા કોઈ પણ ઠેકાણે કદાચ નથી, માટે કદાચ મૂઢી માનવું જોઈએ કે, શ્રાવકોને સૂત્ર બણવાનો અધિકાર નથી." ॥ ૧૦ ॥

અહીં કોઈ સ્થાનકવાસી શંકા કરે છે કે-"ઉત્તરાધ્યયનમાં પાલિત નામના શ્રાવકને આગમમાં પંડિત કહ્યો છે, તો આગમ બણ્યા વિના આગમમાં પંડિત કેમ બની શકે? માટે ઉત્તરાધ્યયનનેજ આધારે સ્પષ્ટ જણાય છે કે, શ્રાવકને સૂત્રો બણવાનો અધિકાર હોવો જોઈએ." તેનો ઉત્તર આપતાં અન્યકાર કહે છે કે-

ઉત્તરાધ્યયને રે કોવિદ જે કહ્યો, શ્રાવક પાલિત ચંપ ।
તે પ્રવચન નિર્ગ્રન્થ વચન થકી, અરથ વિવેકે અકંપ ॥
॥ સ૦ ॥ ૧૧ ॥

શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ચંપા નગરીના પાલિત નામના શ્રાવકનું કોવિદ એટલે પંડિત હોવાનું જે કથન છે, તે વીતરાગના સિદ્ધાંતના વચનથી સમજાય છે કે, પાલિત શ્રાવક સૂત્રોના અર્થ-અહણના વિવેક નિશ્ચયપણે આગમમાં પંડિત હતો.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સમુદ્રપાલીય નામના એકવીશમા અધ્યયનમાં, પત્ર ૪૮૨ માં કહ્યું છે કે:-

“ ચંપાદ પાલિણ નામ, સાવણ આસિ વાણિણ ।

મહાવીરસ્સ મગ્ગઓ, સીસો સો ઉ મહવ્વણો ॥ ૧ ॥

નિગંથે પાંચયણે, સાવણ સે વિકોવિણ ।

પોણ વચરંતે, પિહુંદં નયરમાગણ ” ॥ ૨ ॥

“અ પા નગરીમાં વૈશ્યજાતિનો પાલિત નામનો આવક હતો. તે પાલિત મહાત્મા શ્રી મહાવીર ભગવતનો શિષ્ય હતો વળી તે પાલિત આવક નિર્ઐશ્ય સખંધી પ્રવચનમા એટલે વીતરાગના સિદ્ધાંતમાં વિશેષ પ્રકારે પડિત હતો એક વખતે વહાણ વડે વ્યાપાર કરતો હતો તે પિહુડ નામના નગરમાં આવ્યો.”

ઉપરના પાઠના ફક્ત એક ઠાવિઠ એટલે પડિત શબ્દથી માની એસવુ કે—પાલિત આવક સૂત્રો બણ્યો હતો, એ વગર વિચાર્યું સાહસ છે અલખત, પાલિત આવકને સિદ્ધાંતમાં પડિત કહ્યો છે, પણ જેમ સાધુઓ સૂત્રો બણી અર્થ જાણી આગમમાં પડિત બને છે તેમ આવકે પણ ગુરુમહારાજ પાસેથી સૂત્રોના અર્થ સામળી આગમમાં પડિત બની શકે છે જેમ સાધુઓને ‘અધીતમૂત્ર—એટલે સૂત્રો બણેલા’ એવી રીતે સાફ માફ જણાવેલું છે, તેમ આવકને સૂત્રો બણેલા કહ્યા નથી, પણ ‘લલ્લદ્વા—એટલે સૂત્રોના અર્થના જાણકાર’ કહ્યા છે આજ કાલ પણ સાધુઓ જેમ સૂત્રો બણી અર્થ જાણી આગમમાં પડિત બનેલા દેખીએ છીએ, તેમ આવકે પણ ગુરુમહારાજ પાસેથી સૂત્રોના અર્થ જાણી આગમમાં પડિત બનેલા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે માટે બેનડક માનવુ જ જોઈશે કે—પાલિત આવકને આગમમાં જ પડિત કહ્યો છે તે ગુરુમહારાજ પાસેથી સૂત્રોના અર્થ જાણી પડિત બનેલો હતો

અહીં વળી પાછો ઠાઠ સ્થાનકવાસી શંકા કરે છે કે—“ઉત્તગાધ્યયનમાં કહ્યું છે કે, સૂત્ર બણતો હતો સમકિત પામે. આ પ્રમાણે સૂત્ર બણવુ એ સમકિતનું દાગણ છે એમ ખતાવ્યું છે તેથી એવો તાત્પર્ય નીકળે કે, મિથ્યાત્વી થકા સૂત્ર બણે, અને

સૂત્ર ભણે ત્યારે મિથ્યાત્વ નાશ પામી સમકિત પ્રાપ્ત થાય. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના મોક્ષમાર્ગ ગતિ નામના અઘ્યાવીશમા અધ્યયનમાં, પત્ર ૫૬૪ માં કહ્યું છે કે—

“ જો સુત્તમહિજ્જંતો, સુણ્ણ ઓગાહરૂં ઉ સમ્મત્તં ।

અંગેણ વાહિરેણ વ, સો સુત્તરૂં તિ નાયવ્વો ” ॥ ૧ ॥

“ જે સૂત્ર ભણતો છતો, તે ભણાતા એવા અંગપ્રવિષ્ટ આચારાંગાદિ તથા અંગબાહ્ય ઉત્તરાધ્યયનાદિ વડે સમકિતને અવગાહે એટલે પ્રાપ્ત કરે, તેને સૂત્રરૂચિ બળવો ”

“ ઉપરના પાઠથી સિદ્ધ થાય છે કે મિથ્યાત્વીને પણ સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર છે. ” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—જેમ ‘ત્રાપા વડે જલ અવગાહે’ એ વાક્યથી જે જલ વિદ્યમાન છે તેને અવગાહે, એવો અર્થ લેવાય છે; તેમ અહીં પણ વિદ્યમાન એવાજ સમકિતને સાધુ અવગાહે એવો અર્થ સમજવાનો છે. તાત્પર્ય કે—કાંક્ષામોહનીય કર્મના ઉદયથી જે શંકિતભાવ હોય તેને સૂત્ર ભણતો થકા સાધુ નિઃશંકિત કરે, અને પછી નિઃશંકિત સૂત્રરૂચિ નામે સમકિત અવગાહે એટલે પ્રાપ્ત કરે, એવો સીધો અર્થ સમજવાનો છે. પણ મિથ્યાત્વી છતો સૂત્ર ભણીને સમકિત પામે એવો અર્થ તો અણસમજી પણ ન કરે. વળી મિથ્યાત્વી એટલે અન્યતીર્થી કહેવાય, તે અન્યતીર્થીને જે સૂત્ર ભણાવે તેને પણ ચાર માસનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે એમ આ છઠ્ઠી ઢાળની ચૌદમી ગાથામાં જણાવ્યું છે. જ્યારે અન્યતીર્થીને જે સૂત્ર ભણાવે તેને પણ દોષિત ઠરાવી આટલું પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે, તો પછી મિથ્યાત્વીએ સૂત્ર ભણવાની તો વાતજ ક્યાં રહી ? ॥ ૧૧ ॥

પરમોપકારી તીર્થ કરોએ પ્રાણીઓને હિતકારી જે જે પદાર્થો પ્રરૂપ્યા છે તે તે પદાર્થો સાધુઓને માટે સૂત્રથી અને સાધુઓ સિવાય બીજાઓને માટે અર્થથી પ્રરૂપ્યા છે આ પ્રમાણે બન્ને વિભાગ સ્ફુટ રીતે દર્શાવેલા છે તે પૈકી સત્યની પ્રરૂપણા માટે પ્રશ્નવ્યાકરણની ગાખ આપતા અન્યકાર કહે છે કે—

સૂત્રે દીધું રે સત્ય તે સાધુને. સુર નરને વલી અત્ય ।
સંવર દ્વારે રે વીજે એમ કહ્યું, અંગ દશમે સમરત્ય ॥

॥ સ૦ ॥ ૧૨ ॥

પરમાત્મા તીર્થકરે સાધુને સૂત્રથી સત્ય દીધું, અને દેવોને તથા સાધુ સિવાયના મનુષ્યને અર્થથી સત્ય દીધું, એમ દસમું અંગ શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણના બીજા સવરદ્વારમાં સમર્થપણે કહ્યું છે. શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણના બીજા સવરદ્વારમાં પત્ર ૧૧૪ માં સત્યનો મહિમા તથા સત્યનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું છે કે—

“ તં સચ્ચ ભગવં નિત્યયસ્તુભાસિયં દસવિઠં ચોદસપુ-
ન્વીર્દિ પાહુદત્યવિદિત મહરિસીણ ય સમયસ્પદિન્નં દેવિન્દ-
નરિન્દ્રભાસિયત્યં ”

“ ભગવત્ એટલે આરાધવા યોગ્ય- આચરવા યોગ્ય એવું તે સત્ય તીર્થકરોએ સમ્યક્ પ્રકારે દસ ‘પ્રકારનું પ્રરૂપ્યું’ છે,

૧ સત્યના દસ પ્રકાર સ્થાનાગ સૂત્રનાં દસમાં સ્થાનકના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પત્ર ૪૮૯ માં વિસ્તારથી જણાવ્યા છે, ત્યાંથી જોઈ લેવા. અથવા આજ અન્યની પહેલી દાળની બીજી ગાથામાં પૃષ્ઠ ૯ માં દર્શાવ્યા છે ત્યાંથી જોઈ લેવા.

અને ચૌદ પૂર્વધરોએ પૂર્વગત ભાગ વિશેષ જે પ્રાપ્ત એટલે પાહુડો, તેના અર્થથી જાણ્યું. વળી તીર્થંકરોએ તે સત્ય મહર્ષિ-ઓને એટલે મહાત્મા સાધુઓને સૂત્ર વડે દીધું, અને દેવેન્દ્રો તથા નરેન્દ્રોને અર્થથી કહ્યું.”

સાધુઓ તથા ગૃહસ્થો સત્યનો પ્રભાવ જાણીને સત્ય વચન બોલી આત્મહિત સાધે, માટે પરમોપકારી વીતરાગે સાધુઓને સૂત્રથી સત્ય દીધું, અને ગૃહસ્થોને અર્થથી જાણાવ્યું. ઉપરના પાઠથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે—સાધુઓનેજ સૂત્ર બણવાનો અધિ-કાર છે, ગૃહસ્થોને નથી; કારણકે તીર્થંકરોએ સૂત્રથી સત્ય સાધુને દીધું છે, પણ ગૃહસ્થોને સૂત્રથી દીધાનું કહ્યું નથી, ગૃહસ્થોને તો અર્થથી સત્ય જાણાવ્યું છે. ॥ ૧૨ ॥

વળી શ્રાવકને સૂત્ર બણવાનો નિષેધ શ્રીસ્થાનાંગ સૂત્રની શાખ આપીને દેખાડે છે—

વલિય વિગયપડિવદ્ધને વાચના, શ્રી ઠાળાંગે નિષેધા
નવિય મનોરથ શ્રુત મળવા તળો, શ્રાવકને સુપ્રસિદ્ધ ॥

॥ સ૦ ॥ ૧૩ ॥

વળી જે ધી દૂધ વિગેરે વિગયમાં એટલે વિકૃતિ કરનાર પદાર્થોમાં નિત્ય આસક્ત હોય, એટલે જે યોગવહન ન કરતો હોય, તેને શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રમાં સૂત્રની વાચના દેવાનો એટલે સૂત્ર બણાવવાનો નિષેધ કહ્યો છે. જેમ સાધુને સૂત્ર બણવાનો મનોરથ સુપ્રસિદ્ધ છે તેમ શ્રાવકને સૂત્ર બણવાનો મનોરથ સુપ્રસિદ્ધ નથી.

સાધુઓ યોગવહનની તપસ્યા કરી ધી દૂધ વિગેરે વિગયનો ત્યાગ કરે છે. ગૃહસ્થો યોગવહનની તપસ્યા કરતા નથી, અને

વિગયમાં આસક્ત હોય છે જેઓ વિગયમાં આસક્ત હોય તેમને સૂત્રની વાચના દેવાનો નિષેધ છે શ્રી સ્થાનાગ સૂત્રના ત્રીજા સ્થાનકના ચોથા ઉદ્દેશમાં, પત્ર ૧૬૫ માં કહ્યું છે કે—

“ તઓ અવાયણિજ્ઞા પણ્ણત્તા । તં જહા—અવિણીણ વિ-
ગડપહિવદ્દે અવિઓસિઅપાહુદે । તઓ કપ્પન્તિ વાહત્તણ ।
તં જહા—વિણીણ અવિગડપહિવદ્દે વિઓસિઅપાહુદે ” ।

“ ત્રણ જણા વાચના દેવાને યોગ્ય પ્રરૂપ્યા છે, એટલે ત્રણ જણને સૂત્ર ન ભણાવવું જોઈએ તે જવી રીતે—જે અવિનીત હોય એટલે વદન—નમસ્કારાદિ વિનય ન કરતો હોય, જે ધી દુધ વિગેરે વિગયમાં આસક્ત હોય એટલે યોગ વહન રૂપ તપસ્યા ન કરતો હોય, અને જે અવ્યવસિત એટલે નથી શાંત થયો પ્રાપ્ત એટલે પરમકોન જને એવો હોય, આ પ્રમાણે ત્રણ જાતના મનુષ્યો વાચના દેવાને યોગ્ય નથી ”

“ ત્રણ જણા વાચના દેવાને યોગ્ય પ્રરૂપ્યા છે, એટલે ત્રણ જણને સૂત્ર ભણાવવું જોઈએ તે જવી રીતે—જે વિનીત હોય એટલે સૂત્ર ભણાવનારનો વદન—નમસ્કારાદિ વિનય કરતો હોય, જે ધી દુધ વિગેરે વિગયમાં આસક્ત ન હોય એટલે યોગ વહન રૂપ તપસ્યા કરી વિગયનો ત્યાગ કરવાવાળો હોય, અને જે વ્યવસિત પ્રાપ્ત હોય એટલે જને ક્રોધાદિ કષાયો શાંત થયા હોય, આ પ્રમાણે ત્રણ જાતના મનુષ્ય વાચના દેવાને યોગ્ય છે ”

ઉપરના પાઠથી ચોક્કસ સમજાય તેમ છે કે, વિગયનો ત્યાગ કરી યોગ વહનની તપસ્યા કરનાર સાધુઓજ સૂત્ર ભણવાને યોગ્ય છે, સાધુઓની જેમ ગૃહસ્થો વિગયનો ત્યાગ કરી યોગ

વંહનની તપસ્યા કરતા નથી, તેથી તેઓ સૂત્ર બાણવાને અયોગ્ય છે. કહ્યું છે કે—

“ અતવો ન હોઈ જોગો, ન ય ફલે ઇચ્છિયં ફલં વિજ્ઞા । ”

“તપસ્યા વિના યોગ નથી, અને યોગવંહન કર્યા વિના સૂત્ર બાણવા રૂપ વિદ્યા ઇચ્છિત ફલને આપતી નથી.”

મુમુક્ષુ શ્રાવકને સૂત્ર બાણવાનો મનોરથ કહ્યો નથી. સૂત્ર-બાણવાનો મનોરથ તો સાધુનેજ કહ્યો છે. શ્રાવકના અને સાધુના ત્રણ ત્રણ મનોરથો ભિન્ન ભિન્ન બતાવ્યા છે, તે પૈકી સૂત્ર બાણવા રૂપ મનોરથ તો સાધુનેજ કહ્યો છે, શ્રાવકને કહ્યો નથી. શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ત્રીજા સ્થાનકના ચોથા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૧૭૦-૧૭૧ માં કહ્યું છે કે—

“ તિર્હિ ઠાણેર્હિ સમણે નિગંથે મહાનિજ્જરે મહાપજ્જવ-સાણે ભવઈ । તં જહા—કયા ણં અહં અપ્પં વા બહુયં સુયં અહિ-જ્જિસ્સામિ?, કયા ણં અહં એકલ્લવિહારપડિમં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહરિસ્સામિ?, કયા ણં અહં અપચ્છિમમારણંતિયસંલેહણાણ્ણસણ-ણ્ણસિણ ભત્તપાણપડિયાઈવિસ્વણ પાઓવગણ કાલં અણવકંસ-માણે વિહરિસ્સામિ ? । એવં સમણસા સવયસા સકાયસા પા-ગટેમાણે નિગંથે મહાનિજ્જરે મહાપજ્જવસાણે ભવઈ. । ”

“ તિર્હિ ઠાણેર્હિ સમણોવાસણ મહાનિજ્જરે મહાપજ્જવસાણે ભવઈ । તં જહા—કયા ણં અહં અપ્પં વા બહુયં વા પરિગ્ગહં પરિ-ચિસ્સામિ?, કયા ણં અહં મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વઈસ્સામિ ?, કયા ણં અહં અપચ્છિમમારણંતિયસંલેહણાણ્ણસ-ણાણ્ણસિણ ભત્તપાણપડિયાઈવિસ્વણ પાઓવગણ કાલં અણવકંસ-

માણે વિહરિસ્સામિ ? એવ સમણસા સવયસા સકાયસા પાગઢે-
માણે સમણોવાસણ મહાનિજ્જરે મહાપજ્જવસાણે ભવહ્ ” ।

“ ત્રણ સ્થાનો વડે શ્રમણ નિર્ઝન્ય મહાનિર્ઝરાવાળો અને
મહાપર્યવસાનવાળો થાય, એટલે ત્રણ મનોરથો વડે સાધુ
કર્મોની મોટી નિર્ઝરા કરે, તથા સમાધિ મરણ અથવા ફરી વખત
મરવું ન પડે એવા પ્રકારનું ઉત્તમ મરણ પામે તે જવી રીતે-
હું ક્યારે થોડું અથવા ઘણું શ્રુત એટલે સૂત્રમણીશ ?, હું ક્યારે
એકલ વિહાર પ્રતિભા અગીકાગ કરીને વિચરીશ ?, હું ક્યારે
મરણાંતે યત્નાવાળા છેલ્લા સલેખના તપના સેવન વડે ચરીરને
શોષવી નાખી, ખાત પાણીનું પરચકખાણું ફરી, પાદપોષ-
ગમન અણસણ કરી, મરણને અણર્થઝાંઝો થકા વિચરીશ ?
આવી રીતે તે નિર્ઝન્ય-સાધુ પોતાના મન વડે, પોતાના વચન
વડે, અને પોતાની કાય વડે, એમ ત્રિકરણ યોગે મનોરથોને
ભાવતો છો મહા નિર્ઝરાવાળો તથા મહા પર્યવસાનવાળો
થાય છે. ”

“ ત્રણ સ્થાનો વડે શ્રમણોપાસક મહા નિર્ઝરાવાળો અને
મહાપર્યવસાનવાળો થાય છે. તે જવી રીતે-હું ક્યારે થોડા
અથવા ઘણા પરિગ્રહનો ત્યાગ કરીશ ?, હું ક્યારે મુક ધર્મને
એટલે દ્રવ્યથી કેશનો લોચ કરીને અને ભાવથી રાગદ્વેષને મૂકીને
ધરમાંથી નીકળી સાધુપણને પામીશ ?, હું ક્યારે મરણાંતે

૧ મહાન છે કર્મોની નિર્ઝરા એટલે ખપાવવું જેને, એ
ટલે કર્મોને અતિશય ખપાવવાવાળો ૨ સમાધિ મરણ વડે મહાન
એટલે મથસ્ત છે જીવિતનો અંત જેનો એવો, અથવા ફરી વખત
મરવું ન પડે એવા પ્રકારે સાત્ય તિક છે જીવિતનો અંત જેનો એવો

થવાવાળા છેદલા સંલેખના તપના સેવન વડે શરીરને શોષવી નાખી, ભાત પાણીનું પચ્ચકખાણ કરી, પાદપોષગમન અણસણ કરી, મરણને અણઈગ્છતો થકા વિચરીશ ? આવી રીતે તે શ્રમણોપાસક પોતાના મન વડે, પોતાના વચન વડે, અને પોતાની કાય વડે; એમ ત્રિકરણ યોગે મનોરથોને ભાવતો છતો મહા નિર્જરાવાળો તથા મહા પર્યાવસાનવાળો થાય છે ”

વળી શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ચિત્રસંભૂતીય નામના તેરમા અધ્યયનમાં ૫૩ ૩૮૪ માં, ચિત્રમુનિ બ્રહ્મદત્તને ઉપદેશ આપતાં પોતાને સાધુ થવાનું કારણ જણાવતાં કહે છે કે—

“ મહત્થરુવા વયણપ્પભૂયા, ગાહાણુગીયા નરસંઘમજ્ઞે ।

જં મિક્કલુણો સીલ-ગુણોવવેયા, ઇહં જયન્તે સમણોઽમ્હિ જાઓ ”

“ તીર્થંકરોએ મહાન્ અર્થવાળી અને થોડા શબ્દોવાળી સૂત્ર વાણી પ્રરૂપી, તે ધર્મોપદેશ કરનારી સૂત્રવાણીને સ્થવિરોએ મનુષ્યોની સભાની મધ્યમાં શ્રોતાઓને અનુકૂલપણે પ્રતિપાદન કરી અને મેં સાંભળી. જેને સાંભળીને ચારિત્ર અને જ્ઞાન વડે યુક્ત થયેલા સાધુઓ જિનસિદ્ધાંતમાં યત્નવાળા થાય છે, એવી તે સૂત્રવાણી સાંભળીને વૈરાગ્ય પામી હું સાધુ થયો છું. ”

ઉપરની ગાથામાં પણ જિનસિદ્ધાંતમાં એટલે સૂત્રો ભણવામાં યત્નવાળા સાધુઓને કહ્યા છે, શ્રાવકોને કહ્યા નથી, તેથી સૂત્રો ભણવાનો અધિકાર સાધુઓનેજ છે, શ્રાવકોને નથી; એમ સિદ્ધ થાય છે. ॥ ૧૩ ॥

હવે જે ગૃહસ્થને સૂત્ર ભણાવે તેને દોષ દેખાડે છે—

વાચના દેતાં રે ગિહિને સાધુને, પાયચ્છિત્ત ચરમાસ ।
કહ્યું નિશીથે રે તો શું એવડી, કરવી હોસ નિરાશ ॥

॥ સ૦ ॥ ૧૪ ॥

જે સાધુ ગૃહસ્થને સૂત્રની વાચના દે એટલે ગૃહસ્થને સૂત્ર ભણાવે, તે સાધુને નિગીથ સૂત્રમાં આસનું પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે. જ્યારે નિગીથ સૂત્રમાં ગૃહસ્થને જે સાધુ સૂત્ર ભણાવે તે સાધુને પણ આ આસનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાનું ફરમાન છે, અને દોષિત ઠગવેલ છે, તો પછી સૂત્ર ભણનાર ગૃહસ્થને કેટલો દોષ લાગે ? એ વિચારવા જેવું છે અને જ્યારે ગૃહસ્થને સૂત્ર ભણવાની કોઈ પણ ઠેકાણાની સૂત્રગાખની આગાજ નથી, એટલું જ નહિ પણ ઉલટું ભણાવનારને પણ દોષિત જણાવેલ છે, તો પછી ગૃહસ્થે સૂત્ર ભણવાની હોગ ગા માટે કરવી જોઈએ ?

શ્રી નિગીથ સૂત્રના ઓગણીશમાં ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે—

“ જે ભિક્ષુ અણ્ણડત્થિય વા ગાગ્ગિયં વા વાણ્ણ, વાયંતં વા સાટ્ઠજ્જટ, તસ્સ ણં વાહમ્મામિયં પરિહારક્કાણ ” ।

“ જે સાધુ અન્યતીર્થીને અથવા ગૃહસ્થને સૂત્રવાચના આપે એટલે સૂત્ર ભણાવે, અથવા વાચના દેનારને સહાય આપે, તેને ચાર માસનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે ”

ઉપરના પાઠથી ચોક્કસ સમજાય છે કે—અન્યમતવાળાને તથા ગૃહસ્થને એટલે આવકને સૂત્રો ન ભણાવવા, છતાં કોઈ સાધુ સૂત્ર ભણાવે તો તેને ચાર માસનું પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે અહીં આ પાઠનો ઉપર મુજબનો સીધો અર્થ મરડી બીજો અર્થ કરતો કોઈ સ્થાનકવાસી કહે છે કે—“નિગીથ સૂત્રમાં ગૃહસ્થને સૂત્ર ભણાવનાર

સાધુને જે આર માસનું પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે તે ગૃહસ્થ અન્ય-
તીર્થીજ સમજવો, પણ શ્રાવક ગૃહસ્થ ન સમજવો. તેથી અન્ય-
તીર્થીને સૂત્ર ન ભણાવવું એ વ્યાજબી છે, પણ શ્રાવકને સૂત્ર
ભણાવવામાં વાંધો નથી. ” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—જો
ગૃહસ્થ શબ્દથી અન્યમતનો ગૃહસ્થ લેવાનો હોય, અને શ્રાવક
ગૃહસ્થ ન લેવાનો હોય, તો ગૃહસ્થ શબ્દ અલગ શા માટે મૂકે ?
કારણ કે અન્યતીર્થી શબ્દથીજ અન્યમતવાળો ગૃહસ્થ આવી
જાય છે. છતાં ગૃહસ્થ શબ્દ પણ ખાસ અલગ મૂકેલ છે, તેથી
સાફ સમજાય તેવું છે કે, ગૃહસ્થ શબ્દથી શ્રાવકજ લેવાનો છે.
માટે જેમ અન્યમતવાળાને સૂત્ર ભણાવવાનો નિષેધ છે, તેમ શ્રા-
વકને પણ સૂત્ર ભણાવવાનો નિષેધ સમજવાનો છે.

વળી અહીં કોઈ શંકા કરે કે—“ નિશીથ સૂત્રમાં ગૃહસ્થને સૂત્ર
ભણાવનાર સાધુને પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે, તો પછી ગૃહસ્થ પોતાની
મેળેજ સૂત્ર ભણે તેમાં શો દોષ ? ” તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું
કે—અનુયોગદ્વારમાં સૂત્રને “ગુરુવાચનોવાગ્યં એટલે ગુરુ વાચના-
એ આવેલું” એ પ્રમાણે કહ્યું છે, એટલે સૂત્રને પોતાની મેળે નહિ
ભણતાં ગુરુ મહારાજ પાસેથીજ ભણવાનું ફરમાન છે, તેથી
સૂત્રને પોતાની મેળે નજ ભણવું જોઈએ.

વળી નિશીથ સૂત્રના ઓગણીશમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે—

“ જે મિક્ષૂ આચરિયત્વજ્ઞાણર્હિ અદિષ્ણં ગિરં આદ્યદ્,
આદ્યંતં વા સાદ્ગ્જ્ઞદ્, તસ્સ ણં ચાત્ત્ત્માસિયં પરિહારદ્વાણં । ”

“ જે સાધુ આચાર્ય અથવા ઉપાધ્યાય વડે અણુદીધી સૂત્રવાણી
ગ્રહણ કરે એટલે ભણે. અથવા સૂત્રવાણીને પોતાની મેળે ભણ-

નારને સહાય કરે, તેને ચાર માસનુ પ્રાયશ્ચિત્ત છે ”

આવી રીતે નિશીથ સૂત્રમાં સાધુને પણ પોતાની મેળે સૂત્ર ભણવાની મનાઇ કરવામાં આવી છે, તો પછી ગૃહસ્થને તો મનાઇ હોયજ એમાં નવાઇ શી ? સાધુઓ ગૃહસ્થો કરતાં ઘણા ઉત્તમ છે, જ્ઞાનને ઝીરવવાની તાકાતવાળા છે, છતાં તેમને પણ જ્યારે પોતાની મેળે સૂત્ર ભણવાને અયોગ્ય દર્શાવ્યા, તો પછી ગૃહસ્થો પોતાની મેળે સૂત્ર ભણવાને અયોગ્ય હોયજ એ નિર્વિવાદ છે. ॥ ૧૪ ॥

અન્યકાર શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પહેલી ઢાળની પ્રથમ ગાથામાં જણાવ્યું છે કે, પચાંગીના પ્રમાણથી સ્થાપના નિક્ષેપાની પરીક્ષા કરીને હું આનંદ પામું છું’. આ પ્રમાણે સ્થાપના નિક્ષેપાની પરીક્ષા કરવામાં પચાંગીને કારણભૂત બતાવેલ છે. સ્થાનકવાસીઓ ફક્ત થોડા સૂત્રાનેજ માન્ય ગણે છે, સૂત્ર નિર્ધુક્તિ માધ્ય દીકા અને ચૂંણિ, એ પ્રમાણે જ પચાંગી છે તેને પ્રમાણભૂત માનતા નથી માટે તે પચાંગીને પ્રમાણિક સિદ્ધ કરવા માટે ત્રણ પ્રકારના અનુયોગને મોક્ષપ્રાપ્તિનું કારણ દર્શાવતા અન્યકાર કહે છે કે—

ત્યજિય અસજ્ઞાઈ ગુસ્વાચના, લેઈ યોગ ગુણવંત ।
જે અનુયોગ ત્રિવિધ સાચો લહે, કરે તે કર્મનો અંત ॥

સં ॥ ૧૫ ॥

જે ગુણવત સાધુ અસ્વાધ્યાયનો ત્યાગ કરી, ગુરુ મહાગજ પાસેથી વાચના સર્થ, યોગ વાહન કરી, ત્રણ પ્રકારનો આચો અનુયોગ ગ્રહણ કરે, તે સાધુ કર્મનો અંત કરે એટલે મોક્ષગતિને પામે

અહીં અસ્વાધ્યાયનો ત્યાગ કરીને ગુરૂ મહારાજ પાસેથી ત્રણ પ્રકારના અનુયોગ, વિધિએ ભણવાનું કહ્યું; તે અસ્વાધ્યાય ક્યારે ક્યારે સમજવો ? એટલે ક્યારે ક્યારે સ્વાધ્યાય કરવો ન કહ્યે ? તેને માટે શ્રીસ્થાનાંગ સૂત્રના ચોથા સ્થાનકમાં, પત્ર ૨૧૩ માં કહ્યું છે કે—

“ નો કપ્પડ નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા ચડહિં મહાપા-
ડિવણિં સજ્ઞાયં કરિત્તણ, તં જહા—આંસાઢપાડિવણ, ઇંદ મહ-
પાડિવણ, કત્તિયપાડિવણ, સુગિમ્હપાડિવણ । નો કપ્પડ
નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા ચડહિં સંજ્ઞાહિં સજ્ઞાયં કરિત્તણ,
તં જહા—પઢમાણ, પચ્છિમાણ, મજ્ઝણ્હે, અઠ્ઠરત્તે । ”

“ સાધુઓ અને સાધ્વીઓને ચાર મહાપડવાઓમાં સ્વા-
ધ્યાય કરવો ન કહ્યે. તે જેવી રીતે—અસાડી પડવે, એટલે
અસાડ માસની પૂર્ણિમા પછી જે પડવો આવે છે તે પડવે;
ઈન્દ્ર મહોત્સવને પડવે એટલે આસો માસની પૂર્ણિમા પછી
જે પડવો આવે છે તે પડવે; કાર્તિક પડવે એટલે કાર્તિક માસની
પૂર્ણિમા પછી જે પડવો આવે છે તે પડવે. અને સુગ્રીભ પડવે.
એટલે ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમા પછી જે પડવો આવે છે તે પડવે.
સાધુઓ અને સાધ્વીઓને ચાર સંધ્યાઓમાં સ્વાધ્યાય કરવો
ન કહ્યે, તે જેવી રીતે—પહેલી સંધ્યાએ એટલે પ્રાતઃકાલની
સંધ્યાએ, પશ્ચિમ સંધ્યાએ એટલે સૂર્યાસ્ત સમયની સાંજની સં-
ધ્યાએ, મધ્યાહ્નની સંધ્યાએ એટલે બપોરની સંધ્યાએ,
અને અર્ધરાત્રિ એટલે મધ્યરાત્રિની સંધ્યાએ. વળી શ્રીસ્થાનાંગ-
સૂત્રના દસમા સ્થાનકના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં, પત્ર ૪૭૫ માં કહ્યું છે કે—
“ દસવિહે અંતલિલિખણ અસજ્ઞાણ પન્નત્તે । તં જહા—ઝક્કા-
પાણ દિસિદાહે ગજ્જિણ ત્રિજ્જુણ નિગ્ધાણ જૂયમે જક્કાલિત્તે
ધૂમિયા મહિયા રઝઘાણ ” ।

“ આકાશ સંબધી અસ્વાધ્યાય દસ પ્રકારનો પ્રરૂપ્યો છે. તે જવી રીતે—ઉદકાપાત થાય ત્યારે ૧. દિગ્દાહ વખતે, એટલે હરકોઇ દિશાના વિભાગમાં જમ મહાનગર બળતું હોય તેની જમ ભૂમિકાને નહિ સ્પર્શતો આકાશનલવર્તી જે હૃદયોત દેખાય તે દિગ્દાહ વખતે ૨. મેઘ ગાજે ત્યારે ૩. વીજળી થાય ત્યારે ૪. નિર્ધાત સમયે, એટલે વાદળાં સહિત અથવા વાદળાં રહિત એવા આકાશને વિષે ન્યતર દેવે કરેલો જે મહા ગર્જરવ શાદ તે નિર્ધાત કહેવાય, તે નિર્ધાત થાય ત્યારે ૫. યુપક એટલે સંધ્યાની પ્રભા અને ચન્દ્રમાની પ્રભા ભેગી મળી બંધ એટલે મિશ્રિત થઇ બંધ ત્યારે, તાત્પર્ય દે, જ્યારે ચન્દ્રમાની પ્રભાથી આચ્છાદિત થયેલી સંધ્યાની પ્રભા જતી છતી ન જણાય ત્યારે શુક્લપક્ષની પૂણ્ણમા પડવો અને બીજાને દીવસે ૬ ચક્ષ દેદીપ્યમાન દેખાય ત્યારે, કારણ કે તે વખતે સ્વાધ્યાય કરે તો ક્ષુદ્ર દેવતા છળી બંધ અને વિધન કરે ૭. ધૂમાડા જેવા રંગનાળી ધૂમરી વરસે ત્યારે ૮ મહિકા એટલે હિમ પડે ત્યારે ૯ અને સહેજ સ્વભાવે ચારે તરફથી ધૂલિની વૃષ્ટિ થાય ત્યારે ૧૦ ”

વળી અસ્વાધ્યાયના સંબધમાં શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રના દસમા સ્થાનકના ત્રીજા ઉદેગામાં, પત્ર ૪૭૫-૪૭૬માં કહ્યું છે કે—
“ દસવિદે ઓરાલિષ્ અસજ્ઞાડણ પન્નત્તે । તજઠા-અદ્ધિ, મંમં, સોણિણ, અમુડમામંતે, મુસાણસામતે, ચદોવરાગે, સૂરોવરાગે, પઢણે, રાયતુગઢે, સ્વસ્સયસ્સ અંતો ઓરાલિષ્ સરીરે । ”

“ ઔદારિક સંબધી એટલે મનુષ્ય અને તિર્યચના ગરીર સંબધી અસ્વાધ્યાય દસ પ્રકારનો પ્રરૂપ્યો છે. તે જવી

રીતે—જ્યાં મનુષ્ય અથવા તિર્યંચનાં હાડકાં હોય ત્યાં સ્વાધ્યાય ન કરવો ૧. માંસ હોય ત્યાં સ્વાધ્યાય ન કરવો ૨. ડહિર હોય ત્યાં સ્વાધ્યાય ન કરવો—અન્યાંતરમાં ચામડું પણ કહ્યું છે ૩. તેમાં તિર્યંચનાં સાઠ હાથ સુધીમાં અને મનુષ્યનાં સો હાથ સુધીમાં હાડકાં વિગેરે હોય તો સ્વાધ્યાય ન કરવો. ઋતુવંતી સ્ત્રીનો ત્રણ દિવસ, પુત્ર જન્મે તો આઠ દિવસ, અને પુત્રી જન્મે તો સાત દિવસ અસ્વાધ્યાય સમજવો. હાડકાં જીવ રહિત થયા પછી સો હાથ સુધીમાં બાર વરસ લગી અસ્વાધ્યાય ૩. મૂત્ર વિષ્ટા વિગેરે અશુચિ પદાર્થો ન જીકમાં હોય તો અસ્વાધ્યાય ૪. શ્મશાન નજીકમાં હોય તો અસ્વાધ્યાય ૫. ચન્દ્રનું ગ્રહણ હોય તો અસ્વાધ્યાય ૬. સૂર્યનું ગ્રહણ હોય તો અસ્વાધ્યાય ૭. રાજા પ્રધાન સેનાપતિ પ્રમુખ મહર્ષિકનું મરણ થાય તો અસ્વાધ્યાય ૮. રાજાનો સંચામ થતો હોય તો અસ્વાધ્યાય ૯. ઉપાશ્રયની અંદર મનુષ્યાદિકનું ઔદારિક શરીર હોય તો અસ્વાધ્યાય ૧૦, ”

ઉપર બતાવેલા સર્વ અસ્વાધ્યાયના વિશેષ પ્રકાર નિયુક્તિ પ્રમુખથી તથા ગુરૂપરંપરાથી જણાય. ॥ ૧૫ ॥

ઉપરની ગાથામાં જણાવ્યું કે—અસ્વાધ્યાયનો ત્યાગ કરી જે ગુણવંત પ્રાણી ત્રણ પ્રકારના અનુયોગની વિધિએ ભણે તે મોક્ષપદને મેળવે. ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ પંચાંગી સ્વરૂપ છે તે પંચાંગીને શ્રી ભગવતી સૂત્રની શાખે સિદ્ધ કરતા અન્યકાર કહે છે—

સૂત્ર અરથ પહેલો બીજો કહ્યો, નિજુત્તિએ રે મીસ ।

નિસ્વશેષ ત્રીજો અંગ પાંચમે, એમ કહે તું જગદીશ ॥

સં ॥ ૧૬ ॥

હે જગદીશ! તમેએ પાંચમુ અગ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ કહ્યો છે પહેલો અનુયોગ, સૂત્રાર્થ શીખવવા રૂપ, બીજો અનુયોગ નિર્ધુક્તિ મિત્રિત સૂત્રાર્થ શીખવવા રૂપ, અને ત્રીજો અનુયોગ નિરવશેષ એટલે ભાષ્ય દીકા અને ચૂર્ણિથી સમસ્ત સૂત્રાર્થ શીખવવા રૂપ, આવી રીતે હે પ્રભો! તમેએ ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ કહ્યો છે

પ્રાથમિક અધ્યયન કરનાગ ગિબ્યની મતિ મુજબ જય નહિ. માટે ગુરુમહારાજ પહેલા ગિબ્યને ફક્ત સૂત્રના અર્થ શીખવાડવા રૂપ પહેલો અનુયોગ કરે આવી રીતે શિષ્યને સૂત્રના અર્થ બરાબર આવડ્યા પછી ગુરુમહારાજ તે ગિબ્યને નિર્ધુક્તિ મિત્રિત સૂત્રાર્થ શીખવાડવા રૂપ બીજો અનુયોગ કરે, એટલે તેજ સૂત્રાર્થને નિર્ધુક્તિ સહિત વ્યાખ્યા કરીને વિશેષ પ્રકારે સમજાવે આવી રીતે બીજા અનુયોગથી નિર્ધુક્તિ સહિત વિશેષ સૂત્રાર્થ આવડ્યા પછી ગુરુમહારાજ ગિબ્યને ભાષ્ય દીકા અને ચૂર્ણિ સહિત પ્રસક્ત અનુપ્રસક્ત હેતુ નયદૃષ્ટાંતાદિ દ્વારા સમસ્ત પ્રકારે સૂત્રાર્થ શીખવાડવા રૂપ ત્રીજો અનુયોગ કરે, આવા પ્રકારે પહેલા અનુયોગમાં સૂત્ર, બીજા અનુયોગમાં નિર્ધુક્તિ, અને ત્રીજા અનુયોગમાં ભાષ્ય દીકા તથા ચૂર્ણિ, એમ પચાંગી જણાવી શ્રી ભગવતી સૂત્રના પચ્ચીસમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશામા, પત્ર ૮૬૭માં કહ્યું છે કે—

“ સુત્ત્યો સ્વલ્પ પદમો, વીઓ નિજ્જુત્તિમીસિઓ મણિઓ ।
ત્વઓ ય નિરવસેસો, એસ વિઠી હોડ અણુઓને ॥ ૧ ॥ ”
“ પહેલો સૂત્રના અર્થ સમજાવવા સ્વરૂપ અનુયોગ છે, બીજો

સૂત્ર અનુસાર નિયુક્તિ મિશ્રિત અનુયોગ જિનેશ્વરોએ કહ્યો છે, અને ત્રીજો પ્રસક્ત-અનુપ્રસક્ત અર્થને સમગ્રપણે જણાવવા સ્વરૂપ અનુયોગ સમજવો; આ પ્રમાણે સૂત્રને અર્થની સાથે યોજન રૂપ અનુયોગમાં આ વિધિ છે.”

ઉપરની શ્રી ભગવતી સૂત્રની ગાથાથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે-જેવી રીતે સૂત્રોને પ્રામાણિક માનીએ છીએ તેવીજ રીતે નિયુક્તિ ટીકા ભાષ્ય અને ચૂર્ણિને પણ પ્રામાણિક માનવાજ જોઈએ. કારણ કે, જેમ સૂત્રોને પ્રામાણિક માનીએ છીએ તેમ નિયુક્તિ વિગેરેને પ્રામાણિક ન માનીએ તો ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ કેમ થઈ શકશે? માટે પંચાંગીને પ્રામાણિક માનવી જોઈએ.

અહીં સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે—“સૂત્રોની સાથે નિયુક્તિ વિગેરે મળતાં આવતાં નથી, તેથી કેમ માનીએ ? કારણ કે, સ્થાનાંગ સૂત્રમાં સનત્કુમારને અંતક્રિયા કહી, અને આવશ્યકમાં ત્રીજો દેવલોક ગયાનું કહ્યું છે; એ કેમ મળે ?”

તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે-નિયુક્તિકાર ચૌદપૂર્વધર અને સમુદ્ર સરખી બુદ્ધિના ધણી હતા, આવા મહાન પુરૂષનું પણ કથન ન માનવું એ સંકુચિત દષ્ટિનું લક્ષણ છે. સ્થાનાંગમાં સનત્કુમારે અંતક્રિયા કરી એમ કહ્યું છે, પણ ટીકાકારે તેનો ખુલાસો કરતાં જણાવ્યું છે કે, “भवान्तरे सेत्स्यमानत्वात्-સનત્કુમાર ભવાંતરમાં સિદ્ધ થવાના હોવાથી તેમને અંતક્રિયા કહી છે” આ પ્રમાણે આવશ્યક અને સ્થાનાંગના પાઠ ટીકાકારે ખુલાસો કરી મળતાજ દર્શાવેલ છે. પણ જો સ્થાનાંગસૂત્રમાં સનત્કુમારને અંતક્રિયા કહેલ હોવાથી તે અંતક્રિયા તેજ ભવની અપેક્ષાએ માનવાનો કદાચ કરશે, અને ટીકાને અમાન્ય ગણી ટીકાકારે દર્શાવેલ ખુલાસો

મુજબ ભવાંતરની અપેક્ષાએ નહિં માનો, તો નારથીને માટે પણ કહ્યું છે કે, “અત્યેગડઆ કરેજ્જા, અત્યેગડઆ નો કરેજ્જા-ઠેટલાએક અતક્રિયા કરે, અને ઠેટલાએક અતક્રિયા ન કરે” એ પાઠ કેમ સગત થશે ? કારણ કે નારથીનો કાંઈ પણ જીવ તેજ ભવમાં અતક્રિયા કરતો નથી માટે જેમ નારથીને અતક્રિયા ભવાંતરની અપેક્ષાએ માનવી પડે છે, તેમ સ્થાનાગ સૂત્રમાં પણ જે સનતકુમારને અતક્રિયા કહી છે તે દીકાકારનો મત પ્રામાણિક ગણી ભવાંતરની અપેક્ષાએ માનવી જોઈએ આવી રીતે દરેક સૂત્રોના ગણીર અને ગૂઢ પદાર્થોના સ્ફુટ અર્થ નિર્ધારિત દીકા ભાષ્ય અને ચૂર્ણો માન્યા વિના કેવી રીતે થઈ શકશે ? માટે નિર્ધારિત વિગેરેને પ્રામાણિક માનવા જોઈએ.

વળી કહેશે કે—‘અમે તો મૂળ સૂત્રોનેજ માનીએ છીએ, નિર્ધારિત વિગેરેને માન્ય ગણતા નથી’ તો જણાવવાનું કે, સૂત્રો તો બત્રીસથી વધારે છે, છતાં તમે બત્રીસજ કેમ માનો છો ? કદાચ કહેશે કે, ‘બત્રીસજ સૂત્રો પરસ્પર સંગત છે. બત્રીસ સૂત્રો સિવાયના બીજા બધા સૂત્રો પરસ્પર અસંગત હોવાથી અમે બત્રીસજ માનીએ છીએ’ તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—તમારે પરસ્પર સંગત—અસંગતનું પ્રયોજનન જ્યાં છે ? તમે તો કેવળ જિનપ્રતિમા ઉપરના દ્વેષથી બત્રીસ સૂત્રો સિવાયના બીજા સૂત્રોને માનતા નથી. કદાચહીં અનુષ્ઠાનો મિથ્યા પ્રલાપ સિદ્ધ કરવા માટે સ્વાર્થાધ બની શુ શુ નથી કરતા ? ખેર, બત્રીસ સૂત્રોને તો તમારી મતિ પ્રમાણે પરસ્પર સંગત જણીને તેટલા સૂત્રો માનો છો, અને નિર્ધારિત દીકા વિગેરેના આશ્રય વિના પણ પરસ્પર સંગત જણાવવાનું

અભિમાન ધરાવો છો, તો નીચેના પ્રશ્નોમાંજે અસંગતપણું દર્શાવેલ છે તે નિયુક્તિ-દીકાદિકના આશ્રય વિના મેળવી આપો.

સમવાયાંગ સૂત્રમાં શ્રી મલ્લિકનાથ પ્રભુને સત્તાવન સો એટલે પાંચ હજાર અને સાતસો મનઃપર્યાવશાની કહ્યા છે, અને જ્ઞાતાસૂત્રમાં તો આઠસો કહ્યા છે, તે કેમ મળે ?

“મલ્લિસ્સ ણં અરહઓ સત્તાવન્નં મળપજ્જવનાણિસયા હોત્થા”

(સમવાયાંગ, પત્ર ૭૩)

“ અઠ્ઠ સયા મળપજ્જવનાણીણં, ”

(જ્ઞાતાસૂત્ર, અધ્યયન આઠમું, પત્ર ૧૫૪)

ઉપર મુજબ બન્ને સૂત્રોમાં લિખ્ત લિખ્ત સંખ્યા દર્શાવી છે, એ કેમ સંગત થશે ? ૧.

સમવાયાંગમાં—મલ્લિકનાથ પ્રભુને પાંચ હજાર અને નવસો અવિધજ્ઞાની કહ્યા છે, પણ જ્ઞાતાસૂત્રમાં—એ હજાર અવધિજ્ઞાની કહ્યા છે; એ કેમ મળે ? ૨.

જ્ઞાતાસૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં શ્રી કૃષ્ણને બત્રીશ હજાર સ્ત્રીઓ કહી છે, પણ અંતગત દશાંગ સૂત્રમાં તો સોળે હજાર સ્ત્રીઓ કહી છે; એ કેમ સંગત થશે ? ૩.

રાયપસેણીસૂત્રમાં—કેશીકુમારને ચાર જ્ઞાન એટલે મતિ શ્રુત અવધિ અને મનઃપર્યાવજ્ઞાન એમ ચાર જ્ઞાન કહ્યાં છે, પણ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના બત્રીશમા અધ્યયનમાં તો—અવધિજ્ઞાની એટલે મતિ શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાનવાળા કહ્યાં છે; એ કેમ મળે ? ૪.

શ્રી લગવતી સૂત્રના પહેલા શતકના બીજા ઉદ્દેશમાં—વિરાધિત સંયમી જઘન્યથી ભવનપ્રતિમાં જાય, અને ઉત્કૃષ્ટથી સૌધમં

નામના પહેલા દેવલોકે જાય, એમ કહ્યું છે, પણ જ્ઞાતાસૂત્રના સોળમા અધ્યયનમાં તો—વિરાધિતસયમી સુકુમાલિકા ઇશાન નામના બીજા દેવલોકમાં ગઈ એમ કહ્યું છે, એ કેમ સંગત થશે ? ૫

ઉવવાઇ સૂત્રમાં—તાપસ ઉત્કૃષ્ટા જ્યોતિષી સુધી જાય એમ કહ્યું છે, પણ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં તો તામલી તાપસ ઇશાનેન્દ્ર થયાનું કહ્યું છે, એ કેમ ? ૬

ઉવવાઇમા ચૌદ પૂર્વી લાંતક દેવલોક ગયાનું કહ્યું છે, પણ ભગવતીમાં કાર્તિકેશ્વર ચૌદ પૂર્વી સોધમેન્દ્ર થયા, એ કેમ ? ૭

શ્રી ભગવતી મધ્યે—આવક હોય તે ત્રિવિધ ત્રિવિધ કર્માદાનનાં પરચક્રખાણ કરે એમ કહ્યું, પણ શ્રી ઉપાસકદશા મધ્યે—આણુંદ આવકે હળ મોકળા રાખ્યાનું કહ્યું છે, તે કેમ ? ૮.

તથા શ્રી ઉપાસકદશામાં કુબાર આવકે નીંભાડા મોકળા રાખ્યાનું દર્શાવેલ છે, તે કેમ ? ૯

શ્રી પત્રવણ સૂત્રમાં—વેદનીયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ બાર મુહૂર્તની કહી, પણ ઉત્તર અધ્યયનમાં અંત મુહૂર્તની કહી, એ કેમ ? ૧૦.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના બીજા ચતુર્થના પહેલા ઉદ્દેશમાં ખધાનાં અધિકારમાં—બાર પ્રકારનાં બાલ મરણ કરતો જીવ અનતા નારહી, તિયંચ, મનુષ્ય, અને દેવતાના ભવ કરે, અનાદિ અનત ચાર ગતિમાં જ ગંગે, તેમાંના જ બારમા વેહાણુસ મરણ અને ગીદ્ધપૃષ્ઠ મરણ, એ બે કહ્યા છે, પણ સ્થાનાંગ સૂત્રના બીજા સ્થાનકના ચોથા ઉદ્દેશમાં એ બે મરણની કારણે આત્મા ફરી, એ કેમ ? ૧૧

ભગવતી સૂત્રમાં—ચૌદ પૂર્વી મહાબલ બ્રહ્મદેવલોકે ગયા, એમ કહ્યું છે, પણ ઉવવાઈમાં—ચૌદ પૂર્વી લાંતક દેવલોક ગયાનું કહ્યું છે, એ કેમ ? ૧૨

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના છત્રીશમા અધ્યયનમાં—હુંગળી લસણ અને કંદાદિને અનંતકાય કહ્યા છે, પણ પન્નવણા સૂત્રના પ્રથમ પદમાં—લસણને પ્રત્યેકમાં કહ્યું છે; એ કેમ ? ૧૩

પન્નવણામાં—આર ભાષા બોલનારને આરાધક કહ્યો, પણ દશ-વૈકલિકના સાતમા અધ્યયનમાં બેભાષા બોલવી કહી, તે કેમ ? ૧૪

દશવૈકલિકના આઠમા અધ્યયનમાં—જેના હાથ પગ છે-દાયા હોય, નાક કાન દપાછ ગયા હોય, અને સો વરસની ધરડી ડોશી હોય તેને પણ બ્રહ્મચારી વર્જે, એમ કહ્યું છે; પણ સ્થાનાંગ સૂત્રના પાંચમા સ્થાનકના બીજા ઉદ્દેશમાં તો—સાધ્વીને પાંચ પ્રકારે ગ્રહતો અવલંબતો આજ્ઞા ન અતિક્રમે, એમ કહ્યું છે; તે કેમ ? ૧૫

શ્રી ઉત્તરાધ્યયનના બીજા અધ્યયનમાં—રોગ ઉત્પન્ન થતાં ઔષધ ન કરે, એમ કહ્યું છે; પણ ભગવતીમાં તો—પ્રભુએ બીજેરાપાક સીધાનું દર્શાવેલ છે; તે કેમ ? ૧૬

દશવૈકલિકના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં—એકભક્ત ભોજન કહ્યું છે, પણ કટપસૂત્રમાં તો વિકૃષ્ટ તપસ્યાવાળાને સર્વ ગોચર કાલ કલ્પે, એમ કહ્યું છે; તે કેમ ? ૧૭

કટપસૂત્રમાં—થોડી થોડી વૃષ્ટિ હોય તો વહોરવા બંધ એમ કહ્યું છે, પણ દશવૈકલિકના પાંચમા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશમાં—વરસતાં વહોરવા ન બંધ એમ કહ્યું છે; તે કેમ ? ૧૮

શ્રી ભગવતીના ચૌદમા શતકના સાતમા ઉદ્દેશમાં—ભાત પાણીના પરચકબાણ કરીને પણ આહાર કરે એમ કહ્યું છે, પણ સિદ્ધાંતમાં તો વ્રતનો ભંગ કરે તો મહા દોષ લાગે એમ કહ્યું છે; એ કેમ ? ૧૯.

પન્નવણામાં અઢારમા કાયસ્થિતિ પદમાં—સ્રીવેદની કાય-

સ્થિતિના પાચ આદેશ કલા, સર્વજ્ઞના મતમાં તે પાંચ વાત શી ? ૨૦.

સ્થાનાંગના પાચમા સ્થાનકના બીજા ઉદ્દેશમાં રાજપિડ ન લેવો એમ કહ્યું, પણ અતગડ વર્ગ છઠે અધ્યયન પાંચમે ગૌતમજીએ શ્રીદેવીને ઘેર આહાર લીધો, એ કેમ ? ૨૧

સમવાયાંગમાં-જ્યાં પ્રભુ વિચરે ત્યાં ચારે દિશાએ જન ન હોય એમ કહ્યું છે, પણ વિપાકસૂત્રમા તો પોતે સમોસર્યા થકા અમયસેન પ્રમુખ કેમ માર્યા ગયા ? ૨૨

એવી રીતે વિપાકસૂત્રના બીજા અધ્યયનમાં પણ છે, નેચર સખાય ? વળી શ્રીભગવતીમાં-સુનક્ષત્ર અને સર્ગતુષ્ટિ નહીં સાધુ સમોસરણમાં બળ્યા, અને પ્રભુને પોતાને પદ્મદેહ સ્વરૂપે યથો, એમ કહ્યું છે, એ કેમ ? ૨૩

સમવાયાંગસૂત્રમાં ઉપાસકની નોત જે, તેનું અર્થસૂત્ર એવું કહ્યાં છે, પણ ઉપાસકમા આવકના એવું નહીં એ કેમ ? ૨૪

શ્રી ભગવતીના આઠમા થનનું ઉદ્દેશનું-સાધુને અપ્રાપ્તુક અને પશ્ચીય આદાર વડેનું કેવું નિર્મલ હોય, અર્થ પાપ કર્મ બાધે, એમ કહ્યું છે, પણ તેનું અર્થસૂત્ર એવું નહીં પહેલા ઉદ્દેશમાં-સાધુને અર્થસૂત્ર એવું નહીં એવું નહીં આયુષ્ય બાધે, એમ કહ્યું છે એ કેમ ? ૨૫

સ્થાનાંગના પૂર્વનું ઉદ્દેશનું-પૂર્વ અર્થ નદી ઉત્તરવાની નહીં એવું નહીં એવું નહીં એવું નહીં

દશવૈકલિકતથા આચારાંગમાં ત્રિવિધે ત્રિવિધે પ્રાણાતિપાતના પચ્ચક્રખાણ કરવાનું કહ્યું, પણ સમવાયાંગ અને દશાશ્રુતસ્કંધમાં નદી ઉતરવી કહી, તે મોકળી રાખ્યા વિના ઉતરે, એ કેમ ? ૨૮.

કલ્પસૂત્રમાં—વર્ષાકાલમાં નિર્ઝન્યને નવ વિગઈ વારે વારે લેવી ન કલ્પે. એટલે ઠાઠ વેળા લે, એમ કહ્યું છે; પણ સૂત્રકૃતાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધના બીજા અધ્યયનમાં સાધુવર્ણન અધિકારમાં કહ્યું છે કે, ન કલ્પે; એ કેમ ? ૨૯.

વર્ષાકાલમાં નિર્ઝન્યને નવવિગઈ વારેવારે લેવી ન કલ્પે એમ કલ્પસૂત્રમાં કહ્યું છે, પણ ભગવતીસૂત્રના આઠમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં—કુરમાહારે નારકીનું આયુષ્ય બાંધે; એ કેમ ? ૩૦.

દશવૈકલિકના ત્રીજા અધ્યયનમાં બુણ પ્રમુખને અનાચીણું કહ્યું છે, પણ આચારાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનના દસમા ઉદ્દેશમાં—બુણ વહેયુ હોય તો સાધુ પોતે વાપરે, અને સાંભોગિકને વહેંચી આપે; એમ કહ્યું; એ કેમ ? ૩૧.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના અઠારમા શતકમાં લીંબડાને તીખો કહ્યો, પણ ઉત્તરાધ્યયનના ચોત્રીશમા અધ્યયનમાં લીંબડાને કડવો કહ્યો; એ કેમ ? ૩૨.

આચારાંગના દ્વિતીયશ્રુતસ્કંધના ઈર્ષ્યાધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—જાણતો થકા કહે કે નથી જાણતો, પણ દશવૈકલિકમાં મૃષાવાદને ત્રિવિધે વર્જવાનું કહ્યું છે ; એ કેમ ? ૩૩.

સમવાયાંગમાં—ત્રેવીશ તીર્થ કરને સૂર્યોદય કાલે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાનું કથન છે, પણ દશાશ્રુતસ્કંધમાં શ્રીનેમિનાથ સ્વામીને પાછલે પહેરે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાનું કથન છે; એ કેમ ? ૩૪.

વળી સમવાયાંગમાં અને જ્ઞાતાસૂત્રમાં—શ્રીમદ્વિજનાથને દીક્ષા-
દિવસને પાછલે પહેરે દેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાનું કથન છે, એ
કેમ ? ૩૫

ઉત્તરાધ્યયનના બારમા અધ્યયનમાં—યજ્ઞે બ્રાહ્મણને હણ્યાનું
કહ્યું છે, અને ઉવવાઇમાં દસ પ્રકારનું વૈયાવચ્ચ કહ્યું. તો
હણ્યા તેને વૈયાવચ્ચ કહ્યું, એ કેમ ? ૩૬

જ્ઞાતાસૂત્રમાં—ત્રણસો સ્ત્રીઓ, ત્રણસો પુરૂષો, અને આઠ જ્ઞાત
કુમાર, એવી રીતે છસો અને આઠ જણ સાથે શ્રીમદ્વિજનાથે
દીક્ષા લીધી એમ કહ્યું છે, પણ સ્થાનાંગ સૂત્રના સાતમા સ્થાનકમા
તો પોતે સાતમા એટલે છ પુરૂષ સાથે દીક્ષા લીધી એમ કહ્યું છે,
એ કેમ ? ૩૭

સ્થાનાંગમાં—શ્રીમદ્વિજનાથે છ મિત્રો સાથે દીક્ષા લીધી એમ
કહ્યું છે, પણ જ્ઞાતાસૂત્રમાં તો શ્રીમદ્વિજનાથને દેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન
થયા પછી છ મિત્રોએ દીક્ષા લીધી એમ કહ્યું છે, એ કેમ ? ૩૮.

ઉત્તરાધ્યયનના સોળમા અધ્યયનમાં—સાધુઓ, સ્ત્રી પશુ અને પ -
ડગગદિત એવી વસતિમાં રહે એમ કહ્યું છે, પણ સ્થાનાંગના પાંચમા
સ્થાનકમા—સાધ્વી ભેળા પણ વસે એમ કહ્યું છે, એ કેમ ? ૩૯

સૂત્રકૃતાંગના દ્વિતીય શ્રુતરક ધના પાંચમા અધ્યયનમાં—
દાનની પ્રથા કરે તે પ્રાણી વૃદ્ધિને પામે છે, તથા નિષેધ કરે
તો સામાની આજીવિકાનો છેદ યાય, માટે ન બોલવું એમ કહ્યું
છે, પણ શ્રીમગવતીના આઠમા ગાનકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં—અસયતને
આપતો એવો આવક એકાંત પાપકર્મ બાધે, પણ નિર્મલ કાઈ
નથી એમ કહ્યું, એ કથન અનુસારે અસયતને આપવાનો
તદન નિષેધ કર્યો, એ કેમ ? ૪૦.

જંબૂદ્વીપ પત્તિમાં—નંદનવન પાંચસો યોજન કહ્યું, તેમાં બલકૂટ મૂળથી હજાર યોજન પહોળો છે; એ કેમ ? ૪૧.

સમવાયાંગમાં—ગજદંતા ઉપરના ભાગમાં હજાર યોજન પહોળા કહ્યા છે, તેમાં હરિ તથા હરિસહ કૂટકેમ સમાયા ? ૪૨

જંબૂદ્વીપ પત્તિમાં—ઋષભકૂટ મૂળથી આઠ યોજન વિસ્તારે કહ્યો, પણ અગાળના પાઠમાં એજ સૂત્રમાં પાઠાંતરે બાર યોજન કહ્યો, આવી રીતે સર્વજ્ઞના વચનમાં પાઠાંતર કેમ ? ૪૩

જંબૂદ્વીપ પત્તિમાં—ભરતાર્ધની જીવાનવ હજાર સાતસો અડતાલીશ ને ઝોગણીઆ બાર ભાગ કહી, અને સમવાયાંગમાં નવ હજાર કહી; એટલો ફેર કેમ ? ૪૪.

સમવાયાંગમાં—વિજયાદિક ચારની સ્થિતિ જઘન્યથી બન્નીશ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ઠથી તેત્રીશ સાગરોપમ કહી છે, પણ પત્તવણાના ચોથા પદમાં—જઘન્યથી એકત્રીશ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ઠથી તેત્રીશ કહી; એ કેમ ? ૪૫

સમવાયાંગમાં—શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ અને શ્રી મહાવીર પ્રભુને એક ઢાડાઢોડીનું આંતર કહ્યું છે, પણ દશાશ્રુતસ્કંધમાં—શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ કાલ કરી ગયા પછી નેવ્યાશી પખવાડીયા ગયા પછી બેંતાલીશ હજાર વર્ષ અધિક નેવ્યાશી પખવાડીયા ઝોછા એક ઢાડાઢોડી સાગરોપમે શ્રીમહાવીર પ્રભુ મોક્ષે ગયા એમ કહ્યું છે; એ કેમ ? ૪૬

સૂત્રકૃતાંગમાં કહ્યું છે કે—આધાકર્મી આહાર કરતો છતો કર્મે લેપાય પણ ખરો અને ન પણ લેપાય; આવી રીતે એકજ ગાથામાં વિરુદ્ધ બે વાત કેમ ? ૪૭.

વળી એજ સૂત્રમાં—કર્મે ન લેપાય એમ કહ્યું, પણ શ્રી ભગવતીના

પહેલા સતકના નવમા ઉદ્દેશામાં—આધાકર્મી આહાર કરતો છતો સાત કર્મ બાધે, શિથિલ હોય તો ગાઢ કરે, ઇત્યાદિ કહ્યું છે, એ કેમ ? ૪૮

સમવાયાંગમાં—તેત્રીશ હજાર યોજન કાંઈક ઉણા ચક્ષુસ્પર્શે સૂર્ય આવે એમ કહ્યું, પણ જ ખૂદ્દીપ પત્તતિમા—ખત્રીગહજર એક યોજન ઝાઝેરા ચક્ષુસ્પર્શે સૂર્ય આવે એમ કહ્યું, એ કેમ ? ૪૯

સમવાયાગમાં—મેરૂ પર્વતની તલેટી દસ હજાર યોજન પહોળી કહી છે, પણ જ ખૂદ્દીપ પત્તતિમા—દસ હજાર નેવું યોજન ઝાઝેરી કહી છે, એ કેમ ? ૫૦

શ્રી ભગવતી સૂત્રના આઠમા સતકના દસમા ઉદ્દેશામાં ‘જીવને પુદ્ગલ કહીએ, તથા પુદ્ગલી કહીએ’ એમ કેમ કહ્યું ? ૫૧

સમવાયાગમાં—મેરૂ પર્વતનાં સોળ નામ કહ્યા છે, તેઓમા આઠમું નામ પ્રિયદર્શન કહ્યું છે, અને ચૌદમું નામ ઉત્તર કહ્યું છે, પણ જ ખૂદ્દીપ પત્તતિમા—સોળ નામ કહ્યા છે, તેઓમાં આઠમું નામ શિલોચ્ચય કહ્યું છે, અને ચૌદમું નામ ઉત્તમ કહ્યું છે, એ કેમ ? ૫૨

પત્રવણામા ઓગણીગમે પદ્મ—છન્નસ્થને અણાહારી ઉત્કૃષ્ટ બે સમય કહ્યા છે, પણ શ્રી ભગવતીમા અણાહારીના ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સમય કહ્યા છે, એ કેમ ? ૫૩

એમજ જીવાજીવાલિગમમા બે સમય કહ્યા, અને શ્રી ભગવતીમા ત્રણ સમય કહ્યા, એ કેમ ? ૫૪

સમવાયાગમાં—ત્રમણ ભગવાન મહાવીરને બેતાલીશ વરસથી ઝાઝેરા સાંધું પર્યાય કહ્યો, પણ પર્યુપણાકલ્પમાં બેતાલીશ વરસ પૂરાં કહ્યાં, એ કેમ ? ૫૫.

જીવાલિગમમા રચકદ્વીપનું અસ ખ્યાતું માન કહ્યું, અને જીવાન

ભિગમને લેખે ઠાણ બમણાં ગણતાં એક નિખર્વ, ચાર અમજ, પંચાશી કરોડ, અનેછોંતેર લાખ માન આવે. વળી ત્રિપ્રત્યયાવતાર ગણે તો રચકદ્વીપનું માન ૧૧૦૦૮૨૨૩૪૭૭૭૬૦૦૦૦૦ થાય. પણ ભગવતીસૂત્રના છઠ્ઠા શતકના સાતમા ઉદ્દેશામાં તથા અનુ-યોગદ્વારસૂત્રમાં એકસો ચોરાણું આંક લગે તો સંખ્યાતું ગણ્યું છે. વળી પાલાને માને સંખ્યાતું તો વેગળું રહ્યું, પછી અસંખ્યાતું આવે; તો રચકદ્વીપ અસંખ્યાતો કેમ કહ્યો ? ૫૬

સમવાયાંગના આડત્રીશમા સમવાયમાં—મેરૂ પર્વતનો બીજો કાંડ આડત્રીશ હજાર યોજન હંચો કહ્યો, તથા સોળમા સમવાયમાં પ્રથમ કાંડ એકસઠ હજાર યોજનનો હંચો કહ્યો. જંબુદ્વીપ પન્નતિમાં હેઠલો કાંડ એક હજાર યોજનનો બાહુલ્યે કહ્યો છે, મધ્યકાંડ ત્રેસઠ હજાર યોજનનો બાહુલ્યે કહ્યો છે, ઉપરનો કાંડ છત્રીશ હજાર યોજનનો બાહુલ્યે કહ્યો છે, એમ સર્વ પૂર્વ અપરે થઈ એક લાખ યોજન બાહુલ્ય છે. એ લાખ યોજન બાહુલ્યપણે જંબુદ્વીપ પન્નતિમાં કહ્યો; તો બીજાં નદીઓ પર્વતો અને સાત ક્ષેત્ર એ સર્વ કેમ સમાયાં ? ૫૭.

તથા કહેશો કે—બાહુલ્ય એટલે હંચપણું હશે, તો પૂર્વ અપરનો શો અર્થ ? તથા હંચપણું કહેતાં પણ સમવાયાંગસૂત્રમાં નંવાણું હજાર યોજન બે ભાગે વહેંચ્યો, તેમાં પ્રથમ એકસઠ હજાર અને બીજો આડત્રીશ હજારનો કહ્યો. જંબુદ્વીપ પન્નતિમાં કાંઠા સહિતત્રણ ભાગે વહેંચ્યો; તેમાં પ્રથમ એક હજારનો, બીજો ત્રેસઠ હજારનો, અને ત્રીજો છત્રીશ હજારનો; એ કેમ ? ૫૮

સમવાયાંગમાં—નંદનવતનો ત્રિષ્કંભ નવ હજાર નવસો યોજનનો કહ્યો, પણ જંબુદ્વીપ પન્નતિમાં નવ હજાર નવસો

ચોપન યોજનથી ઓછેગે ડહો, એ કેમ ? ૫૯

પ્રશ્નવ્યાકરણમાં તથા સમવાયાગમાં—વીગ ભવનપતિ, ચ દ્ર સૂર્ય જે, અને સૌધર્માદિક દસ, એવી રીતે બત્રીગ ઇંદ્ર કહ્યા પણ જંબુદ્વીપ પન્નતિમા શ્રી ઋષભદેવ પ્રજુના નિર્વાણમાં—સૌધર્માદિક દસ, વીગ ભવનપતિ, સોળ વ્ય તર, અને ચ દ્ર સૂર્ય જે, એવી રીતે અકનાલીય ઇંદ્ર કહ્યા; એ કેમ ? ૬૦

વગી સ્થાનાંગસૂત્રના બીજા સ્થાનકમાં—ઈંદ્ર ચોસઠ કહ્યા, એ કેમ ? ૬૧

ઉત્તરાધમાં કહ્યું છે કે—જવન્યથી સાત હાથની કાયાત્રાળા મોક્ષે જાય, વગી કહ્યું છે કે, સિદ્ધની અવગાહના જવન્યથી બત્રીગ અગુલ હોય, એ હિસાબે તો જે હાથની જવન્ય થઇ, એ કેમ ? ૬૨

શ્રી ભગવતી સૂત્રના ચૌદમા ગનકના આઠમા ઉદ્દેશમાં—સિદ્ધગિલાથી અત્રોક દેશે ઉલ્લુ યોજન કહ્યું, પણ ઉત્તરાધમાં તો સપ્તાર્શુ યોજન કહ્યું; એ કેમ ? ૬૩.

સમવાયાગમાં—છટ્ટા નગકના મધ્યભાગથી છટ્ટા ધનોદધિનો ચરમાંત ઓગણુએ શ્રી હન્તર યોજન કહ્યો, પણ જીવાભિગમમાં પૃથ્વી ઉપરના ધનોદધિનો ચરમાંત એક લાખ છત્રીગહન્તર યોજન અતર કહ્યો, તો જીવાભિગમના કવનમુજ્જ એક લાખ છત્રીય હન્તર યોજનનું અગ્રધુ કરતાં અડસઠ હન્તર યોજન થાય; એ કેમ ? ૬૪

સમવાયાગના અગ્રાણુમાં સમવાયમાં—દેવતી નક્ષત્રથી જ્યેષ્ઠા સુત્રીના ઓગર્જુગીગ નક્ષત્રના અગ્રાણુ તારા કહ્યા છે, પણ સમવાયાગમાં જ બિન્ન બિન્ન તારાઓ ભેગા કરતાં સત્તાણુ તારા

થાય છે; તે આવી રીતે—રેવતી નક્ષત્રના બત્રીસ તારા, અશ્વિનીના ત્રણ, ભરણીના ત્રણ, કૃત્તિકાના છ, રોહિણીના પાંચ, મૃગશિરના ત્રણ, આર્દ્રાનો એક, પુનર્વસુના પાંચ, પુષ્યના ત્રણ, અશ્લેષાના છ, મઘાના સાત, પૂર્વા કાલ્પુનીના બે, ઉત્તરા કાલ્પુનીના બે, હસ્તના પાંચ, ચિત્રાનો એક, સ્વાતિનો એક, વિશાખાના પાંચ, અનુરાધાના ચાર, અને જ્યેષ્ઠાના ત્રણ, આવી રીતે સર્વ મળી સત્તાણું તારા થાય છે; એ કેમ ? ૬૫.

પન્નવણાના પંદરમા પદમાં—દ્રાણેંદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય નવ યોજનનો કહ્યો છે, પણ રાયપસેણીમાં—ચારસો તથા પાંચસોનો કહ્યો; એ કેમ ? ૬૬

શ્રી ભગવતીસૂત્રના છઠ્ઠા શતકના સાતમા ઉદ્દેશમાં પદ્યો-પમનું માન કહ્યું, તેમ અતુયોગ દ્વારમાં પણ કહ્યું; પણ ભગવતીમાં અસંખ્યાતા ખંડ વિના ક્વો ભર્યો, તેણે કરી આરાનાં માન કહ્યાં, સપ્રયોજન કહ્યું; અને અનુયોગદ્વારે ભગવતી ઉક્ત તે નિષ્પ્રયોજન કહ્યું, સૂક્ષ્મ અદ્વા પદ્યોપમ સપ્રયોજન કહ્યું, તેણે નારણી પ્રમુખના આયુષ્ય મવિએ; ઇત્યાદિક ધણી વાતો છે; એ કેમ ? ૬૭

પન્નવણાના તેત્રીશમા પદમાં—અસુરકુમારનો જઘન્યથી અવધિ પરચીશ યોજન કહ્યો, તથા સૌધર્માદિકનો જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ કહ્યો; એ કેમ ? ૬૮

પન્નવણા સૂત્રમાં—બાદર તેઉકાય મનુષ્યક્ષેત્રમાં હોય એમ કહ્યું, પણ ઉત્તરાધ્યયનના ઓગણીશમા અધ્યયનમાં નરકમાં અગ્નિકાય કહ્યો; એ કેમ ? ૬૯.

ઉત્તરાધ્યયનના બાવીશમા અધ્યયનમાં—શરૂઆતમાં શ્રીનેમિનાથને શૌરીપુરમાં કહ્યા, પણ દીક્ષા લેતાં શ્રીનેમિનાથ દ્વારિકામાંથી

નીકળ્યા, અને બલદેવ તથા કૃષ્ણ વ દના કરીને દ્વારિકામાં ગયા એમ કહ્યું છે, તો શૌરીપુર પૂર્વમાં અને દ્વારિકા પશ્ચિમમાં; એ કેમ? ૭૦
સ્થાનાંગસૂત્રના સાતમા સ્થાનકમાં—અતીત ઉત્સર્પિણીમાં આ ભરતક્ષેત્રને વિષે સાત કુલગર થયાનું જણાવ્યું છે, પણ દસમા સ્થાનકમાં દસ કુલગર થયાનું કહ્યું, એ કેમ ? ૭૧.

વળી એવીજ રીતે સાતમા સ્થાનકમાં—આવતી ઉત્સર્પિણીમાં સાત કુલગર થશે એમ જણાવ્યું છે, પણ દસમા સ્થાનકમાં દસ કુલગર થશે એમ કહ્યું, એ કેમ ? ૭૨

જીવાભિગમમાં—સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોક બરાબર રહ્યાનું જણાવ્યું છે, પણ શ્રીભગવતીના એકત્રીશમા શતકમાં—સૌધર્મ થકી ઇશાન દેવલોક લગારેક ઉચો કહ્યો, એમ કેમ ? ૭૩

શ્રી ભગવતીના ત્રીજા શતકના બીજા ઉદ્દેશામાં—અસુરકુમારોના તીર્થો ગતિવિષય અસ ખ્યાતા દ્વીપસમુદ્રનો કહ્યો, ન દીશ્વર સુધી ગયા અને જશે એમ કહ્યું, પણ બીજા શતકના સાતમા ઉદ્દેશામાં અમગની સુધર્મસભાને વિષે પૂછ્યું ત્યાં કહ્યું છે કે, મેરૂ પર્વતથી દક્ષિણ દિશા તીર્થો અસ ખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર ઉલ્લ ધીએ ત્યા અરુણવર દ્વીપની બહારની વેદિકાર્થી અરુણવર સમુદ્ર બેતાલીંગ હજાર ચોળને નિગિચ્છદનામે ઉત્પાત પર્વત આવેછત્યાદિ, એમા અસ ખ્યાતા દ્વીપસમુદ્ર ઉલ્લ ધી અહોયા આવે, એ કેમ ? ૭૪.

શ્રી ભગવતીના પહેલા શતકના બીજા ઉદ્દેશામાં—સમ્યગ્દષ્ટિ નારટ્ટીને મહાવેદના કહી, પણ અદારમા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશામાં—સમકિતી નારટ્ટીને અદપવેદના કહી; એ કેમ ? ૭૫

અતગડમાં—શ્રીનેમિનાથે કૃષ્ણને બારમા અમમ નામે તીર્થંકર થઈશ એમ કહ્યું છે, પણ સમવાયાંગમાં—ચોવીશ તીર્થંકરનાં

પૂર્વભવનાં ચોવીશ નામ કહ્યાં છે, તેમાં શ્રેણિક સુપાર્શ્વ ઉદય દંત્યાદિક ગણત્રીએ કૃષ્ણ વાસુદેવ તેરમા કહ્યા; એ કેમ ? ૭૬.

શ્રી ભગવતીના આઠમા શતકના નવમા ઉદ્દેશામાં—પાંચે દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યનો વિકૃર્વાણા કાલઅંતર્મુદ્ધર્તનો કહ્યો, અને જીવાભિગમમાં ચાર મુદ્ધર્ત કહ્યા; એ કેમ ? ૭૭.

શ્રીભગવતીના આઠમા શતકના દસમા ઉદ્દેશામાં—જઘન્ય જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની આરાધનાવાળો ત્રીજો ભવે મોક્ષે જાય, સાત આઠ ભવ તો ન ઉલ્લંઘે, એમ કહ્યું; પણ બારમા શતકના નવમા ઉદ્દેશામાં—નર-દેવનો આંતરો જઘન્યથી સાગરોપમ ગ્રાએરો, ઉત્કૃષ્ટથી અપાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત હોય, નર-દેવપણું તો સમ્યગ્ દષ્ટિ ચારિત્રીયા નીપજાવે, એ કેમ ? ૭૮.

શ્રી ભગવતીના પાંચમા શતકના ચોથા ઉદ્દેશામાં—હંધતો થકા જીવ સાત આઠ કર્મ બાંધે એમ કહ્યું; પણ ઉત્તરાધ્યયનના છઠ્ઠીશમા અધ્યયનમાં—ત્રીજો પહોરે રાત્રે નિદ્રા કરે એમ કહ્યું; એ કેમ ? ૭૯

ઉત્તરાધ્યયનના ઓગણીશમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—નરકની અંદર પોતાના શરીરમાંથી માંસ ખવરાવ્યાં; પણ જીવાભિગમમાં—અસંઘયણી કહ્યા; તો સંઘયણ વિના માંસ ક્યાંથી ? ૮૦.

પન્નવણાના બીજા પદમાં—દેવતાને દિવ્વેણ સંઘયણેણ એમ કહ્યું; પણ જીવાભિગમમાં દેવતાને અસંઘયણી કહ્યા; એ કેમ ? ૮૧.

શ્રી ભગવતીના પાંચમા શતકના આઠમા ઉદ્દેશમાં—સંભૂ-અશ્વમ મનુષ્યને અડતાલીશ મુદ્ધર્ત અવસ્થિતિ કાલ કહ્યો, અને પન્નવણામાં ચોવીશ મુદ્ધર્તનો ઉત્કૃષ્ટો વિરહ કહ્યો, એટલે કોઈ ઉપજ પણ નહિ અને કોઈ અયવે પણ નહિ; અને ભગવતીને

લેખે ચોવીથ મુહૂર્ત સુધી ઉપજે એટલા ચ્યવે, એમ અવસ્થિતિ કાલ કહ્યો, તે અતમુહૂર્ત આયુષ્યવાળાને કેમ ઘટે ? ૮૨

શ્રી ભગવતીસૂત્ર તથા સમવાયાંગસૂત્રમાં શકસ્તવના પાઠમાં ફેર કેમ છે ? ૮૩

સ્થાનાગના ત્રીજા સ્થાનકના પહેલા ઉદ્દેશમાં—પાંચ દેવલોકે ત્રણ વર્ણ કહ્યા, કૃષ્ણ નીલ અને રક્ત, પણ જીનાભિગમમાં—લોહિત પીત અને શુક્લ એમ ત્રણ વર્ણ કહ્યા, એ કેમ ? ૮૪

પન્નવણાના પ્રથમ પદમાં—પુદ્ગલના પાંચસો ત્રીશ લેદ થાય છે, પણ ઉત્તરાધ્યયનમાં ચારસો બારી લેદ થાય છે; એ કેમ ? ૮૫.

પન્નવણાના વીણમાં પદમાં—કિલ્લિવિપિયા જનન્યથી સૌધમે જાય, અને ઉત્કૃષ્ટથી લાંતકે જાય, એમ જણાવ્યું છે, પણ શ્રી ભગવતીમાં—કિલ્લિવિપિયા જનન્યથી ભવનપતિ જાય, અને ઉત્કૃષ્ટ લાંતકે જાય એમ કહ્યું, એ કેમ ? ૮૬.

કલ્પસૂત્રમાં—ત્રી વીરપ્રભુ ગર્ભમાંથી સંહરાતા છતાં જાણતા નથી એમ કહ્યું, પણ આચાર્યગંગમાં—સ હંગતા છતાં જાણે છે એમ કહ્યું, એ કેમ ? ૮૭

આચાર્યગંગા કહ્યું કે—પ્રથમ દેવતાને ધર્મ કહી પછી મનુષ્યને કહે, પણ સ્થાનાંગમાં—દસ અઞ્જરમાં અભાવિયા પરિમા એમ કહ્યું, એ શું ? ૮૮.

ઉત્તરાધમાં—ગુહ મન વચન કાયા ઉદીરવા કહ્યું, પણ શ્રી ભગવતીમાં એજતો—ક પતો હિ સા કરે એમ કહ્યું; એ કેમ ? ૮૯

ઉપાસક દયાંગ મધ્યે—આણુદ આવકે ભગવતને કહ્યું જે દુ બાગ વ્રત ઉચ્ચરીય, એમ કહીને સાત વ્રત ઉચ્ચર્યા, વળી અતિચાર બારે વ્રતના કહ્યા, એ કેમ ? ૯૦

કેવલ સૂત્રોનેજ માની નિયુક્તિ દીકા વિગેરેને ન માનવાથી ઉપર લખેલી પરસ્પર વિરુદ્ધ જણાતી બીનાઓ સિવાયની પણ એટલી બધી વિરુદ્ધ જણાતી વાતો છે જે ઠટકી લખી શકાય ? એ સર્વ વિરુદ્ધતા નિયુક્તિ દીકા ચૂર્ણિ વિગેરેના આધાર વિના કેવલ સૂત્રોથી દૂર કરી સૂત્રોના પાઠને સંગત કરી આપો. સાધારણ બાબતોને પણ સમજી શકવાની તાકાત વિહીન અદ્યપ્યુદ્ધિવાળા તમે આવી આવી વિરુદ્ધતા દૂર કરી સૂત્રોના પાઠને કેવી રીતે સંગત કરી શકો ? કોઈ પાઠાંતર, કોઈ અપેક્ષા, કોઈ ઉત્સર્ગ, કોઈ અપવાદ, કોઈ નય, કોઈ વિધિવાદ, અને કોઈ ચરિતાનુવાદ પ્રમુખ સૂત્રના ગંભીર આશય તો સમુદ્ર સરખી બુદ્ધિના ધણી નિયુક્તિકાર દીકાકાર પ્રમુખજ બાણી શકે, અને તે મહાજ્ઞાનીઓજ સૂત્રોના ગંભીર આશય સમજી સૂત્રોના પાઠને સંગત કરી શકે. તમે તો તે નિયુક્તિ દીકા પ્રમુખને એક પ્રતિમા ઉપરના દ્વેષથી ઉત્થાપ્યાં, તેથી પ્રસંગે સર્જું ! ॥ ૧૬ ॥

ઉપરની ગાથામાં શ્રી ભગવતી સૂત્રની શાખે ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ દર્શાવ્યો, અને તેથી પંચાંગીને પ્રામાણિક સિદ્ધ કરી. જે એકલા સૂત્રોનેજ માનીએ, અને નિયુક્તિ વિગેરેને ન માનીએ, તો શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં ફરમાવેલ ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ કેમ ધટી શકે ? સ્થાનકવાસીઓ એક તરફથી કહે છે કે, અમે ભગવતી સૂત્રને પ્રામાણિક ગણીએ છીએ, પણ ભગવતીના ફરમાન મુજબ જ્યારે પંચાંગીને માનનીય ગણવાની વાત આવે છે ત્યારે બાલિ-શતા જાહેર કરે છે કે, અમે પંચાંગીને માનનીય ગણતા નથી ! આવી રીતે ‘ મુખ્યમે’ રામ, બગલમે’ છુરી ’ જેવું કરી ખરેખર સમજી અને ડાહ્યા માણસોની પક્ષિમાં હાસ્યાપદ બને છે.

સ્પષ્ટવક્તા અને પક્ષપાત રહિત તો તેઓજ કહેવાય કે જ્યોત્સના
અન્યને પ્રામાણિક માનના હોય તેના શબ્દે શબ્દને કબુલ રાખે.
સૂત્રોના ગૂઢ અને ગભીર અર્થોને વ્યક્ત કરનાર નિયુક્તિ દીકાદિક
છે વળી નિયુક્તિ વિગેરેને ન માનીએ, અને એકલા સૂત્રો ઉપ-
રજ આધાર ગણીને બેસી રહીએ તો ઉપરની ગાથામાં બતાવ્યા
પ્રમાણે આપણી અદ્વૈતમતિ પ્રમાણે એક બીજા સૂત્રોમાં જે
વિરુદ્ધતા ભાસે છે તે સગત કરી શકીએ નહિ, તે વિરુદ્ધતાને દૂર
કરાવનાર અને કયા સૂત્રમાં કયા આશયથી શું શું દર્શાવેલ છે તે
જણાવનાર નિયુક્તિ-દીકાદિક હોવાથી તેમને પ્રામાણિક માન
વાજ જોઈએ. માટે પ્રભુ શ્રી મહાવીરના વચનોને ગિરસા વંદનીય
અને પ્રામાણિક માનવાનો ખોટો ડોળ રાખનારા એ સ્થાનકવા-
સીઓ! તમે કદાચહના અધ પડકારને દૂર ખસેડી નિષ્પક્ષપાત
બુદ્ધિથી વિચારી જુઓ, અને ખાસ સૂત્રોમાં પણ નિયુક્તિ-
દીકાદિકને માનનીય બતાવેલ હોવાથી સસારથી ભીડે બની તમે
પણ માનનીય ગણો.

નિયુક્તિ-દીકાદિકને માનનીય મનાવવા માટે ઉપરની
ગાથામાં દર્શાવેલી શ્રી ભગવતી સૂત્રની એકજ શાખ કાઢી હોવા
છતા પરમોપકારી અન્યકાં શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ અનુયોગ-
દ્વારા સૂત્રની બીજી શાખ આપી નિયુક્તિને પ્રામાણિક સિદ્ધ
કરતા કહે છે કે—

સૂત્ર નિજુત્તિ રે વેડ મેદે કહે, ત્રીજું અનુયોગદ્વાર ।
કૂડા કપટી રે જે માને નહીં, તેહને કવણ આધાર ? ॥

સં ॥ ૧૭ ॥

સૂત્ર અને નિર્ચુકિત એમ બે ભેદ શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રનું ત્રીજું અનુયોગદ્વાર કહે છે. આ પ્રમાણે ત્રીજા અનુયોગદ્વારમાં સૂત્રની જમનિર્ચુકિતને પણ સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય હોવા છતાં જોયો ફૂડા છે, એટલે સૂત્રના પાઠમાં વાંધું બોલી જીરું બોલનારાં છે; અને કપટી છે, એટલે સૂત્રના ગંભીર અને ગૂઢ અર્થ નિર્ચુકિત-ટીકા પ્રમુખને આધારે બંધ બેસારે-સંગત કરે, અને જ્યારે પૂછીએ ત્યારે કહે કે-અમે નિર્ચુકિત પ્રમુખને માનતા નથી ! ઈત્યાદિ કપટ કરે છે; આવા જોયો ફૂડા અને કપટી બની સૂત્રના પાઠ ચોખ્ખી નિર્ચુકિત પ્રમુખને માનતા નથી તેમને અંસાર સમુદ્રમાં પડતાં ઢાણ આધાર છે ?

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રને વિષે ચાર અનુયોગદ્વાર કહ્યા છે, તે ચાર અનુયોગદ્વાર દર્શાવતા સૂત્રકાર શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં આવશ્યકતા અર્થાધિકારમાં પત્ર ૪૪ માં, સૂત્ર પદ માં કહે છે કે-

“તત્થ પઢમં અઙ્ગયણં સામાઙ્ગ્યં, તસ્સ ણં ઇમે ચત્તારિ અણુઓ-ગદ્ધારા ભવન્તિ । તે જહા-ઉવક્કમે, નિક્કલેવે, અણુગમે, નણ ।”

“તેઓને વિષે એટલે-સામાયિક ચતુર્વિંશતિસ્તવ વંદનક પ્રતિક્રમણ કાઉસગ્ગ અને પરચકખાણ, એ છ અધ્યયનોને વિષે પહેલું અધ્યયનસામાયિક નામનું છે. તે સામાયિક અધ્યયનના ચાર અનુયોગદ્વાર છે, એટલે સામાયિક અધ્યયનના અર્થની વ્યાખ્યા કરવાના ચાર દ્વાર છે. તે જોવી રીતે-ઉપક્રમ નિર્દેશ અનુગમ અને નય.”

આ ચાર અનુયોગદ્વારમાં ત્રીજું દ્વાર અનુગમ નામનું કહ્યું. સૂત્રને અનુકૂલ અર્થ કહેવો તે અનુગમ કહેવાય, અથવા સૂત્રની વ્યાખ્યા કરાય જે વડે તે અનુગમ કહેવાય. ચાર દ્વારોમાં આ

અનુગમ નામના ત્રીજા અનુયોગદ્વારને શેઠ સહિત દર્શાવતા સૂત્રકાર
શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં- પત્ર ૨૫૮ સૂત્ર ૧૫૫ માં કહે છે કે—

“ સે કિં ત અણુગમે ?, અણુગમે દુવિદ્ધે પળ્લન્તે, તં જહા—
સુત્તાણુગમે અ નિજ્જુત્તિઅણુગમે અ । સે કિં ત નિજ્જુત્તિઅણુગમે ?,
નિજ્જુત્તિઅણુગમે તિવિદ્ધે પળ્લન્તે, ત જહા—નિવ્વલ્લેવ નિજ્જુત્તિઅ-
ણુગમે ઉવગ્ગાય નિજ્જુત્તિઅણુગમે સુત્તપ્પાસિ અ નિજ્જુત્તિઅણુગમે”
“તે અનુગમ એટલે શું ?, અનુગમ એ પ્રકારનો પ્રશ્ન છે.
તે જોવી રીતે—સૂત્રનો અનુગમ—સૂત્રની વ્યાખ્યા, અને નિર્ધુક્તિ
અનુગમ—નિર્ધુક્તિની વ્યાખ્યા તે નિર્ધુક્તિ અનુગમ એટલે શું ?,
નિર્ધુક્તિ અનુગમ તથા પ્રકારનો પ્રશ્ન છે. તે જોવી રીતે—નિર્ણય
નિર્ધુક્તિ અનુગમ, ઉપોદ્ધાત નિર્ધુક્તિ અનુગમ, અને
સૂત્રસ્પર્શિક નિર્ધુક્તિ અનુગમ.”

ઉપરના પાઠમાં દર્શાવેલા અનુગમના એ પ્રકારમાં નિર્ધુક્તિ
અનુગમનો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય છે એ નિર્ધુક્તિ પ્રામાણિક ન હોય
તો સૂત્રકાર તેનો અનુગમ કેમ કહે ? માટે એ તમે મૂલ સૂત્રને
પ્રામાણિક માનતા હો તો અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં માન્ય ગણેલ
નિર્ધુક્તિને પ્રામાણિક માનવી જોઈએ વળી નિર્ધુક્તિ અનુગમના
ખતાવેલા તથા પ્રકારમાં બીજો ઉપોદ્ધાત નિર્ધુક્તિ અનુગમ છે.
વ્યાખ્યા કરવા ચોગ્ય એવા સૂત્રને વ્યાખ્યાનિયની સમીપ
કરવું તે ઉપોદ્ધાત કહેવાય, તે ઉપોદ્ધાત વિષયક નિર્ધુ-
ક્તિનો જ અનુગમ તે ઉપોદ્ધાત નિર્ધુક્તિ અનુગમ કહેવાય.
તે ઉપોદ્ધાત નિર્ધુક્તિ અનુગમને વિસ્તારથી દર્શાવતા
સૂત્રકાર અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં, ૨૫૮ માં પત્રમાં જણાવે છે કે—

“ સે કિં તં ઉઘઘાયનિજ્જુત્તિઅણુગમે ?, ઉઘઘાયનિ-
જ્જુત્તિઅણુગમે ઇમાહિં દોહિં મૂલગાહાહિં અણુગંતવ્વો । તં જહા-

“ ઉદેસે ૧ નિદેસે અ ૨,

નિગ્ગમે ૩ સ્વેત્ત ૪ કાલ ૫ પુરિસે ય ૬ ।

કારણ ૭ પચ્ચય ૮ લક્ષણ ૯,

નણ ૧૦ સળોઆરણા ૧૧ ડણુમણ ૧૨ ॥ ૧ ॥

કિં ૧૩ કઙ્કિવિહં ૧૪ કસ્સ ૧૫ કહિં ૧૬,

કેસુ ૧૭ કહં ૧૮ કિન્ચિરં દવઙ્ક કાલં ? ૧૯ ।

કઙ્ક ૨૦ સંતર ૨૧ મવિરહિયં ૨૨,

ભવો ૨૩ ગરિસ ૨૪ ફાસણ ૨૫ નિરુત્તી ૨૬ ॥ ૨ ॥ ”

“ તે ઉપોદ્ધાતનિયુક્તિ અનુગમ એટલે શું ?, ઉપોદ્ધાત-
નિયુક્તિ અનુગમ આ બે દ્વાર ગાથાથી જાણવો, તે જેવી રીતે—

“ ઉદ્દેશ એટલે સામાન્ય માત્ર નામ કહેવું, જેમ અધ્યયન
એવું સામાન્ય માત્ર નામ કહેવું ૧. નિર્દેશ એટલે વિશેષ નામ
કહેવું, જેમ સામાયિક નામનું અધ્યયન ૨. નિર્ગમ કહેવો, જેમ
સામાયિક કયાંથી નીકળ્યું ? ૩. ક્ષેત્ર કહેવું અને કાલ કહેવો, એટલે
કયા ક્ષેત્રમાં અને કયે કાલે સામાયિક ઉત્પન્ન થયું તે કહેવું; જેમ
મહાસેન વનમાં વૈશાખ શુદ્ધ અગીયારશને દિવસે પહેલે પહોરે
સામાયિક ઉત્પન્ન થયું ૪-૫. કોણ પુરૂષથી સામાયિક નીકળ્યું ?
તે પુરૂષ કહેવો ૬. કારણ કહેવું, એટલે ભગવંત પાસે ગૌતમ-
સ્વામી વિગેરે શા કારણે સામાયિક સાંભળે છે ? તે કારણ કહેવું ૭.
પ્રત્યય એટલે પ્રતીતિ કહેવી, એટલે કઈ પ્રતીતિથી ભગવંતે આ
સામાયિક પ્રરૂપ્યું ? અને ભગવંતે પ્રરૂપેલા સામાયિકને ગૌતમા-
દિગ્ધે કઈ પ્રતીતિથી સાંભળ્યું ?, આ પ્રમાણે પ્રત્યય કહેવો.

જેમ જગતને પ્રતીતિ હતી કે—હું કેવલજ્ઞાની તીર્થ કર છું, આવી પ્રતીતિથી જગત સામાયિકને પ્રરૂપે છે; તથા ગૌતમસ્વામી ત્રિગેરે ગણધરોને જગતમાં સર્વજ્ઞપણાની પ્રતીતિ છે, તેથી જગતે પ્રરૂપેલા સામાયિકને સાબળે છે; આ પ્રમાણે પ્રત્યય કહેવો ૮. લક્ષણ કહેવું, જેમ—તત્ત્વની શ્રદ્ધાએ સમ્યક્ત્વ સામાયિકનું લક્ષણ, જીવદિ પદાર્થોને જાણવા એ શ્રુતસામાયિકનું લક્ષણ, સાવધ યજ્ઞી વિરતિ એ સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર સામાયિકનું લક્ષણ, અને વિરતિ તથા અવિરતિરૂપ મિશ્રતા એ દેશ-વિરતિ સામાયિકનું લક્ષણ ૯. નૈગમાદિ નય કહેવા ૧૦ તે નૈગમાદિ જે જે નયો જ્યાં જ્યાં સંભવે ત્યાં ત્યાં ધટાવવા તે સંભવતાર કહેવો. ૧૧. વ્યવહારગદિ કયા નયને કયું સામાયિક અનુભવ-સમ્મત છે તે કહેવું ૧૨. ” (પ્રથમ ગાયાર્થ)

સામાયિક એ શું છે ? તે કહેવું. જેમ—દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ ગુણસંપન્ન જે જીવ તે સામાયિક ૧૩. સામાયિક કેટલા પ્રકારનું છે ? તે કહેવું, જેમ—સમ્યક્ત્વ સામાયિક, શ્રુતસામાયિક, અને ચારિત્ર સામાયિક એ ત્રણ પ્રકારે સામાયિક છે ૧૪. કોણ પ્રાણીને સામાયિક હોય ? તે કહેવું, જેમ—જે પ્રાણીને આત્મા સંમતાભાવે પરિણમ્યો હોય તેને સામાયિક હોય ૧૫ કયા ક્ષેત્ર દિશા પ્રમુખમાં સામાયિક હોય ? તેમાં ક્ષેત્ર દિશા કાલ ત્રિગેરે ધણું દ્વાર છે ૧૬ કોણ દ્રવ્યો અને પર્વાયોમાં કાને વિષે શું સામાયિક હોય ? તે કહેવું ૧૭. સામાયિક કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તે કહેવું, તેમાં મનુષ્યપણું ક્ષેત્ર જાનિ કુલ જુદા ઇત્યાદિક ધણું વિસ્તાર છે ૧૮ કોણ સામાયિક કેટલો કાલ રહે ? તે કહેવું. જેમ—સંમક્ષિત અને શ્રુત-સામાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જમ્મક સાગરોપમ છે, અને

દેશવિરતિતથા સર્વવિરતિ સામાયિકની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ દેશે ઉણી પૂર્વદાદી છે ૧૯. કયા સામાયિકને ઠટલા જીવ સમકાલે નવા પામતા તથા પૂર્વ પ્રતિપન્ન હોય ? તે કહેવું ૨૦ એ ત્રણ સામાયિકનું અંતર કહેવું, એટલે જે પ્રાણી ફરીથી સામાયિક પામે તો તે કયું સામાયિક ઠટલા કાલને આંતરે પામે ? તે કહેવું ૨૧. એ ત્રણ સામાયિકનું નિરંતરપણું કહેવું, એટલે કયું સામાયિક ઠટલો કાલ નિરંતર રહે ૨૨. કયું સામાયિક ઉત્કૃષ્ઠથી ઠટલા ભવ સુધી મળે ? તે ભવકહેવા ૨૩. આકર્ષ કહેવો, એટલે એકજ ભવમાં અથવા ભિન્ન ભિન્ન ભવમાં ઠાણ સામાયિક ઠટલીવાર આવે અને જાય ? તે કહેવું ૨૪. સ્પર્શ કહેવો, એટલે કયા સામાયિકવાળા ઠટલું ઠટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શીને રહે ? તે કહેવું ૨૫. નિરૂક્તિ કહેવી, એટલે સામાયિકના પર્યાયવાચક શબ્દો કહેવા; જેમ—‘ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અમોહ, શોધિ, સદ્ભાવ, દર્શન બોધિ, અવિપર્યય, સુદૃષ્ટિ વિગેરે પર્યાયવાચક શબ્દો કહેવા ૨૬ ॥ ૨ ॥ ”

આ ઉપોદ્ધાત નિર્યુક્તિ અનુગમજેવી રીતે સામાયિકની અંદર ઘટાંબો, તેવીજ રીતે જે જે પદાર્થો હોય તે દરેકની અંદર ઘટાવી લેવો. આવી રીતે આ બન્ને ગાથાનો અર્થ સંક્ષેપથી કહ્યો, વિશેષ અર્થ તો આવશ્યક નિર્યુક્તિ દીકા અને વિશેષાવશ્યકથી જાણી લેવો. પરંતુ જેઓ નિર્યુક્તિ દીકા અને ભાષ્યને માનતા નથી તેઓ એ બે ગાથાનો વિસ્તારથી સ્ફૂટ અર્થ કવી રીતે કરી શકે ?

ઉપર બતાવેલી અનુયોગદ્વારસૂત્રની બે ગાથાથી નિર્યુક્તિને પ્રામાણિકપણે કબ્બુલ કરેલીજ પડશે. જેઓ મધ્યસ્થ દૃષ્ટિવાળા છે,

અને વિવેકબુદ્ધિથી ઉપાદેય-અનુપાદેયનું પૃથક્કરણ કરનારા છે; તેઓને તો તુર્તમાજ ધ્યાનમાં આવે તેમ છે કે-નિર્ચુકિતને અવશ્ય માનવીજ જોઈએ પણ જોયો વિવેક વિહીન છે, 'સાડ તે માડ' એવા હિતકર વાક્યને નહિં સ્વીકારતાં 'માડ તેજ સાડ' એવા કદાચહી અને અહિતકર વાક્યને પકડી બેસનારાં મૂર્ખ લોક છે, તેઓ નિર્ચુકિતને ન માને તો શું થયું ? નિર્ચુકિત ન માને તો સર્વ સૂત્રો ન માન્યા ગણાય, કારણ કે સૂત્રોમાં નિર્ચુકિતને માન્ય ગણવા ફરમાવેલ છે, છતાં નિર્ચુકિતને અમાન્ય ગણતા હોવાથી સૂત્રોની આજ્ઞા લોપી ગણાય વળી સૂત્રના ગૂઢ અને ગભીર અર્થની વ્યાખ્યા નિર્ચુકિત-ટીકાદિકને આધીન છે માટે નિર્ચુકિત-ટીકાદિકને અવશ્ય પ્રામાણિક ગણવાં જોઈએ ૧૧૭ વળી અન્યકાર નીચેની ગાથામા પણ નિર્ચુકિતના પાઠ દેખાડે છે-
**વૃદ્ધ તે સૂત્રે રે અર્થ નિકાચિયા, નિજ્જુત્તિ અપાર ।
 ઉપધિમાં ન ગણનાદિક કિહાં લહે, તે વિણ માર્ગ વિચાર ।**

સ૦ ॥ ૧૮ ॥

સૂત્રને વિષે જે પદાર્થો ગુ ધ્યા છે તે અપાર પદાર્થોને નિર્ચુકિતએ નિકાચિત એટલે પ્રતિષ્ઠિત કર્યા છે. આવી રીતે સૂત્રોમા પ્રશ્નેલા પદાર્થોને વ્યવસ્થિત કરનાર અને વિસ્તાર પૂર્વક જણાવનાર નિર્ચુકિતને માન્ય ગણવીજ જોઈએ. વળી ઉપધિમા ગણત્રી પરિમાણ વિગેરે જિનગાસનના માર્ગનો વિચાર નિર્ચુકિત વિના કયાથી લેશે ?

સૂત્રોમાં સ્વરૂપમાત્રથી ગુ થેલા પદાર્થોને વ્યવસ્થિત કરનાર નિર્ચુકિત છે, તે જણાવતા સૂત્રકારે શ્રી નદીસૂત્રના અગ્રપ્રવિષ્ટ મુત અધિકારમા પત્ર ૨૦૬ મા, તથા શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રમા

દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરતાં પત્ર ૧૦૭ માં કહ્યું છે કે—

“પરિત્તાતસા, અણંતાયાવરા, સાસય-કઢનિવદ્ધનિકાઙ્યા જિણપણ્ણત્તા માવા આઘવિજ્જન્તિ પણ્ણવિજ્જન્તિ” ।

“બેઘન્દ્રિય વિગેરે જે પરિમિત ત્રસ, વનસ્પતિકાય વિગેરે જે અનંતા સ્થાવર, ધર્માસ્તિકાયાદિ જે શાશ્વત પદાર્થો, તથા ધર નગરાદિ જે કૃત પદાર્થો; જિનેશ્વર પ્રભુએ પ્રરૂપેલા આ બધા ત્રસાદિ પદાર્થો, કે જે પદાર્થોને સૂત્રમાં સ્વરૂપમાત્રથી કહ્યા છે, અને સૂત્રમાં સ્વરૂપમાત્રથી કહેલા તે પદાર્થોને નિર્ચુકિત વિગેરે વડે વિવિધ પ્રકારે વ્યવસ્થાપિત કરેલા છે, એવા તે ત્રસાદિ પદાર્થો આચારાંગસૂત્રમાં સામાન્ય તથા વિશેષ રૂપે કહેવાય છે, નામ વિગેરેના ભેદ વડે પ્રરૂપાય છે.”

ઉપરના પાઠથી સમજાય તેમ છે કે, સૂત્રમાં સ્વરૂપ માત્રથી કહેલા પદાર્થોને વ્યવસ્થાપિત કરનાર નિર્ચુકિત છે, તેથી તેને માન્ય ગણ્યા વગર કેમ ચાલશે ? વળી “સંસ્થેજ્જાઓ નિજ્જુત્તીઓ” એવા પાઠ સમવાયાંગ સૂત્ર અને નંદીસૂત્રાદિને વિષે ઘણું સ્થળે તજરે પડે છે, આવી રીતે સૂત્રોમાં પણ નિર્ચુકિતને સ્થળે સ્થળે માન્ય ગણેલ હોવાથી આપણે પણ પ્રામાણિક મોનવી બેઘએ.

વળી શ્રી જિનશાસનમાં એવા પણ દેટલાક વિષયો છે કે જે મૂલસૂત્રમાં જણાવેલા નથી, છતાં આપણે માનીએ છીએ. મૂલ-સૂત્રમાં નહિં જણાવેલા તે વિષયોને આપણે નિર્ચુકિત વિગેરેને આધારે માન્ય કરીએ છીએ. જમકે—ઉપધિનું પરિમાણ તથા ઉપધિની ગણતરી વિગેરે શ્રીજિનશાસનના માર્ગનો વિચાર નિર્ચુકિતને આધારે આપણે મેળવી શકીએ છીએ. જે નિર્ચુકિત

નહિ' અને! તો ઉપધિની ગણતરી વિગેરે ક્યાંથી લેશો? એટલે—
અમુક ઉપધિ અમુક પ્રકારે લાખી તથા પહોળી રાખવી એ પ્ર-
માણે ઉપધિનું પરિમાણ, તથા આટલીજ ઉપત્તિ રાખવી સાધુને
કદ્યે એ પ્રમાણે ઉપધિની ગણતરી, ઇત્યાદિક જિનયાસનના માર્ગની
ધણી વાતો એવી છે કે જે નિયુક્તિ વિના ન જણાય સ્થાનકવાસી
સાધુઓ લાખા લાખા રજોહરણ રાખે છે, તથા મુગટી પહેરે છે,
ઇત્યાદિક કયા સૂત્રને આધારે કરે છે ?

વળી સ્થાનકવાસી સાધુઓ મુખે મુહપત્તિ બાંધીને રસ્તે
ચાલે છે, તથા આખો દિવસ મુહપત્તિ બાંધી રાખે છે; એ
કયા સૂત્રને આધારે ? સિદ્ધાંતમાં તો મુહપત્તિ ન બાંધવાનું
જણાય છે શ્રી ગૌતમસ્વામી મૃગાપુત્રને જોવા ગયા, ત્યારે
મૃગારાણીએ મૃગાપુત્રનું શરીર અસહ્ય દુર્ગંધમય હોવાથી
ગૌતમસ્વામીને મુહપત્તિ બાંધવા માટે વિપાક 'સૂત્રના પહેલા
અધ્યયનમાં પત્ર ૮-૯ માં કહ્યું છે કે—

“एह णं तुम्हे भन्ते ! मम अणुगच्छह, जा णं अहे तुम्हं
मियापुत्तं दारय उवदसेमि। तत्ते ण सा मियादेवी तं कट्टसगडियं
अणुकट्टमाणी अणुकट्टमाणी जेणेव भूमिघरे तेणेव उवागच्छह ।
उवागच्छित्ता चत्थपुडेणं वत्थेण मुह वंधमाणी भगवं गोयमं
एवं वयासी—तुम्हे वि य णं भन्ते ! मुहपोत्तियाए मुह वंधह । तत्ते
णं भगवं गोयमे मियादेवीए एव वुत्ते समाणे मुहपोत्तियाए मुहं
बंध ॥ ”

“હે ભગવન! તમે મારી પાછળ આવો, હું તમોને મારો મૃગા-
પુત્રનામનો પુત્ર દેખાડું છું ત્યાર પછી તે મૃગાદેવી મૃગાપુત્રને

૧ પ્રકાશક—શ્રી મોહનવિજય જીન પુસ્તકાલય પાલીતાણા.

માટે અશન પાન ખાદ્યમ અનેસ્વાદિમથી ભરેલી તે કાષ્ઠશકટિકાને ખેંચતી ખેંચતી જ્યાં ભોંયડું છે ત્યાં આવે છે. આવીને (મૃગા-પુત્રના શરીરની અસહ્ય દુર્ગંધીને રોકવા માટે) ચાર પડા વસ્ત્ર વડે પોતાના મુખને બાંધતી હતી ભગવાન્ ગૌતમને આ પ્રમાણે બોલી કે— હે ભગવન્ ! તમે પણ મુહપત્તિ વડે મુખ બાંધો. ત્યાર પછી ભગવાન્ ગૌતમસ્વામી મૃગાવતી રાણી વડે આ પ્ર-માણે કહેવાયા છતાં મુહપત્તિ વડે પોતાના મુખને બાંધે છે. ”

ઉપરના પાઠમાં મૃગાવતી રાણીએ મૃગાપુત્રના શરીરની દુઃસહ દુર્ગંધને રોકવા માટે ગૌતમસ્વામીને મુહપત્તિ બાંધવાનું કહ્યું છે, અને મૃગાવતીના કહ્યા પછી ગૌતમસ્વામીએ મુહપત્તિ બાંધી છે. જો મુહપત્તિને નિરંતર બાંધીજ રાખવાની હોય તો મહાજ્ઞાની શ્રીગૌતમસ્વામીએ મૃગાવતીના કહેવા પહેલાં પણ મુહ-પત્તિ બાંધેલીજ હોય, અને જો ગૌતમસ્વામીએ પહેલેથીજ મુહપત્તિ બાંધી હોય તો મૃગાવતી રાણી ગૌતમ સ્વામીને એમ શા માટે કહે કે હે ભગવન્ ! તમે પણ મુહપત્તિ બાંધો ? માટે ઉપરના પાઠથી સચોટ સિદ્ધ થાય છે કે, નિરંતર મુહપત્તિ બાંધી રાખવી એ સૂત્રના ફરમાનથી વિરુદ્ધ છે. વળી જ્યારે સ્થાનકવાસીઓને પૂછીએ છીએ કે, તમે નાસિકા ઉઘાડી રાખો છો તેમાં વાયુકાયનો ધાત થાય છે, તો નાસિકા શા માટે ઉઘાડી રાખો છો ? ત્યારે તેઓ કહે છે કે — “દશવૈકલિક સૂત્રમાં ‘મુહેળ વા-મુખ વડે કરીને’ એવો પાઠ છે, પણ ‘ નક્કેળ વા-નાસિકા વડે કરીને’ એવો પાઠ નથી. આ પ્રમાણે દશવૈકલિકમાં એકલો મુખ રાખ્દજ મૂકેલો હોવાથી અને નાસિકા રાખ્દ નહિં મૂકેલો હોવાથી અમે બહુએ છીએ કે

મુખને વાયરે વાયુકાય હણાય છે, પણ નાસિકાને વાયરે વાયુ-
કાય હણાતા નથી આ કારણથી અમે મુખે મુહપતિ બાંધીએ
છીએ, અને નાસિકાને ઉઘાડી રાખીએ છીએ ” તેના સમાધા-
નમાં જણાવવાનું છે, દશાવૈકલિકમાં જે મુખ શબ્દ મૂક્યો
છે, તે મુખ શબ્દથી નાસિકા પણ આવીજ જાય છે. કારણ કે
મુખ શબ્દથી એકલુ મુખજ લેવાતું હોય, અને નાસિકા ન
લેવાતી હોય તો, મૃગાવતી રાણીએ શ્રીગૌતમસ્વામીને ‘મુખ
બાંધો’ એવી રીતે ઠેમ કહ્યું ? ‘નાસિકા બાંધો’ એ પ્રમાણે ઠેમ
ન કહ્યું ? મૃગાવતી રાણીએ શ્રીગૌતમસ્વામીને મૃગાપુત્રની
દુર્ગંધી ન આવે માટેજ મુખ બાંધવાનું કહ્યું છે, અને તે
વખતે તો નાસિકાને બાંધવાનું પ્રયોજન છે, કારણ કે નાસિકાથી
આવતી દુર્ગંધીને રોકવા માટે મૃગાવતીએ કહ્યું છે માટે જેમ
વિપાકસૂત્રમાં મુખ બાંધવાનું કહેવાથી નાસિકા પણ કબૂલવી
પડે છે, તેમ દશાવૈકલિકમાં કહેલા મુદ્દેણ વા એ પાઠથી
નાસિકા પણ લેવીજ જોઈએ ॥ ૧૮ ॥

ઉપરની ગાથાઓમાં સૂત્રોની ગાંઠો આપી બતાવેલ દાખલા-
દલીલોથી સિદ્ધ થયું કે, જેમ સૂત્રોને પ્રામાણિક માનીએ છીએ
તેમ નિર્યુક્તિઓને પણ પ્રામાણિક માનવીજ જોઈએ. હવે
જ્યારે સ્થાનકગતીઓએ નિર્યુક્તિને અપ્રામાણિક મનાવવા
અને અપ્રામાણિક મિદ્ધ કરવા માટે પોતાના દલપેલા કુદ્ર વિકલ્પો
જમીનદોરન થયેલા જોયા, ત્યારે તેઓ જેમ ‘બૂકતો કીણના
બાચકા ભરે’ તેમ મિથ્યા પ્રતાપ કરે છે કે—“અમે નિર્યુક્તિને
માનીએ નો ખગ, કારણ કે ખુદ સૂત્રોમાં નિર્યુક્તિનો ઉલ્લેખ
‘દોવાથી માન્યા વગર છુટ્ટો નથી. પણ હાલમાં જે નિર્યુક્તિઓ

ઉપલબ્ધ છે તે અસલ નિર્યુક્તિઓ નથી. સૂત્રોમાં જે નિર્યુક્તિ-
ઓ માટે ઉદ્દેશ્ય છે તે તો વિચ્છેદ ગદ્ય છે, જે તે નિર્યુક્તિઓ
વિધમાન હોત તો અમે અવશ્ય માન્ય કરી લેત, પણ અત્યારે
જે નિર્યુક્તિઓ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે પરિપૂર્ણ નથી—અપૂર્ણ
છે, અને તેથીજ તેઓને અપ્રામાણિક ગણીએ છીએ ” તેમને
ઉત્તર આપતા મંથકાર કહે છે કે—

જો નિર્યુક્તિ ગડ કુમતિ કહે, સૂત્ર ગયાં નહીં કેમ ? ।
જેહ વાચનાએ આવ્યું તે સવે, માને તો હોએ સેમ ॥
સ૦ ॥ ૧૯ ॥

કુમતિ એટલે ખરાબ બુદ્ધિવાળા જે એમ કહે કે, નિર્યુક્તિ
ગદ્ય; તો સૂત્રો કેમ ગયાં નહિ ? પણ જે પુસ્તકાદ્ વાચનાએ ગુરુ-
પરંપરાથી જે સૂત્રો આવેલાં છે તેમને માનનીય અને પ્રામાણિક
ગણો છો તો પુસ્તકાદ્ વાચનાએ ગુરુપરંપરાથી આવી
આવેલી નિર્યુક્તિઓને પણ માનનીય અને પ્રામાણિક ગણવીજ
જોઈએ. આવી રીતે વાચનાએ જે આવ્યું તે સર્વ માનીએ
તો ક્ષેમ—કુરાળ વર્તે, એટલે આત્મહિત થાય.

ધણા ખરા સૂત્રમાં અન્યાન્ય સૂત્રોના ચતક અધ્યયન
ઉદ્દેશ પ્રકરણ વિષય વિગેરે કરાવેલ છે. એટલે કે—અમુક સૂત્રમાં
આટલા અધ્યયન છે, આટલા ઉદ્દેશ છે, અમુક સૂત્રમાં અમુક
વિષય છે; વિગેરે બતાવેલ છે. સ્થાનાંગ સૂત્રની અંદર—પ્રશ્ન-આ-
કરણ અંતગદસૂત્ર અને અનુત્તરોવતાર્થ એ ત્રણ સૂત્રના અધ્યયન
ગણાવ્યા છે પણ સ્થાનાંગસૂત્રની અંદર એ ત્રણ સૂત્રોના જટલા
જટલા અધ્યયનો ગણાવ્યા છે તેટલા અધ્યયનો આધુનિક વાચના-
માં એ ત્રણ સૂત્રોને વિષે મળતા નથી, ગણાવેલા અધ્યયનોથી ધણા
થોડા અધ્યયનો મળે છે. એટલે કે—જટલા અધ્યયનો ક્યા છે તેટલાજ

અધ્યયનો પૂર્વે હતા, પણ કલિકાલને પ્રભાવે તેઓમાંથી ચોડા ઘણા અધ્યયનો વિચ્છેદ થતા ગયા, અને જ્યારે વાચના થઈ ત્યારે જે અધ્યયનો સ્મરણમાં રહ્યા તેટલાજ પુસ્તકારૂઢ થયા. વળી સમ-વાયાગસૂત્રની અંદર પ્રશ્નવ્યાકરણની હુડી કહી છે, પણ આધુનિક વાચનામાં પ્રશ્નવ્યાકરણની અંદર હુડીનું નામ-નિશાન નથી એટલે તે હુડી પણ વિચ્છેદ થઈ ગઈ છે, પ્રશ્નવ્યાકરણ જટલુ સ્મરણમાં રહ્યું તેટલુંજ વાચનામાં પુસ્તકારૂઢ થયું. આવી રીતે સૂત્રો સર્વાંગ સંપૂર્ણ નેટલા પ્રમાણમાં પૂર્વકાલે હતા તેટલા પ્રમાણમાં અત્યારની વાચનામાં ઉપલબ્ધ નથી, છતાં પણ પુસ્તકારૂઢ વાચનાએ ગુરૂ પર પરાથી નેટલા પ્રમાણમાં જે જે સૂત્રો આવ્યા છે તેટલા તમે અને અમે દરેક પ્રામાણિક માનીએ છીએ. આવી રીતે જ્યારે તમે સૂત્રોને ગુરૂ પર પરાથી વાચનાએ આવેલા માની પ્રામાણિક ગણો છો, તો પછી ગુરૂ પર પરાથી વાચનાએ આવેલી નિયુક્તિને ગા કાગણથી પ્રામાણિક ગણતા નથી ? સૂત્રોને પ્રામાણિક માનતી વખતે ગુરૂ પર પરાને માન આપો, અને નિયુક્તિને પ્રામાણિક માનવાની વાત આવે ત્યારે તેજ ગુરૂ પર પરાને માન ન આપો એ કયાનો ન્યાય ? એવો તે દાણ મતિમદ હોય કે જે એકજ બાબતને એક તરફથી માન આપે અને બીજી તરફથી માન ન આપે ? શું સૂત્રો વખતે ગુરૂ પર પરાથી આવેલી વાચના સાચી બની, અને નિયુક્તિ વખતે બુઠી ઠરી ? માટે જે આત્મિક કદયાણ ઈચ્છના હો તો આવી ફટબુદ્ધિને ત્યાગ કરી શુદ્ધ અને સરલ બુદ્ધિથી માની લ્યો કે, નેટલું ગુરૂ પર પરાથી વાચનાએ આવ્યું ને સર્વ પરમ માનનીય અને પ્રમાણભૂતજ છે વળી સૂત્રો દિશામાત્ર બતાવનાગ છે, પણ તેઓનો વિસ્તૃત અર્થ જણાવનાગ નિયુક્તિ છે ચારિત્ર-

ક્રિયાના સર્વ વિશેષભાવ નિર્યુક્તિ ખતાવે છે, માટે સૂત્રોની જેમ ગુરૂપરંપરાથી વાચનાએ આવેલી નિર્યુક્તિને પણ અવશ્ય પ્રા-
માણિક માનવી જોઇએ ॥ ૧૯ ॥

આવી રીતે સિદ્ધાંતની શાખો અને અભેદ યુક્તિઓ આપી ઘણું ઘણું સમજાવ્યા છતાં જોયો કદાચહી અને મૂર્ખ હશે તેમની આગળ એ બધું કથન નિરર્થક છે, તે દર્શાવતા અન્યકાર કહે છે કે—

આંધા આગલ દરપણ દાઢવો, વહેરા આગલ ગીત ।
મૂરખ આગેરે કહેવું યુક્તિનું, એ સવિ એકજ રીત ॥

સં ॥ ૨૦ ॥

આંધળા આગળ તેને મુખ જોવા આરીસો દેખાડવો, બહેરાને સંભળાવવા તેની આગળ ગીતગાન કરવું, અને મૂર્ખ આગળ યુક્તિઓ કરીને સમજાવવું; એ સર્વની એકજ રીત છે, એટલે એ સર્વ નિરર્થક છે ॥ ૨૦ ॥

મારગ અરથી રે પળ જે જીવું છે, મદ્રક અતિહિ વિનીત ।
તેહને એ હિતશિખ સોહામણી, જે સુનય અધીત ।

સં ॥ ૨૧ ॥

પણ જોયો સત્યમાર્ગના અર્થી છે એટલે સાચો માર્ગ જાણવાની આકાંક્ષાવાળા છે, જોયો ભદ્રક પરિણામી છે એટલે કુવાસનાથી કદાચહી બનેલા નથી, જોયો અતિશય વિનયવાળા—નમ્ર છે, અને જોયો સારા નયો ભણેલા છે એટલે નયોની અ-
પેક્ષા સમજનારા છે, આવા પાત્ર મનુષ્યોને આ અન્યમાં આપેલ હિતની શિખામણ સોહામણી—મનોહર છે, એટલે તેવા યોગ્ય

મનુષ્યોને આ ગ્રંથમાં ચર્ચેલા હિતકર વિષયો આત્મકથાણ ક-
નારા છે ॥ ૨૧ ॥

પ્રવચનસાહે રે એમ એ માપિયા, વિગતે અરથ વિચાર ।
તુજ આગમની રે ગ્રહિય પરંપરા, લહિએ જગ જયકાર ॥

સં ॥ ૨૨ ॥

ગ્રંથકાર કહે છે કે—મે આવી રીતે અર્થના વિચાર
વિસ્તારપૂર્વક સિદ્ધાંતની શાખે કથા છે, પણ સ્વમતિકલ્પિત કથા
નથી કે પ્રભુ મહાવીર । જે તમાગ આગમની પા પરા ગ્રંથો
કરીએ—ગુરુ પગથી ચાલ્યા આવતા તમારા આગમોને માન્ય
રાખીએ, તો જગતમા જયજયકાર પામીએ ॥ ૨૨ ॥

ગુણતુજ સઘલારે પ્રભુ કોણ ગણી શકે, આણા ગુણલવ એક ।
એમ મેં થુણતાં રે સમક્ષિત દૃઢ કર્યું, રાખી આગમ ટેક ।

સં ॥ ૨૩ ॥

હે પ્રભુ ! તમે તો અનંતા ગુણોના ભંડાર છો, આવા તમારા
અનંતા ગુણોને કોણ ગણી શકે ? અરે ! કેવળી પણ તમારા
અનંતા ગુણો જાણે ખરા, પણ ગણી ન શકે તો મારી તે શી
ગુણગ ? પરંતુ હે સ્વામી ! આગમની ટેક ગળી તમારા અનં-
તા ગુણોમાંથી તમારી આજ્ઞા માનવા રૂપ એકજ ગુણનો સવલેશ
આવી રીતે સ્તવતાં થકાં મે માફ સમક્ષિત દૃઢ કર્યું છે ॥ ૨૩ ॥

આણા તાહરી રે જો મેં શિર ધરી, તો શું કુમતિનું જોર ? ।
તિહાં નવિ પસરે રે વલ વિધરતણું, કિંગારે જ્યહાં મોર ॥

સં ॥ ૨૪ ॥

હે નાથ ! જે મેં તમારી આજ્ઞાને મસ્તકે ધરી છે—પરમ માનનીય ગણી છે, તો મારી આગળ કૃમતિ—કદાચ હીનું જેર શું ચાલે ? જ્યાં મોર કેકારવ કરી રહ્યો હોય ત્યાં વિષધર—સર્પનું જેર ચાલેજ નહિં. ॥ ૨૪ ॥

પવિત્ર કરીજે રે જીહા તુજ ગુણે,

શિર ધરીએ તુજ આગ ।

દિલથી કદીએ રે પ્રભુ ન વિસારીએ,

લહીએ સુજશ કલ્યાણ ॥ સ૦ ॥ ૨૫ ॥

હે ભગવન્ ! જે તમારા અનુપમ ગુણ ગાઘને જીહ્વા પવિત્ર કરીએ, તમારી કલ્યાણકારી આજ્ઞા મસ્તકે ધરીએ, અને તમોને હૃદયથી કદી પણ વિસારીએ નહિ, તો સારા યશસ્વી કલ્યાણ પામીએ. અહીં 'સુજશ' શબ્દથી ઉપાધ્યાયજીએ અન્ય-કર્તા તરીકે 'યશોવિજયજી' એ પ્રમાણે પોતાનું નામ સૂચવ્યું છે. ॥ ૨૫ ॥

॥ ઢાલ છટ્ટી સંપૂર્ણ ॥

। કલશ ।

॥ રાગ ધનાશ્રી ॥

વર્તમાન શાસનનો સ્વામી, ચામીકર સમ દેહો જી ।
 વીરજિનેશ્વર મેં એમ થુણિઓ, મન ધરી ધર્મ સનેહો જી ।
 એહ સ્તવન જે મળશે ગળશે, તસ ઘર મંગલમાલાજી ।
 સમક્તિ માળ હોશે ઘટ તેહને, પરગટ જ્ઞાકજ્ઞમાલા જી ॥૧॥

સુવર્ણ સરપ્ત છે શરીર જમનુ એવા વર્તમાન શાસનના સ્વામી
 શ્રી મહાવીર જીનેશ્વરને મેં ચિત્તમાં ધર્મનો રાગ લાવીને આવી
 રીતે સ્તવ્યા. જે પ્રાણી આ સ્તવનને લણશે, અને લણીને ગણશે
 તેને જે મંગલિકની માલા થશે, અને તેના ઘટમાં એટલે
 આત્મામાં જ્ઞાકજ્ઞમાલ એવો સમક્તિ રૂપી માણુ એટલે અર્થ
 પ્રગટે થશે ॥ ૧ ॥

અર્થ એહના છે અતિ સૂક્ષ્મ, તે ધારો ગુરુ પાસે જી ।
 ગુરુની સેવા કરતાં લહીએ. અનુભવ નિત્ય અભ્યાસે જી ॥
 જેહ વહુશ્રુત ગુરુ ગીતાર્થ, આગમના અનુસારી જી ।
 તેહને પૂછી સંશય ટાલો, એ હિત શિખ છે સારી જી ॥૨॥

આ સ્તવનના અર્થ ધણા સૂક્ષ્મ છે—અતિગથ ગૂઢ અને
 ગહીર છે, તેથી ગુરુમહારાજની સહાયતા વગર તેના માર્મિક
 અર્થ આવડે તેવા નથી, માટે ગુરુમહારાજ પાસે જઈ આ
 સ્તવનના અર્થ ધારો. ગુરુમહારાજની સેવા ભક્તિ કરતા અને

૧ અહીં પ્રભુ ઉપર ભક્તિથી શ્રદ્ધાદારે એકવચન મૂક્યું છે.

તેમની પાસે નિત્ય અભ્યાસ કરતાં અનુભવ પામીએ. માટે જે બહુશ્રુત, આગમને અનુસારે ચાલનારા એટલે આગમના ફરમાન મુજબ શુદ્ધ ચારિત્ર પાળનારા, અને આગમની સત્ય પ્રરૂપણા કરનારા ગીતાર્થ શુદ્ધમહારાજ હોય; તેમને પૂછી જે જે સંશય હોય તે દૂર કરો, એજ અમારી આત્મઠક્યાણુકારી અંતિમ હિતશિક્ષા છે. ॥ ૨ ॥

આ ગ્રન્થની રચના કઈ સાલમાં અને ક્યાં કરી ? તથા તે વખતે તપગચ્છ નાયક ઠાણુ સૂરીશ્વર વિઘ્નમાનહતા ? તે ગ્રન્થકાર કહે છે—
 ઇંદલપુરમાં રહિય ચોમાસું, ધર્મધ્યાન સુખ પાયા જી ।
 સંવત સત્તર તેત્રીશા વરસે, વિજયદશમી મન માયા જી ।
 શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ સવાયા, વિજયરતન યુવરાયા જી ॥
 તસ રાજે મવિજન હિત કાજે, એમ મેં જિનગુણ ગાયા જી ॥
 ॥ ૩ ॥

અમદાવાદ શહેરનું ઇંદલપુર નામનું એક પડું હતું, તે ઇંદલપુરમાં ચતુર્માસ રહીને ધર્મધ્યાનનું ઘણું સુખ પામ્યા. વિક્રમ સંવત્ સત્તરસો તેત્રીશ (૧૭૩૩) ની સાલમાં વિજયાદશમી એટલે આસો શુદ્ધ દશમનોદિવસ ચિત્તને આહ્લાદકારી થયો, એટલે તે શુભ દિવસે આ અનુપમ ગ્રન્થ રચી સમાપ્ત કર્યો તેથી મનમાં ધણોજ હર્ષ થયો. હવે ગ્રન્થકાર પોતાના આચાર્યની પ્રશસ્તિ કહે છે—તપગચ્છ નાયક શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ સવાઈ થયા, અને શ્રી વિજયરતનસૂરિ યુવરાજ થયા; તેમના રાજ્યમાં સવ્ય પ્રાણીઓના હિત માટે આવી રીતે મેં જિનેશ્વરના ગુણ ગાયા ॥૩॥

હવે અન્યકાર પોતાની પ્રશસ્તિ કહે છે-

શ્રીકલ્યાણવિજય વર વાચક, તપગચ્છ ગયણ દિણિદા જી ।
તાસ શિષ્ય શ્રીલાભવિજય બુધ, ભવિજન કૈસ્વ ચંદા જી ॥
તાસ શિષ્ય શ્રીજિતવિજય બુધ, શ્રી નયવિજય મુર્ણાદા જી
વાચક જશવિજયે તસ શિષ્યે, થુણિયા વીર જિણદા જી ॥

॥ ૪ ॥

તપગચ્છ૩પી આકાશને વિષે સૂર્ય સરખા એવા શ્રી કલ્યા-
ણવિજય ઉપાધ્યાય થયા. તેમના શિષ્ય-ભવ્યપ્રાણીઓ ૩પી
દેરવને એટલે ચંદ્રવિકાસી કમલને વિકસિત કરવામાં-પ્રતિબોધ
કરવામાં ચંદ્ર સખા એવા ૫ હિત શ્રી લાભવિજયજી થયા. તેમના
મે શિષ્ય થયા-૫હિત જિતવિજયજી અને મુનિઓમાં ઇંદ્ર સરખા
એવા નયવિજયજી, તે ૫ હિત શ્રી નયવિજયજીના શિષ્ય ઉપાધ્યાય
શ્રી યશોવિજયજીએ આવી રીતે શ્રીવીરજિનેશ્વરને સ્તવ્યા છે ॥૪॥

આ અન્યની ઉત્પત્તિ થવાનું કારણ—

દોસી મૂલાસુત સુવિવેકી, દોસી મેઘા હેતે જી ।
एह स्तवन में कीधुं सुंदर, श्रुत अक्षर संकेते जी ॥
ए जिनगुण सुरतरुनो परिमल, अनुभव तो ते लेशेजी ।
भमर परे जे अरथी होइने, गुरुआणा शिर वहेशे जी ॥

॥ ૫ ॥

દોસી મૂલાનો પુત્ર જે ધણો વિવેકી દોગી મેઘજી, તે
દોગી મેઘજી માટે મે આ સુદર સ્તવન સિદ્ધાત અક્ષરના સ-
કેતે ક્યું છે. મેઘજી દોગી દુઢીયા-સ્થાનકવાસી હતા, તેમને

પ્રતિબોધવા માટે પરાપકાર રસિક શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજે
સિદ્ધાંતનો સત્ય માર્ગ દેખાડવા આ સુંદર સ્તવનની રચના કરી,
અને મેથજી દોશીને પ્રતિબોધી શુદ્ધ શ્રદ્ધા કરાવી હતી. આ જિ-
નેશ્વરના ગુણરૂપ કદપવૃક્ષની સુગંધીનો અનુભવ તો તે પ્રાણી
લેશે કે જે ભ્રમરની પેટે અર્થી થઇને શુર મહારાજની આજ્ઞા
મસ્તકે ધરશે ॥ ૫ ॥

ખાલાવબોધ કર્તાની પ્રશસ્તિ.

સૂરિર્વિજયદેવાશ્ચ-સ્તપોગચ્છાધિનાયકઃ ।
વિख्यातस्त्रिजगत्यासीद्, विद्यया गुरुसन्निभः ॥ १ ॥
तस्य पद्मोदयाद्रौ श्री-विजयसिंहसूरिराद् ।
आदित्य इव तेजस्वी, सिंहवच्च पराक्रमी ॥ २ ॥
सत्यादिविजयस्तस्या-ऽन्तेवासी सत्यभाषकः ।
क्रियोद्धारः कृतो येन, प्राप्याऽनुज्ञां गुरोरपि ॥ ३ ॥
विनेयस्तस्य कर्पूरं-विजयः सात्त्विकः सुधीः ।
कीर्तिः कर्पूरवद् यस्य, प्राप्ता सर्वत्र विश्रुता ॥ ४ ॥
क्षमादिगुणसंदर्भः, क्षमाविजय इत्यभूत् ।
तस्य शिष्यो विनीतात्मा, शिष्याऽनेकसमन्वितः ॥ ५ ॥
शब्दशास्त्रादिशास्त्राणां, वेत्ता शिष्यगणाऽन्वितः ।
जिनादिविजयाद्धान-स्तस्य शिष्यः सुरूपभाक् ॥ ६ ॥
कर्मप्रकृतिप्रभृति-शास्त्रतत्त्वविचारवित् ।
उत्तमाद् विजयस्तस्य, शिष्योऽभूद् भूरिशिष्यकः ॥ ७ ॥
तस्य पादयुगाम्भोज-भृङ्गतुल्येन चाऽणुना ।
पद्मविजयशिष्येण, स्वपरानुग्रहाय वै ॥ ८ ॥

નન્દો વેદસ્તથા નાગ-ચન્દ્રાવિતિ ચ વત્સરે ।

વસન્તપશ્ચમીયસે, વિક્રમાદ્ બુધવાસરે ॥ ૯ ॥

મયા વીરસ્તવસ્યાઽય, કૃતો બાલાવબોધકઃ ।

ગુરુપ્રસાદતઃ સમ્યગ્, ગંધીરસ્યાઽલાપબુદ્ધિના ॥ ૧૦ ॥

ત્રિભિર્વિશેષકમ્

શ્રીવિજયજિનેન્દ્રાણ્ય-મૂરે રાજ્યે કૃતોદ્યમઃ ।

સ્થિત્વા ગચ્છાધિનાયસ્ય, રાજગન્ધપુરે વરે ॥ ૧૧ ॥

યત્કિચ્છિદ્ વિતથં પ્રોક્ત, મતિમાન્પ્રાદજાનતા ।

તત્સર્વ વિયુઘૈઃ જોધ્યં, વિધાય મયિ સત્કૃપામ્ ॥ ૧૨ ॥

વીરસ્ય જ્ઞાસનં યાવદ્, વર્તતે ત્રિશ્વદીપકમ્ ।

તાવદ્ બાલાવબોધોઽયં, તિષ્ઠતાચ્છુદ્ધવાસનઃ ॥ ૧૩ ॥

વિદ્યા વડે બૃહસ્પતિ અરખા જેઓ ત્રણ જગતમા પ્રખ્યાતિ પામ્યા એવા તપગચ્છ નાયક શ્રી વિજયદેવસૂરિ થયા તેમના પદ્મ રૂપી ઉદયાચલ ઉપર સૂર્ય સમાન તેજસ્વી અને સિંહ જેવા પરાક્રમી શ્રીવિજયસિંહ સૂરીશ્વર થયા તેમના શિષ્ય-સત્ય પ્રતપલા કરનારા અત્યવિજય પંન્યાસ થયા જેમણે ગુરુ મહારાજની રજા મેળવી કિયાનો ઉદ્ધાર કર્યો તેમના શિષ્ય સત્વશાહી અને પવિત્ર બુદ્ધિવાળા કપૂરવિજય થયા, જેમની કપૂર જેવી ઉત્તમ અને સુવાસિન કીર્તિ સર્વ સ્થળે વિખ્યાતિ પામી તેમના શિષ્ય ક્ષમા વિગેરે ઉત્તમગુણોથી વિભૂષિત, નમ્રસ્વભાવી, અને અનેક શિષ્યોએ પરિવરેલા એવા ક્ષમાવિજય નામના થયા તેમના શિષ્ય વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રોના બાણકાર, શિષ્યોના સમુદાય યુક્ત, અને સ્વપ્રશાહી એવા જિનવિજય નામના થયા તેમના શિષ્ય કર્મપ્રકૃતિ વિગેરે શાસ્ત્રો સબધી તત્ત્વ વિચારોના બાણકાર, અને ઘણા શિષ્યોના પગિવાગવાળા એવા ઉત્તમવિજય નામના થયા.

તેમના ચરણકમલને વિષે ભ્રમર તુલ્ય એવાં લઘુ શિષ્ય પદ્મવિજ-
 જીએ સ્વ-પરના ઉપકાર માટે વિક્રમ સંવત્ ૧૮૪૯માં વસંત
 પંચમી અને બુધવારને દિવસે આ વીરસ્તવનનો ખાલાવબોધ
 કર્યો. જો કે હું અલ્પબુદ્ધિ છું, અને આ સ્તવન અતિશય
 ગંભીર છે, છતાં પણ શ્રી ગુરૂ મહારાજની સમ્યક્ કૃપાથી મેં
 આવા ગંભીર પણ સ્તવનનો ખાલાવબોધ કર્યો છે. તપગણ
 નાયક શ્રી લવજયજિનેન્દ્ર નામના સૂરીશ્વરના રાજ્યમાં મનોહર
 એવા રાધનપુર શહેરમાં રહીને મેં આ સ્તવનનો ખાલાવબોધ
 કરવાનો ઉદ્દેશ કર્યો. મતિની મંદતાથી અબજબુતાં મેં જે કાંઈ
 આ ખાલાવબોધમાં વિતથ એટલે આગમ વિરૂદ્ધ કહ્યું હોય તે સર્વ
 પાંડિતોએ મારા પર કૃપા કરી શુદ્ધ કરવું-સુધારી દેવું. વિશ્વને
 વિષે સત્ય પદાર્થોને પ્રકાશ કરનાર એવું શ્રી વીરપ્રભુનું શાસન
 જ્યાં સુધી જ્યવંતુ વર્તે ત્યાં સુધી શુદ્ધ વાસનાવાળો આ
 ખાલાવબોધ જ્યવંતો વર્તો.

॥ મહામહોપાધ્યાય-ન્યાયવિશારદ-ન્યાયાચાર્ય-શ્રીમદ્-

યશોવિજયગણિવિરચિતં શ્રીમહાવીરજિનસ્તુ-

તિગર્ભિતં હુંઠકમતનિરાકરણરૂપં સાર્ધશતગા-

યાસ્તવનં ત્રિવેચનસમેતં

સમાપ્તમ્ ॥

વ્યાખ્યાન માટે ઉપયોગી એકે અવાજે વર્ણનાળા સરલ અને રસિક પ્રત આકારના સંસ્કૃત પુસ્તકો

ગયવદ્ધ-શ્રી ધન્ય ચરિત્ર	૮-૦-૦
ગયવદ્ધ-શ્રી જયાનંદ કેવલિ ચરિત્ર	૭-૦-૦
ગયવદ્ધ-શ્રી નેમિનાથ ચરિત્ર	૬-૦-૦
ઉપદેશ પદ, ભાષાંતર સહ, પ્રથમ ભાગ	૨-૮-૦
ઉપદેશ રત્નાકર „ „	૧-૧૨-૦
સમરાઈચ્ચરુહા, ત્રણ ભાગ, સંસ્કૃત છાંયા સહ	૨-૮-૦
પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર	૩-૦-૦
મહિનાથ ચરિત્ર	૩-૦-૦

નૂતન આકારના પુસ્તકો

સુરમુંદરી ચરિત્ર (માકૃત)	૨-૦-૦
„ „ જાહા કાગલ	૩-૦-૦
સંસ્કૃત શબ્દ રૂપાવલી, સંસ્કૃત ગુજરાતી વિસ્તૃત શબ્દકોષ સહ	૨-૦-૦

તદન નવીન ઢબથી બનાવેલા અને ચાલુ સાહસમાં પ્રકાશિત થયેલા આ અન્યમાં સંસ્કૃતના દરેક શબ્દોના રૂપો આપવામાં આવ્યા છે, સંસ્કૃતમાં એવો એક પણ શબ્દ નથી જે જેના રૂપ આ શબ્દ રૂપાવલીમાં ન હોય, પાકા બાઇબીલોગીયી બ-ધાવેલ છે, ધણી ખરી દાખીઓ વેચાઈ ગઈ છે, બુજ નકલો બાલાયમાં છે

દરેક પુસ્તકો મળવાનું ટેકાણું—

સહોત અમૃતલાલ અમરચંદ

૫ લીતાણા, કાઠિયાવાડ

ઉત્તમોત્તમ જૈન ગુજરાતી પુસ્તકો.

ધર્મવીર જયનંદ, બે ભાગ.	૨-૮-૦
અધ્યાત્મ સાર, મૂલ અને ભાષાંતર	૨-૮-૦
વિવિધ પૂજા સંગ્રહ, ચાર ભાગ	૨-૮-૦
મોહન ચરિત્ર, ભાષાંતર સહ	૨-૦-૦
જૈન સતી મંડલ	૧-૮-૦
પ્રદ્યુમ્ન ચરિત્ર ભાષાંતર	૧-૮-૦
જૈન રામ રાસ	૧-૮-૦
દેવવંદન માલા	૧-૮-૦
વૈરાગ્ય શતક, કથાઓ સાથે	૧-૪-૦
મનોરમા નોવેલ	૧-૪-૦
તત્ત્વ ચિંતામણિ	૧-૪-૦
મહાવીર પ્રકાશ	૧-૦-૦
જૈન ઇતિહાસ	૧-૦-૦
લેખ સંગ્રહ	૧-૦-૦
વ્યાખ્યાન સંગ્રહ	૧-૦-૦
પ્રાચીન સ્તવન સંગ્રહ	૦-૧૪-૦
શ્રાવક પ્રજ્ઞાસિ, ટીકા, ભાષાંતર સહ	૦-૧૪-૦
તીર્થયાત્રા વર્ણન	૦-૧૨-૦

ઉપરના પુસ્તકો સિવાય ઘણી જાતના સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગુજરાતી પુસ્તકો અમારે ત્યાં મળે છે.

દરેક પુસ્તકો મળવાનું ઢેકાણું—

સલોત અમૃતલાલ અમરચંદ

પાલીતાણા, કાઠિયાવાડ

